

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
TUDOR ARGHEZI : Volumul și crîmpeitul	5
MIHAI BENIUC : Aripă ; Plopul	7
VICTOR EFTIMIU : Pașa din Rusciuk ; Tomița	9
MARCEL BRESLAȘU : Anteu ; Prietini	11
RADU BOUREANU : Unelte de pace	13

LAURENȚIU FULGA : Eroica (<i>fragmente de roman</i>)	16
--	----

PETRE SOLOMON : Mică suită mitologică	95
CRISTIAN SIRBU : Duiosie ; Metalurgiștii ; Sint ca o stradă	100
TIBERIU UTAN : Dormi, copac ostenit	103
NICOLAE TAUTU : George Enescu (<i>fragment</i>)	105
ION BĂNUȚĂ : Mesaj	106

PETRU VINTILA : Inelul (<i>schită</i>)	108
--	-----

VASKO POPA : Departe în noi (<i>în romînește de Gellu Naum</i>)	126
---	-----

CRONICA LITERARĂ

Ov. S. CROHMĂLNICEANU : G. Bacovia : Poezii	130
---	-----

TEORIE ȘI CRITICA

TUDOR VIANU : Mihai Ralea	144
DAN COSTA : O nouă față a satirei argheziene : „1907“	153
AL. OPREA : Tot despre adevărul vieții	164
GEO ȘERBAN : „Pasărea furtunii“ — cronică contemporană	174
AL. PIRU : Arta lui Creangă	181
HORIA BRĂTU : Memento „Contemporanul“	189
B. ELVIN : Lauda criticii	194
RADU LUPAN : Shaw, critic de artă	199

RECENZII

D. MICU : Ion Pas : „Lanțuri“	213
N. CIOBANU : Traian Coșovei : „Uriașul preludiu“	219
I. D. BĂLAN : Însemnări pe marginea poemului „Cerbul Roșu“ de Vlaicu Birna	221
G. MARGARIT : Noua ediție a operei lui Calistrat Hogaș	225

CRONICA IDEILOR

C. I. GULIAN : Umanismul socialist și problema personalității	229
---	-----

OSCAR LEMNARU : Cronica limbii literare	238
---	-----

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

Dr. C. LIMARU : Tendințe în științele medicale	241
MISCELLANEA : O gafă de istorie literară (<i>Mihnea Radovan</i>) ; Al. Sahia și scriitorii vremii sale (<i>Teodor Virgolici</i>)	250
NOTE BIBLIOGRAFICE	255

VOLUMUL ȘI CRÎMPEIUL

*O carte proastă dar legată-n piele,
Cu aur pe cotoare și cu stele,
Luxoasă, lustruită și bogată,
Stă-n raft ca o cucoană bozumflată
La teatru — care se preface
Că piesa lăudată îi displace.
E singură-ntr-o lojă și-i e cald.
Poartă-n urechi cerceii de smarald,
Brățări pe brațe, și, la gît,
Mărgăritare — și i s-a urît.
O plictisesc ansamblul și detaliul
Și-și face vînt la piept cu evantaiul.
E decoltată pînă-n toate celea
Și, că și cartea groasă, și-arată toată pielea.*

*Din raftul de alături, subțirea cărțulie
Se-ntreabă cu sfială din palida-i hîrtie,
Dacă-nșelesul cărții și scrisul se măsoară
Cu luxul și grosimea-n cotor de din afară.
Ea-i descusută, foile îi ies,
De-abia se descifrează de jerpelitate-s.
Se vede cît de colo c-a fost și-i o ispită
Prin cîte mîini trecuse, citită, răscitită,
Pe cînd vecinul mîndru, de drept aristocrat,
Stă-n raft, ca-ntr-o vitrină pantoful ne-ncălțat.*

*Broșura se zmerește și întreabă:
— „Cucoană, ești o carte a unui om de treabă,
„Dar cum se face, voi
„Să știu de ce atîtea foi,*

„Atitea pagini, poate că o mie?
„Dece cîtămai teancul de hîrtie?
„Mi-ar fi, mărturisesc, rușine
„Să am atîta hoit pe mine.
„Te-ai revărsat și curgi ca un potop.
„Cerneala dumitale nu are fund și dop?
„Condeiu cînd e ager și nu minte,
„Un gînd îl spune-n cîteva cuvinte.
„Ți-e mătură condeiu și mîna cît copita,
„De te lățești atîta și cu nemiluita?
„Probabil autorul se bucură, nu glumă,
„Că a frecat fărîma să dea atîta spumă
„Și că și-a scris-o, cartea, cu săpun.
„Nu-i vorbă, pămătuful pare bun
„Și pe bărbie-alunecă mai bine.
„În scris, nefericirea-i clăbucul că nu ține“.

A R I P I

*S-a reîntors din zborul unei nunți
Cu prelungi aripi ca o mireasă,
Undeva-ntr-o pajiste prin munți,
Pe o buturugă noduroasă.*

*Nu știam ce fel o fi de goangă,
Neagră, strinsă la mijloc și mică,
Și-mi ziceam, rotind în mâini o creangă:
S-ar putea să fie o furnică.*

*Și deodată harnica insectă
Răsucindu-și trupul legănat
C-o mișcare-a labelor perfectă
Aripile și le-a rețezat.*

*Și porni la treabă sîrguind,
Să-și găsească loc în buturugă —
O priveam cu dragoste și jînd,
Sprintenă era ca o zvoirlugă.*

*Au rămas aripile alături,
Două visle, însă fără barcă.
Și veniși tu vînt, ca să le mături,
Mai puteau să folosească parcă?*

*Numai omul, animal fălos
Mai păstrează aripi de prisos.*

P L O P U L

*Plopul meu înalt și drept
Cătă zilnic după mine:
„Pleci la treabă? Eu te-aștept.”
Plopul de cuvînt se ține.*

*Totdeauna-l regăsesc
Pe la-amiază și spre sară.
Frunzele lui prevestesc
Stelele ce-o să răsară.*

*Nu mă-ntreabă unde-am fost,
Poate-i par trudit de moarte;
Știe drumul meu de-a rost,
M-a văzut el de departe.*

*Poate-și zice-n sinea sa
Cînd îmi vede părul caer:
Oare mult mai porți așa
Rădăcinile prin aer?*

PAȘA DIN RUSCIUK

*Cu labele umflata de podagră, Pașa
De la Rusciuk se uită cum își mină
Gălbuiia turmă, Dunărea bătrână...
De n-ar fi boala asta, buclucașa!*

*El va muri... (O zi? O săptămână?)
Vor desfăta pe alții, pătimașa
Murli, tătarcă Giulazar, Natașa...
Vor crește pentru alții mieii grași, la stină.*

*Cînd înfloresc lalelele și teiul
Și robii lui vor zbungui în apă,
Turban de piatră o să poarte beiul.*

*Așa?! Să vină repede casapul!
I-arată un țigan frumos, ce sapă
Și poruncește să-i rezeze capul.*

TOMIȚĂ

*Cu pielea mătăsoasă cum e plușul,
Cu clopoșel la gît și funduliță,
Zburdînd, sunînd, mă-ntîmpină Tomiță
Tovarășul de codru, măgărușul.*

*De cum mă vede, rage și sughiță
Nerăbdător să înfruntăm urcușul.
Cu grijă ocolește lunecușul,
Purtîndu-mă ușor, ca pe-o domniță.*

*Tu, încăpăținat? Ce glumă proastă!
Tu știi mai bine marginea de coastă
Prăpastia, potecile de munte.*

*De nu ești Ducipal, să-ți meargă zvonul,
Nici eu nu-s Alexandru Makedonul.
Hai, vino 'ncoa, să te sărut pe frunte!*

25 aprilie 1954

A N T E U*)

(DESPRE LIMITELE REALULUI)

*A*scultă-mă poete, prietin al meu :
Frumos este mitul
cu mult renumitul
Anteu !

Acest fiu al gliei
(în graiul elin
și-al mitologiei
„p ă m î n t“
e-un cuvînt
de gen femenin)
a rămas de pomină,
tip și prototip
al celui ce domină
viața-n fel și chip !

Trăia într-o peșteră
din Antica Lybie
și mîna lui meșteră
îți frîngea o tibie
sau un peroneu —
cît ai spune-Anteu.

Se-nălța cu anii
maldărul de cranii
al celor învinși
— zei sau simplii inși —
dar zisul voinic
nu pătea nimic.

Taina sta-ntr-aceea
că maică-sa Geea
își hrănea feciorul
cînd îi atîngea

*) Din „Dialectica poeziei“.

*sînul cu piciorul
fără de pingea.*

*Silindu-l să-și tragă
Seva din adînc,
alăpta cu vlagă
uriașul ținc.*

★

*Cică nu i-a venit nimeni de hac
atîta timp
cît nu s-a găsit un alt haidamac
vestit în Olimp...
care l-a răpus
numai cînd l-a pus
jos — luindu-l pe sus!*

*L-a cuprins de șolduri,
l-a săltat, l-a smuls
tandrelor imbolduri,
tainicului puls.*

*Morala e înălțătoare...
„Pămîntul mereu
să-l simți sub picioare
și nu-i ins nici zeu
ca să te doboare“.*

*Așa zic și eu!
Dar oare?*

*Numai șchiopătînd prin globul făgașelor,
numai măsurînd caldarîmul orașelor,
numai tropăind prin colbul potecilor
vînturate din vecii vecilor,
numai încercînd cu degetul mlaștina
îți regăsești obîrșia, matca și baștina?*

*Nu! Maică-ta Țărîna
te-așteaptă și este
și colo sus pe brîna
neumblatelor creste!*

PRIETINI

*O, cum te plîng — spunea cîndva zefirul
unui boboc ce-abia se-nvolbura —
că frumusețea ta nu va dura...*

*Fățarnice! — răspunse trandafîrul,
privindu-și cu tristețe musafîrul —
De-ai fi statornic, nu m-aș scutura.*

UNELTE DE PACE

Stătea pe lavița-nflorată, veche,
Cu lemnul ciuruit de carii. Obrazul
Părea la țel, mincat de carii
Unui vărsat de vînt, de cînd zăcuse,
Copil, pe-aceeași lavița-nflorată,
Dar se vădeau greu urmele, că praful
Atîtor drumuri așternut în straturi
Ca dresuri în pojghiță cenușie
Acoperea ciupita piele, părul
Mustății și sprîncenele și șanțul
Adînc care brăzdează de o parte
Și de cealaltă gura prăbușită
Cu colțurile-n jos. Mantaua arsă
De soare, pîrjolită de explozii
N-o lepădase încă de pe umeri ;
Bocancii albi de glod căscau la boturi
Și se zărea sub unghia cea mare
O seceră în neagră arcuire,
Și degetul învinețit, ce putred
Părea, mișcînd arar ca o ciudată
Viețuitoare care-a fost strivită
Și mai sîcnește dureros în moarte.
Lîngă bocanci, pe lutul lipiturii
Crăpat sub mers de cuiele din talpă,
Ca un cimpoi murdar, golit de aer,
O raniță și lîngă ea gamela
Cu aluminiul înegrit de pete...

Tăcut, privește fără țel — și capul
Incovoiat, ca frînt din junghetură
E aplecat greoi, peste aceste
Unelte ale drumului spre moarte ;
Privirea-i e lipită de metalul
Întunecat în bătălii, de singe ;
Intr-un atac, o mină proiectată
De-o pîlnie de brand, o zugrăvise

Cu sînge anonim ce sigilează
 Și-acuma pînza raniței. În urmă,
 Cînd se sfîrșea războiul, într-o luptă,
 Stropi cu sînge iar, cu-al lui, gamela
 Cînd îi străpunse umărul un glonte...
 El a spălat de fiecare dată
 Prinorul vieții, înghițind fiertura
 Și urmele ce le lăsase moartea
 Punînd sigiliul tragic. Astăzi încă
 Îi simte parcă sarea lui ciudată,
 Gustul de fier și sare și sălcia
 Senzație că are-n gură sînge;
 Al lui, al altora, al tuturor
 Ce au căzut pornind izvorul roșu
 Care adapă stihiiile oarbe.

Bătrîna îl privește, rezemată
 De vatra innegrită și își șterge
 (C-un colț ce-l trage din bazmaua neagră)
 O lacrimă de mult uscată-n vadul
 Durerii rătăcită în noianul
 De zbîrcituri care-i brăzdează chipul.
 Oștează, și oștatul cînd străbate
 Pieptul uscat, e ca suspinul toamnei
 Ce se sfișie-n bălării uscate;
 Oștează, și străbate toată casa
 Oștatul ei — și ranița ai zice
 Că s-a umflat puțin, cum a săltat-o
 Sbîrcita mînă, ca să-i schimbe locul,
 Și a foșnit uscat din pînza aspră
 Cînd a lăsat-o într-un colț să cadă,
 Și a vibrat suspinul și-n gamelă
 Cînd a căzut pe raniță, svirlită...
 — Hai, maică, de mînincă... cina-i gata!
 Și dintr-odată, ca-n copilărie,
 Ca-n anii buni, a năpădit aroma
 Fierturii de pe vatră... Prin fereastra
 Inchenărată-n albele ștergare
 Un snop de raze a căzut pe masa
 Rotundă, joasă, a schimbat în aur
 Mai galben aburinda mămăligă,
 Și-nțitia oară a uitat gamela
 Mîncînd din blidul smălțuit, iar mama
 Într-o copaie opări să spele
 Insingerata raniță...

O noapte.

Vin zorii altei zile. În ogradă
 El a ieșit să vadă cum pălește
 Luceafărul și luna. Prepeleagul
 Cu oalele de lut înșiruite
 Cu golul negru-n cîte-un gît subțire
 Intinde ca o hidră căpățîne
 Sgîind spre constelația Fecioarei

Din lutul orb... Pe un hambar, mantaua,
 Tunica și nădragii stau întinse
 Și niște ciori le ciugule păduchii ;
 El a simțit că-i spală roua nopții
 Uscatul piept și rana încă crudă
 Și că prin poarta prăbușită, vine,
 Doar ca o bănuială, carul zilei,
 Al unei zile noi, ce așteptase
 Incremenit de spaime și de moarte.

Amiază.

Vatra neagră poleită
 Cu aur roșu. Bulgăre de aur
 Ceaunul clocotește, cîntă moale,
 Și omul care s-a întors din iadul
 Războiului, un clocot simte-n pieptul
 În care ca pe-un rîu porni dezghețul,
 Privește în cămara unde mama
 Intrînd, ridică ranița, gamela ;
 În ranița cu pînza ei pătată,
 Ducea în toiul luptelor povara
 Unei porunci să fie salahorul
 Ce poartă nedreptatea spre pămîntul
 Din răsărit. În raniță, odată,
 Foșnea parcă din slove, o scrisoare
 Din satul lui. O mîna grea săpase
 Hirtia cu durere și cu zîmbet.
 Și zîmbetul desfășurase aripi
 Și îl sburau peste pirjol și sînge,
 Cu strigătul de pasăre rănită
 Și în gamela albă de pospaiul
 Ce-mbracă azi vestmîntul liniștirii
 Ducea pe front tainul lui de sînge,
 Sorbea adesea lacrimi și sudoare
 În zeamă rea în care clătinită
 Se desfăcea în cioburi bolta lumii.
 Privește în cămara unde mama
 Intrînd, ridică ranița, gamela
 Cu mina care binecuvîntează
 Uneltele ce i-au păstrat feciorul
 De parcă viața i-ar fi fost legată
 De rostul lor mărunț cu-n nod puternic.
 E plină ranița și cu gamela,
 Cu mîna neagră care-l legănase,
 Scoate mălaiul și-n ceaun îl toarnă ;
 Și-n aurul ce curge pentru cină,
 În aburul fierturii, curge soare
 Și tihna unor zile ce s-așează.
 În mîna ei vede acum soldatul
 Uneltele care-l purtau spre moarte
 Păstrînd și împărțind tainul vieții...
 Iese pe prispă și privește cîmpul
 Și cîmpul tot îi năvălește-n suflet.

EROICA

VOLUMUL I: „OAMENI FĂRĂ GLORIE“

— Fragmente —

Fiului meu Mălin

1

Pe la sfârșitul lunii noiembrie, anul 1942, o armată de optzeci de mii de români se afla încercuită de trupele sovietice în marele cîot al Donului mijlociu. Cu fiecare zi cercul se strîngea tot mai mult, necruțator și dureros, ca un laț de spînzurătoare. De jur împrejur, de-a lungul acestui front aproape oval, care-și avea punctele de sprijin pe orașele Serafimovici și Kalaci, pe malul stîng al Donului și pe ruinele fumegînde ale satului Gromki, patrulau unități masive de tancuri și de cazaci călări — a căror singură menire era să hărțuiască neconținut armata romînă, pînă la deplina ei gîtuire.

Dacă ai fi avut prilejul să planezi nestingherit pe undeva pe deasupra acestei vaste întinderi de pămînt, cercetîndu-i cu lăcomie înfățișarea și urmărindu-i iscoditor întîmplările, atunci nimic nu ți s-ar fi părut neobișnuit.

Zăpada căzută din belșug, ba pe alocuri în nămeți greu de străbătut, dădea întregii zone o strălucire orbitoare de o neasemuită frumusețe. Clinurile dealurilor mărunte ca niște pitici și văile puțin afunde ce se prelungeau de la o măgură la alta, ca pe fundul unor copăi lin arcuite, sticleau cu violență sub orgia luminii.

Ciudat era doar faptul că razele soarelui împrumutau zăpezii mereu altă culoare. Ici — ușor albăstruie ca pe nemărginirea unei mări potolite; dincolo — purpurie ca într-o nepotolită săvășire de spuză roșie. Pe culmi — amețitoare plămui de curcubeie care-și schimbau de la o clipă la alta nuanțele și profunzimea; în ghiocul adînc al viroagelor — pulbere albă ca de lapte.

Fie că de-abia mijeau zorii, fie că leneș cobora amurgul — zăpada nu-și pierdea niciodată din obositoarea-i strălucire. Chiar și noaptea, sub risipa văpăilor lunii, scînteia atît de viu încît umbrele pufoșilor nori călători se desenau într-aietva pe nesfîrșita sahară de omăt. Stelele aveau un clipit și mai tăios decît în celelalte anotimpuri ale anului, din care pricină sugerau pe albeața zăpezii jocul din apa ireală a unei oglinzi.

O asemenea priveliște, contemplată de la mare înălțime, nu oferea decît beție și încîntare. Peisajul se dezvăluia ochiului ca într-o vrajă. Cu o atenție concentrată se deosebea și mișunatul continuu al unor făpturi minuscule, aidoma unui mușuroi de furnici devastat de o neagră urgie. Dar nimic nu putea statornici legea după care se mișcă aceste făpturi și-n virtutea cărui blestem se zbućiumă atît, nici de unde au fost scornite și ce anume țeluri urmăresc.

De aceea, în ciuda bubuiturilor sacadate care străpungeau la răstim-

puri văzduhul și în ciuda vaietelor de moarte care împânzeau zarea la cearsuri felurite — chiar și aceste neobișnuite ființe păreau că fac parte dintr-un joc straniu și nebulos, tot una cu miracolul zăpezii.

Privită de la mare înălțime, priveliștea putea fi oricind socotită ca un nălucitor tărîm al magiei, în subînțelesurile căreia nici instinctele și nici simțurile noastre n-ar fi izbutit să pătrundă.

Coborînd însă pînă în miezul acestei înverșunate viermuiri, călcînd cu pasul atent și alene toate aceste locuri străbătute de fiorul morții (care aici, foarte aproape de lucruri și oameni, se dovedea și mai zguduitor), străduindu-te să descoperi taina după care vraja cunoscută în văzduh căpăta aici solemnitatea unei inmormîntări colective — cit de cruntă dezamăgire îți năpădea sufletul, cit de înfricoșătoare ți se releva realitatea — de la imaculatul zăpezii pătat cu sînge omenesc și pînă la trupurile neînsuflețite, așternute de-a lungul pămîntului în poziții parcă nefirești și acuzatoare!

Vraja se destrăma pe încetul, lăsînd să se dezvăluie de sub înșelătoarele-i văluri o lume măcinată de vicii și păcate, condamnată la umilinți și pierzanie. Magia putea fi pătrunsă fără nici o greutate. Amăgitoarei frumuseți văzută de sus îi luase locul aici o panoramă de bîlci, în cuprinsul căruia mișcarea multicoloră și artificială a luminilor se preschimbase într-un vârtej haotic de priveliști și destine la fel de mohorîte.

Optzeci de mii de romîni își așteptau osînda. Trăiau laolaltă suferința unei judecăți care nu iartă. Își presimțeau sfîrșitul cu toate cugetele și fibrele cărnii, după cum în aceeași măsură nădăjduiau nebunește într-o minune dumnezeiască. Se îngrozeau de ziua în care aveau să fie răpuși pînă la ultimul om și deopotrivă se îmbătau de visul mîntuirii lor. Așteptau să treacă rușii peste ei cu tăvălugul sau nu știu ce vrăjitor să-i smulgă din cerc și să-i ducă nevătămați acasă.

Astfel jalnicul adevăr se împletea cu gingașa deșertăciune — și amîndouă, pînă la urmă, se dovedeau a fi la fel de nimicitoare.

Cine n-a gustat din zeama amară a războiului nostru în Răsărit și cine n-a avut prilejul să fie zgduit pînă-n măruntaie de ororile lui — nu are de unde cunoaște cu de-amănuntul ce a însemnat încercuirea de la Cotul Donului (și mai apoi aceea de la Stalingrad), niciodată nu va fi în stare să măsoare în adîncime dimensiunile reale ale unei asemenea tragedii. Chiar și celei mai inflăcărare imaginații i se pun limite peste care nu se poate trece. Experiența stă atît de aproape de granițele infernului, încît pentru mulți infernul însuși pare mai dulce decît caznele neverosimilei realități.

Mai presus de orice — o încercuire la atîtea mii de kilometri de țară, înseamnă ruperea tuturor legăturilor cu tărîmul natal. Înseamnă îngheșuirea unui număr oarecare de oameni pe o porțiune mărginită de pămînt, care se îngustează tot mai mult, pînă la sufocare. Înseamnă trecerea acelei armate, ajunsă în această situație, de la capacitatea combativă la starea de panică și deznădejde, cu neputință de stăpînit și înlăturat.

Sentimentul că ai fost prins în capcană ca orice fiară sălbatică, asupra căreia vînătorul se repede cu o satisfacție înmiită — îți nimicește pînă și ultima posibilitate de a mai rămîne lucid, de a acționa pe baza unei cit de puține rațiuni și de a căuta calm soluțiile de evadare. Din nefericire, în atari împrejurări, chiar dacă o minte mai avîntată se străduiește să gîndească pentru toate celelalte zeci de mii, sclipirile ei sînt disprețuite și zdrobite de concluzia masei de condamnați — care, pe neașteptate, ca-

pătă conștiința zădărniceii oricărui act de vitejie sau rezistență, conștiința zădărniceii oricărui patriotism.

Din clipa aceea pe osândiți nu-i mai interesează nici gloria, nici persoana căreia i-au jurat credință cândva, nici judecata aspră a istoriei sau blestemele urmașilor — pentru simplul motiv că tuturor acestor temeri le-a luat loc o singură lege, mai puternică și hotăritoare decît toate legile lumii : viața !

E tot atît de adevărat că, odinioară, aceiași oameni mușcaseră cu dinții din țarina tranșelor și prea puțin se sinchisiseră ei de cînoasa îmbrățișare a morții. Tot atît de adevărat este că, adeseori, fiecare a simțit cum se trezește în el cîte un strămoș gata de jertfă sau cîte un cumplit în stare să stăvilească toate puhoaietele ce i-ar fi stat în cale. Dar iată sosită și clipa în care seva războinică a străbunilor nu mai hrănește pe nimeni, cînd oamenii își pierd pe încetul din cerbicie și eroism. Protivnicul de pînă atunci se dovedește în cele din urmă mai tare, moartea seceră cu lăcomie rîndurile alor noștri, oamenii se pleacă smeriți în fața neînduplecatului destin, instințele covîrșesc rațiunea și o supun ca pe o mielușică, pe fiecare frunte fatalitatea își pune arzătoarea pecete, trudnicul sfîrșit devine inevitabil.

Iată ce triste impresii ar fi cules și cu ce stare de lucruri s-ar fi întîmpinat — străinul cutezător să străbată cu ochi rece și inimă de piatră acest tărîm urgisit acum, asemeni unei planete supuse cataclismului. Impresii dureroase și triste despre o stare de lucruri care împinge dezastrul spre consecințele răscoalei sau ale nebuniei.

Panica stăpînea peste tot.

Oamenii se mișcau între limitele cercului ca vietățile de pe fundul unei mocirle, fără nici un fel de sens și fără altă rațiune decît aceea de a-și prelungi cu orice preț viața — chiar dacă pentru asta ar fi fost nevoie să calce în picioare orice lege a omeniei, să se lepede fără remușcare și de patrie și de dumnezeu.

Nu mai exista așa zisa linie a întîia. Pozițiile de luptă se întortocheau ca ațele unei pînze de păianjen, desmintînd orice paragraf didactic al prelinsei arte militare. „Țara nimănui“ — adică zona dintre frontul amic și cel inamic — își pierduse cu desăvîrșire rațiunea, fiindcă adesea tu stăteai cu fața spre răsărit, convins că într-acolo se află pozițiile rusești și că într-acolo trebuie să tragi, dar împușcăturile țîșneau pe neașteptate în spatele tău. În stare de război permanent se aflau, astfel, deopotrivă soldații din linia întîia ca și posturile de comandă dinapoia frontului — a căror protecție dispăruse odată cu autoritatea de odinioară a ofițerilor și pe care zadarnic aceștia mai încercau să și-o clădească din nou.

De altfel, în această situație, ordinele se dădeau alandala, lipsite de orice logică și neconforme cu realitatea frontului, din itele căreia (e drept) nici iscusința celui mai genial comandant nu s-ar fi putut descurca. Soldații le primeau în silă și-și vedeau de treburile lor mărunte și meschine, deoarece simțeau instinctiv că mai bine se apără singuri, apăsînd pe trăgace sau strîngînd de gît în luptele corp la corp — decît supunîndu-se fără murmur unor porunci confuze și fără perspectivă.

Din pricina piciei dese care se strecura în însuși interiorul organizat de pînă atunci al relațiilor de război, din pricina haosului în care și oameni și fapte se învălmășeau cu furie ucigătoare — toată zona încercuită semăna acum unui univers subteran zguduit de cutremur și cu toate destinele învălmășite.

Sumedenie de soldați, aparținînd unităților descompuse încă din pri-

mele zile ale ofensivei sovietice de încercuire, rătăceau de colo pînă colo fără nici un rost, nesupunîndu-se nimănui, neluați în seamă de nimeni și care, cu nici un chip, nu mai puteau constitui o forță capabilă de luptă și rezistență.

Acestor cîrduri de vagabonzi li se adăugau șiruri nesfirșite de răniți și rebegiți — care apucau în neștire spre un presupus centru al încercuirii, în căutarea posturilor de prim ajutor. Dar nu mai existau nici posturi de prim ajutor, nici medici, nici sanitari — fiindcă nu mai exista fir de pansament cu care oamenii aceștia și-ar mai fi putut justifica funcțiunea. Și mulți dintre ei cădeau, răpuși de oboseală, în această rătăcire deznădăjduită. Și nu se afla nimeni în preajma lor, să le mîngieie obrații vi-neți de frig ori să-i poarte în spinare spre o iluzie deșartă a izbăvirii. Pie-reau singuri, într-o singurătate de tăcere și gheață, fără nici o aureolă de nemurire pe frunte.

Ceilalți, vătămați mai ușor sau simulînd rănirea, treceau nepăsători mai departe, lăsîndu-i pe muribunzi în voia stelelor, bucuroși chiar că au rămas mai puțini pentru ceea ce gîndeau — și goneau ahtiați după jefuit. Căci foamea se arăta a fi cel mai înrăit tiran al încercuitorilor, dușmanul lor de căpătii.

De fapt oamenii sufereau de foame dinainte de încercuire, încă din primele zile ale lunii septembrie, cînd se hotărîse hrănirea armatei romîne de către subzistența germană. Pe drept cuvînt s-ar putea spune că organisme-le lor avuseseră toată vremea să se obișnuiască, deoarece trecerea de la o rație destul de chinuită la lipsa oricărei rații regulamentare se făcuse pe încetul.

La început fusese doar un coltuc de pîine, un boț de miere și cîte o cutiuță de pește la zece soldați. De aceea oamenii, iscoditori din fire și altfel cu stomacuri sănătoase, aflaseră repede calea prin care să-și astîmpere burțile. Lanuri întregi de grîu și secară fuseseră treierate cu mijloace rudimentare, iar boabele fierte în căști de oțel disprețuiau leșia bucătarilor de campanie. Cei din prima linie ajunseseră chiar să și vîndă, pe tutun ori pe cărți poștale — bunurile poziției pe care o ocupau, celor din spate, instalați în sate incendiate sau prin viroage sterpe — și care mai avuseseră și ghinionul să primească de la germani conserve pline cu rumeguș sau cenușă, expediate din Bulgaria sau Olanda.

Și totuși, față de vremea de acum, trecutul li se arătase norocos și îmbelșugat. Odată cu căderea zăpezii, lanurile de grîu și secară înghețaseră. Odată cu ofensiva din noiembrie, fuseseră tăiate și legăturile cu subzistența germană. Astfel că soldaților nu le mai stătea la îndemînă nici fiertura de grîu din căștile de oțel și nici amărîta rație regulamentară de pîine neagră. În aceste împrejurări oamenii jinduiau depozitele de la Ros-tov, despre care se zvonea că sînt burdușite cu grămezi de miere și margarină, îi pizmuiiau pe cei care rămăseseră în afara cercului ca și pe morții pentru care nu se mai punea nici o problemă de acest fel.

Oamenii sufereau de foame în tăcere, ascultîndu-și cu groază doar ghiorăitul mațelor și simțind cum se topesc pe îndelete, ca niște lumînări. Fuseseră răscolite toate bordeiele, adăposturile, ruinele caselor de mult devastate. Fuseseră scotocite ranițele tuturor morților și chiar muribunzilor li se jefuiseră sacii de merinde — fără să se mai cutremure conștiința cuiva, dar și fără a se descoperi măcar un codru de pîine. Cei mai slabi de înger și în ochii cărora licărea nebunia, n-au șovăit prea mult ca să-și perpelească la foc bocancii prădați de la morți, propriile lor curele sau vopseaua de pe tancurile distruse, morfolindu-și astfel buzele în pielea aceea tăbăcită sau

ostoindu-și burțile cu licoarea aceea cleioasă, care mai degrabă aveau darul să-i vâteme decât să le potolească foamea.

S-a răbdat astfel o zi, două, trei — pînă cînd spectrul morții albe făcu pereche bună cu spectrul morții prin înfometare. Cu ochii arzînd în vâpăi, nepulcinoși să mai geamă sau să-și mai urle durerea, clătîindu-se pe picioare ca niște păpuși dezarticulate, cu toate echilibrele interioare sfărîmate și cu voința de a mai rezista zdrobită — cei mai firavi se așterneau în gropile pe care singuri și le săpaseră (pentru a se apăra împotriva gloanțelor) și adormeau visînd ospățuri bogate, amețindu-și nervii și simțurile prin coșmarul unor adevărate orgii, care (mai presus de orice) aveau puterea să-i împace cu moartea și să le facă sfîrșitul mai dulce.

Se năpustea în același timp asupra acestor nefericiți atît viermele foamei din adincul cărnii, cit și înghețul morții albe. Învățuți în călduri, ei nu mai aveau vreme să simtă gerul — deoarece zăpada se dovedea un culcuș ospitalier și odihnitor Istovirea dispărea ca prin farmec, încetau cu desăvîrșire spaimile și nădejtile vechi, nici un dor nu-i mai mistuia ca altădată, iar mădularele se făceau moi — refuzînd orice alt gest sau tendință de a se mai mișca.

Moartea albă îi îmbrățișa ca o mamă bună și pătimașă.

Oamenii își pierduseră într-atîta simțul controlului, încît vorbeau vrute și nevrute, greu se mai recunoșteau unii pe alții, se bănuiau unii pe alții de a fi devenit pe neașteptate posesori ai unor provizii ascunse, se hărțuiau din te miri ce, o cutie cu pîine de război (naiba știe de unde scornită!) prilejuia încăierări dușmănoase, demența își însămința în mintea lor pe încetul otrava.

Părea că deasupra tuturor s-a ivit un zeu ciinos, care anume îi mîna pe unii împotriva altora, ațîțindu-le poftele și asmuțindu-i mereu cu un nevăzut măr al discordiei — pentru ca numai el să se bucure de degradarea morală la care ajunseseră cei optzeci de mii de romini încercuți în marele cot al Donului mijlociu, spre sfîrșitul aceluia năprasnic noiembrie al anului '42.

Ciudat cum anul '42 fusese supranumit și „anul trufiei inghenuncheate“!

2

Intr-una din aceste trudnice zile, un soldat a fost văzut ridicîndu-se alene din șanțul săpat în zăpadă și murmurînd ceva greu de înțeles. Soldatul avea o înfățișare care miră mult pe vecinii săi de tranșee, prin aceea că totul părea transfigurat pe chipul lui, deosebit de lucitor și calm — de la ochii cu privirea pierdută pînă la surîsul firav răsărit în colțul gurii, toate aparținînd parcă altui om, străin, de pe altă planetă, rupt cu desăvîrșire de toate cele înconjurătoare.

Soldatul scosese de la pieptarul tunicii îmbrîcîndu-l cu păduchi o cărțuție. N-o deschisese, dar (purttind-o ca pe o ofrandă scumpă) o ducea în mîini asemeni unei icoane făcătoare de minuni. Pășind peste leșurile foștilor săi camarazi de arme, alunecînd ușor fără nici o țintă prin omături, gura lui continua să murmure cuvinte al căror înțeles rămînea deocamdată (pentru ceilalți) încă greu de deslușit.

Apoi vocea lui crescînd, vorbele se auziră mai limpezi — și totuși nu era glasul lui, ci ceva ca o cîntare religioasă, stranie și cu totul nepotrivită pentru împrejurările cumplită în care oamenii se aflau:

— „...Și m-am uitat și iată un cal galben-înăt, și numele celui ce

călărea pe el era Moartea, și Iadul se ținea după el ; și li s-a dat lor putere peste a patra parte a pământului, ca să ucidă cu sabie și cu foamele, și cu moarte și cu fiarele de pe pământ... Și m-am uitat când a deschis pe-cetea la șasea și s-a făcut cutremur mare și soarele s-a făcut negru ca un sac de păr și luna întreagă s-a înroșit ca singele... Aici este înțelepciunea ! Cine are pricepere socotească numărul fiarei ; căci este număr de om. Și numărul ei este șase... Șase sute șazeci și șase...“

Dintru început, oamenii crezură că soldatul vrea să facă pe măscăriciul, recitând pe de rost (din cărțulia lui soioasă) fraze din Apocalips. De aceea se și porniră pe ris, aflînd în asta o mîngiere neașteptată pentru rănile lor nevindecate. Și hohotiră astfel îndelung, batjocorindu-l pe soldat, făcînd să huiască văzduhul înghețat cu hohotele lor nebunești — pînă ce își dădură seama că, de fapt, omul își pierduse de-a binelea mințile și că în clipa aceea el nu făcea altceva decît să-și amenințe camarazii cu citate din cărțulia pe care preoții noștri, la plecarea pe front, avuseseră grijă să i-o vire în buzunar ca pe un ultim balsam împotriva durerii, a morții și a neamului.

Minciuna îi rămăsese singura mîngiere, din care se împărțase ca dintr-o azimă caldă și aromată.

Inocentul tălăzuia, așadar, printre nămeții de zăpadă, propovăduind sfîrșitul lumii. Cuvintele lui avură darul să îngroașe și mai mult starea de groază printre rîndurile subțiate ale frontului. Fie că se convingeau ei înșiși de adevărul vestit atît de deschis, fie că nu voiau să se lase prinși în plasa acestui blestem — pe acolo pe unde apărea inocentul, oamenii se fereau de el ca de un ciumat, îl priveau ca pe o arătare urîcioasă și-l alungau cu bulgări de zăpadă sau hăulindu-l ca pe o pasăre vrăjmașă. Erau prea stăpîniți de frica morții pentru ca să se bucure de știrea sosirii ei, anunțată cu un glas atît de patetic și înfiorător, care adesea (cînd pe bietul prooroc îl acopereau nămeții sau îl învăluia viscolul) părea că nu mai este glas de om, ci glasul unui dumnezeu crud și nemilos.

Soldatul, însă, n-auzea nimic. Aluneca de-a lungul pozițiilor ca o vedenie, pe care părea că nimic n-o poate atinge sau înlătura. Gura lui toca neconținut aceleași cuvinte, care sunau acum și mai neînduplecate, împlîcind tot mai adînc spaima în inimile celorlalți.

Un ofițer, atunci, din milă poate sau pentru că el însuși n-a mai fost în stare să suporte chinul nemaipomenitei preziceri, a înșfăcat arma, a ochit în plin și a tras. Trupul inocentului a rămas cîteva clipe neclintit ca o stană de piatră, buzele boscorodeau aceleași infricoșătoare cuvinte, ochii lui scăldați în lacrimi și duioasă iertare ținteau ochii holbați de frică ai ofițerului — după care omul s-a prăbușit în zăpadă dintr-o dată, cu o mișcare brutală și tragică, aidoma unui pom retezat de la rădăcină.

Nimeni nu s-a apropiat de el ca să-i închidă pleoapele, să-i așeze cruciș mîinile pe piept, să-l închine pentru ultima lui călătorie spre lumea cealaltă sau să-l coboare cel puțin pe fundul cel mai adînc al vreunui șanț și să-l acopere bine — ca nu cumva leșul lui să se mai înalțe vreodată pe picioare. Nimeni n-a făcut nimic din toate aceste lucruri, pe care altădată (la începutul războiului) le făceau cu reculegere și plînsul gîlgiind în gîtlej — pe de o parte fiindcă în ultima vreme li s-ar fi secăt suielele dacă s-ar fi apucat să îngroape toți morții, pe de altă parte fiindcă oamenilor li se părea că mai aud încă, filfiind în jurul inocentului ucis, ecoul fatalei sale amenințări.

Oamenii își intoarseră anevoie capetele și se cocoloșiră în culcușurile lor hîrsite, uitînd și de păduchi și de foame, dorind cu orice preț să adoarmă,

să nu se mai trezească niciodată, să se sfirșească mai repede viața asta uzurpată de orice bucurie și frumusețe. Somnul și uitarea le-ar fi fost leacul cel mai bun, prin care s-ar fi vindecat de toată nenorocirea căzută asupra lor.

Ar fi adormit poate cu adevărat pentru totdeauna și puțin s-ar fi sinchisit și de soarta războiului și a țării — dacă un alt țipăt, mai pătrunzător decât toate, nu i-ar fi dezrădăcinat din starea de leșin în care fuseseră coboriți, vestindu-le că în spatele frontului s-a început a se tăia caii și că pînă seară va primi fiecare câte un hartan de carne proaspătă, ba chiar cu suplimente pentru cei răniți și nevoiași.

Odinioară (în ce străfunduri ale trecutului, oare, rămăseseră îngropate timpurile acelea?) odinioară, soldații se arătaseră față de cai — iubitori și miloși ca niște frați. De câte ori nu fuseseră văzuți oameni zguduiți de plîns, cum își îmbrățișau caii răniți, cum se străduiau să le împrumute muribunzilor suflet din sufletele lor, cum (înmormîntîndu-i pe cei răpuși) făceau treaba asta cu aceeași reculegere și durere înfiptă în inimă, ca după un prieten bun! Și câte trupuri de cai n-au îmbelșugat pămîntul Rusiei, la căpătîiul multora așezîndu-se inscripții scrise stîngaci cu creionul ohimic, deasupra cîtora nu se aplecaseră ei cu pioșenie și cît de greu nu se deslipiseră oamenii de acele cocoșe de pămînt în cuprinsul cărora părea că lăsaseră ceva din propria lor viață!

Uite pînă la ce omenie ajunseseră legăturile lor, în cît de mare măsură se cimentase dragostea dintre oameni și cai, uite cît de greu s-ar fi despărțit unii de alții!

Pînă atunci nu fuseseră jertfiți decât caii răniți și cei doborîți de bătrînețe. Comandamentul se străduise din răsputeri să stăvilească orice încercare de acest fel, gîndindu-se fără îndoială că într-o bună zi va avea nevoie de caii nevătămați, fie să mute tunurile de pe o poziție pe alta, fie pentru a-și asigura retragerea spre Harkov — în eventualitatea că va izbuti să străpungă cercul și să tot fugă.

De aceea crima ce se înfăptuia acum, în zona încercuită, nu putea fi înțeleasă decât prin anihilarea tuturor sentimentelor și fărîmițarea deplină a rațiunii, decât prin furia nestăvilită a instinctelor de care soldații și ofițerii erau deopotrivă stăpîniți în acea vreme.

Greu de spus cine a dat cel dintîi semnalul, care soldat sau ofițer a fost mai întîi împins la asemenea nelegiuire. Poate cel dintîi sacrilegiu a avut loc în ascuns, noaptea, prin fundul vreunei văiuge — cu dorința păgînă de a-și astîmpăra foamea pe furiș și cu teama de a nu fi totuși descoperit și jefuit de prada din care s-ar fi îndestulat zile de-a rîndul.

Deodată, însă, aerul a început să miroasă a carne vie, nările au adulemeat lacome prin jur, ceva s-a răzvrătit în încheieturile trupului — și toți au simțit în clipa aceea că sfirșitul cailor sosise, că nimeni și nimic nu-i va mai putea opri pe soldații și ofițerii înfomețați să ducă la capăt fărădelegea.

Vestea, purtată fulgerător spre linia întîia, a dezlănțuit adevărate urgii colective. Cete întregi de oameni, năvălind din toate părțile, se adunau la locul prăpădului. Oamenii se aruncau cînește asupra trupurilor doborîte la pămînt, își înșfăcau unii altora bucățile de carne din mînă; se înghesuiau și se încolțeau unii pe alții, adesea pumnii ciolănoși și aprigi se înfingeau fără preget în piepturile semenilor lor — care pînă mai ieri le fuseseră camarazi și prieteni, cu care însă acum se vrăjmașeau de moarte.

Și totuși, oricît ar părea de illogic, faptele lor n-aveau în ele nimic straniu și nimic extraordinar. Toate se întîmplaseră fiindcă trebuia să se

întîmple, fiindcă fără trecerea prin acest purgatoriu ei n-ar fi priceput niciodată ce au fost cu adevărat și pe ce treaptă a primitivității îi coborise războiul.

Părea, astfel, că nu mai există nici o ieșire din această situație încâlțită. Aveau loc atîtea întîmplări meschine, se petreceau atîtea lucruri murdare și se consumau atîtea tragedii mărunte — încît nimeni nu mai era în stare să descurce îțele în țesătura cărora, de fapt, se cuprindea tragedia cea mare. Te aflai aici ca în fața unui organism uriaș răpus de o boală iremediabilă, dar care e tratat cu mijloace empirice de guturai sau bătăături.

Zilnic mureau oameni, zilnic cădeau răniți, zilnic se strîngea cleștele încercuirii — și totuși nimeni nu putea ști unde vor duce toate acestea, ce deznodămînt fatal sau luminos vor avea. Oamenii așteptau să se întîmple ceva deosebit, salvator sau de pierzanie — dar nimeni nu știa ce anume o să se întîmple și cînd o să li se pecetluiască sîrșitul. De la generalul comandant și pînă la ultimul ostaș, armata romină încercuiește în Cotul Donului trăia într-o stare de agonie, a cărei sentință definitivă se hotăra pe încetul, cu atît mai mult intensificînd pînă la absurd desperarea tuturor.

Lupte, propriu-zis, nu mai aveau loc. Împușcături, totuși, se auzeau de jur împrejur, oriunde se aflau soldați capabili să mai țină o armă în mînă. Oamenii îi împușcau pe semenii lor de dincolo de „țara nimănui“ — fie din necesitatea de a-și desmorți oasele, fie din pricina urii ce le fusese în-sămîntată în inimi, fie din plăcerea drăcească de a constata că glonteile nu și-a pierdut încă puterea de a ucide și de a fi mai tare decît orice cuvînt bun de omenie.

Se întîmpla uneori ca grupe răzlețe de sovietici să pătrundă mult în adîncul pozițiilor romînești, pentru a tatona rămășița de forță militară a armatei noastre sau pentru a culege informații în vederea ultimei ofensive de strangulare. De prizonieri n-aveau nevoie. Aceștia se duceau singuri. La lumina zilei sau odată cu lăsarea serii, izolați sau în cete, soldații se înălțau din gropi, își lepădau calabalîcul și puștile, își ridicau brațele în sus și porneau dincolo — minăți cu lăcomie animalică de pofta unei ciorbe fierbinți sau a unui coltuc de piine.

Zvonul despre o oarecare divizie blindată care ar fi izbutit să răzbată pînă la limita cercului și să-l străpungă, dînd astfel puțință unei eliberări spre Apus, se dovedise de-a dreptul mincinos. Nu numai că de dincolo de cerc nu se bănuia nici un ajutor, dar nici măcar altă legătură (prin radio sau aviație) nu se putea realiza. Ecouri profunde și îndepărtate ale unor zguduirii de pămînt, care țineau cîte o dată zile și nopți întregi, adevereau cel mult că nici gruparea de la Stalingrad nu scăpase de bucuria vitregă a aceluiaș sîrșit.

Patru zile, apoi, se porni o ninsoare neînteruptă. Prin vasta cernere de zăpadă, oamenii se deosebeau cu greu. Nici nu se mai așezau în gropi, temîndu-se să nu fie îngropați de vii sub această avalanșă a cerului.

Jefuind morții de veșminte, soldații se împoțonaseră cu tot felul de boarfe, pături, pufoaice rusești și mîntăi nemțești îmbrăcate peste cele romînești. Unii în căciuli, alții cu capetele înfășurate ca precupețele. Unii în pislari, alții cu picioarele bandajate în tot felul de otrepe. Incotoșmănați astfel, că de-abia li se mai zăreau fețele cu bărbi stufoase și mișunînd de păduchi, semănau mai degrabă cu niște sperietori ciudate dintr-o lume fără identitate umană, decît cu soldați ai unei armate regulate.

Dar nici așa nu rezistau prea mult. Pînă la urmă, parte din ei se prăbușeau fără icnet și fără cuvînt. Se așternea zăpada peste ei ca un

lințolii, ca o plapumă deasă și călduroasă, de sub care nici o forță ocultă nu i-ar mai fi putut învia.

După a patra zi, când încetă ninsoarea, oriunde ți-ai fi întors ochii, ai fi văzut presărate de-a lungul cîmpiei doar ghemotoace din acestea care-și pierduseră forma de om, care ascundeau totuși în ele oameni — pînă mai ieri vii și neînduplecați în nădejdea că vor ieși teferi cu totul de aici.

La urma urmei, asta nu era decît o cruntă naivitate. Teafăr și nevătămat, în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu putea rămîne nimeni. Fiindcă în afară de chinurile fizice care n-aveau să se sfîrșească atît de repede, ceea ce îi muncea pe oameni mai presus de orice era conștiința deșertăciunii tuturor faptelor lor de pînă atunci. Mai groaznic decît foamea și decît mușcătura de viperă a unui glonte, devenise acel simțămînt nemaicunoscut pînă atunci că oamenii se înstrăinează de trecutul lor, simțămîntul că nu mai sînt ei înșiși (cei de totdeauna) ci se schimbă în altceva, nou și ciudat, al cărui chip însă (deși constatat în prefacerile din străfunduri) nu și-l puteau imagina, cu a cărui apariție tulburătoare nu se puteau obișnui.

O tristețe fără margini li se cuibărise în inimi. Îi stăpînea o deznădejde mai dureroasă decît arsura unui fier înroșit. După atîtea înflăcărare iluzii cu care fuseseră hrăniți de-a lungul celor șaptesprezece luni de război, după încîntarea marșului cu flori la baionetă pe care-l desfășuraseră pe-un spațiu de cîteva mii de kilometri, îmbățați de visul că la Don și Stalingrad vor îngeunchea definitiv Rusia, după ce fițiucile propagandei și concluziile preoților (care însoțeau convoaiele militare) le oferiseră Rusia pe tavă (ca pe un paradis de miere și lapte — din care să se tot sature), după exaltarea ajunsă la limita absolută — acești oameni treziți deodată în fața marelui dezastru, cu toate oglinzile sfărîmate și cu toate farmecele întoarse împotriva lor — acești condamnați la moarte în numele patriei avură deodată puțința să privească în ei înșiși și să vadă cît sînt de goi și de neputincioși.

Iată pentru ce chinurile trupului erau mai ușor de suportat decît chinurile sufletului. Iată de ce groaza lor creștea pe măsură ce izbăvirea așteptată cu atîta îndrjire se dovedise zadarnică, pe măsură ce se împlinea tot mai mult (sub ochii lor) profeția amenințătoare a inocentului.

De dincolo, din liniile sovieticilor, nu venea nici un semn. Rările împușcături adevereau doar prezenta primejdie, dar fără a-i dezvălui dimensiunile. Nici măcar manifestele nu mai erau lansate din avioane. Ar fi fost și greu de descoperit pe întinsul imaculat al zăpezii, iar cuvîntul lor ar fi convins mai puțin decît o bucată de pîine. De aceea la anumite ceasuri, în zori, oamenii noștri se trezeau foarte aproape de poziția lor cu bucătării rusești de campanie, la îndemîna oricui și pe deasupra cărora abureau mireasmele unor borșuri ațîțătoare.

Greu de spus, totuși, pentru ce întreaga armată nu s-a lăsat ispitită de aceste apariții miraculoase și nu s-a predat! Adevărul este că aproape în fiecare om, chiar și în inimile răzleților care treceau pe nesimțite dincolo, stăruia o undă de teamă pentru necunoscutul tainic al Siberiei, pentru ceea ce te poate aștepta din partea „inamicului” — chiar dacă în sinea ta ai acceptat că el va fi bun și uman și nu se va război în chip laș cu cei dezarmați. Pe de altă parte, de la posturile de comandă se alimenta neconținut această beție a așteptării unui mîntuitor blindat, care să rupă zăgăzurile cercului și să-i elibereze pe cei optzeci de mii de romîni din „punga morții”.

Nu-i ușor lucru să-ți hotărăști singur soarta, cu atît mai mult cu cît spaima de prizonierat prinsese rădăcini mai adînci decît speranța nebu-

nească a eliberării. De aceea oamenii, în majoritatea lor preferau să se amăgească și să moară în cele din urmă de glonte, de foame sau de frig — decît să se predea și (după părerea unora) să fie prefăcuți în săpun.

Dar amîndouă aceste date false fură răsturnate de ultimul mare bombardament sovietic, care s-a abătut năpraznic asupra încercuțiilor. Bombardamentul dură patru ceasuri încheiate. Mii de guri de tun, branduri și „katiușe“, punctînd zona încercuită cu avalanșe de foc, se năpustiră din toate părțile pînă în adîncimea spatelui frontului, cu furie și fără cruțare, nelăsînd nescormonită nici o bucată de pămînt, zguduind din temelii nu numai pămîntul dar și fiecare făptură de om.

După cele patru ore de urgență, aproape de înserat, sosiră în linia înția doi ofițeri — aghiotanți de la comanda armatei — aducînd cu ei un steag alb pitit sub cojoc.

Sortii fusese răși ! Ceasul sfîrșitului sunase !

Era ora șase, în după amiaza zilei de 24 noiembrie, anul 1942...

24

Cuvîntul îl izbi din spate. Fulgerător și scrișnit. Ca o lamă de pumnal înfiptă între omoplați, care mai mult zguduie și face să se clatine organismul — decît să provoace moartea. Necruțător, furios, satisfăcut. Și ca toate loviturile ce vin pe la spate în chip laș, nici cuvîntul acesta nu era lipsit (în felul cum fusese declarat) de o anumită nuanță a lașității. Nuanța se simțise în voce, în ecoul scurt pe care-l iscă, în uitătura holbată a omului care se mira el însuși că fusese în stare de o asemenea sentință, în gestul cu care încerca să-și astîmpere tremurul neașteptat al mîinilor răsucindu-și o țigară. Lașitatea se simțea acum în ocheada tulbure, pe sub sprincene, cu care fixa spinarea țepănă și masivă a celui căruia îi adresease cuvîntul. Se simțea în propriul său trup, care (fără voie) se strînsese și se lipi de perete, de parcă după asta trebuia numai decît să urmeze replica usturătoare a unor palme sau a unor gloanțe.

Cuvîntul stăruia în încăpere — viu, copleșitor și brutal, într-o tăcere de cavou care se prelungea dincolo de orice rezistență a nervilor, stăpînind tăcerea ca un bubuit de tun :

— Ești un trădător, domnule general !

Generalul Condeiescu se bărbiera. Nu putea concepe să-i primească pe parlamentarii sovietici și să semneze actul capitulării, cu o înfățișare de primitiv. O demnitate amintind puternic de cerbicia acelor boieri răzvrățiți și independenți care, înainte de a fi ridicați în spînzurătoare sau înainte de a-și așeza capul pe butuc sub securea călăului, îmbrăcau cămăși curate și se spălau pe față cu apă proaspătă — îi impunea generalului să nu se abată cu nimic de la o tradiție pe care o ducea în singe, ca pe moștenirea cea mai de seamă a neamului său.

El însuși era un boier. Actele sale de familie confirmau existența spiței Condeieștilor, cu prestigiu și autoritate în treburile launtrice ale Țării Românești, încă pe vremea lui Mihai Viteazul — bineînțeles afirmîndu-se în același timp și în luptele împotriva împilării otomane. Diverși Condeiești apar apoi, rînd pe rînd, angajați în partide care se onorează la epoca respectivă prin atitudinea față de drepturile țării — pînă ce în preajma lui 1848 îl aflăm pe unul dintre ei chiar printre fruntașii revoluției.

Crescut în același spirit liberal, generalul de astăzi n-avea să-și dez-mintă obirșia nici în împrejurările dificile ale carierei militare. Rezervele sale față de monarhie, de pildă, aveau să-l coste menținerea permanentă

pe planul secund, în ciuda calităților evidente de ofițer. Aci s-a adăugat refuzul său categoric de a servi diverse guverne, care-l solicitau pentru funcții deosebit de importante, ceea ce a dus până la urmă la aruncarea lui peste bord. Acest eveniment a coincis cu tentativa regelui Carol al II-lea de a-și realiza dictatura proprie. Dar în ziua în care regele a fost obligat să abdice, iar România a trecut oficial de partea Germaniei, generalul Ion Antonescu (preluând puterea) a făcut marea greșeală de a-și închipui că toți indezirabilii fostului monarh pot deveni partizanii săi.

Generalului Condeiescu i-ar fi plăcut să rămână și pe mai departe în umbră și să asiste de la depărtarea exilului său în casa de la țară — desfășurarea evenimentelor în curs. Tratativile de principiu dintre noul conducător al țării și Condeiescu au eșuat. Condeiescu cunoscuse militarismul german în primul război mondial, luptase împotriva lui și nu admitea să-i devină acum subordonat. Și totuși de capacitatea generalului Condeiescu era nevoie în acest de-al doilea război. Un ordin scurt și precis, redactat în termeni legali, dar care nu reușeau să ascundă consecințele eventuale, l-a smuls din birlogul lui și l-a zvriliț pe frontul anti-sovietic. O vreme e ținut la comenzi fără însemnătate. Orgoliul său nu suferă. În schimb inima i se încarcă din belșug cu toate ororile măcelului. Până în ziua în care punându-se problema înlocuirii forțelor germane de pe Don cu forțe românești, generalul indicat să comande acest sector îmbolnăvindu-se peste noapte și refugiindu-se abil în țară, împrejurările îl împing pe Condeiescu spre locul rămas vacant. Și astfel cade asupra lui partea cea mai grea din povara războiului în Răsărit ca și sarcina de a răspunde (fizic și moral) pentru tot ce avea să se întimple la Cotul Donului.

Generalul Condeiescu, deci, se bărbiea. Nu putea concepe să-i primească pe parlamentarii sovietici și să semneze actul capitulării, cu o înfățișare de primitiv.

De aceea, imediat după ședința consilului armatei (ale cărei dezbateri fuseseră furtunoase și unde părerea lui atîrnase greu în balanța îndoielilor, pecetluind în cele din urmă hotărîrea de capitulare) — rămas singur în adăpostul său, Condeiescu purcese cu meticuloasă străduință la acest ceremonial. Era perfect conștient că odată cu sfîrșitul războiului pe Don, în chipul pe care el îl determinase în mare măsură, va înceta și faima lui de comandant, vor înceta toate prerogativele, servituțile și drepturile mărunte ale gradului și funcției sale.

Dorind cu orice preț să se afunde în marea masă a osîndiților și să devină una cu ei, generalul Condeiescu își expedie fără protocol aghiotanții, eliberîndu-se chiar și de obligațiunile soldaților de ordonanță.

Avea nevoie să rămînă cu el însuși, scutit de orice umiliri, nestîngerit de întrebări fără sens, singur în singurătatea lui — și așa destul de agitată.

Dintre lucrurile rînduite cu grijă în enorma ladă de campanie își alege doar cîteva schimburi de rufărie, ustensilele igienei imediate, o Biblie în ediție englezească cu ilustrații și fotografiile Corinei. Celelalte: vesminte, cizme, cărți de specialitate, halate și pijamale — i se părură cu totul de prisos și obositoare pentru un drum lung pe care intenționa să-l străbată ca orice soldat simplu.

Intr-un colț al lăzii descoperise o cutie plată, căptușită cu catifea albastră, înăuntrul căreia se aflau decorațiile. O clipă, cum ținea cutia în mîini, avusese impresia că urmează un cortegiu funebru, ducînd perna pe care stăteau prinse în agrafe însemnele de vitejie și glorie apusă ale celui mai bun prieten. Gîndul că s-ar putea înfățișa astfel ofițerilor sovietici pe

care-i aștepta — i se păru de-a dreptul ridicol și demn de dispreț. Nu vroia să facă paradă din finalul unei tragedii.

Imaginea cimpului de bătaie pe care-l parcursese pe jos, venind de la Gromki unde vizitase lagărul muribunzilor la invitația stăruitoare a doctorului Ancuța, acea priveliște de leșuri încremenite și de ochi cu luciri de oțel care nu se sfiau să-i răsară mereu în față (de parcă ar fi fost ai unei singure vedenii), acea tăcere sumbră a oamenilor vii din tranșee care mai mult acuzau decit cerșeau tămăduire — măcar în ceasul al doisprezecelea, meritau puțină onestitate. Orice încercare de a acoperi sub vopsele țipătoare amarnica realitate i se păru demență curată.

Generalul aruncase cutia printre celelalte lucruri nefolositoare și lăsase să cadă peste ele capacul lăzii de campanie, fără nici o emoție, cu același sentiment de eliberare pe care-l nutrești când închizi în urma ta ușa unei case de care nu te mai leagă nimic și-n care n-ai vrea cu nici un chip să te mai întorci.

Gestul îi aminti de cealaltă clipă, când lada fusese pregătită pentru plecarea pe front. În apropierea lui se găsea numai Corina. Dar el nu o vedea. Se așezase obosit peste capacul închis, cu senzația că se părăsește pe sine însuși. Dintr-o viață de om care a cunoscut urcușuri și coborâșuri, dureri și bucurii, îmbelșugată deopotrivă cu întâmplări de neuitat și cu suspine, iată că el pornea la drum cu o ladă în care nu încăpuseră decit cîrpe și nimimicuri. Presimțise oare că acesta va fi cel de pe urmă drum sau durerea despărțirii fusese prea mare? Își îmbrățișase mut fetița, înverșunat și îndelung, de parcă ar fi vrut să și-o întipărească bine în propria-i ființă. Apoi fugise fără să se mai uite înapoi.

Clipa de acum o evoca pe cealaltă și o întregea ca pe o împlinire a destinului. Micul fior care-l străbătuse și bobul de lacrimă suptă între buze îi fură de ajuns. Generalul se smuci din hățişul acestor ascunse desperări și reveni la zîmbetul amar al ceasului de față.

Nu mică îi fu mirarea când, obosindu-se să-și aranjeze rufăria și lucrurile celelalte în ranița, dibui pe fundul ei o cutie cu pîine de război. Ispita de a ronțai măcar un biscuit fu repede înlăturată cu repulsie. Generalul nu-și aducea aminte să se fi găsit cîndva, după regulament, în posesia unei asemenea rații de rezervă — pentru simplul motiv că nu bănuia să ajungă vreodată în situația de a recurge la asemenea hrană. De aceea el făcea grava eroare de a atribui pachetul vreunui din soldații care se aflaseră în slujba lui și care în graba plecării (soldații folosiseră ranița în diverse împrejurări) uitaseră tocmai miraculoasa cutie. De aci, teama generalului de a nu săvîrși un sacrilegiu (cu atît mai mișelesc cu cît se raporta la un biet soldat), teama de a nu fi mai ales surprins de soldatul cu pricina și batjocorit fără nici un pic de rușine. N-ar fi fost de mirare, dacă ținem seama de psihoza oamenilor în zilele acelea. Or, generalului îi ajunseseră la ureche zvonuri destul de dureroase despre răfuiala pentru o bucată de pîine chiar între ofițeri și soldați.

Așa că așezase pachetul la vedere într-o firidă a adăpostului și se apucă să-și încălzească apa pentru bărbierit.

Intrarea neprevăzută a maiorului Hariton îl găsi chiar în clipa în care își săpunea obrajii. De foarte multă vreme generalul nu mai cunoscuse această voluptate pe care și-o dă săpunitul cu propria-ți mină, dar nici această atentă analiză a capului într-o oglindă care te pune atît de nedesmintit față în față cu semnalele de alarmă ale bătrîneții. Înainte se lăsa în voia frizerilor de front, care-i interziceau (prin lipsa oricărui confort) să urmărească în oglindă procesul de alterație și-l ocroteau (prin

graba pe care însuși generalul o impunea, dat fiind că n-avea vreme de pierdut cu așa ceva) de orice spaimă trezită pe neașteptate în fața adevărului, adesea mai înfricoșător pe obrazul tău decât pe-al altuia străin.

Astfel că, săpunindu-se, generalul avea deopotrivă prilejul de a-și înviora singur fața, ca și prilejul de a o constata cu amărăciune, pînă la cea mai tainuită cută. Știindu-se singur și preocupat, obsedat aproape numai de drama care sfîrșise și de consecințele ei — generalul Condeiescu avea răgazul să monologheze interior asupra acestui lucru, cu speranța că va izbuti să țină piept asalturilor repetate ale conștiinței :

„N-am greșit. Era datoria mea. Sînt destul de bătrîn ca să nu mai aștept nimic de la viață. Fără a dori cu orice preț să mă văd instalat pe un piedestal de monument, mi-ar fi plăcut totuși o moarte de soldat. Pentru o cauză dreaptă, pentru pămîntul românesc, pentru deplina lui integritate. Dar nu pentru un parvenit sau pentru o coroană. Căci acesta e adevărul. Optzeci de mii de soldați aici și alte sute de mii la Stalingrad sau în Crimeia sînt sortiți pieirii, pentru ca pe tronul regal să se lăfăiască un netot, iar alături de el să amenințe bastonul de mareșal al unui dictator. Singura cauză dreaptă pe care o recunosc este apărarea granițelor. De îndată ce granițele țării mele nu sînt pe Don, n-am nici un motiv să mai continui lupta. Sînt de acord să duc la moarte chiar și zece armate, dacă am convingerea că jertfirea lor e necesară securității patriei mele. Dar aici eu n-am de apărut decât idealul ofensiv al lui Hitler și viitorul de colonie germană a Romîniei. Nu-mi garantează nimeni că după eventualul sfîrșit victorios al acestui război, țara va fi mai bogată sau mai fericită. Și în sinea mea nu cred că germanii biruitori își vor împărți cu noi supremația lumii. Nici n-avem nevoie de o asemenea supremație. Niciodată, în istorie, poporul nostru n-a avut robi și n-a dorit să robească alte popoare. În afară de faptul că însuși Hitler a declarat că tratatele nu valorează pentru el mai mult decât niște hîrtoage. Iar la împărțirea prăzii, sînt convins că vom deveni noi înșine o pradă. N-au decât să spumege negustorii de tunuri și partizanii steagului cu zvastică, la vestea capitulării mele. E ușor să împingi la moarte optzeci de mii de soldați, dar e teribil de greu să descoperi deodată soluția salvării lor. Prefer să fiu hulit la palat și în casele generalilor ratați, decât să-mi încarc conștiința cu optzeci de mii de leșuri. Prefer să fiu legat la stîlpul infamiei, decât să mai trag un singur glonte pentru onoarea și somnul tihnit al domnilor din Romînia. Ce s-ar fi întîmplat dacă rușii nu ne-ar fi încercuit ? E limpede că aș fi rămas pe mai departe sluga comandamentului german, executîndu-i fără șovăire ordinele și dospindu-mi sufletul cu pierzania necruțătoare a romînilor. Sau, în cel mai bun caz, mi-aș fi lipit pistolul de tîmplă. Dar umilintii i s-a pus capăt. Nu pentru că eu aș fi avut curajul să mă sustrag acestei subordonări rușinoase, ci pentru că rușii s-au dovedit mai tari și ne-au înfrînt. Imi recunosc înfringerea militară, dar sînt fericit să constat că nu voi fi pus în situația de a trece pe sub furcile caudine. Salvînd de la moarte optzeci de mii de soldați, am meritul de a le păstra frunțile înălțate. Ei înșiși credeau că nu e dreaptă osînda la care au fost supuși. Ei înșiși așteptau un sfîrșit. Oricare. Era datoria mea să calc în picioare o anumită prejudecată despre eroism și să le redau viața. Chiar și prin capitulare. Nu, n-am greșit !“

După cum se vede, generalul se apăra sau încerca să se apere împotriva unor presupuse judecăți din afară. Destul de sumar, însă, și dezordonat — fiindcă n-avea de unde să știe ce fel de conținut vor avea judecățile celorlalți și cît de aspre vor fi. În aceeași măsură — gîndurile sale se împărțeau între lumea de dincolo de încercuire și lumea dintre limitele în-

cercuirii. Oricît se chinuia să-și imagineze ce vor scrie ziarele, ce se va discuta pe coridoarele Ministerului de Război și mai ales pe stradă (în șoaptă sau în gura mare) — acuzațiile sau aprobările îi sunau în urechi învălmășite, incilcite, tenebroase — astfel că n-ar fi putut avea față de ele o atitudine unică și precisă. Nici în ceea ce privește ecourile actului său printre cei optzeci de mii n-avea vreo cunoștință.

În ședința marelui consiliu — mai degrabă se mărturisiseră păreri proprii, cite o dată extravagante și de un patriotism țipător, altă dată leșinate și plîngărețe ca ale muierilor — dar în nici un caz nu răzbătuse în ele opinia „marii mute“, care nu fusese chemată să-și spună cuvîntul. De dincolo de adăpost nu-i parveneau decît huietele vîntului, răscoala valurilor de zăpadă și scurgerea monotonă a nopții. Cei optzeci de mii tăceau și era de-a dreptul cu neputință să se pătrundă în tăcerea lor de mormînt. Nervii generalului erau destul de tari, dar nu se putea lipsi de certitudini. Dacă n-ar fi fost nevoit să-i aștepte pe parlamentarii sovietici și să consfințească prăbușirea armatei romîne cu iscălitura lui, și-ar fi luat ranița la spinare și s-ar fi amestecat printre soldați — să le afle cugetele și să le îmblînzească sufletele.

Ordonă în cele din urmă cuiva de la compania de gardă, din apropiere, să se ducă în linia întîia și să-i aducă un ofițer, un soldat, pe oricine ar fi putut să-l pună în legătură indirectă cu armata.

În această singurătate zvircolită de îndoieli și întrebări fără răspuns, apăruse maiorul Hariton. Apariție neprevăzută, pentru că se produsese mult prea repede (după trimiterea agentului pe poziție) și deci nu putea fi omul chemat să exprime gândurile celor optzeci de mii. Maiorul Hariton rămăsese țintuit lîngă ușă, lipit de perete, citeva clipe mut și parcă nehoțărît să-și ducă la capăt sarcina pentru care venise acolo.

Întors cu spatele și aplecat spre oglinda agățată pe perete, alături de o lampă fumegîndă, generalul nu-i dădu nici o atenție. Era convins că i se va cere ceva — să dea ordine în cutare sau cutare privință, să hotărască asupra cutărui sau cutărui lucru, să precizeze ce măsuri să se ia în cutare sau cutare problemă. Generalului i se părea de-a dreptul anacronic să se mai vină la el cu asemenea fleacuri, de îndată ce nu mai reprezenta nici o forță de comandament și nici un ordin de-al lui n-ar mai fi schimbat cu ceva teribila realitate. Continua să stea tot cu spatele și să-și săpunească obraji, așteptînd să audă despre ce este vorba și, oricum, gata să dea măcar un sfat.

Dar previziunea lui fusese falsă. De aceea cu atît mai uimit fu, cînd îl auzi pe maiorul Hariton (glasul i-l recunoscuse numaidecît) debitînd pătimăș un adevărat rechizitoriu împotriva capitulării.

Dintru început, generalul nu pricepuse prea bine rostul prezenței celui-lalt în adăpostul lui și nici semnificația introducerii emfaticе, puțin cîntată și declamată în surdina, ca la dezvelirea unei statui celebre într-un cimitir, toamna. Deși sustras unui imperiu de gânduri și simțăminte care se cereau frămîntate într-un cadru solitar și intim, generalul îl asculta mai mult dintr-un sentiment de compasiune, ca pentru un om bolnav sau care nu mai e în stare a-și suporta propria singurătate. Noaptea, cu întîmplările ei tragice, era destul de greu de îndurat — astfel că devenea de înțeles pentru ce, dintre cei optzeci de mii, un oarecare vine tocmăi la generalul-comandant ca să-și descarce sufletul și să împartă pe din două povara acestui deznodămînt.

Făcînd o paranteză și gîndind că toată armata i-ar fi putut cere același lucru, generalul simți cum povara crește pînă la dimensiuni uriașe, covîrșitoare, și-l zdrobește.

Majorul Hariton începu prin a face o profundă incursiune în istorie, apelînd la momentele cruciale încununate cu sublim sacrificiu, de la paharul cu otravă al lui Decebal și pînă la atacurile în cămăși ale dorobanților de la Mărășești. Insistența ofițerului, altfel bine drămuită și în crescendo (ceea ce împrumută introducerii lui un anumit patos) tocmai asupra jertfelor consumate pînă la ultimul om și pînă la ultima picătură de sînge — îl alarmă pe general. După ce prinse bine în obiectiv traiectoria pe care o urma gîndirea lui Hariton, nu-i fu greu să-și dea seama și de concluzia la care avea să ajungă.

Devenea limpede că maiorului nu-i era străină obirșia generalului și că invocările sale aveau scopul de a răscoli în conștiința lui Condeiescu atît culminanțele istoriei neamului său, cit și stelele adormite ale propriei sale biografii. Implicațiile la suita tuturor Condeieștilor citi fîntau în istorie și mai ales la luptele de la Oituz (unde locotenentul de atunci Condeiescu Alexandru săvîrșise minuni de vitejie) erau evidente.

Ciudad, însă, cum nimic nu se cutremură în făptura generalului. De cînd descoperise intenția lui Hariton, evocările lui i se păreau atît de anume fabricate și dozate ca niște droguri farmaceutice, că se simțea străin de ele și indiferent ca un sloi de gheață. Atît îl mai interesa și pentru atît îl mai suporta pe maior sub același acoperiș cu el — să afle unde se va opri și cu ce gest de cabotin își va susține ultima parte a rolului.

Din nefericire, generalul trecea din eroare în eroare, dintr-o previziune falsă spre alta și mai regretabilă. Nici nu-și putea inchipui că jocul acesta este mult mai primejdios, că prezența lui Hariton acolo se datorește unui complex de împrejurări deosebit de grave, atît pentru propria lui viață cît și pentru a celor optzeci de mii de încercuți. Accepta disputa cu Hariton, fără să bănuie că ea este de fapt doar prologul unei adevărate loviturii de teatru.

Intr-adevăr, după ce suita eroismelor și a sacrificiilor fu epuizată, maiorul ajunse și la împrejurările de pe Don. Cuvintele i se păreau acum generalului și mai superflue, fade, aproape bizare :

— Neam... cruce... eternitate... popor viguros care face orice ca să se impună față de popoarele inferioare... saltul spre alte condiții... prezență etnică... destin imperial...

Fără voia sa, ascultînd tăcerea vastă de dincolo de adăpost și acorînd-o cu eoul acestor cuvinte, generalul își dădu seama cit de puțin totuși in seamnă niște cuvinte mărețe față de niște bieți soldați care nu vor mai învia niciodată.

Și astfel maiorul Hariton își dezvoltă rechizitoriul, atacînd în plin și fără nici o reticență ceea ce el denumea „actul de rușine națională” săvîrșit pe Don. Rechizitoriul crescî și atinse culmea perorației în această declarație furioasă, satisfăcută, necruțătoare :

— Ești un trădător, domnule general !

Generalul se întoarse anevoie, cu o mișcare domoală și obosită, mai mult curios să vadă în plin fața adversarului său decît intrigat de neașteptata ofensă.

Era un bărbat robust generalul, fără însă a fi falnic. Construcția lui corporală dădea iluzia unei stînci, căreia eroziunile îi indulciseră trăsăturile. Mai mult îndesat decît înalt — ceea ce împrumută bărbăției sale imaginea unui cuplu de forțe încheștate pe o suprafață mică, într-un volum prea

îngust, din care pricină părea că face mereu eforturi să-și stăpânească furiile lăuntrice. Doar ochii de un albastru stins și suvițele părului cărunt, bățind în argintiul foilor de mică, aduceau pe trupul acesta de piatră o rază de lumină sortită parcă să învăluie stîncă într-o aureolă blajină și catifelată.

Nici acum — (chipă grea de tortură și umilință) ochii și fruntea generalului nu-și pierduseră licărul pilpiind, care (cu tot grotescul feței pe jumătate bărbierită) îl înfrumuseța ca pe bunicii din imaginația noastră de peste ani. Își privea stingher dușmanul, într-o mîna cu pămătuful, în cealaltă cu mașina de ras — și stîmjenit la incheietura nărilor de un fulg de spumă albă. Il privea pe Hariton cu acel aer grijuliu pe care-l ai față de nebunii ce-ți calcă pe neașteptate odaia, fără să te amănințe cu nimic, dar care vor cu orice preț să te convingă de adevărul implacabil al fanteziei lor și de care nu e chip să scapi. Il privea încă nedumerit, de parcă i-ar fi spus:

— Ei, gata! Du-te și te odihnește. O să mai vorbim mîine dimineață.

Și dacă-n aceeași clipă Hariton s-ar fi strecurat pe ușa adăpostului, dispărind în noapte, hotărît că generalul și-ar fi zîmbit mulțumit în barbă. Nici nu și-ar fi închipuit că a mai fost cu adevărat cineva lingă el, nici memoria n-ar fi reținut vreuna din nemiloasele lui blasfemii. O părere și atît, un caz de iluzie optică și atît.

Dar maiorul Hariton n-avu inspirația să fugă, pentru că el nu făcea parte din categoria nebunilor satisfăcuți doar să-și debiteze rolul și să se evaporeze. Stătea tot lipit de peretele adăpostului. Se străduia să-și astimpe nervii aprinzîndu-și o țigară de la soba primitivă confecționată dintr-un butoi de benzină și clădită pe niște tîlpi de brad, infipte în pămînt la un pas de el.

Capul lui Hariton avea ceva de faun. Fruntea îngustă, ochii pofticioși, nasul drept și nările lacome, gura lungă și subțire, maxilarele închipuind cu bărbia laturi perfect geometrice. Nu făcuse nici un efort pentru a-și purta cu o oarecare mîndrie supliciile foamei și inerenta înfățișare mizerabilă, de om trecut prin toate greurile încercuirii. Din pricina stufului de barbă roșietică, fața arăta sălbatică. Flăcările privirilor și încreștarea suptă a buzelor îi împrumutau o severitate haină și neînduplecată. Se prea poate să fi fost și asta o poză, dat fiind că Hariton tîbea martirajele măcar în tinută. Se mai văzuseră asemenea ofițeri care-și imaginau că sînt cu atît mai teribili și războinici, cu cît înfățișările lor aduc și mai mult aminte de omul din cavernă.

Trăsături fizice deosebite ajutau la completarea portretului. O cicatrice pornind de la jumătatea frunții, arcuindu-se pe tîmplă pînă la scobitura obrazului sting — adăuga acestei imagini o notă ciudată de semn diavolesc, care în anumite clipe impresiona cu adevărat. Cicatricea de altfel era socotită ca un fel de blazon, cu care lui Hariton îi plăcea să se afișeze și să se laude. Mai ales că rana fusese cîștigată în lupta cruciatului cu bolșevicii, la Odesa. Poate tocmai din cauza acestei cicatrice, toată fața lui suferise o influență ciudată. Prezența cicatricii se nesimțea ca o coroană de spini pe frunte, simbol al adevărului și al triumfului. De la ochii deosebit de încercănați și pînă la bărbia lată, proeminentă, toată fața era dominată de reflexele cicatricii. Astfel că jocul umbrelor și al luminilor, pe fața lui, fixa în același timp și stările sufleteste cele mai tînuite. Obrajii își modificau învelișul, asemenea unor măști vii pe care durerile și bucuriile stau întipărite adînc și pentru totdeauna. Înălțimea lui se sublinia vag, pentru că trupul slab părea lucrat numai din ciolane.

E de închipuit cum arăta el acum, după ce cunoscuse lipsurile încercării, și cu câtă compătimire putea să privească generalul Condeiescu un acuzator atît de puțin tulburător.

— Așadar, dumneata socotești că eu aș fi... ?

Cuvîntul care trebuia să întregască fraza, generalul nu-l putut rosti. Era prea groaznic ca să și-l însușească. E adevărat că și în timpul ultimului consiliu se încercaseră aluzii vagi (din partea celor mai înrăiți și bucuroși oricînd (să-l doboare de la comanda armatei, pentru a o prelua ei), dar cuvîntul în toată goliiciunea lui neiertătoare nu fusese pronunțat.

— Am zis. Nu repet... făcu scurt Hariton, temîndu-se poate că repețirea cuvîntului încriminant ar fi declanșat în general o furie ucigătoare. Asta-i tot !

Dar în chipul cum vedea generalul lucrurile, nu se ivi nici o intenție de pedepsire. Continua să-l stingherească doar uneltele de bărbierit, de care nu știa cum să scape mai repede, și fulgul de spumă albă care-i gîdila nara. Iși păstră totuși singele rece, trecu cu ușurință peste momentul penibil al obligațiilor sale întîme și începu din nou să-și săpunească obrazul — pe întînsul căruia spuma veche, închegîndu-se, se schimbase într-o pastă albioasă.

— Aș putea să te poftesc afară... îl scrută el pe Hariton care între timp își revenise, convins că generalul nu va recurge la nici un gest de minie. Aș putea chiar să te impușc. Dar mi-î milă de tatăl dumitale, pe care foarte greu l-aș putea convinge că a stat în dreptul meu să-ți aplic pedeapsa capitală. În afară de faptul că bătrînul Hariton ar fi...

— Pardon ! îl întrerupse maiorul cu dispreț, intuind repede gîndul celui alt. Dacă ar fi fost în locul dumitale, tata n-ar fi semnat niciodată un act de capitulare. Pînă acum citeva ceasuri ne mai puteam socoti oameni liberi și mindri. Dar dumneata ne-ai transformat în robi și ne-ai pus în situația de a ne fi rușine că sîntem romîni. De ce pomenești numele tatei în legătură cu o mirșăvie care-ți aparține exclusiv ?

— Constat totuși că actul meu de capitulare ți-a dat o libertate pe care n-o aveai înainte. Acea de a-mi vorbi ca unui soldat de rînd. Respectă-mi cel puțin vîrsta, dacă gradul de general nu-ți mai impune nici o autoritate.

— Crezi că este cazul să mai ținem seama de relațiile de subordonare, domnule general ?

— Atîta vreme cît nimeni nu mi-a smuls epoleții de pe umăr, socotesc că mai am dreptul să-ți cer lucrul acesta.

— Dar ce-mi ceri dumneata să respect, eu desfid și urăsc din toată inima.

Mina generalului încremeni pe obraz. Ochii săi pironiră cu mirare persoana lui Hariton.

„E nebun... gîndi generalul cu o oarecare teamă. Hotărît că viața în încercuire l-a dezechilibrat. Deși, în aceeași măsură s-ar putea întîmpla ca dobitocul să fie în toate mîntile“.

— Așa ! făcu el încă nedumerit. Nu ți se pare că te-am ascultat destul și c-ar fi vremea să mă lași singur ?

— Îmi pare foarte rău dar momentul psihologic a trecut, domnule general. N-ai știut să exploatezi clipa cînd îmi tremura mîna și mi-ar fi fost aproape cu neputință să ripostez. Acum e prea tîrziu. Și te avertizez că de astă dată riposta mea va fi deosebit de brutală.

— Mă înșel eu sau tonul dumitale a devenit agresiv ?

— Perfect adevărat. Și țîn să te fac atent de la bun început că la

fel de agresiv poate să devină și revolverul pe care-l am în buzunar. Am fost trimis aici nu ca să polemizez cu dumneata, ci ca să-ți închid gura.

— Așadar...

— Exact! Îmi place că ai rămas la fel de intuitiv ca întotdeauna. Și ar trebui să pricepi că nu mai are nici un rost să te ocupi de lucruri mărunte și fără sens, ca pronumele de reverență și alte năzbîtii de felul acesta. Ceea ce se petrece în jurul dumitale merită mai multă grijă decît excesele de politeță. N-avem timp să ne purtăm cu dumneata cu mânuși.

Curiozitatea de a afla totul potoli minia generalului.

— Aș putea să știu și eu al cărui trimis ești? întrebă el, fără să-și piardă adversarul din ochi. În numele cui, această amenințare?

— Dacă ar fi numai în numele meu personal și tot ar fi de ajuns... rosti Hariton cu orgoliu.

Barba îi tremura de emoție. Flăcările din priviri se întesiră. Iar în colțul buzelor se iscă un zimbet superior. Mîna ascunsă în buzunar juca nervos revolverul.

— Adevărul este însă... continuă Hariton cu și mai violentă precizie — că reprezintă întreaga armată. Trădarea dumitale a stîrnit în sinul soldaților ecoul cel mai contrariu. Și doresc să îei aminte că nu vei scăpa prilejul de a constata pe propria-ți piele, cum te va răsplăti armata pentru ticăloșia de care ai fost în stare.

— Mă-ndoiesc că soldații acuză hotărîrea mea... îl infruntă Condeiescu.

— Pentru că dumneata nu ești informat, domnule general. Te-ai închis în birlogul dumitale și ai refuzat orice știre despre stare de spirit a armatei. Îmi dai voie să-ți aduc eu la cunoștință ultima situație: soldații s-au revoltat.

— Să admitem, deși s-ar putea întîmpla să fie doar cazuri izolate de inconștiență. Dacă nu alimentate chiar de ofițeri ca dumneata. Cu ce scop însă? Asta mi se pare ciudat.

— Mai ciudat ar trebui să ți se pară scopul pentru care ai hotărît dumneata capitularea.

— Nu dumitale am să-ți dau socoteală pentru ceea ce am gîndit și am săvîrșit.

— Nici n-am venit pentru așa ceva. Fii fără grijă. Între Iuda și generalul Condeiescu nu pot să fac nici o deosebire! Dacă la mijloc au fost sau n-au fost memorabili treizeci de arginți, mi-e indiferent. Va fi și cui să dai socoteală pentru asta. Deocamdată vreau doar să te pun în fața unei noi realități, la care nu te-ai așteptat și care stăpînește la ceasul acesta întreg frontul de luptă al armatei noastre. Din această clipă, dumneata ai încetat să mai fii comandantul armatei de pe Don. Te rog să rămii calm. Orice gest de neascultare îți va fi fatal. Revolverul din buzunar îmi arde carnea, iar afară stau de gardă zece ofițeri credincioși cauzei noastre.

— S-ar zice că e un adevărat complot... murmură, cu adevărat foarte calm, generalul Condeiescu.

— Amănuntele le vei afla la vremea potrivită.

— Îți mulțumesc totuși pentru inițierea pe care mi-o faci. Se poate, într-adevăr, ca dincolo să se fi petrecut ceva deosebit. Eram atît de absorbit de gîndurile mele, că n-am avut timp să prevăd și surprizele. După cite se vede, ele n-au întîrziat prea mult. Adineaori aminteai de o oarecare agresivitate a pistolului dumitale. Asta înseamnă că lucrurile vor lua un aspect și mai tragic? Vreau să spun, dacă...

— De ce vrei cu orice preț s-o iei înaintea evenimentelor? Așteaptă.

— Mă gindeam să nu fie prea târziu. Răsplătindu-mă pe mine cu un glonte, nu se schimbă nimic dacă faceți lucrul acesta după ce eu voi semna actul capitulării. Nu socotești (sau nu socotiți dumneavoastră care ați organizat complotul împotriva mea) c-ar fi mai bine...?

— Nu te grăbi, domnule general. Deocamdată ne aflăm încă în faza discuțiilor. Nu pot răsturna o anumită ordine a planului nostru. Fiștește că s-ar putea sfârși foarte repede. Dar nouă ne plac spectacolele tari.

— Atunci e de inchipuit că mai întâi mă veți pune în situația de a retracta hotărârea inițială, după care...?

— Intuiția dumitale este, ca să zic așa, de-a dreptul genială. Intr-adevăr, cam la acest final vrem să ajungem. Dar fără dumneata. Căderea de cortină trebuie să se facă nu pe o replică vorbită, ci pe una buibuitoare. Nu ți-i limpede, așa? Ei, la dracu, dar e foarte simplu: pe dumneata te legăm fedeleș, pe parlamentarii sovietici îi împușcăm, rupem în bucăți actul de capitulare pe care-l vor aduce cu ei și după aceea reluăm lupta fără nici un fel de justificare față de comandantul sovietic. În linii mari, acesta e planul. Și mi-am îngăduit să ți-l aduc la cunoștință din plăcerea de a vedea ce ochi faci și, bineînțeles, pentru a-ți cunoaște părerea. Hm, ce spui?

Cîteva clipe domni tăcerea. Generalul continua să privească țintă în ochii lui Hariton, cu un zimbet plin de batjocură și cinism.

— Dă-mi te rog răgaz să mă bărbieresc... rosti apoi Condeiescu și-i întoarse spatele.

25

Lucru curios, generalul nu avu decît o senzație de dezgust față de conspirația din care făcea parte maiorul Hariton... Capabil de inițiativă, nu-l credea. Cu atît mai mult — capabil să aibă răspunderea unei afari întreprinderi. Sigur, ofițerul lucra la sugestia vreunuia din cei care i se împotrviseră în ședința marelui consiliu. Știa că are destui dușmani în stare să urzească din umbră pierderea lui. Dintre cei mai înverșunați — colonelul Giurgea sau locotenentul-colonel... Dar Condeiescu nu îndrăzni să se fixeze asupra nici unuia, din teama de a nu acuza conștiința unui absent. S-ar putea tot așa de bine să nu fie decît rebeliunea unor tineri stat-majoriști, dintre cei care își exaltă calitățile de strategi pe pielea ormenilor.

Atîta timp însă cit îi lipseau amănuntele — toată scandaloasa afacere plutea în nebulos.

Dezgustul generalului se impletea cu o stare strictă de indiferență față de propria-i viață. Cu toate că nu putea să-și imagineze cum aveau să se desfășoare lucrurile, în care clipă anume vor fi împușcați parlamentarii sovietici și cine va prelua comanda armatei, cu toate că nu-i era limpede nici ce o să se petreacă după aceea și ce deznodămînt ar fi putut avea această eventuală rezistență — despre cursul vieții sale, însă, avea o imagine foarte clară.

Fără doar și poate că va apare în fața unui tribunal instituit ad-hoc și după o judecată sumară — pus la stîlp. Sau, în cel mai rău caz, împachetat frumos ca un lucru neînsuflețit și expediat în țară (soluții de expediere se pot găsi destule) — pentru ca întreaga națiune să ia cunoștință de trădarea lui, bineînțeles sentința fiind aceeași: degradarea în fața ofițerilor, expunerea cităva vreme într-o piață publică pentru a suporta

injurii, blestemele și ațtarea isterică a mulțimilor, apoi spinzurătoarea sau gloanțele plutonului de execuție.

Generalul se bărbiera cu o grijă concentrată, atent să nu-i scape nici un fir de păr de sub tăișul lamei și mai ales să nu singereze. Oricit îl îndirjea pe Hariton disprețul total al generalului Condeiescu pentru complotul plănuț în spatele lui, această atitudine rece și ne influențată de evenimentele în curs aparținea de fapt particularităților generalului. Experiența omului care-și petrecuse aproape o jumătate de veac pe cimpurile de manevră și de luptă — imprimase caracterului său o facultate deosebită, pe care nu i-o cunoșteau decit inițiatii.

Generalul nu-și pierdea niciodată capul. Știa să-și potolească nervii, stăpînea cu calm chiar și situațiile cele mai fatale, avea puterea să discute despre orice nimicuri în afară de tragedia care eventual se desfășura în preajma lui. Nimeni n-ar putea afirma că l-a auzit vreodată folosind ceea ce se cheamă „vocabulary cazon“ sau de a se fi coborît cîndva la mijloacele barbare de înjosire a subalternilor săi. Ii plăcea să-și petreacă orele libere printre soldați și atunci se împărțea fără sfială din tainul lor, se contopea într-atita cu metehnele și obiceiurile lor — că un străin nu l-ar fi deosebit dintre oamenii de rînd decit după uniformă. Soluțiile salvatoare ce i se cereau în chip alarmant, el le căuta într-o muțenie de piatră — exasperantă pentru fricoși și neliniștitoare pentru cei care nu izbuteau să-i pătrundă gîndurile. În împrejurări de nenorocire inevitabilă, indiferent de desfășurarea fulgerătoare a întîmplărilor, fugea pentru cîtăva vreme de lingă ofițerii care așteptau înfrigurati rezolvarea problemei, se refugia mai bine zis în el însuși, găsind de fiecare dată cite o preocupare atit de străină și flagrantă cu situația dată — incît cei din jur își făceau cruce.

Generalul își scotea Biblia din ladă și citea murmurînd capitolu întregi sau se apuca să-și ascută creioanele nesfîrșite la număr (cu mina bosumflată a unui școlar grijuliu) ori desena obsesiv siluete sau capete de copii, care semănau nespus între ele și despre care nimeni n-avea de unde știi că evocau amintirea fetiței Corina la felurile vîrste și în diverse scene — căroră generalul le zîmbea de parcă s-ar fi întruchipat aieva în fața lui.

În același timp creienul său gîndea, torpilat clipă de clipă de aceeași întrebare :

„Ce-ar fi făcut în cazul ăsta Cezar, Napoleon sau Suvorov?“

Se pare că înlocuindu-se pe sine cu unul din ceilalți mari comandanți ai lumii, apelînd la istoria bătăliilor pe care aceștia le purtasera, afla în cele din urmă nodul gordian al problemei și dintr-o lovitură de sabie — rezolvarea era oferită colonnaltii, la fel de liniștit și cumpănit, de parcă ar fi fost vorba de rezolvarea unei simple ecuații aritmetice. Unii socoteau asta mistificație, inchipuindu-și că generalul ține cu orice preț să-și creeze în felul acesta o glorie artificială — în lipsa altor calități deosebite. Numai că generalul Condeiescu primea cu greață orice încercare de falsificare a adevărului, rămîbind și pe mai departe credincios jocurilor sale intime de inteligență.

Iată de ce calmul său, în timp ce se bărbiera, avea o rațiune.

Zîmbi în oglindă cu tristețe și recunoscî în sine sa că fusese neprevăzător. Lovitura se organizase peste așteptările sale, iar consecințele ei se întrezăreau deosebit de grave. Nu pentru viața lui, ci pentru viața celor optzeci de mii de soldați. Odată stabilit că lui îi este sortit să moară la stîlp, generalul refuză să se mai gîndească la minunea unei eventuale

salvării. Dar nu putea refuza să cugete și să-și frământe mintea pentru securitatea oamenilor de care se simțea totuși răspunzător.

La acest proces îl împinse îndeosebi trăznetul unei amintiri care zgudui din temelii liniștea aparentă a generalului Condeiescu. O întreagă avalanșă de chipuri cețoase invadă, într-o mișcare halucinantă, cuprinsul oglinzii înguste. Apoi un strigăt asurzitor îi bubui în urechi :

„Ce faceți cu băieții noștri, domnule general? Unde ne duceți bărbații, domnule general?”

Întimplarea avusese loc cu câteva luni în urmă, în țară, pe peronul unei gări de provincie. Pe rampele de imbarcare se înghesuiau căruțe, tunuri, chesoane, soldați, cai, lăzi de muniție. Multime de țărani și femei, cu copii încheștați de poalele fustelor, se foia de colo pînă colo, într-o desperare mută și aprigă. Primele eșaloane erau gata de plecare. Și atunci s-a petrecut neprevăzuta ieșire din minți a mulțimii. Șuierul înfiorător al locomotivei a declanșat în oameni, fără alegere, părinți sau soldați — o deznădejde crispată, furibundă. Soldații erau tineri, dar chipurile lor se învințiseră de spaima viitorului funebru pe care instinctiv și-l prevesteau. Părea că în ochii tuturor se infiripă (în aște de sînge) spectacolul marilor prăbușiri de mai tîrziu. Și mai înainte ca trenurile să pornească, valul femeilor s-a împins (ca sub o putere tăinuîtă) pînă sub botul locomotivei. Trupurile mamelor, soțiilor, surorilor și pruncilor stăteau așternute de-a lungul căii ferate — într-o jertfă consimțită, acceptînd mai degrabă să treacă roțile trenurilor peste ele decît să mai privească cum le pleacă bărbații și feciorii spre negrele depărtați ale pierzaniei. De acolo, lipite de terasament și cu brațele răstignite peste șine, țipau într-un huiet sălbatic :

— Ce faceți cu băieții noștri, domnule general? Unde ne duceți bărbații, domnule general?

Condeiescu sta neclintit pe peron, înconjurat de ofițerii statului major. Se pare că oficialitățile orașului concepuseră plecarea pe front ca pe o expresie a entuziasmului popular. Cîteva cucoane îmbrăcate în costume naționale urmau să arunce soldaților flori, iar careva în redingotă trebuia să țină un discurs. Ridicolul oficial ar fi fost prea mare în contrast cu nenorocirea ce se împlinea sub ochii tuturor. A fost nevoie în cele din urmă de intervenția unor companii aduse anume, pentru ca să se poată elibera calea ferată. Eșaloanele au pornit. Dar strigarea cutremurătoare a mamelor și soțiilor n-avea să înceteze niciodată din auzul generalului Condeiescu :

„Ce faceți cu băieții noștri, domnule general? Unde ne duceți bărbații, domnule general?”

În oglindă filfiiu acum umbrele amintirii, iar în adăpost stăpînea țipătul răscolit din adîncul trecutului...

Întrebă fără să se întoarcă :

— Soldații sînt de acord cu aventura spre care vreți să-i împingeți ?

Maiorul Hariton urmărea cu îndrăcită încordare fiecare mișcare a generalului. Nu-și dezlipa mina de pe revolverul ascuns în buzunar și era gata să lichideze fără șovăire orice încercare a acestuia de a scăpa.

— Mai întii ceea ce facem noi nu este aventură... replică tăios Hariton. Aventură nu poate fi calificată decît fapta dumitale. Noi ne așezăm pe linia marilor exaltări patriotice. Îndrăzneala noastră se cheamă eroism. Nu sîntem dispuși să ne lăsăm călcați în picioare de bolșevici. Vrem să spălăm rușinea pe care dumneata ai aruncat-o asupra țării. Și sîntem hotărîți să facem asta cu orice sacrificiu. Chiar dacă...

— Dar soldații ? îl întrerupsese nerăbdător Condeiescu. Ce zic soldații?

— Sint de partea noastră... bruscă Hariton răspunsul. Până la ultimul om.

— Se vede treaba că s-a întors pământul pe dos... reflectă generalul ca pentru sine. În drumurile pe care le-am făcut eu pe poziție, nu mi s-a părut că oamenii mai sint în stare să continue lupta. Degerați, infomețați și plini de păduchi. De-abia se mai țin pe picioare, nici nu mai arată a războinici. Dacă le iei arma din mână, seamănă mai degrabă cu niște mucenici, cu niște sfinți bizantini.

— Fizic, da... confirmă Hariton. Deși și acest lucru, aparent. Dar sufletește — soldații ascund în ei virtuți pe care n-ai știut să le exploatezi la momentul oportun. Noi vom ști însă să-i ridicăm la înălțimea celor mai sălbatice fapte de arme ale strămoșilor. Din clipa în care vom răscoli aceste virtuți, și fizicește vor deveni altceva. Cumpliți, uriași, de neînvinși.

— Impresia asta se referă la toată armata sau numai la câteva unități subalterne ?

— S-ar zice totuși că planul nostru se pare șubred, domnule general, de-l sucești pe toate fețele. Și-ai fi foarte fericit, fără-ndoială, dacă ai descoperi pe undeva vreun punct nevralgic, ușor de atacat. He-he, te cunosc prea bine ca să nu-ți dibui șiretenia.

— Dimpotrivă, urmăresc cu foarte mult interes elementele concrete pe care vă bazați. Și asta numai pentru a descoperi punctul nevralgic al logicii care m-a dus pe mine la hotărîrea de capitulare.

— Să admitem ! Și cu acest prilej dă-mi voie să te asigur că planul nostru e prea bine gândit, ca să poată eșua.

— Nici nu pun la îndoială realizarea lui. Dacă nu sint indiscret, l-aș putea afla și eu ?

— De îndată ce te afli în mâinile noastre, nu ne temem de o nouă trădare. De altfel e mai simplu decît îți poți închipui. Vom încerca să ieșim din cerc.

— Nebunie curată ! exclamă generalul, scos în sfîrșit din fire. Eu însumi am gândit asupra acestei soluții. În consiliu, a fost foarte viu debătută. Și a căzut, socotindu-se pe drept cuvînt de domeniul fanteziei. Nu poți străpunge cu pieptul o încercuire de blindate.

— Noi vom străpunge-o !

— Dar pentru dumnezeu, cum ? Spune-mi, domnule maior, cum ?

Uluirea lui fixă și sfîrșitul torturii bărbieritului. Generalul se întoarce brusc, tamponîndu-și obrații cu prosopul. Hariton rînea cu satisfacția celui care știe mai bine ce e de făcut, anulînd cu o singură privire disprețuitoare întreaga experiență și știință militară a generalului. Din cauza aceluiași simțămînt de dominație, maiorul întîrzie să dea un răspuns imediat : Tăcerea lui prea mult prelungită îl obligă pe Condeiescu să analizeze singur aventuroasa soluție a complotiștilor.

— Concentrarea tuturor artileriilor într-o singură zonă pentru crearea breșei și susținerea atacului infanteriei e o aberație. Munițiile lipsesc aproape cu desăvîrșire, iar caii de asemeni. Și ca să înhami oamenii la tunuri, în nici un caz nu se realizează surpriza. Dacă operația nu se desfășoară chiar în noaptea asta, mîine dimineață va fi prea tîrziu. Rușii nu sint atît de naivi încît să nu priceapă ce s-a întîmplat cu parlamentarii lor și să nu ia măsurile de rigoare. Ceea ce ar egala cu adevărate represalii. Și pe bună dreptate. O fi între noi război pe viață și moarte, dar și războiul are legile lui. Parlamentarii sint persoane inviolabile. Această lege știau s-o respecte și păgînii. În cel mai rău caz, solii se întorceau la ai lor —

rușinați, fără să fi fost primiți eventual, dar oricum cu răspunsuri demne care făceau onoare armatei la care fuseseră trimiși pentru discuțiuni. Și atunci? Cum vă puteți închipui că rușii vor trece cu vederea un asemenea accident, cu atât mai mult cu cât ei au superioritatea armată și noi am fost aceia care am propus capitularea? Cum veți răzbate dincolo când vă veți izbi nu numai de tancurile lor dar și de o minie răzbunătoare, mai ucigătoare decât sute de rafale de „katiușe“ la un loc? Mi-ai vorbit despre virtuțile strămoșești ale soldaților, dar cum o să mă convingeți pe mine că se poate trage în ruși cu virtuți? Dușmanul cade numai prin lovitură de glonte sau schijă. E impresionant într-adevăr să-ți închipui că poți distruge o armată inamică, dotată drăcește de bine, numai urlând despre rege și patrie. Din nefericire — realitatea e amară, iar sfârșitul nu e greu de bănuț. În afară de faptul că soldații noștri nu mai au în momentul de față nici măcar câte un pachet de cartușe — sînt așa cum ți-am spus și mai înainte, realmente flămînzi, degerați, bolnavi, epuizați. Cum dracu o să sădîți virtuți eroice în niște trupuri care gem de foame și cărona le oferită în locul păcii și vieții după care jindulesc cu sufletul la gură — tot moartea? Explică-mi, te rog, cum de v-a înțrat în cap nerozia asta? Pentru că va fi o nimicire totală. Sînteți condamnați la pieire înainte de a vă fi ridicat din șanturi: Nu numai că nu veți izbuti să străpungeți cercul, dar veți prilejui cel mai odios masacru cu puțință. Veți lăsa pe cimpul de luptă optzeci de mii de cadavre. Asta vi-i planul?

În ochii lui Hariton sclipi batjocura.

— Nu ne pasă cîți vor muri... răspunse el cu o voce sumbră, ca de teatru. Chiar dacă va fi să răzbată, dincolo un singur regiment viu, tot vom avea mîndria de a nu fi capitulat.

— Replica nu-i a dumitale, domnule maior. Acum un an, pe dealurile de la Dalnik, ea a sunat mai spiritual: „Chiar dacă va fi să între în Odesa numai doi oameni, eu și șoferul meu, nu-mi pasă. Moară cîți or muri!“ Îți aduci aminte ce măcel rominesc a fost acolo, nu-i așa? Ai fost cumva elevul generalului Adamiu, de i-ai învățat pe de rost aforismele?

— N-are importanță. Ironia dumitale e destul de incoloră la ceasul ăsta.

— În schimb, dragul meu, inima voastră e destul de neagră. Vă jucați de-a v-ați ascunselea cu viețile oamenilor, de parcă n-ar fi vorba de oameni ci de vite.

— Recunosc că jocul e riscant, dar plin de noblețe. Dacă n-am ști că înaintea noastră el a fost jucat de sute de ori, încă ne-am teme. Poate că nu sîntem chemați să deschidem drumuri noi în istorie. Dar istoria e prea plină de asemenea acte de jertfă, pentru ca să n-avem cel puțin scuza asta. Și ne este indiferent ce se va scrie despre noi în cărțile viitorului, cîte rînduri ne vor acorda istoricii mai mult decât plăeșilor lui Ștefan sau decît...

— Iartă-mă, te rog, că te întrerup, dar dumneata socotești că-n jertfa celor optzeci de mii se va cuprinde și jertfa dumitale proprie? Vreau să spun, dacă ai gîndit conștient că merită să-ți dai viața pentru...?

— Acum o să te întrerup eu, domnule general: conducătorii nici nu acceptă să moară.

— Cu alte cuvinte, dacă te-am înțeles bine, dumneata îți închipui că ai fi un fel de conducător. Ai avut peste noapte revelația acestei misiuni izbăvitoare, te-a hărăzit cerul să scoți din robie un popor de optzeci de mii de oameni. Și te folosești de acest prilej banal, pentru a te salva pe dumneata însuși. Și pe prietenii dumitale, bineînțeles.

Intreg corpul maiorului Hariton zvîcni ca sub o mușcătură de șarpe.

— Din această clipă îți interzic să mai vorbești, domnule general... spumegă el, fără astimpăr. Rolul dumitale a încetat.

Numai că generalul nu se tulbură prea mult. Furia lui Hariton i se păru foarte firească și ea n-ar fi putut întrece cu nimic arsura glontelui făgăduit.

— Da, firește... murmură liniștit generalul. Trebuia s-ajungem și-aici. Oricum, îți mulțumesc. Acum sînt convins că nu vă hazardați în aventură de dragul nici unui eroism. Ci ca să vă salvați pe voi. E trist că sacrificați optzeci de mii de oameni amăriți, ca să scăpați de prizonierat cîțiva ofițeri aventurieri. Și-mi pare nespuse de rău că nu vă pot împiedeca de la nelegiuirea asta. E singurul regret pe care-l mai pot mărturisii, înainte de a mă da viu în mîinile voastre. Și n-am să-mi ierț niciodată că am fost atît de slab și atît de naiv încît să rămîn singur în asemenea împrejurări. Dar probabil că pînă la urmă mă va răzbuna și pe mine cineva. Ține minte asta. Voi constituiți în această clipă o mare primejdie, o adevărată năpastă pentru soldați, un rău criminal. Și niciodată geniul rău n-a rămas nepedepsit.

Îl mai măsură pe Hariton de sus pînă jos, cu o curiozitate accentuată, ca pe o făptură de muzeu aparținînd altor epoci. Apoi privirea lui se umbrî de același dezgust fecund, părăsindu-l. Ca și cum nimic deosebit nu s-ar fi întîmplat, generalul se reîntoarse în vechea sa ordine interioară.

Toate eforturile lui, însă, de a constata calm situația nou creată, se izbeau de această brutală contradicție între dorința lui de a-i salva pe cei optzeci de mii de soldați încercuți și planul precis, îndărătnic, al grupului de ofițeri de a-i jertfii în numele unei idei mărețe, convingătoare, contaminantă la urma urmei — dar cu gîndul obscur, nedeclarat fațăș, al salvării unuia sau altuia ca maiorul Hariton.

Pentru a înlătura orice confuzie în privința drumului pe care l-a urmat generalul Condeiescu pînă în clipa hotărîtă de a capitula trebuie subliniată și o altă anumită latură a caracterului său. Generalul era în toată ființa lui un om al armelor. Încercat în războaie, lucid și izbutind totdeauna să contemple rece desfășurarea luptelor — nu se lăsa prea ușor impresionat de tabloul răniților sau al morților. Fie că stătea aplecat peste harta de operațiuni, fie că urmărea declanșarea ofensivelor de pe înălțimea unui punct de observație — toate elementele care compuneau o bătălie (soldați, tunuri, cai, arme, inamici, avioane) căpătau calitatea de simboluri și noțiuni abstracte, rînduite într-o anumită formațiune și mișcare după anumite legi sau inspirații. Numai în vederea unui scop precis : stăpînirea obiectivului X. Să fi trecut pe lingă el oricîți mutilați și oricîte brancarde cu leșuri, el nu le privea decît ca pe niște simple piese care au fost nevoite să părăsească imensa tablă de șah din fața lui și care trebuiau numaidecît înlocuite. Comandantul care se impresionează de orice picătură de sînge, încetează de a mai fi comandant.

Sînt unii generali care, la sfîrșitul bătăliilor, miopi din fire și lipsiți cu desăvîrșire de simțăminte umane — capătă dimensiunile bătăliei pe care au condus-o în proporție de numărul pierderilor în oameni și materiale. Lupta li se pare că s-a desfășurat mai aprig și mai dureros, nu pentru că ei n-au fost în stare să măsoare forțele și să-și concentreze atenția de pildă pe direcția principală de atac, răspunzînd prompt oricăror surprize și știind să folosească rezervele cu măiestria șahistului de geniu. Ci li se pare că lupta a fost cu atît mai grea, cu cît au căzut mai mulți oameni pe cîmpul de bătăie. Astfel că lista impresionantă a pierderilor devine pentru ei un merit, pe care

știu să și-l umfle în ochii superiorilor de la Cartierul General, așteptind bineînțeles după asta binecuvîntatele decorații și grade noi.

Nu același lucru s-ar putea spune despre generalul Condeiescu. După ocuparea obiectivului respectiv, întîrzia cît mai mult asupra rapoartelor venite din linia întîia. Și totuși trebuia să afle, avea nevoie de adevăr, oricît de amar ar fi fost. De-abia atunci, privind cifrele, urmărind coloanele numerelor de soldați și ofițeri căzuți — îi reveneau sub privirile tulburi legănarile brancardelor, vaietele răniților, chipurile devastate de suferință ale celor ce-și trăau trupurile sfîrțecate spre posturile de prim-ajutor. Ceesuri de-a rîndul revenea asupra listelor, căutînd să reconstituie imaginar chipuri pe care poate că nu le văzuse niciodată.

„Cum o fi arătat soldatul ăsta? Căpitanul ăsta o fi avut copii? Oare din ce parte a țării o fi fost sergentul ăsta?”

Și oricît se străduia să alunge de la sine orice mustrare, știind bine că război fără morți nu se poate, accepta în sine sa că mulți pieriseră și din cauza lui.

„Vinovat în primul rînd pentru moartea soldatului... își spunea el adeseori — nu e războiul, ci comandantul care n-a știut să-l ferească de glonțele vrăjmaș. Cu atît e mai mare o bătălie, cu cît pierderile proprii sînt mai puține. Nu sînt generali aceia care pun stăpînire pe un obiectiv, după ce și-au tocat armata. Aceștia sînt proști sau nebuni. Și, din nefericire, în armata romînă sînt destui“.

Și totuși nici un factor nu ne poate convinge că-n alte condițiuni (e vorba de condițiunile favorabile războiului pe Don) — generalul Condeiescu n-ar fi continuat lupta. În ciuda unei acute antipatii pe care o resimțea aproape organic (deși nemărturisită vădit) împotriva comandantului suprem al armatei Romîniei (omul care amenința din dreapta tronului regal cu bastonul său de mareșal), în ciuda urii sale mocnite împotriva odraslei rögale (pe care o socotea nu numai străină de neamul său, dar și incapabilă să țină în mînă destinele țării) — generalul Condeiescu ar fi continuat totuși să execute pe Don toate poruncile ce i s-ar fi impus de către comandamentul superior ori trimise de București prin radio sau curier special. Se adaugă aici și sentimentul de îngenuchere pe care-l încercase adeseori, în doze mai mari sau mai mici, în fața generalilor germani de la care în ultimă instanță primea ordine.

Și totuși, încovoiat de atîtea poveri rușinoase, mereu cu senzația că e sluga unuia sau a altuia — generalul Condeiescu și-ar fi țintuit pînă la sfîrșitul războiului armata în foc, dintr-o singură cauză: era convins că-și slujește țara. Socotindu-i trecători pe rege, mareșal și germani, socotindu-i simple incidente în viața lui de ostaș, limitînd tot conținutul războiului la imperativele Romîniei, cu totul neputincios să priceapă esența politică a cruciadei spre răsărit — punea țara deasupra tuturor formulelor ocazionale și-și împăca tulburările conștiinței cu o justificare în care credea orbește.

Avea oroare de lașități. El însuși depusese jurămint noului rege. El însuși acceptase de bună voie să facă parte dintr-o armată comandată de mareșalul Antonescu. Nu putea concepe că e cu puțință o zdrobire a acestor cătușe. Soldat obișnuit să se supună ordinelor și disciplinei militare, era incapabil să-și inchipuie o revoltă împotriva acestui păienjenis, în rețeaua căruia fusese atras. Mai de grabă și-ar fi tras un glonte în timplă decît să-și imagineze că va fi vreodată în stare să dezerteze.

Din fericire concepția lui avea să fie serios zdruncinată pe frontul Donului, după numai cîteva săptămîni de hărțuială cu ai săi și cu armata sovietică.

Încă din primele zile ale ocupării pozițiilor de luptă între Serafimovici și Kalaci, el avertizase Marele Cartier asupra perspectivelor sumbre care-l primejduiesc acolo : linia frontului subțire ca un fir de ață putredă, nici o rezervă în spate pentru acoperirea eventualelor goluri, alimentația trupei cu totul insuficientă, echipamentele de iarnă parodiate cu cîte cinci căciuli jerpelitate la patruzeci de oameni ; în sfîrșit tatonările neconținute ale rușilor care, hotărît, pregătesc o mare contraofensivă, raidurile aviației de recunoaștere, concentrarea blindatelor în rîpele Donului, mișcări în forță ale artileriei de pe o poziție pe alta...

Răspunsul Marelui Cartier a fost paradoxal :

„Frontul dumneavoastră nu reprezintă absolut nici un fel de importanță pentru inamic. Atenția inamicului e concentrată spre Stalingrad. Ceea ce faceți dumneavoastră pe Don nu e război, ci excursie“.

Întîmplările de mai tirziu au demonstrat contrariul. Și după ce încercuirea devenise realitate de neîgăduit și iluzorie orice intenție de evadare, raportîndu-se prin radio desperata situație, nici atunci nu-și dezminți Cartierul General exaltarea patriotică și uzul cuvintelor pompoase :

„Nu vă predați ! Muriți pînă la ultimul om !“

De sute de ori și-a citit sentința generalul Condeiescu. Cuvintele sunau înfiorător. În acele nopți albe, pentru general devenise lege de fier necesitatea sacrificiului. Mesajul Marelui Cartier suna ca un comandament suprem al țării. Era hotărît să treacă de la soldat la soldat și tuturor să le însuflească conștiința jertfei. Iși compunea mintal imaginea finală : dominînd de pe un deal zvîrcolirea ultimilor ostași, apoi ultimul său salut adresat țării și pistolul la tîmplă... Nu i-ar fi tremurat mîna. S-ar fi asemuit căpitanului de corabie care nu-și părăsește vasul pentru nimic în lume, care prefera să se scufunde cu tot echipajul decît să se predea inamicului.

Dar ca dintr-o mocirlă ieșea la suprafața gîndurilor negre un spiriduș alb care profeța :

„Zadarnic, orice veți face ! Germanii tot vor pierde războiul. România nu va fi scutită de consecințele acestei aventuri. Jertfele nu mai ajută la nimic. Rușii sînt mai tari. Nu așa se salvează onoarea Romîniei. Blestem asupra ta, pentru cele optzeci de mii de vieți sacrificate. Totul e zadarnic !“

Pe baza informațiilor care-i seseau neconținut din linia întia, cumpănind bine asupra tuturor resurselor ascunse ale rușilor, analizînd situația pe plan mondial a războiului purtat de germani, contemplînd pe harta lumii cercul de foc care se încheaga zi de zi în jurul lor — generalul Condeiescu ajunsese la aceeași concluzie :

„Nu așa se salvează onoarea Romîniei. Totul e zadarnic !“

Și atunci sacrificarea celor optzeci de mii de soldați nu i se mai păru un act de vitejie — ci o crimă.

Deși proaspăt bărbierit, obrazul generalului deveni deodată palid. Reacția fiziologică era, ciudat, nu atît consecința cutremurării organismului în fața morții apropiate, cît consecința tragediei obiective de dincolo de el și pe care se vedea în neputință s-o preîntîmpine. Existența în adăpostul de comandă, transformat în ultima clipă într-o veritabilă celulă de închisoare, cu un gardian la ușă și alți zece afară, îl sufoca din aceeași pricină. Atît de aproape, despărțit de teritoriul încercuțiilor doar printr-un perete — și totuși să nu fie în stare să-și strige măcar revolta și chinul sufletesc. Să nu le poată vesti celorlalți nici măcar primejdia ce-i paște.

„Cu imbecilul ăsta nu mai am ce discuta... monologă interior generalul. N-am să-l pot convinge niciodată că infamia lor este strigătoare la

cer. Criminalii n-au decît instincte — și eu cu instinctele nu pot să mă lupt. Așa mi-a fost sortit — pînă în ultima clipă să am de-a face numai cu dobitoci. Înfășură drapelul țării la piept, urlă celorlalți din turmă ceva despre rege și patrie, își fac cruce cu o solemnitate de patriarhi — și duc regimentele de nenorociți la moarte sigură. În numele unor idealuri care ar trebui să ne rămîie sfinte, atunci cînd sfințenia asta nu e minjîtă de nici un gînd meschin, se măcelăresc oameni care altfel ar putea folosi la ceva. Iată ce ușor se cîștigă gloria! Și nu mă îndoiesc că, de va reuși aventura lor, se vor găsi destui neghiobi în țară care să facă din maiorul Hariton și din ceilalți cîtiva supraviețuitori — niște adevărați martiri, niște apologeți ai românismului pur. De asta mi-i scirbă: că fapta mea a eșuat într-un chip atît de lamentabil, iar istoria adevărată — subînțeleasă, barbară, anti-umană) a eroismului acestor domni va rămîie tuturor necunoscută“.

Îmbrăcîndu-se, avu senzația stranie că se redeșteaptă în el generalul, se reclădește ca un zid surpat omul demn și capabil să înfrunte cu fruntea sus orice mișelie. Uniforma îl revendica aproape ostentativ. O clipă îl stăpîni chiar ideea unui miracol, care se naște pe undeva prin apropiere și care se va înfăptui pe neașteptate. Oftă, însă, scuturîndu-se de invazia slăbiciunilor și se așeză la masa de lucru. Nu mai considera atmosfera din jur ca pe o atmosferă fatală. Arăta cu totul nepăsător la cele ce se petreceau în preajma lui.

Mecanic, mîna căută cutia cu creioane și mapa cu foi albe. Chipul fetei Corina, considerat ca o adevărată icoană de adorație, se desena ca de la sine, cu o ușurință uluitoare. Zimbînd, întinzînd brațele către el, dormind într-un somn leneș, ascunsă pe după birou, jucîndu-se cu pisicul, rîzînd cu hohote pentru cine știe ce năzdrăvănie de-a tatei... Jocul era odihnitor și izbuti în cele din urmă să-l liniștească pe deplin. Corespondența tainică dintre bătrînul răpus de un destin atît de amar și fetița evocată în ceasurile cele mai grele — îl apropia pe neștiute de un tărîm fermecat, populat numai cu ființe de basm, în cuprinsul căruia nu răzbătea nimic din suferința încurcăturii lui, nimic din umilința la care era supus de către un om perfid și vulgar.

Din această stare de totală absență nu izbuti să-l sustragă nici intrarea zgomotosă a doi ofițeri străini, înarmați. Doar maiorul Hariton avu un reflex de spaimă și, întîmpinîndu-i conspirativ, întrebă, nu fără oarecare nedumerire în glas:

— Ce e? Ce s-a întîmplat?

— Nimic... răspuse unul molatic, morfolîndu-și între buze un rest de țigară. Am venit doar să-l vedem pe stăpîn.

„Stăpînul“ continua să rătăcească prin paradisul ipotetic, alături de făptura fetei adorate.

— Ce se-aude? reveni nerăbdător Hariton.

— Toată lumea se mișcă... îl lămuri celălalt. Ne organizăm în sensul celor hotărîte.

— Alte vești de la noul comandament?

— Optimism general! Unitățile răspund cu entuziasm ordinelor noastre.

— Cum stăm cu „operațiunea Balmez“? *)

*) „Grupul Balmez“ urmărea omorîrea parlamentarilor, imediat după intrarea acestora în poziția rominească. Unul din posturile sale de pîndă fusese descoperit de soldați și alungat. (N.A.)

— Am trimis la fața locului un ofițer cu autoritate. Indiferent pe unde or veni, tot cad în capcană.

— Luați seama la surprize. În nici un caz, istoria nu trebuie să se repete.

— Nici o grijă. De astă dată n-au să ne mai scape.

— Ai cumva nevoie de noi ?

— Nu. Ce e de făcut aici, pot face și singur. Controlați garda de afară. Și țineți mereu legătura cu „grupul Balmez”. Duceți-vă !

Ofițerii nu se urniră din loc decît după ce-și satisfăcură curiozitatea, observîndu-l îndelung pe general, cîntărindu-i pieziș tăcerea încremenită și împărțîșindu-și mut satisfacția de a-l vedea prins în plasa lor.

În vremea care urmă, nu se întîmplă nimic neobișnuit. Doar unul din soldații de ordonanță ai generalului mai intră în adăpost. Se apropie de acesta cu o gamelă cu apă fiartă, în care picurase cîteva fire de cafea descoperite în cine știe ce fund de sac — și-l îmbie să bea. Zărind deodată cutia cu piine de război pe firida adăpostului, își îngădui să aprecieze că rău a făcut generalul de n-a mincat din ea, că doar pentru el anume o lăsase. Vorbea cu sfătoșenia soldatului care, slujind mai multă vreme la un ofițer, și cunoscîndu-i pînă și cea mai ascunsă cută a sufletului, și-a tocit mult din teama inițială față de gradul superior. S-ar mai putea adăuga aci amănuntul că soldatul făcea parte din categoria acelor oameni care se dăruiesc comandantului lor pe de-a-ntregul și sînt bucuroși de cîte ori li se oferă prilejul să-și arate recunoștința chiar și prin fapte de nimic. De-abia atunci generalul se trezi din gîndurile sale și privi mirat la soldat, înduioșat de grija lui stăruitoare. Puse palma peste palma lată a ostașului și nu găsi în inima lui nici un cuvînt de mulțumire. Dar soldatului îi era de ajuns. Se așeză jos, la picioarele generalului, ca un cîine credincios. Nu prea pricepea el de ce stau afară de gardă niște ofițeri necunoscuți, nu pricepea nici rostul celui maior cu înfățișarea înrăită în același adăpost cu generalul lui — dar nu se chinuî să-și bată capul cu lucruri care nu-l priveau. Era fericit că generalul soarbe alene din apa fiartă și ronțăie ca un copil pricăjit peșmeți de război.

Liniștea nopții părea de necuprins și definitivă...

26

În acest timp oamenii lui Ștefan Corbu mărșăluiau învirtoșat spre postul de comandă al armatei.

Explicația solidarității soldaților cu sublocotenentul Corbu consta în acea lege proprie seismelor, care clatină și dărîmă ceea ce pare mai trainic, dar care nu acționează în nici un fel asupra cocioabelor. Torentele unei ape pot deveni primejdioase chiar și pentru zăgazarile cele mai solide, dar captate și imblînzite se preschimbă în electricitate. Cam același lucru se petrecuse și cu furia soldaților. Inițial avusese un anume sens, împotriva tuturor ofițerilor fără excepție (chiar și împotriva generalului), dar mai apoi se îndreptase spre alt scop — ofițerii fiind împărțiți în două categorii distincte, prieteni și vrăjmași, iar generalul Condeiescu socotit omul care trebuie numaidecît apărat.

Lucrurile se lămuriseră și căpătaseră altă orientare imediat după trecerea convoiului de răniți, sub conducerea doctorului Ancuța în linia sovietică. Pînă la ceasul acela soldații nu fuseseră în stare să pătrundă intenția lui Zabalon de a impușca parlamentarii și, cu atît mai mult, de a o

fixa în cadrul unei acțiuni mai largi, cu consecințe fatale pentru toată armata. E drept că-i stăpînise o oarecare neliniște, dar nu din cauza incidentului provocat de Zabalon (pe care-l crezuseră lichidat odată cu alungarea lui din linia întâia), cît din pricina propriilor lor procese înfîme. Pentru fiecare în parte obsesia celor de acasă, cu întreaga suită de probleme fără dezlegare ce decurgeau de aici, devenea mai chinuitoare decît orice altă nenorocire pe care le-ar mai fi putut-o oferi noaptea capitulării.

Din clipa reîntoarcerii lui Mazilu, însă, informați cu de-amănuntul despre cele ce se întîmplă la postul de comandă și despre planurile conspiratorilor, puși în situația de a fi sacrificați de dragul gloriei citorva — soldații avură de ales între viață și moarte. Oricît le vor fi fost mistuite sufletele de nostalgia pămîntului natal, dotați însă cu un minim bun simț care le semnală alarmant zădărnicia întreprinderii, nu cutezau riscul eroismelor deșarte. În cele din urmă instinctul de conservare triumfă. Chiar și acei soldați cărora vestea despre capitulare le produsese un adevărat rău fizic, împingîndu-i aproape inconștient la răscoală și răzbanare împotriva ofițerilor, nu puteau consimți să continue lupta.

Intrarea în poziția românească urma să fie supravegheată tot de Petre Iatagan. Tot el trebuia să asigure parlamentarilor drumul pînă la postul de comandă. Iși alese pentru treaba asta vreo zece oameni de ispravă, pe care-i rîndui în trei grupe de patruză. Dar cînd fu să se despartă, se pomeni înjurînd și blestemînd.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Corbu surprins.

— Mai bine mergeam și eu acolo.

— Nu! replicase neînduplecat ofițerul. E nevoie de tine aici și rămii aici.

— Bine, bine. Duceți-vă!

Ceilalți, în puhoi dezorganizat, se porniră spre adîncurile zonei încercuite. Nici unuia nu-i era prea limpede ce anume au de făcut și în ce măsură intervenția lor va determina din nou răsturnarea lucrurilor în favoarea capitulării. Ceea ce se putea reține deocamdată era o simplă stare nervoasă, instinctivă, căreia cei aproape două sute de soldați se supuneau mecanic și din cauza căreia însăși mișcarea lor avea oeva nebulos.

În frunte mărșăluiau Corbu, Mazilu și Ciribici. După muțenia ce le încleștase buzele și încrincenarea cu care călcau, ai fi zis că mînia lor se va imprima și mulțimii cu aceeași tensiune, că legea care-i descleștase deopotrivă din nepăsarea inițială își va păstra caracterul impulsiv pînă la sfîrșitul acestei cutezătoare acțiuni.

Dar prima ruptură se produse neînchipuit de repede. Sublocotenentul Barbu Gherasim se rupse deodată din rînduri, trăgîndu-l după sine și pe tatăl său. Smucirea fu atît de aprigă, încît trupurile clătîindu-se își pierdură echilibrul și căzură în zăpadă.

— Ce-i cu tine? bolborosi nedumerit colonelul. Ți-e rău?

Nările tinărului tremurau vizibil. Lumina ochilor căpătase o fixitate rece, aproape dușmănoasă.

— N-am nici pe dracu... gîfii sugrumat. Dar te întreb: unde mergem? Pentru ce?

Mulțimea se scurgea pe alături, la fel de învălmășită, incrunțată și tăcută, neluînd seama la moguldețele celor doi ofițeri cocoloșiți pe brînci în omăt. Bătrînul Gherasim însă avea senzația că ochii tuturor scotocesc bezna pînă la ei, dibuindu-le odată cu spaima din priviri și gîndurile potrivnice.

— Răspunde! se auzi din nou vocea pătimașă a sublocotenentului
Îți dai seama în ce murdărie te-ai angajat?

„Ce pui de viperă am crescut la sân! — reflectă în sinea sa colonelul. Toată vremea a tăcut, de-am crezut la un moment dat că s-a prosfăt de-a binelea. Și cînd te-aștepți mai puțin, puiul își arată adevărata față și-ți șuieră în obraz lucruri ne mai pomenite“.

— Spune-mi, vrei să mă duci la moarte?

— Taci! gemu colonelul. Numai pe tine te am pe fața pămîntului.

— Atunci nu te ține de aventuri. Rămii cu mine. Mi-e frică.

— Vom fi singuri în pustietatea asta de zăpadă.

— Ne descurcăm noi. Fii fără grijă.

— Și miine dimineață o să-mi pleznească obrazul de rușine pentru lașitatea la care m-ai obligat.

Sublocotenentul își înfipse brutal miinile în pieptul bătrînului, trăgîndu-l peste el în groapă.

— Dar tu nu pricepi că trebuie să trăim?

Capul colonelului sta frînt într-o parte, zguduît de panică și durere.

— Chiar și cu prețul ăsta? întrebă, neîndrăznind să-l privească în ochi.

— Chiar... mugi cu înverșunare celălalt. Mai presus de unii sau alții, stăm noi.

— I-am făgăduît lui Condrea să...

— Condrea al tău s-a salvat. Fiecare se salvează cum poate.

— Dar inima, conștiința?

— Pe întuneric nu se vede conștiința nimănui. Ești colonel și te lași dus de nas de un caporal oarecare.

— E îngrozitor ce spui!

— Pentru tine toate sînt îngrozitoare: și ce spunea Condrea acum un ceas și ce spun eu acum.

— Tu? horcăi înăbușit bătrînul. Tocmai tu, copilul meu?

— Dar cine-ți garantează, neghiobule, că povestea asta n-o să sfîrșească prost? Și miine dimineață n-o să ne holbăm unul la altul dintr-un șanț plin cu cadavre? Din partea mea, n-ai decît. Du-te singur, dar eu de-aici nu mă mișc. Și din clipa în care te lepezi de mine, nu mai mi-ești tată. Alege!

Tăcură îndelung, pîndind pe sub sprincene trecerea mohorîtă a oamenilor. Amîndorura li se părea că puhoiul a crescut și că scurgerea lui nu se va sfîrși niciodată. De fapt chiar așa și era. Fiindcă de pretutîndeni, din șanțuri și de prin adăposturi, din tranșee și de pe la focuri, scoto-ciți de Mazilu sau Ciribici, oamenii se ridicau și se lăsau vrăjiți de această goană halucinantă spre postul de comandă al armatei, urmîndu-l pe Corbu. Tatăl și fiul, însă, n-aveau de unde să știe de această creștere a forței soldățești. Ei erau fericiți că nu le acordă nimeni nici o atenție. Numai cînd Rusalim Pandele se opri pe neașteptate în dreptul lor se ghemuiră unul într-altul cu același reflex de arici în primejdie.

— V-au lăsat puterile, dom-le colonel? întrebă cu căldură soldatul. Haideți și vă-ți sprijini de mine!

— Nu, nu... se grăbi bătrînul să răspundă. Ii e rău bătatului. Vă prîndem din urmă.

Însă simțămîntul de rușine și umilință ce-i împinse tot singele în-obraz, nu reuși să dea vorbelor sale puterea de a fi crezut. De altfel și soldatul stărui cîteva clipe asupra lui cu o privire atentă și bănuitoare.

Va fi priceput ceva ori nu, cert este că Rusalim se depărtă cu indo-

ială în suflet. Și îndoiala lui crescuse încă, după ce-și dădu seama de freamătul ascuns al mulțimii. Ii fu de ajuns să citească în ochii răvășiți ai unora sau să prindă cu urechea frânturi din mărturisirile altora, pentru ca să descopere că unii își tănuiesc adevăratele gânduri iar alții se luptă din răspuțeri să nu fugă. Istoviți sau nu, de foame și de nesomn, cei rămași pe de lături în zăpadă, îi spuneau mai mult decît ar fi putut să-și închipuie. Se vădea astfel că beția dinții scădea pe încetul, gîndindu-se la ceea ce urma să aibă loc se lăsau răpuși de frică, mărșăluiau mai departe dar sufletele le erau năpădite de grave presimțiri.

Rusalim se căznea să răzbată spre cei din frunte, întrebîndu-se îngrijorat :

„Și dacă se răzgîndesc ? Dacă la-nțîia ciocnire, naiba știe cum o fi, se poticnesc și dau înapoi ? Ferească dumnezeu să ne scoatem puștile din bandulieră !“

Pătrunse între Corbu și Mazilu, forțîndu-se să se țină în pas cu ei, și le șopti printre dinți :

— Ar trebui să vă mai uitați înapoi. Oamenii se frămîntă.

Corbu nici nu binevoi să-și întoarcă privirea spre el.

— Da' ce-ai vrea tu, să meargă orbește ? Lasă-i să se frămînte.

— Vedeți că se frămîntă fără grai. Și asta nu e bine.

— Doar n-ai vrea să urle ca lupii.

— Alții s-au lăsat de pe-acuma păgubași.

— Foarte bine. De slăbănogi n-avem nevoie. Izbîm cu cei mai tari.

— Mi-e teamă... se încăpățîna Rusalim. I-am stîrnit și dracu știe ce-o să fie pînă la urmă.

— Nu cumva ți-e teamă numai ție și ca să nu te faci de ris, arunci pacostea asupra tuturor ?

— De ce v-aș minți ? Și mie mi-e frică. La-nceput, după ce l-șam alungat pe Zabalon și-așteptam să vie parlamentarii, nu mi-era. Ca să zic așa, n-aveam trasă piedica de la pușcă. Da' acuma...

Tăcu, frămîntîndu-și barba în palmă.

— Spune ? interveni Mazilu, concentrat. Ce-i acuma ?

— Ce să fie ? Asta e — că n-aș vrea să vărsăm sînge de frați.

O liniște ciudată se statornici între ei. Ciribici răsufală adînc, cu un muget surd de ațîțare, mușcîndu-și buzele ca să nu-și dezvăluie gîndurile furioase :

„Și ce-i dac-o să vărsăm sînge de frați ? Uite drăcia-dracului ! Ne-am pomenit și noi pe o treabă ca lumea, și ne-a apucat mila. Nu, neică Rusalime, de-o fi nevoie o să vărsăm și sînge de frați !“

Rusalim, căta tulburat de la subloctenent la caporal, dar aceștia scrutau îndrîjiți întunericul dinaintea lor. În fond cugetau amîndoi la același lucru — că de nu se va putea altfel, vor deschide și focul. Pentru asemenea treabă însă trebuie să ai îndrăzneala necesară, să-ți calci pe inimă și ordinul tău (nece, precis, zguduitor) să declanșeze în oameni exact nevoia de a apăsa pe trăgăcele armelor. Dar e bine să le vorbești despre asta acum ?

După o vreme, Mazilu se scutură înfrigurat și rosti cu tărie :

— Nu, bătrîne ! N-o să fie vărsare de sînge. Spune-le și celorlalți să nu-și facă gînduri degeaba.

Era totuși ceva împovăraător în spusele lui, ceva parcă împotriva firii sale lăuntrice. Peripețiile acelei nopți, la care participase cu întreaga-i ființă, cuprindeau de fapt în esența lor însuși clocotul nedescifrat pînă

atunci al războiului. În nepotolita ei frământare, lava vulcanului descoperise în sfârșit undeva scoarța mai subțiată și se afla pe punctul de a răbufni năpraznic. Evident, pare straniu ca tocmai într-o asemenea noapte (cînd se pusese capăt războiului) să moară totuși oameni — vinovați, sau nevinovați, n-are importanță. Dar el, Tudor Mazilu, va refuza oare să tragă cel dintîi glonte în acest război, numai fiindcă lucrurile par stranii ?

Simți prîvîrile celorlalți doi ațintite asupra lui. Corbu îl strinse de braț.

— Nici tu nu crezi ce i-ai spus, Tudore ?

— Are dreptate Rusalim să se teamă... șopti Mazilu.

— Te-ai molipsit, nu-i așa ?

— Da' gîndiți-vă că-i pentru prima dată cînd pornim la asemenea treburi. Și doar nu mergem la nuntă. Credeți că va fi ușor ?

Răspunse în locu-i Ciribici, cu o voce surdă :

— Adevărat. N-o să fie de fel ușor.

Și după asta nu mai găsiră de cuviință să-și spună nimic. Asupra lor apăsau deopotrivă sentimentul de răspundere pentru oamenii ce-i urmau și teama dureroasă pentru o eventuală înfrîngere.

De la punctul acela, drumul pornea deodată pieptiș pe înălțimea unei case. Incepură urcușul — pe brînci, înfundîndu-se pînă la briu în nămeți, încălecînd nămeții anevoie și gîfînd din greu. Iși înturnau ades capetele spre puhoiul din urmă și mulțimea urca odată cu ei, fremătînd și îndesată ca un tot omogen. Se vede treaba că vorbele lui Rusalim nu sunaseră în zadar.

Pe la jumătatea urcușului simțiră văzduhul vibrînd și auziră ecourile îndepărtate ale zbuciumării pămîntului. Incremeniră pentru o clipă să asculte.

— Bombardează la Stalingrad... murmură Ciribici.

Altfel, noaptea era stăpînită de o profundă tăcere. Blinda lunecare a lunii învăluia zarea cu o aureolă de lumină gălbuie. Cînd ajunseră sus pe culme, răsufară ușurați — și ca pătrunși într-un tărîm necunoscut, se îmbulziră să vadă cum arată lumea din jurul lor. Pe podișul strîmt al înălțimii nu se deosebeau decît zigzagurile cenușii ale tranșeelor din linia a doua și, răsirate în spatele poziției, cîteva tunuri de artilerie grea hoibîndu-și țevile spre stele. Dincolo însă de limita acestui sector se desfășura vastă întindere de pămînt a zonei incercuite, de-a lungul și de-a latul căreia se bănuia mișcarea confuză și învălmășită a mii și mii de oameni. Un zvon înăbușit străbătea dintr-acolo, dar petele negre ale maselor omenești în neconținut freamăt nu-l explicau.

De aceea oamenii lui Ștefan Corbu rămaseră multă vreme într-o cercetare încordată.

— Se-ntîmplă ceva... rosti înfiorat Mazilu.

— Să mergem... adăugă cu autoritate Corbu. O să vedem la fața locului.

Dar n-apucară să coboare în cîmpie. Din șanțurile pe care le socoteau pustii, ca la un semn, se înălțară oameni înarmați. Era vădit că stătuseră pînă atunci la pîndă. Figurile lor, mai fioroase parcă și palide, cu o încrîncenare săpată adînc în orbite, și lenea suspectă cu care se rînduiră în semicerc — nu dovedeau nimic bun. Un ofițer îmbrăcat într-un cojoc lung și cu stema regală lucîndu-i pe căciulă, se desprinsese cu gravitate din grup și făcu cîțiva pași înainte.

— Stop ! strigă el tuturor. Încotro ?

O clipă, dincoace, dăinii deruta. Luați pe neașteptate, oamenii își pierdură cumpătul. Se auzeau doar răsuflările lor repezi și fierbinți. Se ghemuiră unii în alții, străfulgerați de vechile presimțiri. Dar mai apoi Ștefan Corbu se dezmetici și replică la fel de strident :

— Cine ești care întrebi și pentru ce te interesează unde mergem ?

— Sînt ofițer și mi s-a ordonat să nu dau voie nimănui să treacă mai departe.

— Și eu sînt ofițer și am fost chemat la postul de comandă al armatei.

— N-am primit nici o dispozițiune în acest sens.

— De la cine ar fi trebuit să primești asemenea dispozițiuni ?

— De la cine era indicat să mi le dea.

— Pare cam stranie povestea asta, tocmai în noaptea capitulării.

— O fi pîrînd. Numai dacă-n mijlocul vostru se află cumva parlamentarii, atunci să poftască. Drumul li-i liber.

— Parlamentarii ?! repetă Corbu, buimăcit și iluminat în același timp.

— Exact ! Ceilalți vă-ntoarceți de unde ați venit.

Cele două tabere se aflau față în față, la depărtare de vreo sută de metri una de alta. Grupul ofițerului necunoscut nu număra mai mult de cincisprezece-douăzeci de soldați. Pentru cine-l cunoștea, Teșea în evidență capul bandajat al plutonierului Balmez — iar din rîndul al doilea sticleau, ascunși, ochii lui Dode Zabalon. Oamenii se măsurau încruntați. Era greu de presupus că soldații răsăriți din șanțuri pricepeau rostul acestui exod al celor din linia întia spre postul de comandă al armatei, atîta timp cît ei fuseseră aduși acolo să-i pîndească și să-i răpună pe parlamentari. Dar cestorlalți le era limpede sarcina potrivnicilor lor, la pîndă pe creasta măgurii pustii. Totuși această piedică trebuia numaimăcar sfărîmată.

O confruntare scurtă între Corbu și Mazilu, după care caporalul se adresă necunoscutului :

— Domnule ofițer, lasă-ne să trecem.

— Îți arde de glumă, băiete... rise batjocoritor ofițerul.

— Încă o dată, cu vorbă bună : lasă-ne să trecem !

— Numai peste trupul meu.

— Atunci, peste trupul tău, domnule ofițer !

Mazilu se întoarse brusc către oamenii din spatele lui și porunci, neașteptat de tăios :

— Încărcați armele ! Răriți rîndurile ! Foc, la ordinul meu !

Un fior scurt străbătu mulțimea. Se auziră scrișnetele metalice ale închizătoarelor și trosniturile ascuțite ale lamelor de cartușe. Dincolo, în grupul advers, se produse o nedumerire brutală, care-i împietri pe soldați în poziții înspăimîntătoare. Unul singur doar avu puterea să rămînă treaz și, furișîndu-se pînă la primul șanț, o luă la goană de-a lungul șanțului întortochiat ca o stihie de blestem. Privirile holbate ale celorlalți, albe aproape de frică, fixau într-o stare de adevărată prostrație armele îndreptate asupra lor.

— Stați ! țipă ofițerul, el însuși descumpănit. Nu trageți. S-au întîmplat lucruri pe care n-aveți de unde le cunoaște. Lăsați-mi răgazul să vi le-aduc la cunoștință. E foarte important să le aflați chiar acum. Ascultați-mă !

Vorbea pe nerăsuflăte, înnebunit, plimbîndu-și mereu privirea beată de la un capăt la altul al puhoiului din fața lui. Luați prin surprindere, Corbu și Mazilu n-avură inspirația să i se împotrivescă.

— Soldați, știu ce vă frământă și cât de mare suferință v-a pricinuit zvonul despre capitularea armatei. Numai că armata română n-a capitulat. Vă declar adevărul adevărat. Pe cuvînt de onoare și pe conștiința mea de ofițer. Fapta mîrșavă a generalului Condeiescu și-a primit răsplata cuvenită, pe care sînt încredințat că i-a dorit-o fiecare dintre voi. Planul lui n-a izbutit și oricine va mai încerca să repete aventura, va plăti la fel. Generalul Condeiescu a fost pus în situația să se împuște și s-a împușcat.

Efectul fu nimicitor. Brațele îndrjite pînă atunci se moleșiră. Țevile armelor se proptiră neputincioase în pămînt. Inverșunarea de pe fețele oamenilor se topi, preschimbîndu-se într-o pojghiță de groază. Oamenii înșiși porniră a se foi și a-și descărca sufletele într-un murmur nedeslușit, dar cu atît mai primejdios. Mai grav era faptul că privirile lor năpădite de spaimă ocoleau privirile înghețate ale celor ce-i conduseseră pînă aici. Surprinși de năpraznica veste, Corbu și Mazilu se simțiră deodată sleiți de orice autoritate asupra mulțimii și nu găsiră în cea dintîi clipă nici o soluție pentru spulberarea neliniștii, panicii și deșertăciunii pe care declarația ofițerului necunoscut le împlîntase în soldați.

Astfel că ofițerul necunoscut profită și mai mult de această situație prielnică planurilor sale. |

— Consiliul armatei s-a întrunit din nou, pentru a alege noul comandant... continuă el sigur de sine și cu o subită înflăcărare. Și oricine va fi noul comandant al armatei de pe Don, e sigur că n-o să vă trădeze. Pentru asta vă sfătuiesc să vă întoarceți pe poziție și să așteptați în liniște și cu încredere rezolvarea tuturor problemelor care vă interesează. Nu veți mai suferi de foame și de frig. Sînt împuternicit să vă asigur că viața voastră se află în afara oricărei alte primejdii. Nu numai că nu veți fi dați de vii pe mina bolșevicilor, cum intenționa generalul Condeiescu, dar exact în această noapte va avea loc minunea la care jinduim cu toții de atîta vreme. Trei divizii blindate, sub comanda feld-mareșalului von Manstein, au pornit ofensiva pentru despresurarea noastră. Două sute de avioane germane vor parașuta pe teritoriul încercuirii saci cu alimente, tutun și cofac. Am izbutit să realizăm legătura prin radio cu Marele Cartier General, care ne socotește adevărați eroi pentru rezistența dovedită aici — și care ne-a asigurat că imediat după eliberarea din cerc, trupele de pe Don vor fi trecute în refacere și apoi tri...

În aceeași clipă văzduhul vibră încă o dată și prin pămînt străbătura ecurile unei canonade îndepărtate.

— Auziți? exclamă teatral ofițerul. Diviziile blindate au pornit la atac.

— Minți! răcni atunci, înfricoșător, Ștefan Corbu. Tot ce-ai spus pînă acum e minciună.

Mai mult nici n-ar fi putut îndura omenirea de sub comanda lui. Dacă nu s-ar fi iscat dintre ei sau de oriunde o forță care să le domine pînă și sîngele și să le galvanizeze voințele, e sigur că s-ar fi ales pulbera de toată vitejia lor. Și acum iată-i strîngîndu-se din nou în jurul lui Corbu, amețiți încă și vlăguiți, dar cu conștiința că adevărul este de partea ceastalaltă.

Ofițerul necunoscut, însă, rînji disprețuitor :

— Ce tot trîncănești acolo ?

— Am spus că minți. Și dacă ții neapărat, am să ți-o repet de-o sută de ori.

— Dă-mi argumente contrarii.

— Cunoaștem povestea cu mîncarea în parașute și cu diviziile blindate. Puteai să inventezi ceva mai convingător.

— Crezi că mint și în privința generalului Condeiescu?

— O să mergem să vedem... îl înfruntă de astă dată Mazilu. Ori nici asta n-ai să ne dai voie, să ne închinăm noului comandant?

— Asta-i anarhism. Ordinele sînt categorice.

— O să facem ceva pe ordinele tale... urlă într-un glas puhoiul soldaților.

— Sînteți nebuni! Ascultați-mă! Printre voi se află agenți de-ai bolșevicilor. Ei v-au otrăvit sufletele și v-au scos din minți. Gîndiți-vă bine ce faceți. Ei vă împing spre moarte sigură. O să fiți socotiți trădători și împușcați ca niște cîini. V-ați părăsit pozițiile și v-ați călcat în picioare jurămîntul față de țară. N-o să vă scape de plutonul de execuție nici maica domnului din cer. Băgați-vă mințile în cap și...

Nimeni nu observase că la un semn al ofițerului necunoscut, plutonierul Balmez și sergentul Zabalon coborîseră în șanțuri să pună în bătaie mitraliera. Și hotărît, odată cu ultimul cuvînt al oratorului, rafalele s-ar fi năpustit sălbatică asupra oamenilor. Și îngerul vărsării de sînge între frați ar fi hohotit îndelung deasupra aceluia podiș blestemat. Dar neprevăzutul se produse.

Un soldat apărură de partea cealaltă a crestei. Avea hainele sfișiate și sudoarea îi ardea obrajii. Ochii de asemeni îi luceau drăcește, iar trupul din cale afară de istovit tremura ca o vargă, chinuindu-se să se mențină drept pe picioare. Glasul lui sună cutremurător în tăcerea profundă a nopții.

— Nu-l mai ascultați pe ticălosul ăsta. Sînt agent de transmisiune, oameni buni! M-au trimis țîlharii la regimentele de artilerie, să le spuie șefilor să-nhame soldații la tunuri și să-i ducă la dracu-n praznic, ca să spargă cercul. Adevărul e acesta pe care vi-l spuie eu: boierii de ofițeri vor să scoată castanele din foc cu mîinile noastre! Numai că soldații nu se-nhamă la tunuri. Soldații nu mai au chef de război. Uitați-vă jos, în cîmpie. Armata se mișcă. Armata s-a pornit spre postul de comandă. Armata îl vrea pe generalul Condeiescu.

— Nu s-a-mpușcat?! hui mulțimea nerăbdătoare.

— Generalul Condeiescu trăiește... răspunse agentul.

Și mai înainte de a se fi stins ecoul acestui răspuns, mai înainte chiar ca Balmez să declanșeze focul mitralierei sale, un buchet de rafale sălbatică sfișie liniștea nopții. Soldații de sub comanda sublocotenentului Corbu reacționaseră spontan, deschizînd focul asupra ofițerului necunoscut din fața lor. Atît fu de ajuns, pentru ca într-o miime de clipă pe potrivnicii aceia să-i înghită bezna.

Și astfel, spre adăpostul de unde își exercita presiunea statul major al conspiratorilor, goneau mereu agenți vlăguiți și înfricoșați — să raporteze asupra înfrîngerilor suferite. Puhoiaie de soldați, în același timp, se îndreptau spre postul de comandă al armatei, să-l apere pe omul care-i salvasese de la pierzanie.

Așa se explică de ce, în clipa în care sublocotenentul Ștefan Corbu pătrunse în adăpostul generalului Condeiescu, după o scurtă răfuială cu ofițerii din garda conspirativă, tot cîmpul dinaintea postului de comandă era populat de mii de oameni care nu voiau decît un singur lucru: să se semneze actul de capitulare!

Maiorul Hariton primi invazia soldaților în adăpost cu un gest instinctiv de apărare, ceea ce îl demască fără putință de tăgăduire. Corbu îi smulse revolverul din mână, iar Rusalim îl împinse cu dușmănie la pământ. Tudor Mazilu și Ciribici Elisei se instalară în chip de santinele la ușa adăpostului.

Corbu se apropie de masa generalului și raportă simplu :

— Sînt ofițerul din linia întâia. Ați trimis după mine și am venit.

Generalul se ridică palid, nedumerit, privind intrarea neașteptată a soldaților ca pe o adevărată minune.

— Aș vrea să mai adaug... continuă Corbu impresionant, că armata e de partea dumneavoastră. Soldații nu mai au nici o poftă de luptă. Tentativa de a salva din cerc cîțiva ofițeri, cu prețul a optzeci de mii de vieți, n-a reușit. E tot atît de adevărat că întreaga zonă romînească se agită, dar nu în intenția conspiratorilor. Vă rog să-mi permiteți să rămîn aici, cu soldații mei, pînă la semnarea actului de capitulare.

Nici generalul nu era în stare să cuprindă cu mintea desfășurarea largă a lucrurilor. Rămînîndu-i necunoscut tocmai elementul de bază — efervescenta soldaților, sclipirea de conștiință manifestată viguros — concepu toată întîmplarea pe plan mistic, acordînd hazardului rol hotărîtor în rezolvarea conflictului.

Porni să măsoare fără cuvînt încăperea, printre cele două șiruri de soldați ghemuiți pe lîngă pereți, cu armele între genunchi. Și de-abia atunci, chibzuind bine asupra forțelor care se încheștasera în noapte peste voința lui, avu revelația imensei puteri mute a celor optzeci de mii de oameni de rînd — care pînă de curînd nu constituiseră decît o anumită cantitate de carne de tun, dar care dovedeau surprinzător o vocație ascunsă a eliberării lor de sub orice fel de cătușe. De-abia atunci pricepu generalul că de-acum înainte nu li se mai poate ordona orbește acestor oameni, călcînd în picioare sensurile oricît de mărunte ale vieții lor. Fiîndcă ei nu vor mai executa înainte de a se convinge dacă trebuie sau nu, dacă e bine sau nu, dacă se slujesc pe ei înainte de toate sau nu.

Ca să-și verifice concluziile, se opri întîmplător în fața bătrînului Rusalim Pandele și-l întrebă :

— Dacă am admite că eu aș cădea de-odată fulgerat la pământ, lovit de un glonte din senin, izbit de o lovitură de moarte neașteptată sau, și mai grav, dacă n-aș mai vrea cu nici un preț să semnez actul de capitulare — ce ați face ?

Soldatul se ridică respectuos în picioare și-l scrută adînc pe general.

— L-am semna singuri... răspuse, fără să șovăie. Sintem mulți. Și-or face toate iscăliturile noastre cît a unui general.

Chipurile oamenilor erau aspre, încruntate, cioplite parcă în piatră. Dar arderea prin care trecuseră nu se stinsese încă. Ochiul căpătaseră o lucire nouă, pătrunzătoare. Țipetele foamei și deznădejdea fără dezlegare de mai înainte se topiseră într-un altfel de clocot, aproape cerebral, care se vădea în mușenia lor, în privirile tăioase, în tumultoasa răscoală care-i adusese acolo — ca într-o carte a miniei conștiente.

Generalul nu mai avea nici o îndoială asupra tăriei de oțel a soldaților săi, o tărie care contrazicea toată suferința de pînă atunci. Îi părea rău numai că destinul făcuse să-și dea seama de asta mult prea tîrziu.

Ofițerii sovietici sosiră cu puțin peste miezul nopții. Erau însoțiți doar

de unul din trimișii generalului. Celălalt, potrivit protocolului, rămăsese ostatic la ruși. Iatagan, Melinte și ceilalți soldați care-i însoțiseră pînă aici, așteptau afară. Intrarea parlamentarilor dezlănțui o adevărată scurgere electrică. Soldații se ridicară brusc în picioare, uimiți ei înșiși de ceea ce le hărăzea soarta în noaptea aceea. Atîta timp cît durase așteptarea, datorită încrîncenării la care fuseseră supuși, n-avuseseră răgazul să-și închipuie clipa. Pînă și generalul tresări, căutîndu-și sprijin în muchea mesei. Toate se învîrteau cu el, i se împăienjneau în priviri, și-i trebui multă vreme ca să-și recapete liniștea gravă, amară, dureroasă, impusă de asemenea moment.

„Doamne, ce fac ? se muncea generalul în gîndurile sale. E oare bine ce fac ? Dă-mi, doamne, puterea să fiu tare ! Dacă am greșit, iartă-mă ! Iertați-mă și voi, oameni, fiindcă numai pentru voi am făcut-o. Dați-mi puterea să nu tremur, să nu mă prăbușesc, să nu-mi fie rușine“.

Parlamentarul român veni pînă în fața lui, încremeni într-o poziție de statuie și-și privi comandantul țintă în ochi. Raportă mișcat, cu un glas încărcat de emoție :

— Domnule general, am îndeplinit misiunea pe care mi-ați încredințat-o. Domnul colonel are sarcina să vă înmîneze textul redactat în limba romînă al actului oficial, conceput în urma discuțiunilor avute cu comandamentul sovietic.

În cea dintîi clipă, pe general îl izbi tinerețea mîndră, aproape nevroșimilă, a colonelului sovietic. Își scoase ochelarii din toc și parcurse hîrția. În actul de capitulare se prevedeau predarea tuturor bunurilor, materialelor și armamentelor (în stare curentă) aparținînd armatei romîne. Din partea comandamentului sovietic se precizau următoarele obligațiuni : asistență medicală imediată pentru răniți și bolnavi... păstrarea de către ofițeri a gradelor, decorațiilor și armelor albe... garanția vieții tuturor prizonierilor pînă la sfîrșitul războiului — cînd fiecare va avea libertatea să-și aleagă azil în orice țară de pe glob va dori.

În aceeași clipă, în fața postului de comandă se produse o mișcare neașteptată. Zece ofițeri (mai tîrziu se dovede că ei făcuseră parte din conspirație, pare-se că erau aceeași care stătuseră afară de gardă pînă la sosirea puhoaielor de soldați) se așezară în cerc, la cîte un pas unul de altul. Careva dintre ei, cu un glas strident și sălbatic, strigă asurzitor peste întinsul cîmpiei agitate, de parcă ar fi vrut să se audă pînă în străfundurile țării :

— Nu sîntem de acord cu capitularea generalului Condeiescu. Moarte trădătorilor de neam ! Glorie învinșilor !

Și se împușcară, trăgînd unul în tîmpla celuilalt.

Zarva crescui, datorită îndeosebi maiorului Hariton care izbuti să fugă din adăpost, țîpînd ca un bezmetic :

— Iată-ți opera, generale ! Intr-o bună zi tot o să ți se plătească pentru asta. Trădătorule !

La asta se adăuga vînzoleala mulțimilor de afară, care fuseseră luate prin surprindere și care se învălmășeau de colo pînă colo neștiind cum să apere mai bine postul de comandă.

— Scîrnăvii ! murmură unul din soldații aflați înăuntru, ca un ecou al tuturor celorlalți.

Stăruii astfel cîtăva vreme o atmosferă de incordare și incertitudine.

Apoi generalul se aplecă peste documentul capitulării, cu styloul în mînă.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, că m-a ferit pînă în ceasul cel de pe urmă de a fi laș... murmură el ca pentru sine. Viața mea se încheie aici și nu-mi pare rău că se încheie așa.

Și semnă! După care își duse mîna la frunte și rămase cu capul frînt între mîini, ca un om foarte — foarte obosit.

42

Se întunecase de-a binelea cînd Giurgea și Androne reveniră la școală. Aici se înghesuiseră claie peste grămadă, în două săli lungi ca niște vagoane și înghețate, bună parte dintre ofițeri.

Giurgea și Androne rătăciseră pînă atunci în căutarea unui culcuș mai bun și îndeosebi a unui supliment de hrană, peste rația de pesmeți și pește conservat ce li se dăduse de la depozit. Casele, însă, erau burdușite pînă într-atîta cu soldați — că nu le fu cu puțință să se refugieze pe nici-căieri. Se mulțumiră în cele din urmă cu vreo cîteva ouă dibuite dintr-o cămară, cu un pic de mahorcă, și cu o bucată zdravănă de șuncă afumată, căpătată din dania unei bătrîne miloase. De vodcă se lăsaseră păgubași. Cu toate stăruințele lor, unele smerite — altele de-a dreptul nesăbuite, nu se aleseseră nici măcar cu o dușcă de samagon.

— Sat de calici! conchise plictisit colonelul, în timp ce urcau treptele școlii.

— Ba, de-am avea puterea să-i strîngem cu ușa... fu de părere Androne.

— Eh! scupă Giurgea în batjocoră. Ducă-se dracului! Poate că o să mai vie vremea aia, să-i mai jupuim odată de vii. Și-o să le-aducem aminte despre toate. Cum am fost puși în situația să cerșim din casă în casă și să furăm ca borfașii de rind... N-ai pierdut sacul?

— Cum să-l pierd? rise Androne. Doar face cît o avere.

Colonelul se opri pentru o clipă pe treapta de sus, în fața ușii, se întoarse către sublocotenent cu o privire adînc pătrunzătoare, ca un tăiș:

— Decît să-l pierzi sau să ți-l fure cineva, mai bine...

Androne îi înfruntă privirea, zîmbind prin întuneric, cu viclenie.

— Știu.

— Mai bine să nu dai ochii cu mine... continuă totuși Giurgea. Să-ți între în cap odată pentru totdeauna și gîndul ăsta să te ardă ca o stampilă de foc: cu cît o să-ți fie mai plin sacul de merinde, neconținut mai plin și indiferent prin ce mijloace, cu atît mai sigur o să ajungem în lagăr. N-o să te condamne nimeni și cu atît mai puțin eu. La așa viață, așa morală. Viață de sălbatici, morală de fiare. Haide!

O feștilă plăpîndă împrăștia peste întreg cuprinsul sălii o lumină săracă și gălbuie. Aproape toți dormeau — și, din pricina potopului de oameni așternuți direct pe podea, pozițiile lor erau nefirești și închircite. Cu picioarele răsturnate peste trupurile vecinilor ori îmbrățișați între ei, amestecați unii cu alții de-a valma, arătau ca într-o groapă comună. În ciuda pereților înghețați și a geamurilor înflorite cu broderii misterioase, înlăuntrul școlii stăpînea o zăpușeală mirositoare și grea. Cîțiva veniți poate la fel de tîrziu își mestecau pe îndelete bucatele, cu grija flămînzilor care nu trebuie să piardă nici o firimitură din tainul lor amar și cu senzația ciudată a unei comunicări divine.

De-abea izbutiră să se cocoloșească în fundul sălii din stînga, pe o bucăică de podea rămasă neocupată. Și asta numai datorită preotului Gheor-

ghian, care-i zărise prin picla cenușie a încăperii și le făcuse semne nerăbdătoare să se îndrepte într-acolo.

— Ce faci, părinte, de nu dormi? se miră pe drept cuvânt colonelul. Dai acatiste lui Dumnezeu?

Cu ochii ațintiți dintr-o dată asupra sacului umflat al lui Androne și scărpinându-și desperat pielea, preotul bîgui amețit de somn:

— Păduchii, bate-i-ar să-i bată! Au dat de căldură.

— Apăi, nici în iad n-o să scăpăm de ei... rosti Giurgea, scoțindu-și cojocul și întinzîndu-l cu blana în sus pe podea. Totul e să nu-i zgîndări și să nu filozofezi despre ei de unul singur.

Dar pe Gheorghian, mai presus de orice, îl tortura acum sacul sublocotenentului. Era ușor de bănuț pe unde-și pierduseră vremea pînă la ceasul acela camarazii lui de regiment. Și la gîndul că ei nu se întorceau cu mîinile goale, îl treceau fiori și saliva din belșug.

— Ați dibuit ceva? Poate mă-ți milui și pe mine?

Colonelul îi aruncă o privire pizmașă și bănuitoare.

— Nimic, îl repezi el cu brutalitate. Nici n-am fost după așa ceva. Vezi-ți de somn și lasă-ne-n pace.

Preotul se turti la pămînt, ca sub o pleznitură de bici. Nu credea nimic din ce-i spusese Giurgea. Înțelese însă că nu-i nimerit să continue a-l enerva și nici să-și manifeste interesul pe care i-l purta sacului. Se răsuci doar pe o parte, prefăcîndu-se că doarme, dar cu ochii ușor mijiți pîndea mișcările protivnicilor săi.

Ceilalți nu-l observau. Nici nu bănuiau gîndul ce-i incolțise în minte. Giurgea propuse să se mănînce în noaptea aceea numai jumătate din alimente, iar pe celelalte să le păstreze pentru a doua zi înainte de plecare și mai ales în timpul marșului. Androne fu de acord. Scoaseră dintru început ouăle. Fiecare și-l ciocni pe al său de virful bocancului, găurindu-l doar atît cît era nevoie ca să-l poată sorbi. Mîncau în tăcere, fără să se grăbească, dimpotrivă prelungind cît mai mult ospățul — astfel ca nici unul să nu i-o ia celuiilalt înainte.

De pe acum se împămîntenea între prizonieri obiceiul care avea să dureze de-a lungul întregii captivități, de a mîncă după un ritual sacru și deosebit de chinuitor. Unii rămîneau într-o stare de adorație în fața alimentelor, mîngîind pîinea în neștire sau netezind cașa fierbinte din gamelă, fără a îngădui să se atingă de ele — mai înainte ca să-și fi amorțit cît de puțin senzația de lihnire din măruntaie. Îi urmăreau în același timp, pe sub sprîncene, pe vecinii mai harnici, așteptînd cu o răbdare drăcească să termine — pentru ca numai după aceea să înceapă și ei a mîncă. Satisfacția era înmîită, falsă bineînțeles, deoarece niciodată nu se potolea leșinul lăuntric, deoarece imediat după masă se simțeau deopotrivă de înfometați. Numai imaginația le rămînea credincioasă, ispitindu-i la adevărate orgii culinare, ca într-un banchet cu hașis după al cărui final se trezeau istoviți și exasperați. Dar clipa în care le era dat să-și apropie de buze o bucată de pîine, o socoteau dumnezeiască și n-ar fi cutezat s-o pîngărească pentru nimic în lume.

Tainul celor doi continua cu o încetineală înnebunitoare. Sfirșiseră de sorbit ouăle și acum ciuguleau bucățele mici de șuncă afumată, tăiată pe dreptate în două părți egale. Bucățile se topeau în gură, cu arome stăruitoare și excitante. Giurgea și Androne mîncău preocupați numai de treaba asta, fiecare pironit asupra propriei sale porții, cu privirile concentrate.

În acest răstimp, preotul Gheorghian își holba de sub manta ochii ca în fața unei vedenii și nu se prăbușea în somnu-i mincinos decît atunci cînd

presimțea că va fi descoperit. Mirosul înțetit al șuncii îl toropea, dar nu se lăsa copleșit în asemenea măsură ca să se demaște prosteste. Cu fiecare clipă creștea în el, dominându-l, o idee fixă și tainică, pentru realizarea căreia se înarma cu o îndârjire nebunească.

Se vede treaba că aroma șuncii răscolea și nările celor adormiți. Oamenii se răsuceau în somn și bolboroseau cuvinte amarnice. Alții se ridicau pe șezuturi și adulmecau hămesiți aerul.

— Ce dracu mâncați acolo? se auzi glasul deznădăjduit al cuiva. Vă ghiftuiți, porcilor!

Mai apoi, neprimind nici un răspuns, oamenii cădeau năcuți de oboseală. Convinși că au visat, se chinuiau să se rupă de orice altă amăgire sfîșietoare ca aceea de mai înainte și-și înfundau capetele pe sub mantăi — ca să nu mai simtă și să nu mai audă nimic.

Cei doi se aflau tocmai pe punctul de a pune capăt ospățului lor regal, când Giurgea se sîmți săgetat prin picla leșioasă a sălii de ochii înmărmuriți ai preotului:

— He-he, părințele, vra să zică nu dormi! Ne pîndești, vulpe bătrînă! Ai grijă de sac, Androne, că sfinția sa e în stare să te strîngă de gît și să ți-l înhațe — hahalera! Uite ce ochi face la mine! De parcă i-aș fi jugănit-o pe mă-sa. Nu-ți dau, mă, nu-ți dau nimic. E șunca mea — și chiar de-o fi să crăpi, nu-ți dau nici atîtica.

Androne își petrecu privirile de la unul la celălalt. Umilit — preotul se schimonosea de plîns, Giurgea își ștergea cu podul palmei buzele strălucind de unsoare. În cele din urmă Gheorghian se făcu mic în culcușul său, acoperindu-și capul pe de-a-ntregul cu mantaua. Colonelul își scotea cizmele, pregătindu-se de culcare. Androne rămase o clipă neclintit cu fruntea înălțată spre tavan, întrebându-se cu toată sinceritatea:

„Oare eu i-aș fi dat?”

Și deodată auzi înlăuntrul său răspunsul bufnind ca un tunet:

— „Nu! Nici eu nu i-aș fi dat!”

Brusc îi reveni în minte imaginea ultimei nopți petrecute la postul de comandă al complotiștilor. Noaptea aceea încheia un nesfîrșit pelerinaj de zile și nopți, pe care le trăiseră mai toată vremea laolaltă în împrejurări de dezmaț animalic sau de groază în fața morții. E adevărat că nicio dată nu fuseseră puși, ca acum, în situația de a-și împărți mîncarea pe din două sau pe din trei. Totuși o anumită legătură sufletească se statornicise între ei. Și părea că această legătură va dura pînă dincolo de moarte. Doar luptau împreună împotriva bolșevismului și se bucurau sau se mîhneau de fiecare izbîndă ori înfrîngere suferită.

„Ce ne unea atunci? se munci Androne să afle. Ce fir nevăzut ne ținea legați unul de altul și de ce acum s-a rupt?”

Colonelul nu ațipise. Pufăia des din țigară și se minuna prosteste de cîte ori izbutea să dea rotunjimi perfecte și consecutive rotocoalelor de fum pe care le scotea pe gură. Ca să nu fie smuls din gîndurile sale, Androne își făcea de lucru cu obielele și bocancii.

„De fapt nu ne-a unit nimic... se trezi el cu răspunsul pe buze, gata să-l strige tuturora cu glas asurzitor. Sau dacă ne-a unit ceva, atunci acel ceva a fost fals, artificial, scornit anume ca să ne mințim mai politicoșul unul pe altul. Se prea poate ca ideea căreia i-am slujit pînă mai ieri, să ne fi în-suflețit pe fiecare în parte. Dar asta numai pentru că fiecare își angaja în joc interesele proprii: colonelul — perspectiva gradului de general, preotul — inspirația năstrușnică de a deveni creștinător al Rusiei, Hariton — iluzia că își îndeplinește misiunea de erou pe pămînt, eu — dracu s-o ia de

treabă ! Cred că dorul de aventură și atita tot. În schimb ceea ce mi se pare cu adevărat groaznic, e că niciodată nu am constituit o forță morală, o unitate sufletească indestructibilă, nici măcar în sînul castei ofițerești. Ba aș spune că perspectiva morții personale ne-a înrăit ca pe hoții de cai încolțiți de jandarmi într-o văgăună fără ieșire. Inchipuindu-ne că alții vor scăpa și se vor bucura de toate onorurile învingătorilor, în sinea noastră nu puteam accepta în nici un caz jertfa proprie — ci fiecare doream moartea celui alt. E bine că mi se oferă acest prilej de analiză pînă la os, deși s-ar putea să însemneze cel dintîi act al meu de trădare. L-am iubit eu oare cît de puțin pe Giurgea, sau Giurgea pe Hariton, sau Hariton pe Gheorghian ? Nu, nici o clipă nu s-a dovedit așa ceva. Totdeauna ne-a fost indiferentă viața omului cu care trăiam sub același acoperiș — iar dacă totuși cădea în luptă vreunul mai apropiat, apăi nu moartea lui o plîngeam — ci clipa cînd și nouă avea să ne vie rîndul.“

Ștînd de vorbă cu sine însuși, Androne avea senzația uricioasă că-și jupoaie, una cîte una, pielețele care-i protejau sufletul. Operația, însă, se prelungea dureros de mult, de parcă sufletul ar fi fost un fel de jucărioară fermecată care își da seama de căutarea asta deznădăjduită a omului ce-i era stăpîn și se tot da la fund, mereu mai în străfund, în labirinturi complicate și infinite, ca să-și bată joc de el sau ca să scape de o confruntare tragică la lumina zilei.

Am sufletul mic... recunosc în cele din urmă Androne, nu fără a se cutremura de această crudă constatare. Lua-l-ar toți dracii ! Suflet mic de cîine ! (Și simți cum colcăie în el, ca într-o baltă stătută, tot felul de lighioane scîrboase.) Dacă n-ar fi început războiul, colonelul ar fi continuat să-l viziteze săptămînal pe Gheorghian, din plăcerea sadică de a-i aduce nevasta în propriul lui dormitor. Fără îndoială că Hariton ar fi inventat ceva extraordinar pentru ca să poată avea ocazia să facă pe eroul. Iar eu bineînțeles că aș fi violat în fiecare garnizoană cîte o croitoreasă sau elevă bleagă, fugind mereu în alt oraș după alta mai proastă. Într-un fel, odată cu războiul, fiecare și-a continuat destinul. Da, acesta e adevărul — nu ne-am iubit niciodată, n-am avut pentru ce ne iubi. Parcă popa, dacă ar fi avut o tească plină cu șuncă afumată, mi-ar fi dat și mie ? Instinctul de conservare ne-a dominat și acolo, ne domină și aici. E știut doar că încercarea de a ieși din cerc n-a avut nici un ecou patriotic, Giurgea făcea spume la gură ca să nu scape din mînă o eventuală glorie. Mi-l cunosc și pe Giurgea ca pe un cal breaz. Crezi că te iubește pe tine mai mult decît pe sine însuși ? Nu fi prost, băiete ! Are motivele lui, ți-a declarat-o doar de la obraz. Îi este frică de moarte. Te îndoapă acum pe tine, pentru ca într-o situație similară să-l îndopi și tu pe el. Și sufletul lui e la fel de mic ca și al tău !“

Androne își desfășură privirea pe tot cuprinsul sălii. Fața i se zbîrci de durere ca sub reflexul unor crampe violente și murmură printre dinți, plin de răutate :

— Parcă are vreunul sufletul mai mare ?! Cîini ! Toți au suflete de cîini !

Giurgea tocmai sfîrșise țigara. Scurpă restul minuscul care-i frigea degetele și cu un bobîrnac nervos îl zvîrli cît colo, peste oamenii adormiți. Apoi întrebă intrigat :

— Ce tot mormăi acolo ? Culcă-te odată !

Androne nu se aștepta să fie trezit din solilocviul lui interior. Era convins că Giurgea doarme buștean. El însuși simțea cum îl răpune somnul, ar fi dat orice ca să cadă trăsniț pe podea și să nu mai știe de nimic.

Dar împins de același chin care îl sfîrtecuse pînă atunci, se întoarse către celălalt cu toată fața. Buzele îi tremurau încă sub agitația vechii zguduirii lăuntrice, iar ochii căpătaseră o lucire rece, sticloasă, de metal.

— Domnule colonel, ați încercat vreodată să vă cercetați sufletul și să vedeți cît este de alb sau cît este de negru ?

Surprins deopotrivă de cuvintele lui aiurite ca și de căutătura lui stranie, Giurgea îi ciocăni părintește fruntea — nu fără un puternic sentiment de sfîciune și teamă chiar, față de eventualitatea că ar ciocăni într-o tîgvă goală.

— Ai obosit, băiete... și colonelul încercă timid să zîmbească. Hai, potolește-te ! Intinde-te ici, lîngă mine.

— Nu, nu... se răsuci Androne la gestul celuiilalt de a-l ajuta să se culce pe dușumea. Nu sînt obosit. Și nici nebun, cum vă închipuiți. Vreau să știu numai atît : dacă ați încercat vreodată... ?

— Mă băiete, e tîrziu. Și-apoi, de unde plăcerea asta de a pune întrebări cu dosu-n sus ?

— Așa-i că nu vi s-au mai pus niciodată asemenea întrebări ? insistă cu încăpăținare sublocotenentul. Eh, ce să-i faci ! De aceea poate că nu sînteți în stare să răspundeți dintr-o dată. O să mă resemnez.

Ori colonelului i se păru că Androne intenționează o mișcare necurată, ori cu adevărat fața sublocotenentului îl încredința că se află înaintea unui dement — cert este că Giurgea căută o ușiță de salvare din strîmtoarea în care se vedea încarcerat. Prinse cu duioșie mîinile lui Androne și îi șopti cald lîngă obraz :

— Mîine dimineață o să-ți dau ție toată șunca. Și-acolo unde o să ne oprim din nou, o să-ți fac rost de niște lapte bătut. Nu-i așa că ție îți place laptele bătut cu smîntînă multă ?

Androne se desfăcu alene, disprețuitor, din încleștarea lui Giurgea.

— Vi-i frică, domnule colonel ?

— În general, dragul meu, socotesc că vorbim prea mult.

— Poate că-n realitate nici nu vorbim... reflectă Androne cu capul înălțat peste lucruri. Și tot ce comunicăm unul altuia, poate că nici nu sînt gîndurile noastre. Poate că-n realitate...

Dar sublocotenentul nu sîrși ce avea de spus. Deodată atenția lui fu concentrată spre altceva. Rămase cu gura căscată, holbat de uimire. Colonelul îi urmări surprins privirile — și buimac, ca sub fulgerarea unui șoc electric, se înălță galben pe picioare. În pragul ușii, lung și deșirat ca o stafie, cercetînd încăperea cu ochi străini și pierduți, ciudat în straiile rușești cu care era îmbrăcat acum — apăruse maiorul Hariton... *)

Simțiră tustrei în aceeași clipă că-i înăbușe emoția ca o lavă fierbinte. Simțiră mai ales — în ciuda celor petrecute cu zece nopți înainte, la postul de comandă al lui Giurgea, în ciuda celor gîndite mai adineauri de Androne — că totuși sînt uniți prin ceva trainic și de neînțeles, ceva foarte durabil și cu neputință de disprețuit.

Giurgea și Androne priveau la arătarea din dreptul ușii ca la o fantasmă iscată din fundul iadului. Sentimente complexe, de groază și uimire, de bucurie și panică, se îmbulzeau ca niște torente în inimile lor. Dar pe

*) După semnarea capitulării, maiorul Hariton încercase să fugă singur din încercuire — dar fără rezultat.

măsură ce fantoma de om, încălecînd cu grijă trupurile întinse pe dușumea, se apropia tot mai mult — trăsăturile lui reale se deslușeau îndeiaieva, se conturau parcă și mai aspre decît în realitate, cu atîta precizie și îngroșare de parcă ar fi fost ale unui colos.

Hariton se opri în fața lor, drept și înspăimîntător, ca și cum ar fi venit să cereă socoteală sau să se convingă că nu s-a înșelat, că aceștia sînt oamenii pe care-i căuta, singurii oameni de care mai putea avea nevoie și cu care se putea împăca în lumea aceea urgentă și meschină.

Giurgea întinse mîna și-i pipăi umerii, brațele, obrazul — ca un necredincios, convingîndu-se în sfîrșit că nu se înșeală, că Hariton e cu adevărat viu.

— Așează-te, dragul meu! îi șopti el atît de binevoitor, că-l podidiră lacrimile. Dezbracă-te și ia loc.

Din culcușul de alături se ivi capul buhăit al preoțului Gheorghian. De cum îl văzu, îngheță cu mîinile la gură.

— Hariton! șuieră el înfricoșat. Apoi întorcîndu-se către ceilalți, căută deznădăjduit o confirmare: El este?

Dar nu-i răspunse nimeni. Maiorul își lepădă cu mișcări rigide căciula și pufoaica rusească, rămînînd în vechiul lui veston cu grade ofițerești, după care se lăsă pe podea în capul oaselor. Orbitale sale, cu uitătură fixă, cercetau acum încăperea — și un firav surîs de compătimire îi răsări pe buze. Faptul să ajunsesse totuși aici părea că-l surprinde și tot nu se putea încredința că acela e necruțătorul adevăr.

— Eh, doamne-doamne... oftă preotul. Dacă așa ți-a fost scris.

— Vra să zică, nu s-a putut... făcu și colonelul. Măcar povestește-ne prin cîte ai trecut.

Hariton îi învălui atunci într-o privire cețoasă, resemnată, ca de fiară rănită și așteptînd cruțarea vînătorului.

— N-am ce povesti. Am fost, am văzut, m-au învins... parafrază el vechea zicală latinească. Asta-i tot. Restul e murdărie și suferință. Poate aveți o coajă de piine?

Androne scotoci repede în sac, de unde scoase doi pesmeți uscați și un pește conservat. I le întinse cu mîna tremurîndă, mușcîndu-și buzele pînă la sînge — poate pentru că se vedea în situația de a mai hrăni un înfometat sau fiindcă toate cîte se întîmplau în clipa aceea îl tulburau peste măsură de mult.

— Tot e mai bine că ai scăpat... se simți Giurgea dator să spună ceva. Doar vezi bine, decît ciuruit de gloanțe...

Hariton mînca lăcomit, cu capul frînt în pămînt, cu toate fibrele cărnii adunate într-un singur ghem asupra bunurilor sărace din care se îndestula. Și nimănui nu-i venea la îndemîină tăcerea lui mohorîită. Faptul că măcar încercase o ieșire din comun, exasperată și cu atît mai primejdioasă, îi acorda lui Hariton o aureolă în fața căreia ceilalți se simțeau umili și stingheriți.

Excitat, Giurgea începu atunci să vorbească despre toate, amestecat și fără nici un control, numai din necesitatea de a umple cu ceva tăcerea pustiitoare dintre ei:

— Iată-ne, așadar, din nou laolaltă. De parcă nu s-ar fi schimbat nimic. Eu, cel puțin, sînt încredințat că în sufletele noastre nu s-a schimbat nimic. Chiar în clipa în care ai apărut în ușă, Androne mă întreba... Dar n-are nici o importanță ce mă întreba el. Așa e Androne, vrea cu orice preț să facă pe interesantul. Vezi că am avut dreptate, băiete? Intuiția nu m-a înșelat nici de astă dată. Glandele mele... Eh, rahat! Ce tot te uiți la el, pă-

rinte, de parcă ar fi înviat din morți? Mă gîndesc că la ceasul acesta... O fi trecut oare de miezul nopții? C'oana preoteasă, părințele, s-o fi gălind de culcare. Duduie soba plină de lemne, toarce motanul pe sofaua rubinie, c'oana preoteasă lasă aprinsă doar lampa de pe noptieră. E înaltă, subțire, într-o cămașă de noapte — alburie ca spuma laptelui. Iar pe noi ne mănîncă păduchii prin străini. Haritoane, Haritoane, grele cuvinte mi-ai spus în noaptea aceea, cînd te-ai rupt de noi și ai plecat în necunoscut. De cîte ori mi-aduceam aminte, mă durea inima. Nu-i așa că regreti? Sigur că regreti. Doar toți patru, cîți ne aflăm aici, sîntem autorii principali ai complo... Da, da!

Se opri deodată sub amenințarea feroasă a privirilor lui Hariton.

— Nu credeți că ar fi vremea să nu ne mai aducem aminte despre asta... și maiorul zvîrli în întinsul sălii scheletul subțirel al peștelui. Despre nimic din toate cite s-au petrecut acolo, să nu ne mai amintim.

— Chiar așa... întări și preotul la rîndul său. Ce rost are?

— De altfel... reluă Hariton, fără a-i mai da lui Giurgea răgaz să se apere, — de altfel, va fi nevoie să mergeți cu mine la general.

Giurgea zîmbi strîmb, cu un rictus perfid.

— Ai de gînd să-i dai adevărul pe față, iar eu să te asist?

— Am de gînd să-l fac să-și șteargă din memorie tot ce a existat între noi, în noaptea aceea. Iar dumneavoastră trebuie să m-ajutați.

— Nu înțeleg... se împotrivi colonelul. Apoi, răsucindu-se către Androne, întrebă: Tu ce părere ai?

— S-auzim mai întîi la ce se gîndește domnul maior. Deși în oarecare măsură mi-e destul de clar.

O vreme, Hariton rămase cu urechea atentă la respirațiile grele ale celor din preajmă. Se convinsese că oamenii dorm într-adevăr și că nimeni nu s-a mai alarmat de apariția lui. Din sala vecină, doar, răzbăteau pînă la ei frînturi confuze dintr-o convorbire la fel de agitată. Se strînse totuși mai aproape, astfel ca șoptele să-i poată fi deslușite, și fără a-și părăsi masca lugubră cu care li se înfățișase — începu:

— Din clipa în care m-am lovit de patrulele rusești și am fost dat înapoi, am înțeles că sînt un om pierdut. Cel puțin dacă n-aș fi fost eu acela care l-a înfruntat pe Condeiescu în memorabila noapte a capitulării. Dar așa, față de actul lui apreciat de ruși, oricînd mi se poate arunca în obraz că dintre toți încercuții — eu, singurul, m-am afirmat împotriva hotărîrii lui. Singurul — e un fel de a spune, fiindcă, după cum prea bine se știe, nu din inițiativa mea am plecat la postul lui de comandă să duc la bun sfîrșit ceea ce mi se ordonase. Nu-mi rămîneau atunci decît două alternative: să mă dau la fund sau să dispar! Am încercat și una și alta. Am încercat să mă pierd în anonimatul soldaților, dar n-am reușit. Nu sînt în stare să fiu bestial ca ei, să vorbesc ca ei — și apoi mă îngrozea perspectiva unei captivități de lungă durată printre dobitoaci. Am încercat să mă sinucid, dar nici asta n-am reușit. Și-apoi, la urma urmei, de ce adică alții să trăiască, să se întoarcă acasă, iar eu să putrezesc ca un tîmpit în Rusia?

— Nu te obligă nimeni la așa ceva... îl întrerupse Giurgea. Amîndouă soluțiile sînt idioate.

— Dumneavoastră vă convine să fiți neutru față de viața mea. Dar cine îmi garantează că-ntr-o bună zi nu voi fi totuși demascat? Știu eu la ce anchetă or să-l supună bolșevicii pe Condeiescu și ce atitudine va avea Condeiescu față de cele petrecute atunci? Sau mai știu eu în ce fel de situație o să mă întîlnesc în lagăr cu generalul și tam-nesam, o să mă-nșface

de piept și o să mă arate cu degetul : „Asta a făcut și a dres !“ Iată de ce trebuie convins că-n noaptea aceea nu s-a întîmplat nimic. Absolut nimic.

— Și pentru ce tocmai eu ?

Hariton îi aruncă o privire plină de batjocură și milă.

— Am să vă explic. În ziua în care ofițerii au fost dați afară din coloană, m-am aflat și eu printre ei. Și v-am ascultat discursul cu care ne-ați îmbărbătat înainte de eventuala execuție. Am admirat atunci la dumnea-voastră genialul joc al duplicității. După discursul acela, în care ați împăcat după cum se spune și capra și varza — nici o clipă nu i-ar trece lui Condeiescu prin minte că tocmai colonelul Giurgea ar fi șeful complotului de acum zece zile. Ori socotiți că a fost cîndva vreun complot ?

— Nu, desigur... biigui Giurgea. N-a fost nici un complot !

— Vedeți ?! Primul element al argumentării, și cel mai important, vi l-ați însușit... continuă la fel de disprețuitor Hariton. Și cine altul, așa-dar, decît colonelul Giurgea, l-ar putea convinge pe general că maiorul Hariton a fost un naiv ? Că într-un fel și-a demonstrat și el dragostea față de țară, atît cît l-a tăiat capul. Că, mă rog, a făcut-o chiar și din prostie. Puțin îmi pasă. Și că pentru atîta lucru nu merită să fie pus la zid. Ori vreți poate... ?

Lăsă anume fraza suspendată pentru a gusta și mai atent reflectarea înțelesului ei pe figurile celorlalți.

— Ce să vrem, adică ? se repezi intimidat colonelul.

— La ce vă gîndiți, domnule maior ? adăugă și Androne îndîrjit.

— Exact la ceea ce vă gîndiți toți în această clipă... le răspuse răspicat Hariton. În măsura în care voi vreți să trăiți, vreau și eu să trăiesc. Iar dacă e vorba să plătim pentru ce am făcut împreună, atunci...

— Șantaj ! strigă crispat sublocotenentul. Șantaj ordinar !

— Aș vrea să mai adaug... reluă foarte liniștit maiorul, că nu e cu putință jurămîntul fals. Chiar dacă nu veți recunoaște participarea la complot, am despre fiecare în parte destule informații care să cîntărească... și destui martori...

— Taci ! îl întrerupse spumegînd Androne. Să taci, îți spun !

Dacă preotul, într-o miime de clipă, nu i s-ar fi așezat în față, implorîndu-i pe amîndoi cu mîinile împreunate la piept : „Dragii mei... Poto-liți-vă, dragii mei...“ — fără îndoială că Androne și-ar fi înfipt unghiile în gîtul lui Hariton. Acesta rămase însă neclintit, parcă puțin mai palid, dar nepăsător și ironic.

— Înțeleg... se auzi atunci șoapta sugrumată a lui Giurgea. Da, da, înțeleg.

De fapt, el se gîndea la altceva mai grav și definitiv. Cît de limpezi ar fi fost lucrurile la ceasul acela, fără procese și fără consecințe, dacă Hariton nu s-ar mai fi întors, dacă ar fi rămas pe undeva în stepă ciuruit de gloanțe.

— Ei, haide, fie... i se adresă el maiorului, fără să aibă curajul să-l privească în ochi. Numai să nu fi adonmit. Sigur că n-a existat nici un complot. Sigur. Ai grijă de sac, Androne. Se vede treaba că de azi înainte o să fim patru la mîncare. Crezi că părintele... ? Da, da, n-a fost nici un complot. Și uite că totuși...

Porni spre cealaltă sală, povîrnit și supus, ca un animal care nu mai așteaptă nimic de la viață. Hariton venea pe urmele lui, la fel de jalnic și speriat. Fiindcă nici unul, nici celălalt nu știau dacă le va fi sortită mila sau, dimpotrivă, sentința cea mai aspră.

De același lucru se temeau și ceilalți doi, rămași în culcușurile vechi. Ținteau spre încăperea alăturată ca spre o sală de tribunal, de unde se tot așteaptă să răsunе glasul neiertător al legii supreme.

„Dar dacă Condeiescu știe mai multe decît își închipuie Hariton? se întrebau îngroziți amîndoi. Poate că numele lui Giurgea, figurînd în fruntea complotului, îi este cunoscut de multă vreme. Și atunci? Și al lui Hariton îi este cunoscut, și al meu, și al...”

În cele din urmă preotul se plictisi să-și consume fictiv viitoarea pierzanie, cu atît mai mult cu cît n-avea nici un chef să-și împingă imaginația pînă la absurditatea pedepsei capitale. Își mai miji încă o dată ochii spre sacul cu merinde al lui Androne și se răsturnă pe spate. Somnul îi pierise ori anume se chinuia să-și învingă somnul — greu de spus. Fixă în tavanul cenușiu o pată semănînd cu o vietate preistorică și în trebă:

— Dormi, frumosule?

Așteptă cîtăva vreme și, cu toate că nu i se răspunse, continuă:

— Am spus întotdeauna că Hariton e un tip primejdios și laș. Orice combinație cu el devine riscantă. Mi-aduc aminte că într-o zi, pe vechea poziție de la Kletkaia, mă dusesem pînă-n linia întîia să stau de vorbă cu soldații, să-i mai îmbărbătez. M-a însoțit și el, batjocorindu-mă bineînțeles în fel și chip. Din șoarece de bordei, nu mă scotea. Mă rog, l-ascultam și-nghiteam, fiindcă n-aveam nici o poftă să mă pun rău cu nebunul. Și uite că tocmai în vremea aceea pornesc rușii la atac. Îți închipui că nu mi-a venit de fel la socteală și m-am ascuns într-un fund de șanț, sărutînd pămîntul și rugîndu-l pe bunul Dumnezeu să aibă milă de mine. Ce crezi, însă, că-mi făcea Hariton?

Doar primele cuvinte le pricepu Androne în toată claritatea lor. Apoi cuvintele își pierdură înțelesul, pînă ce se transformată într-un fel de murmur uscat și continuu. Rămășița lui de conștiință trează mai înregistră în ultima clipă doar priveliștea sălii înecată în pîclă, semănînd cu un cîmp de luptă toropit de călcătura morții — și îngrozit de propria sa prăbușire, se chinuia să descopere care este trupul lui printre atîtea trupuri măcelărite și descompuse cîte se desfătau la ora aceea pe sub lumina glacială a lunii. Apoi ca un ecou îi mai răsună în urechi ceva foarte confuz din ultimele cuvinte pe care i le adresase colonelul Giurgea, înainte de a trece dincolo cu Hariton. Dar nu receptă nimic. Instinctiv, totuși, mai avu puterea să-și încolăcească de cîteva ori curelușa sacului de merinde pe după braț, să-și puie sacul căpătîi și să se întindă ca într-o beție pe spate. O moleșeală fierbinte, ca un vin în spume, îi circula prin vine și prin măruntaie. Un val de ceață grea i se lăsă peste temple, obligîndu-l să închidă ochii. Și toate din el și din jurul lui alunecară pe un pcvîrniș. abrupt, rostogolindu-se de-a valma, fără oprire, într-un gol înspăimîntător de negru. Cîteva clipe organismul reacționează brutal, cu țipete care nu izbuteau să străbată printre buzele încleștate. În lăcașul conștiinței ceva ciocăni ca un deget de fier într-un geam de cristal, de parcă ar fi vrut să-i aducă aminte că a uitat un anumit lucru, poate lucrul cel mai de preț al vieții lui. Dar ecoul acestor bătăi nu mai trezi în el nici un reflex.

Somnul lui Androne nu era însă liniștit. Visul care îl torpila în clipa aceea se dovedea de-a dreptul halucinant. O mină uriașă, păroasă, cu degete încîrligate și țepene — ieșea din beznă și-l căuta. Androne se tot chinuia să se dea înapoi, să evadeze din oaza de lumină care se iscase pe neașteptate la un pas de el — dar nu izbutea cu nici un chip să ajungă. Mîna se apropia tot mai amenințătoare, în timp ce de astă dată în spa-

tele lui se ridica un zid inexpugnabil de piatră. Pe toată suprafața lucioasă a zidului se aflau desenate capete de oameni, fiecare dintre ele aducînd a chipuri foarte cunoscute odinioară — și care acum se mișcau convulsiv, împingîndu-l spre aceeași mîna lacomă răsărită din bezna de smoală. Androne ar fi vrut să strige după ajutor, dar glasul lui nu scootea decît un muget prelung și înfundat, fără nici un fel de răsunset viu. În sfîrșit mîna uriașă, păroasă, cu degete încîrligate și țepene, îl atinse. Androne se încleștă de ea s-o înlătore, s-o imobilizeze. Dar mîna îi pătrunse cu ușurință prin coaste, acolo unde se afla inima. Androne se aștepta acum să-și vadă inima smulsă afară. Dar spre și mai marea lui groază, mîna străină și dușmană scoase la iveală un pește...

Visul lui Androne nu era străin de cele ce se petreceau în realitate, în aceeași vreme, foarte aproape de el. Lumina feștili scăzuse. Toată sala stătea acum scufundată într-o piclă cenușie. Preotul Gheorghian cercetă de jur împrejur dacă n-are cumva vreun martor nepoftit — și cînd se convinse că toți dorm neclintii, își furiașă pe nesimțite mîna și trase, într-un timp care i se păru nespus de lung, sacul de sub capul lui Androne. Lucra febril și flămînd, răsufînd din greu și împiedicîndu-se de fiecare dată în cîte o altă încuietoare. Izbuti în cele din urmă să scoată toate alimentele: pezmeții de piine și-i strecură în buzunarul mantăii, iar șunca și peștele într-o bufă a pantalonilor. I se păru că aude zgomot undeva în fundul sălii și cum sta cocoloșit, zguduît de spaima că ar putea fi descoperit — nu mai avu puterea să facă ordine în fapta lui. Innebunit, desfăcu repede curelușa de după brațul lui Androne și vîrî sacul sub căciula cuiva străin, al cărui culcuș se afla chiar la creștetul lui Androne.

Cam în aceeași clipă Androne se trezi. Broboane de gheață îi șiruiiau de-a lungul spinării. Fie că finalul visului îl împinse spre acest gest, fie că deodată în conștiința lui răsunară cuvintele colonelului: „Ai grijă de sac, Androne...” — cea dintîi grijă a sublocotenentului fu să constate dacă sacul e la locul lui. Dar sacul dispăruse. Bătăia inimii lui Androne încetă. În pupilele umflate de nesomn, imaginea comorii pierdute lua proporții colosale. O senzație precisă de decapitare i se sălășlui la încheietura gîtului cu trunchiul. Dar mîinile izbutiră să constate că senzația e falsă. Totuși gîndul că a doua zi nu va avea ce mîncea — îl proiecta fără milă pe drumul nesfîrșit al noului marș, în ceata pribegilor rămași în urma coloanei și acoperiți pentru totdeauna cu omăt. Bijbăi năuc prin preajmă, mereu cu sentimentul că se caută pe sine însuși într-un abis. Ceva din adînc îi striga din răspuțeri: „Preotul... Numai popa Gheorghian ți-a furat sacul...” Dar descoperi curelușa, și căutarea împinsă pînă la capăt îi relevă năpraznicul adevăr. Sacul era gol. Iar vecinul său necunoscut, în nici un caz preotul, după ce-l jefuise, continua să facă pe neprihănitul și să doarmă ca un copil nou-născut. Judecata lui Androne se întunecă înaintea de a-l mai trezi ca să-i ceară socoteală. Dibui prin lumina cleioasă gîtlejul omului nevinovat și-l cuprinse între mîinile sale ca într-o menghină...

Ușa se dădu atunci de perete. Un val de frig răbufni peste prizoniierii adormiți. Ștefan Corbu, Mazilu, Iatagan și Ciribici cătau un acoperiș sub care să se adăpostească. Din sala vecină apărură colonelul Giurgea și Hariton.

— Prostule! îi spunea Giurgea maiorului. Ai văzut ce repede a mers treaba? Bătrînul are inimă de aur, mă. Iar cît privește memoria, nici în fundul pantalonilor nu i-o mai găsești. Ei, acum ești liniștit?

Il aflară pe Androne încălecat cu genunchii pe pieptul ofițerului necunoscut. De-abia izbutiră să-i descleșteze mâinile.

— Ce-ai făcut, omul lui Dumnezeu? Pentru ce?

— Mi-a furat mâncarea... hohoti sublocotenentul. Pentru mâine nu mai avem nici un pic de mâncare.

În timp ce scoteau leșul afară, grupul lui Ștefan Corbu se afla tot în dreptul ușii. Nu pricepu nimeni nimic din mica tragedie anonimă, dar nu mai aveau poftă să doarmă acolo unde se săvîrșise din viață un om. Ieșiră din școală și se alăturară altor cete de soldați, rebegiți de frig și flămânzi, care pribegeau fără nici un Dumnezeu pe ulițele satului Demianovka.

Doar în curtea școlii rămase să-și doarmă în zăpadă somnul de veci un biet omuleț, despre care nu știa nimeni cum îl cheamă, cine l-a legănat la sânul matern și prin ce hăuri se va fi prăbușit blestemata lui stea...

44

Ceata din care făcea parte Ștefan Corbu se subția pe încetul. Unul câte unul, oamenii se mistuiau în beznă fără să știe încotro îi vor duce pașii. Impinși de forța oarbă a instinctului de conservare, se refugiau pe oriunde trupurile lor vlăguite puteau fi ocrotite de un acoperiș. Perspectiva înspăimîntătoare a unei alte nopți petrecută sub cerul liber, le comanda mișcările aproape hipnotic, de parcă s-ar fi aflat sub pecetea unei vraje absurde. De cum pătrundeau într-o casă, șopron sau finar — porneau să se încaiere între ei, să se blesteme, să se umilească, să-și dea piinea de la gură și să-și vîndă unii altora zdrențele pe care le cărau degeaba în raniți — numai și numai ca să cîștige un locșor cît de îngust, cît de oribil, ca să poată dormi la adăpost de gerul și vînturile iernii. Și o dată stăpîni pe locul acela, nu-l mai cedau pentru nimic în lume.

Petre Iatagan care luase în cercetare casă cu casă, scotocind cu de-amănuntul fiecare cotlon și ungher, se întoarse în cele din urmă la ai săi, bufnind și înjurînd crîncen:

— Dumnezeii mă-sei! Decît așa viață, mai bine un glonț în cap și gata. Să se sfîrșească odată!

Ciribici tremura ca varga. De altfel toți simțeau frigul pătrunzîndu-le ucigaș în oase. Pe fața lui Corbu se scurgeau lacrimi. Nici Mazilu n-arăta mai de doamne-ajută, dar avu totuși puterea să-l înfrunte pe celălalt:

— Ești un nătîng, Petre. Dacă e vorba să terminăm, apăi terminăm repede. Ai văzut doar ce repede și-au încheiat alții socotelile. Spune mai bine limpezit; chiar nu-i chip să ne-adăpostim pe nicăieri? În vreun grajd, în vreo magazie?

Ochii lui Iatagan sclipiră batjocoritori prin întuneric:

— Graid?! Mare scofală cu grajdul tău. Au intrat afurisiții pînă și-n cotețele gănilor, dacă vrei să știi. Și tu-mi vorbești de grajduri.

Ciribici murmură cu un accent de melancolie neagră:

— He-he, ce cald trebuie să fie acuma-n cotețe!

— Cald, pe dracu... șuieră necăjit Petre. E o duhoare de-ți vine să verși și mâțele din tine.

— Parcă mai ai timp să simți duhoarea? Adormi buștean și puțin îți pasă.

— Da' nu-i loc nici pentru găini, mă băiete! Unde s-adormi? În mormîntul zăpezii o să ne fie mai cald.

Lui Mazilu nu-i plăceau asemenea cuvinte pline de presimțiri grele. Experiența ultimelor zile îl învățase să descopere cu precizie clipa când omul înclină spre nebulie. Toți cei care în toiul marșului înfulecau zăpada ca pe o pîine ca să-și potolească foamea și toți cei care rămîneau de bună voie pe marginea drumului, nepăsători la trecerea convoiului dar realizînd pe neașteptate o legătură misterioasă cu pămîntul natal (cărui îi adresau prostește cuvinte de dragoste și dor) — toți aceștia lunecaseră pe panta demenței nevinovate. Dacă exact în clipa în care ei se clătinau pe buza prăpastiei, gata să se prăbușească în hăurile-i fără fund, i-ar fi smuls careva să le vîre cu de-a sila în gură o bucată de pîine adevărată și să-i aștearnă în cine știe ce culcuș cald — fără îndoială că oamnenii aceia ar fi fost salvați.

Mazilu se întrebă :

„Oare în ce măsură se deosebește acum Petre Iatagan de ceilalți din urmă ? Și-n ce măsură sămînța nebuliei n-a încolțit și-n mintea sublocotenentului ? Intr-a mea însămi, chiar ?“

Mazilu se apropie de sublocotenent, iscodindu-i prin întuneric fața tulburată.

— Dacă nu intrăm undeva, chiar și cu forța, ăsta e-n stare de orice.

— Crezi că numai el ? bombăni Corbu enervat. Peste cîteva clipe, cel mai tîrziu, nu mai răspund nici de mine.

— Atunci ce facem ? întrebă întărit caporalul. Măcar dumneata să te stăpînești.

— Cum să mă stăpînesc dacă mi-au înghețat creierii ? Mai bine rămîneam la școală.

— Dumneata te-ai împotrivit. Ca și cum n-ai mai fi văzut morți niciodată.

— Să-i ia dracu pe toți. Nici nu era loc.

— Asta nu rezolvă nimic. La urma urmei, de ce ne-nvîrtim mereu prin mijlocul satului ? Eu zic să mergem orbește spre cea mai îndepărtată casă de la marginea satului. Om dibui noi una la care n-a ajuns încă nimeni.

O clipă, privirile ofițerului săgetară puternic. Imaginea acestei case necunoscute hărăzită anume pentru odihna lor, îl înfioră. Dar mai apoi, la gîndul că s-ar putea să o caute cu desperare toată noaptea fără s-o descopere nicăieri — sentimentul zădărnicii puse iarăși stăpînire pe el.

— Eu nu merg mai departe... rosti cu încăpăținare Corbu. Nu pot să merg, pricepi ? Nu pot.

Glăsu lui căpătă pe încetul rezonanțe metalice. Mazilu gîndea :

„Asta e clipa de care m-am temut cel mai mult. De-acum încolo o să alunece și el. Sămînța nebuliei încolțește în fiecare. De l-aș putea scăpa măcar.“

— Nu pot... adăugă sublocotenentul cu dinții strînși. Mi-s picioarele sloi. Mi s-a zgîrcit inima de durere. Simt că dacă mai fac un singur pas, mă prăbușesc în zăpadă. Și s-a mîntuit cu mine. Și nu vreau să mor. Pricepi ? Nu vreau !

Izbucni în hohote de plîns. Dacă nu l-ar fi susținut Mazilu, s-ar fi cocoloșit cuminte la pămînt. Și asta ar fi însemnat adormirea lui, moartea lui albă. I-ar fi fost așa de bine în culcușul din zăpadă, că nimic nu l-ar mai fi convins să se ridice. I-ar fi fost așa de cald, s-ar fi îndestulat cu atîtea bunătăți și toți ai săi de acasă i-ar fi stat așa de aproape — că n-ar mai fi fost de conceput pe pămînt nici o altă fericire decît aceea a morții albe.

Dar Mazilu îl ținea încheștat în picioare, aproape dușmănește și furios, refuzându-i această de pe urmă urgență și binecuvîntată odihnă.

În aceeași vreme Petre Iatagan și Ciribici se munceau să rupă scînduri dintr-un gard, cu intenția vădită de a le da foc. Gesturile lor mînioase se desenau pe luciul sticlos al nopții ca într-o pantomimă halucinantă. Doar sudălmile scrișnite și trozniturile lemnului dădeau relief real întîmplării.

Mazilu se chinuia între neputința de a-l dezmetici pe ofițer și constatarea nebuniei celorlalți doi soldați. Făcu apel la ultimele sale puteri fizice și, întorcîndu-l pe Corbu către sine, își înfipse mîinile în umerii lui :

— Trezește-te odată ! Uită-te la ăia ce vor să facă. Ajută-mă !

Ochii ofițerului căutau tulburi pe aiurea.

— Ce vor ? bolborosi amețit. Unde sînt ?

— Au de gînd să dea foc gardului. Și dacă-i prind rușii, îi împușcă pe loc.

— Și pe noi or să ne-mpuște... gîfii sublocotenentul. Dar de ce să mai facă foc, dacă tot ne este cald ? Și de ce să ne-mpuște rușii ?

— Ah, dumnezeule ! Vină-ți în fire, domnule sublocotenent. Mie nu mi-e de fel cald și nu vreau să fiu împușcat pentru prostia altora.

— Nici eu... rosti cu greutate Corbu, ca în delir. Nu ! Nu ! Nu vreau să mă împuște. Pentru ce să ne-mpuște rușii ?

Mazilu îl lăsă să cadă mototo în zăpadă și se repezi spre ceilalți doi. Aceștia își încărcaseră brațele cu lemne și se îndreptau acum spre un șopron din apropiere. Păreau a nu vedea și a nu auzi nimic. Mazilu le ieși în întîmpinare, proptindu-se bine pe picioare.

— Frate Petre ! Măi Ciribici !

Le vorbea cu glasul șoptit și prietenos, ca unor somnambuli pe care nu-i bine să-i trezești cu brutalitate din starea lor anormală. Dar soldații dădură să-l ocolească indiferenți, ca pe un butuc oarecare. Atunci Mazilu îi prinse pe amîndoi de piept. Soldații se smuceau ca din strînsora unei umbre, chipurile lor vinete de frig și năuce arătau înfricoșător.

— Măi băieți... începu el totuși cu aceeași voce neînchipuit de blîndă. Ce rost are să faceți foc afară ? Am găsit casă.

Deopotrivă, brațele celor doi căzură pe lîngă trup. Întrebară într-un glas :

— Casă de-adevărat ? Unde ?

— Haideți cu mine !

Starea de inconștiență sub care lucraseră pînă acum, se risipi ca pulberată de vînt. Mazilu jucase totul pe o singură carte și cîștigase. Cel puțin, deocamdată. Pe mai departe nu-și putea da seama la ce deznodămînt vor ajunge, dar primejdia cea mai gravă fusese înlăturată. Îl culeseră pe ofițer de zăpadă.

— Ne-au împușcat ? bițigui el în neștire. Cînd am murit și unde mergem acum ?

Nu-i răspunse nimeni. Îl urmau înfrigurați pe Mazilu. Și Mazilu se lăsă la voia întîmplării. Părăsi ulița mare, hazardîndu-se el însuși orbește pe ulițele lăturalnice — în căutarea casei miraculoase. Știa că o va descoperi. Credea cu cruzime în acest vis.

„Chiar dacă nu există, dumnezeu anume o va inventa ca să-mi răsplătească sîrguința...” — gîndea el.

Și deodată, aducîndu-și aminte că aceștia sînt de fapt cuvintele altuia, se înspăimîntă.

„Mi-a sosit și mie clipa. Am să alunec și eu. Sămînța nebulniei și-a arătat colțul. Numai că pe mine n-are cine să mă salveze. Parcă o să-mi mai ajute la ceva? Parcă mai are cineva nevoie de mine? Din clipa aceea n-o să mai răspund de nici una din faptele mele. Și n-o să mă mai doară sufletul pentru nimic. Ce ușoară va fi moartea atunci!”

Astfel scos din fire, pe jumătate conștient că-și primejduiește tovarășii de pribegie, iar cu cealaltă jumătate de conștiință epuizată — Mazilu ieși din sat, gata să se afunde și să piară în nemărginita stepă. Pășeau într-o crâncenă tăcere, mistuiți de arzătoare patimi lăuntrice și cercetînd înfrigurați pustiul cîmpiei. Părea că nici n-are de unde să se iște în pustiul acela minciuna miraculoasă cu care se amăgeau, dar ei continuau să meargă orbeste înainte — frînți de oboseală și fără gnai. Și iată că numai după cîteva sute de pași văzură o casă. O casă adevărată — și nici un pas de om, nici o urmă pe zăpada imaculată, nu duceau către pragurile ei.

Mazilu simți în ceafă răsuflările fierbinți ale celorlalți trei, adunați laolaltă într-un buchet de spaime și deznădejdi. Mazilu se temea de vedenii, ca pe vremea marșului cînd de la o clipă la alta se desena înaintea lor conturul orașelor înșelătoare. Știa la fel de bine că-n situația în care se aflau, nici unul nu putea fi mai lucid decît celălalt. Întrebă totuși, mai mult din dorința de a găsi o scuză nebulniei lui:

— O vedeți?

Răspunse doar sublocotenentul, cu o voce gîtuită:

— Există!

Și asta fu de ajuns! Porniră virtej, de-a dreptul prin troiene, cufundați pînă la brîu în zăpadă, împleticindu-se și căzînd, înălțîndu-se și trăgîndu-se unul pe altul fără milă, îmbătați de imaginea ce le apăruse pe neașteptate în cale și nerăbdători să ajungă mai repede la ea. Din cauza oboselii ori din cauza nămeților pe care îi străbăteau, fiind nevoiți să urce și să coboare, li se părea că neconțin casa le scapă de sub vedere și se îndepărtează tot mai mult, în imperiul vast al nopții.

— Parc-aș fi în vis... începu sublocotenentul.

Dar nu izbuti să-și termine gîndul, deoarece o pală puternică de vînt îi îngheță cuvintele pe buze.

De fapt nici nu era nevoie. Fiecărui i se părea că trăiește în stare de trezie unul din acele vise chinuitoare, cînd ți-e dat să gonești după cîte ceva fără să izbutești a-l ajunge vreodată, cînd mereu stăruie între tine și celălalt o distanță permanent aceeași dar cu neputință de invins. Și gemi, și strigi, și te svîcolești — însă genunchii ți se fac din ce în ce mai moi, inima îți bate din ce în ce mai slab, rămîi singur în mijlocul imensului pustiului spre care te-a amăgit cine știe ce iluzie drăcească.

— Mai repede! strigă Mazilu. Ce dracu! Mai repede!

Din nefericire, toamă atunci vîntul care bătuse la început inofensiv, se înteei năpraznic. Lumina alburie a nopții se făcu neagră cu totul. Loviți drept în obraz, cei patru oameni se înverșunau să spintece pieptiș bătaia crivățului bezmetic. Nici unul dintre ei nu se mai gindea să regrete aventura în inima cîmpiei, cînd (în chip firesc) casa trebuia să fie foarte aproape. Dar casa nu se mai vedea nicăieri, fiindcă de jur împrejur coborise întunericul dens ca de smoală. Neavînd alt mijloc de orientare, ținîndu-se strins unul de altul, încercau să răzbată prin furtună doar după o direcție închipuită. Și de cîte ori vîntul îi da peste cap, oamenii căutau cu desperare drumul cel vechi, fără să aibă însă la îndemină puțința nici unui control. Casa rămînea la fel de obsedantă, undeva în mijlocul pustiului de zăpadă, dar fără ca vreunul s-o mai poată zări.

Ciudat, cel dintîi dintre ei care se intrigă, mai puțin împotriva furtunii cît împotriva neputinței de a se atinge pragul casei, cel dintîi dintre ei care se simți amenințat de această întorsătură a soartei — fu Mazilu.

„Poate că m-am înșelat. Poate că Dumnezeu mi-a luat mințile. Poate că n-a existat niciodată o casă pe aici. Și tot ce am văzut eu, n-a fost decît închipuirea mea bolnavă. Și tot ce au văzut ei, n-a fost decît propria mea închipuire. Oare bolnavii închipuți nu-și trec unii altora tot ce le trece prin minte? Și dacă, pentru această înșelare, se vor înfuria contra mea și mă vor strînge de gît? Doar acolo, în sat, ei ar fi fost fericiți. Unul ar fi adormit în zăpadă și în cîteva clipe sufletul ă s-ar fi urcat la ceruri. Ceilalți doi s-ar fi ghemuit în jurul focului aprins sub șopron și puțin le-ar fi păsat de consecințele faptei lor. Inșă a trebuit să vin eu și să-i smulg din această dulce întunecare.“

De aceea, stăpînit de acest nou sentiment al răspunderii pentru viața tovarășului lui — Mazilu se încrîncenă și mai mult.

„Nu! n-am visat. Dumnezeu nu se poate să mă fi mințit. Casa există!“

Deși ceilalți se aflau foarte aproape, agățați de mîinile lui ca de un colac de salvare, Mazilu țipă din răputeri, cu un glas de tunet:

— Țineți-vă tare. Mai avem puțin. Văd casa.

Mazilu simți unghiile cuiva înfîngîndu-se în mîna lui pînă la sînge și auzi o voce ca un horcăit:

— Unde? Unde-i casa?

Apoi o altă voce, de nerecunoscut, jalnică:

— Ah, dumnezeule! Ai milă de noi.

Glasul celui de-al treilea bolborosi înjurături repezi ca niște fulgere.

— Evanghelia și parastasul! Hristosul și crucea! Calendarul și crivățul mă-sei!

Mazilu nu se dădea bătut. Credea orbește, necruțător, în halucinația lui. Deodată simți că piciorul i se face greu, că întreg trupul se zbate zadarnic să răzbată mai departe. Careva căzuse și-n ultimă înfricoșare își încolăcise brațele de mijlocul lui Mazilu. Soldatul înlătură cu scîrbă gîndul netrebnic de a se elibera din strînssoarea celui alt. Ci, dimpotrivă, își înfipse și mai aprig degetele în ceafa aceluia, tîrîndu-l după sine ca pe un sac.

Acum înainta tot mai anevoie, epuizat, copleșit sub povara și bicele crivățului dușman. Și chiar în clipa în care părea că se va islei din el și ultima brumă de putere, Tudor Mazilu se izbi cu fruntea de ceva tare, ca o barieră de piatră inaccesibilă. Pipăi lacom lucrul acela, singurul lucru material cu care se întîmpinase de cînd rătăceau prin furtună — și constată uluit că era peretele casei.

În aceeași clipă își lipi obrazul de suprafața sgrunțoasă a peretelui și izbucni în hohote de plîns.

Oaza fusese cucerită. Oamenii pipăiau peretele cu evlavie și idolatrie. În fața certitudinii de netăgăduit, starea de panică și inconștiență de mai înainte dispăru ca prin farmec. Constatau realitatea casei cu o luciditate violentă. Ținîndu-se strîns lipiți de perete, pentru ca nu cumva vîntul să-i smulgă și să-i arunce din nou în mijlocul cîmpiei, se refugiaseră de partea cealaltă — pe o prispă lată. Acolo picioarele se molesiră și oamenii căzură istoviți, cu spinările rezemate pe niște glugi de porumb.

Priveau cu orbitele goale urgia dezlănțuită între cer și pămînt, îi ascultau nopții sălbaticul clocot. Dar sensibilitățile lor nu mai înregistrau nimic. Nimic nu-i mai zguduia și înfricoșa. Trăiau oboseala gravă și tristețea amară a naufragiaților zvîrliți pe un țarm necunoscut. Și asemeni ace-

tora, singurul dumnezeu în care mai puteau crede era bucata de pământ pe care se puteau înțepeni bine, fără ca să-i mai amenințe de pe undeva vreo primejdie.

Părea că furtuna se mai potolise. Huțietul ei rămăsese undeva în urmă, la fel de sacadat și teribil ca zgomotul continuu al unui cutremur. Dar acolo, în preajma casei, se stabilise un climat de liniște adâncă — spre care răzbăteau doar ecourile crivățului sumbru. Oamenii se simțeau ca după ieșirea dintr-o temniță silnică, unde vreme îndelungată timplele și-au fost torpilate de loviturile egale ale unor ciocane de fier. De aceea liniștea regăsită acum devenea cu atât mai misterioasă, umană și odihnitoare — cu cât ea se realiza la granița de dincolo a coșmarului.

După o vreme, Petre Iatagan se ridică. Porni de-a lungul prispei, căutînd ușa. Casa era scufundată în întuneric. Bătu de cîteva ori, după care așteptă. Ceilalți ascultau cu sufletul la gură tăcerea copleșitoare din jur. Petre Iatagan mai insistă o dată, adăugînd rugăminți exprimate într-o limbă scilciată :

— *Tovariș, zacreati ! Mi, harosii ciolovec. Ia vas prașu, tavariș !*

Cumplitele cuvînte, ridicole prin umilința care le străbătea, rămăseră însă și de astă dată fără răspuns. Atunci Iatagan nu mai avu puterea să reziste și-și izbi cu furie umerii în ușă.

Se apropiară și ceilalți.

— Te chinui degeaba... spuse Mazilu. Nu vezi că-i ferecată cu lacăt ?

— Mă duc să caut un drug... fu de părere ofițerul. Spargem zăvoarele și intrăm.

— Și dacă ne trezim peste noapte cu stăpînul casei ? întrebă Ciribici neliniștit.

— Că doar nu-l jefuim... izbucni Iatagan. Dacă o fi om de înțeles, o să priceapă pentru ce am spart ușa.

Toate încercările, însă, de a smulge zăvoarele din canaturi se dovediră zadarnice. Stăteau neputincioși în fața ușii, cu simțămîntul că toate le sînt împotriva, ca un blestem. În cele din urmă se mulțumiră cu cîteva brațe de paie descoperite pe fundul unei sănii. Cu ajutorul glugilor de porumb închipuiră pe prispă un fel de colibă, virindu-și cit mai adînc picioarele în stratul gros de paie și coceni.

Ai fi crezut că după amarnica aventură parcursă pînă acolo, chiar și în acele mizerabile condițiuni, vor adormi numai decît. Însă nici o clipă somnul nu se lipi de pleoapele lor. Gerul încă tăios le ținea treze toate simțurile. Trăiau parcă așteptarea pustie dinaintea unei condamnări.

— De-am avea măcar niște tutun... murmură Ciribici. Cîteva fire de tutun măcar !

Și toți înghițiră în sec, furioși împotriva unei soarte atât de nemiloase, care-i lipsea pînă și de fericirea unui fum de țigară.

— Greu ne-a mai pedepsit dumnezeu... se auzi oftatul lui Iatagan. Of, dumnezeule-dumnezeule !

Și deopotrivă avură senzația că pedeapsa dumnezeiască se materializează clipă de clipă, supunîndu-i la o tortură înecată și haină.

— Oare niciodată n-o să se mai sfîrșească suferința noastră ? întrebă ofițerul. Niciodată ?

Un spasm de plîns îl cutremură și toți știau că o asemenea boală nu se vindecă atît de ușor.

Din marginea cealaltă a prispei, porni glasul încet al lui Mazilu :

— La ceasul acesta sînt pe fața pămîntului oameni care suferă mai mult decît noi.

Și toți avură viziunea oelor rostite de prietenul lor : oameni între gratii de închisoare, oameni împinși spre stilpul de execuție, oameni cerșind o bucată de piine, oameni cusîndu-și pe mineci banderole de doliu... Cohorte nesfîrșite de trudnici, afirmînd într-un fel sau altul nu știu ce drept, slujind nu știu ce credință, manifestînd pentru piinea sau libertatea sau demnitatea lor — dar pretutindeni loviți de cite un bici, sugrumați de cite un călău.

Furtuna se potolise cu totul. Noaptea își recăpătase liniștea inițială. Undeva în depărtări începu a sclipi o stea. Fiecare sta concentrat asupra universului său propriu, de vorbă cu idolii și amintirile personale, fiecare pornit pe cite un alt drum — spre trecut sau spre viitor. Și totuși gîndurile lor exprimau o patimă unică, semănînd unor săbii felurite ce ard în același foc. Stăteau cu fața în sus, ațintiți asupra beznei compacte de deasupra lor, ca în fața unui judecător nevăzut al cănui chip se străduiau zadarnic să-l descopere.

Și glasurile lor sunau acum grav, dureros :

— Trebuie descoperită forța care să spulbere suferința de pe fața pămîntului.

— Forța sîntem noi, cei care am trăit suferința de la un capăt la altul.

— Să smulgem ura din inimile oamenilor și-n locul ei să sădăm iubirea.

— Iubirea față de aproape e o vorbă stearpă, dacă nu ridicăm omul pe treapta lui de om.

— Care om ? Omul care își strînge averi din sudoarea altora ? Omul care scornește războiul, ca să se îmbogățească de pe urma sîngelui vărsat de tine ? Omul care și-a făcut armată ca să se apere împotriva ta, dacă-ai vrea cumva să-l dobori ? Omul acesta n-are dreptul la treapta de care vorbeai.

— Lumea e alcătuită prost, prieteni ! Am înțeles lucrul ăsta aici, pe front, în fața vieții și a morții. Lumea e alcătuită pe bază de legi criminale. Încearcă de-ți cere dreptul — și legea îți închide gura cu pămînt. Legea e în mîinile lor și nu te poți apropia de ea ca s-o îndupleci. Au legat-o la ochi și i-au astupat urechile. Nu te vede, nu te-aude. Dar netrebnica te lovește fără cruțare de cite ori îi vine la îndemînă. Și mereu pe tine care ești rob — și niciodată pe ei care sînt stăpîni.

— Nu ! Căci va veni o vreme cînd în locul acelei legi oarbe și neînsuflețite, vom pune o lege vie și nelegată la ochi. Cred în legea asta. O duc cu mine pretutindeni. Și nu sînt singurul care cred. Lingă mine sînt milioane. Ii simt clocotind și mărșăluind alături de mine.

— O, doamne ! De-am ajunge și noi vremea aceea !

Urmară clipe de tăcere adîncă, în care timp fiecare se simțea împlinit de ceva duios și curat. Realitatea înconjurătoare își dizolvase asperitățile, relevînd o înfățișare nouă și ospitalieră. Cei patru oameni visau cu ochii deschiși, continuîndu-și existența pînă în depărtările viitorului — de care se agățau ca de o stea a bunei speranțe.

— Știți ! exclamă pe neașteptate sublocotenentul. Am o senzație extraordinară de îndestulare și de căldură. Nu-mi mai este foame și nici de frig nu mai sufăr.

— Din cauza „vremii aceleia”... fu de părere Ciribici. Totul e să-ți închipui că n-ai fi flămînd și că nu ți-ar fi dat să dormi afară pe paie.

— Și să visezi la altceva... adăugă Iatagan. Cel puțin eu asta mă străduiesc să fac. Știu bine că de-aș adormi cu adevărat, aș visa numai ospățuri și donmitoare încălzite. M-aș chinui prea mult.

— Ba eu aş vrea să adorm cu orice risc... replică ofițerul. M-apucă groaza cînd mă gîndesc că mîine dimineată pornim iarăși la drum și iar n-am fost în stare să-nchid ochii măcar o clipă. Ce-ar fi dacă... ?

Mazilu se săltă deodată pe coate, cu capul întors către adîncimile nopții.

— Ascultați ! îl întrerupsese acesta. Mi se pare că vine cineva.

Din ce în ce mai distinct și mai aproape, se auzeau într-adevăr pași. Pe toți patru îi săgetă în același timp tăișul unui fior. Nu-și mai puteau înăbuși curiozitatea de a-l vedea pe acela care-și tăia drum prin zăpadă drept spre casa pierdută în stepă. O fi fiind stăpînul casei ori vreun rătăcit ca și ei ?

Cînd pașii răsunară chiar lîngă prispa casei, descoperiră cu uimire că în fața lor se găsea o femeie...

După umbletul șovăitor și după trăsăturile aspre ale obrazului ascuns într-o broboadă neagră, stăpîna casei părea destul de în vîrstă. Silueta ei, totuși, profilată pe albeața zăpezii, înaltă și parcă mai îngroșată de veșmintele grele de iarnă — îi acorda un aer temerar și sever.

Bătrîna se opri o clipă la capătul scării, sprijinindu-se de un stîlp al pridvorului. Calea străbătută pînă acolo, prin viltori și zăpezi, o obosise. Ori, poate, cine știe cărui chip din amintire sau gînd răscolitor îi era dedicat popasul acela ! Urcă apoi treptele una cîte una, continuînd să se sprijine cu o mină de marginea pămîntului. Sus, cei patru o așteptau incremenți în picioare, umili și impresionați. Fețele lor păreau a spune :

„Sîntem niște oameni amărîți. N-am făcut nici un rău casei tale. Nu ne alunga. Nu te teme de noi !“

46

Avioanele trecuseră în zori. Nu le văzuse nimeni. Fuseseră numai auzite. De-ndată ce duduitul sumbru al motoarelor se iscase în văzduh, deasupra convoiului de mașini care transportau răniții la gara de îmbarcare, capetele celor mai puțin gravi se îmbulziseră buimace sub acoperă-mîntul prelatelor cenușii. Se îngîna ziua cu noaptea, peste stepa nesfîrșită pluteau cețuri grele, nu se deslușea prin lumina scăzută a dimineții înnegurate decît șuvoiul farurilor albastre. Oamenii scotociseră îndelung văzduhul, dar fără nici un rezultat. Inchipuirea lor, astfel, continua să oscileze în jurul aceleiași dileme.

— Poate că sînt rusești... rostise într-un tîrziu careva. S-or fi întorcînd la bază.

— În aceeași măsură în care pot fi și nemțești... adăugase un altul după o vreme. S-or fi ducînd să bombardeze.

Incertitudinea, totuși, nu-i alarmase prea mult. Faptul că erau obligați să înfrunte oricum destinul, imobilizați în niște mașini care nu le ofereau altă putință de apărare decît acoperișul pînzelor de cort — le împuse un aer de superior stoicism. Răniții nu se alarmaseră nici mai apoi, cînd comandantul oprise pentru cîteva clipe convoiul, ordonînd stingerea farurilor și mărirea distanțelor între mașini. Socoteau măsura chibzuită și atîta tot. Cei mai obosiți se lăsaseră în voia somnului, bucuroși să piardă noțiunea timpului și amăgindu-se cu speranța că nici nu vor ști ce repede au ajuns să fie instalați în cușetele trenului sanitar. În schimb cei cu nervii mai încercați înlăturaseră anume ispita somnului mincinos, rămînînd să urmărească în-crîncenați desfășurarea lentă a timpului și agitîndu-se pentru cel mai infim zgomot suspect iscat dincolo de ei.

Nu se întâmpla nimic și așteptarea devenise mai dureroasă decât o certitudine. Mașinile goneau nebunește, cu o viteză uluitoare, de parcă ar fi vrut cu orice preț să înghită dintr-o răsuflare spațiul pînă la gara de îmbarcare. Gemetele și incoerențele în delir ale răniților mai gravi, așternuți pe târgi ori de-a dreptul pe culcușurile de paie, se topeau în liniștea confuză a ceasului de dimineață. Chiar și picla deasă care atirna peste bolțile prelatelor ca niște perdele, făcea atît de precis parte din acest cadrul halucinant — încît imposibilitatea de a descoperi botul mașinii din umă sugera călătoria printr-un vis greu.

Dar în clipa în care, undeva în depărtarea dinspre răsărit, izbucni zgomotul teribil al cutremurării pămîntului și văzduhului, sub furia prăvălirii obuzelor și a exploziilor sacadate, oamenii înțeleseseră în sfîrșit că primejdia e mai aproape ca oricînd. Elementele contrarii ale dilemei fuseseră spulberate, concluzia rămînea aceeași:

— Nemții!

Mașina din capul eșalonului fusese oprită. La rîndu-le și celelalte, ajungînd-o din urmă, rămaseseră pe loc. Șoferii coborîră, mulțumiți cel puțin că-și mai pot desmormi oasele după o atît de extenuantă concentrare la volan.

Doctorul Ancuța nu avu astîmpăr pînă ce nu se convinse că trebuie numaidecît să afle ce are de gînd comandantul eșalonului. Îl văzu între șoferi, nedeosebindu-se dintre ei, în cojocul său pătat de unsoare și cu clapele căciulii desfăcute. Era un bărbat mărunț și îndesat la trup, mult prea tînăr pentru severitatea ce-i sta întipărită pe buze, cu ochi verzi metalici și obrazul străbătut de-a lungul de dunga unei cicatrici roșcate. Scruta încrunțat orizontul. Zarea se mai limpezise și prin aerul devenit acum parcă mai subțire — zgomotele înfundate ale exploziilor se auzeau din ce în ce mai distinct, la fel de distinct de altfel ca și salvele șuierătoare ale canonadei de tunuri antiaeriene.

Ancuța nu se sfii să se apropie, indiferent pentru eventuala muștrare cu care l-ar fi întâmpinat ofițerul sovietic. Dar căpitanul Volkov era prea cufundat în gîndurile sale ca să-i acorde vreo atenție.

— Dacă bombardează Mihailovka, n-are nici un rost să mai continuăm drumul... opinie unul din șoferi. Cel mai nimerit lucru ar fi să rămînem pe loc.

— Așa ne descoperă mai ușor... replică un vîrstnic, cu barbă fumurie și trăgînd des dintr-o lulea scurtă. Ingrămădiți cum sîntem unul în altul...

— Dracu să-i ia! răbufni atunci un al treilea. Poate că n-or să se întoarcă pe-aceiași direcție.

— Chiar și așa, ne distanțăm ca-n timpul marșului și așteptăm.

— Dar ce te faci cu vremea pierdută pe-aici? Borodin ne-așteaptă în linia întîia.

— Asta e drept. Mai avem de-nărcat și muniție.

— Și-atunci ce-i de făcut?

— Să vedem ce gîndește comandantul.

Volkov se întoarse alene și cuprinse grupul șoferilor într-o singură privire muștrătoare. În încheștarea maxilarelor se accentua o nouă, necruțătoare, asprime.

— Vorbiți cam mult, tovarăși! Am primit ordin să ducem răniții la Mihailovka și ordinul va fi executat. Toată lumea, la mașini! Acoperiți prelatele cu semnele de „Cruce Roșie“. Marșul va fi reluat în maximum zece minute. Distanța, aceeași. Viteză micșorată. Vă rog!

Ancuța fu uimit de gravitatea și hotărîrea nezdruccinată, înscrise adînc pe obrazul comandantului. Uimirea lui nu era lipsită de un tmei pu-

ternic. În ziua de după capitulare, cînd se organiza transportul răniților spre gara de imbarcare, doctorul fusese martorul unei scene dintre cele mai surprinzătoare. Se afla alături de Borodin, cînd ofițerul se prezentase colonelului și, cu tot respectul de rigoare, îi ceruse să numească alt comandant pentru eșalonul de mașini sanitare.

— Dumneavoastră știți ce e în sufletul meu. Mi-e greu să duc la capăt o asemenea sarcină. Nu pot trece peste sentimentele mele.

Borodin îi explicase doctorului în cît de mare măsură e justificată cererea ofițerului. Cu un an în urmă, în teritoriul ocupat, căpitanul de acum fusese nevoit să asiste la jăsinarea părinților săi învinuiți de spirit inospitalier față de ocupant. El însuși trăise în temnița rece a catacombelor Odesei senzațiile violente ale așteptării clipei de osîndă. Dar izbutise în cele din urmă să fugă, să treacă linia frontului și să ducă neconținut în suflet simțămîntul unei neiertătoare uri pentru oricine făcea parte din categoria dușmanilor țării sale.

— Și totuși, căpitan Volkov, trebuie demonstrat că noi stăm mai presus de aceste mici omenești... îi replicase cu căldură Borodin. E vorba de niște oameni scoși din luptă, cărora noi trebuie să le acordăm nu numai grația dar și siguranța că sîntem superiori faptelor de război. Nu-ți ordon, ci numai te rog să apreciezi cît este de important ca tocmai dumneata să îndeplinești această misiune. Chiar dacă nici unul din cei pe care îi vei duce la gară nu va cunoaște acest adevăr. M-ai înțeles bine ?

Și iată-l acum, același om lua măsuri neînduplecate pentru ocrotirea prizonierilor răniți. Și singurul care avea cunoștință despre adevărul său în aceste împrejurări era doctorul român Radu Ancuța.

Șoferii acoperiră prelatele cu largi cearceafuri albe, pe întinsul cărora stăteau cusute insemnele „Cruții Roșii“.

— Te rog liniștește oamenii, domnule doctor... i se adresă comandantul apoi lui Ancuța. N-o să se întîmple nimic. Chiar dacă nemții se întorc pe aceeași direcție, crucile roșii îi vor aviza asupra specificului convoiului nostru. Nu vor îndrăzni să atace un convoi sanitar.

Mașinile se urniră din loc. Mergeau exasperant de încet. Și tocmai această încetineală scotocea din adîncuri presimțirile, înțesînd cu ea ultima rămășiță de luciditate a oamenilor. Ancuța se așeză lîngă targa locotenentului Condrea. Foarte aproape se afla Rusalim Pandelescu, întins pe paie. Febra îi scăzuse simțitor și durerile atroce din pîntece, de care suferise în prima zi a bolii, lăsaseră loc unei permanente stări de leșin. Se mai aflau laolaltă ofițeri și soldați de toate armele. Nu se cunoșteau între ei și chipurile lor se deosebeau greu prin păienjenitul semiobscurității de sub acoperișul mașinii. Dar glasurile lor fixau cu claritate portretul fiecăruia și convorbitorii auzindu-se unul pe altul, își imaginau cu ușurință pînă și trăsăturile de amănunt ale feței celuilalt.

Un glas se auzi :

— Nu credeam că războiul va fi mereu pe urmele noastre.

Un altul rosti aproape impersonal :

— Da. Prea repede ne-am înșelat.

— Înainte, moartea mi-era indiferentă... continuă cel dintîi. Cînd zăceam în bordeiele de la Gromki, mă-mpăcasem chiar cu ideea că voi sfîrși ca un ciine. Nu ? Ce mai puteam dori de la viață ?

Rusalim grăi, trezit din leșinul său pentru o singură clipă :

— Dacă rușii nu s-ar fi omenit cu noi...

— Asta vroiam să și spun... reluă celălalt. Nu m-așteptam din partea rușilor să se poarte cu răniții cum s-au purtat. Și uite că după asta am recăpătat dorul de viață. De ce n-aș fi sincer? Acum mi-ar părea rău dacă...

— Încearcă de-i convinge și pe nemții din avioane... interveni Condrea. Bine-înțeles dacă-ți stă în putere.

— Poate c-or să-i convingă crucile roșii de pe acoperiș.

— Eu nu cred în minuni!

Un om se agită în culcușul său și nu mai putu răbda:

— Să nu anticipăm, domnilor! Imaginația dumneavoastră e prea exaltată. Ce-ar fi dacă ați discuta despre altceva?

Dar Condrea rîse imperturbabil:

— Mie-mi place că prefigurez viitorul, chiar dacă imaginea lui nu-mi este favorabilă.

— Dar mie-mi place să pun destinului întrebări! adăugă necunoscutul dintii. Vom fi sau nu vom mai fi?

— Tăcere! strigă, teatralizînd, doctorul Ancuța. Nu deranjați sfinxul din somnul lui de piatră.

— Răspunsul ni-l vor da tot nemții, domnule doctor. Peste un ceas sau două.

— Ceea ce înseamnă că tot oamenii stăpînesc soarta, prietene!

— Numai că nemții dau la toate întrebările același răspuns, oscilînd după împrejurări între gloanțe și obuze.

— În acest caz, tăcerea e a victimelor. Nu vi se pare că și-n România, după intrarea nemților, oamenii tăceau mai mult ca de obicei?

Doctorul Ancuța declară sentențios:

— În orice stat totalitar, tăcerea e impusă de legile noii cîrmuiri. În asta și constă nenorocirea noastră: prea repede am acceptat tăcerea impusă de legile lor!

— Dar nu uita, doctore, că-n fiecare tăcere mustește vinul revoltei... spuse Condrea la fel de categoric. Oare noi cei de aici, din cuprinsul acestei mașini, mai sîntem aceeași dinainte de capitulare? Nu simțiți oare cum fierbe ceva în sufletele noastre?

Zgomotul bombardamentului se auzi în clipa aceea mai întezit. Atenția oamenilor se concentrează o vreme asupra ecourilor din depărtări, cu atîta încordare încît tăcerea lor înăbuși pînă și gemetele celor grav răniți. Aripa vîntului de dimineață se lovea mîpăstuită de pînza prelatei, unduindu-i întinsul și pulpanele lăsate peste bolta din spatele mașinii. Ancuța căută prin deschizătura pulpanelor, doar-doar de-o descoperi pe undeva vreo pădure sau vreo hîrtoapă unde i-ar prii eșalonului să se abată din calea prăpădului. Dar nu se zărea, de o parte și alta a drumului, decît aceeași prea-bine cunoscută și trudnică nesfîrșire pustie.

De sub niște pături putrede se săltă atunci un colonel, cu fața istovită de nesomn și cu privirea încărcată de patimi. Impins de aceeași răzvrătire a adîncurilor, începu să vorbească adresîndu-se tuturor:

— Lucrul cel mai groaznic e altul, prieteni! Tot ce sîmțim astăzi împotriva nemților, am simțit în parte și altădată. Numai că ne-au sugrumat simțirea cu bună știință și am tăcut.

— Adevărat! întări vecinul său. Multe din cite ne stau astăzi în cumpana judecății, ne-au stat și pe front. Dar n-am avut curajul să le dăm pe față.

— Îngăduiți-mi, în acest sens, să vă povestesc un episod dintre cele mai semnificative... continuă colonelul după o clipă. Pe timpul primei campanii lucram la un comandament de interior. În casa mea era cartiruit un

ofițer german. Fusese rănit în luptele din Franța, era invalid de un picior și se ocupa cu nu știu ce treburi administrative. Toți ai casei, de la cel mai mic pînă la cel mai mare, erau îndrăgostiți de el. Era un tip curtenitor și agreabil, iubea nespuse copii și în general se comporta ca un om civilizată. Constituiam pentru el un fel de familie și adeseori simțea nevoia să stea seri întregi de vorbă cu noi despre toate cele. Credea orbește în victoria lui Hitler și n-ar fi admis pentru nimic în lume să-i acuzi această credință. Evident că noi ocoleam în discuția cu el orice problemă cît de puțin spinoasă, tocmai pentru a-l pune la adăpost de orice jignire. La urma urmei noi înșine, pe vremea aceea, n-aveam nici un motiv să ne indoim asupra victoriilor lui Hitler. Iată însă că într-o bună zi s-a produs și dezastrul.

Doctorul Ancuța chihoti batjocoritor :

— Totdeauna se întîmplă cîte un neprevăzut care răstoarnă pe dos toate iluziile cu care te-ai hrănit pînă atunci.

— Dacă n-ar exista neprevăzut, n-am cunoaște esența adevărului ascuns adesea în ambalaje strălucitoare... fu de părere unul dintre răniiți.

Iar locotenentul Condrea adăugă fără milă :

— Și fiecare din adevărurile dezvăluite de sub asemenea ambalaje, e murdar !

— Exact ! confirmă colonelul, frămîntîndu-se nervos în culcuș. Murdar și odios. Ca și adevărul pe care mi l-am relevat pe neașteptate în ziua aceea. Mi-aduc aminte ca acum. Terminasem de jucat o partidă de șah și sorbeam pe îndelete din cafele. Ai fi zis că după toate cîte le discutasem pînă atunci, nu ne-a mai rămas nici un mister nedescoperit. Dar iată că fetița mea i-a pus ofițerului german o întrebare, de care ne ferisem ca de dracu : „După victoria dumneavoastră ce se va întîmpla cu România, domnule căpitan ?“

— Cunosc răspunsul ! izbucni Condrea. Și dacă neamțul dumitale a îndrăznit să-l exprime, înseamnă că era beat sau nebun.

— Nu ! Nu era beat și nici nebun nu-l puteam socoti. A zîmbit doar într-un chip ciudat, și-a petrecut privirea de la unul la altul cîți eram de față, și-a lăsat ceașca alături și cu un gest neobișnuit de brutal a spulberat de pe măsuta dintre noi piesele cu care jucasem șah. „— Asta se va întîmpla cu România !“ — a adăugat. Și n-am mai avut nevoie de nici o altă explicație.

— Amară replică, într-adevăr.

— Am rămas năuciiți. Și bineînțeles că nici unul dintre noi n-a fost în stare să-l calce în picioare. Fetița mea îi făcea patul și-i turna dimineața să se spele. Soția avea grijă să-i lase în fiecare seară pe noptieră cîte un pahar cu lapte rece. Eu îl socoteam om și cînd colo...

— Fiecare avem astfel de amintiri... îl întrerupse cineva. Mai mult sau mai puțin tragice. Și față de toate ne-am purtat mai mult sau mai puțin lași.

— De aceea și spuneam. Acesta e lucrul cel mai groaznic. La fel de groaznic ca și starea de alarmă sub care trăim acum, de a fi bombardați chiar de aliații noștri.

Ah, aliații ! scriși Condrea cu scîrbă. Aliații noștri...

Și în tăcerea nouă ce puse stăpînire pe cuprinsul aceluia ascunzîș, simțai cum oamenii se lasă cotropiți de amintirile grele ale zilelor de front — cînd adeseori principiul alianței romîno-germane fusese amarnic desmințit. Prin crăpăturile subțiri ale sufletelor acum cătrănite, picura veninul trecutului. Și de-ai fi avut puterea să culegi picăturile acestea într-un potir, s-ar

fi strâns mai mult venin decât tot sângele pe care-l vărsaseră pînă atunci în numele aceleiași alianțe.

De-ar fi încetat cel puțin bombardamentul spre Mihailovka ! Dar nici nu se stîngea bine vibrația iscată de o explozie, pe care o doreai să fie ultima, că iarăși vuia văzduhul sub avalanșa altor prăvăliri de obuze. Mașinile continuau să meargă la fel de alene, ca și cum ar fi fost condamnate să dibuie drumul printr-un labirint întunecat. Multă vreme stăruu între răniți o tăcere crispată. Dar oamenilor le-ar fi fost de ajuns chiar și această tăcere, înveșmîntîndu-se în ea ca într-o platoșă de protecție, dacă un alt nelegiuit nu s-ar fi ridicat să destrame tăcerea. Nu-l cunoșteau pe nume, nu-l vedea nimeni față, ci numai glasul lui venea către ei înăbușit și trist ca al cuiva ascuns în pămînt.

Omul spuse :

— Și totuși nici acesta nu-i lucrul cel mai groaznic...

Se reținu o clipă, temîndu-se parcă de sentința ce avea să și-o dea singur, dar își învinse șovăiala și continuă :

— Nu poate exista lucru mai groaznic pentru un om decât conștiința lui neîmpăcată.

Ciudat cum prin fapăturile tuturor trecu un fior subțire ca un ac înroșit. Izbucniră cîteva oftături înăbușite, se auziră cîteva înjurături și mulți dintre răniți se ghemuiau sub cuverturile lor. Careva îndrăzni :

— De ce-ți aduci tocmai acum aminte de asta ?

— Fiindcă aud bombardamentul nemților... răspunse acela. Și nu știu ce sfîrșit mă așteaptă.

— Același sfîrșit pe toți, dacă va fi să se întîmple ceva... încercă un altul să spulbere spaîma dintre ei. Nu, să nu ne mai gîndim la asta !

— Dar eu am păcătuit față de un om înainte de a veni pe front... se încăpățîna celălalt. Și viața nu mi-a dat răgaz să-mi îndrept greșeala.

— Cîți n-au păcătuit față de noi și nici nu le pasă la ceasul acesta !

— Oare crezi că trimiterea unei armate să moară pentru o idee nefastă îndurerează conștiința mai puțin decât păcatul față de o persoană oarecare ? întrebă doctorul Ancuța.

— Cu singura deosebire că eu socotesc fapta mea o crimă, în timp ce ceilalți o socotesc faptă nobilă. De ce e nobil să mori pentru Hitler și nu e nobil să calci în picioare un suflet de om ?

— Dacă-i așa, măcar acum descarcă-ți conștiința... îl îndemnă colonelul.

Omul nevăzut n-așteptă prea mult. Oftă doar din adînc și începu :

— E vorba despre o femeie. O iubeam sau cel puțin așa credeam. Toată viața mi-era plină de prezența ei statornică și binefăcătoare. Nici nu putem concepe s-o pierd, într-atît o simțeam de definitiv a mea. Dar în clipa în care am aflat că a rămas însărcinată (vezi bine, lucrul acesta venise cu totul neprevăzut, cinci ani nu se întîmplase nimic) — în clipa aceea m-am lepădat de dînsa. Gîndul că nu eu, înțelegeți ? — în sfîrșit gîndul că anume a făcut să se întîmple așa, ca să mă lege și mai mult de dînsa, m-a împins la păcat. Și am părăsit-o...

— Înțeleg... murmură Condrea. Ai părăsit-o. Ai lăsat-o să se descurce singură. Și poate că nici n-ai mai căutat-o după aceea, să vezi dacă mai trăiește, să afli dacă eventual copilul...

— De unde știi ? Intocmai ! N-am mai căutat-o. Dar dacă ar fi să mă întorc acasă, dacă mi-ar fi dat să iau viața cu ea de la capăt...

— Oho ! Ce altfel am rezolva lucrurile, dacă am lua viața de la capăt... reflectă mai mult pentru sine colonelul.

— Fiindcă numai după ce recunoaștem cât sîntem de urîți sufletește, ne convingem și cât de frumoși pot fi alții... comentă Ancuța.

— M-a înșelat gîndul acela netrebnic.

— Chiar și așa, prietene ! O femeie nu trebuie să fie jignită dacă nu-și poate agăța pe piept ordinul virtuții.

— Da ! Acum mi-e limpede. Ea era mult prea virtuoasă, iar eu prea ciîne. De ce nu-i aici ca să mă ierte ?

Un nou nelegiuit se ridică din ascunzișul său și vorbe către întunericul unde-l bănuia pe celălalt :

— Dacă ai nevoie cu orice preț de o alinare atunci pot să-ți spun că nu ești singurul care suferă. Mă aflu zilele trecute în linia întâia — și la o sută de metri dincolo de poziția noastră, într-o groapă izolată, se afla un rus despre care știam bine că are mîncare în sac. Mi-era foame, dar frica de moarte îmi paralizase orice intenție de atac asupra lui. Atunci am ordonat unui soldat să se ducă în plină zi dincolo și... Ce să vă mai spun ? S-a dus și a fost împușcat sub privirile mele. Niciodată n-am să uit ochii soldatului acela, în agonie, cum mă acuzau de dincolo și cum...

Trezindu-se încă o dată din leșinul său, bătrînul soldat Rusalim Pande strigă înfiorat :

— O ! Ce suflete blestemate sînteți !

În alte împrejurări despuierea unor atît de întunecate conștiințe i-ar fi îngrozit pe cei care ar fi asistat la un asemenea proces. În fond erau niște oameni banali, anonimi, fără să fi jucat în război nici un rol hotărîtor, căroro n-aveai pentru ce să le imputezi nici măcar o părticică din puhoiul nenorocirilor pe care le dezlănțuise războiul. Și totuși umblînd prin țesăturile nevăzute ale ființei fiecăruia, fără un scop bine determinat, te întîmpinai cu o stare de lucruri dintre cele mai stranii, aproape fiecare săvîrșise *ceva* și acest *ceva* stătuse toată vremea la fund, închis într-o carapace de fier, niciodată reflectată vizibil pe fața omului sau în faptele lui de fiecare zi. Și iată cum simpla întîmplare oferise prilejul unor revelații tragice.

Cel puțin de nu s-ar adevăra primejdia care cauzase scotocirea străfundurilor lor sufletești !

— Propun să povestim fiecare cîte un lucru frumos... încercă să se amăgească pe sine și pe ceilalți colonelul. Poate că...

Dar în aceeași clipă liniștea lor aparentă se spulberă sub scrișnetul violent al motorului. Mașina se smuci parcă din toate încheieturile și, involburîndu-se în nori groși de zăpadă porni să gonească iarăși nebunește. Astfel viteza uluitoare sugerează și concretiză fără drept de îndoială — primejdia.

Doctorul Ancuța încăleacă latura din fund, rămînînd cu un picior să atîrne în afară, își crispă mîinile în postavul înghețat al prelatei și, încordîndu-se din toate puterile ca să nu-și piardă echilibrul, scrută depărtarea. Avioanele apăruseră la orizont, la început ca niște puncte abia descifrabile — apoi crescînd din ce în ce, precizînd pe boltă acum limpede ca oglinda cadrul unui romb. După cîte putea să-și dea seama, linia lor de zbor era oarecum paralelă cu drumul și în orice caz destul de departe spre sud. Ai fi crezut că nici n-au cum să observe goana halucinantă a mașinilor sanitare. Și chiar dacă aveau să le descopere, era greu de presupus că se vor abate anume din calea lor ca să le atace.

Oamenii rămăseră imobilizați în culcușuri. Nici cei mai puțin grav nu îndrăzniră să mai scoată capetele afară. Înregistrau realitatea de dincolo de ei doar prin comunicările doctorului Ancuța, care continua să stea agățat peste marginea mașinii și să observe cerul.

— Cite sînt ?
 — Mai puține decît obișnuiesc nemții să trimită în misiune. Șase !
 — Astă înseamnă că antiaeriana a lovit în plin.
 — Și eu am aceeași impresie.
 — Atunci n-or să ne atace decît dacă le-a rămas muniție neconsumată dincolo.

— Dar despre mitralierele „vînătoare” ce părere ai ?
 — Da. Ai dreptate.
 — Mă-ntreb dacă n-ar fi fost mai bine să fi oprit mașinile.
 — Nu ! În plină viteză, mai de grabă se pierde conturul mașinilor. Albul cearșafurilor se confundă cu albul zăpezii.
 — Și dacă totuși ?...
 — Chiar și așa. În mișcare continuă, devenim un obiectiv mai imprecis.

— O, dumnezeule !
 — Ce este ?
 — Și-au schimbat direcția. Vin. Se apropie de noi.
 — Dă-te jos, doctore !
 — Nu ! Vreau să mă conving dacă pot fi atît de ticăloși.
 — Ai să te convingi și aici !
 — Sîntem prima mașină. Drumul cotește. Le zăresc și pe celelalte. Dar ca pe niște valuri de zăpadă într-un vârtej fantastic. Mă-ntreb ce-ar putea deosebi ei de sus ? !

— Crucile roșii. Li-i de ajuns.
 — Nu, nu cred. Nu vor îndrăzni. Nu pot concepe. Nu constituim pentru ei nici un fel de amenințare. Atunci, pentru ce ?
 — Ești un naiv, doctore. Le acorzi amicilor noștri ce n-au dovedit niciodată că ar avea. Suflet ! Nu s-a schimbat nimic ?
 — Unul singur planează deasupra noastră.
 — Poate că te-ai înșelat. Poate că sînt rusești.
 — Nu ! Îi văd crucea neagră de pe aripi. Am impresia că vrea să-și bată joc de noi. Îl satisface goana noastră absurdă.
 — Îi convine. Dacă am avea măcar mitraliere montate pe mașini, n-ar mai jubila atît. Ce face ?

— Își înclină mereu aripile dintr-o parte în alta.
 — Da. Semnalizează. Curînd vor veni și celelalte. Pentru dumnezeu, doctore, coboară de-acolo.

— Nu cobor.
 — I-am văzut pe nemți bombardînd pozițiile, lansînd bombe asupra orașelor și mitraliind coloanele. Într-un fel, îmi spuneam, atîta timp cît e război, toate mijloacele sînt legale.

— Legalitate și crimă !
 — Eu i-am văzut pe cei răpuși de bombardamentele lor. Erau femei și copii care n-aveau nimic de-a face cu frontul, stăteau liniștiți în casele lor sau se jucau prin parcuri. Sînt oare sentimentali ?

— Nu ! Ei erau tîlhari. Dintre războinici, cei mai tîlhari și isterici sînt avîla...

— Doctore, ce se întîmplă acolo ?
 — Prieteni, păstrați-vă calmul ! Vin peste noi.

Fu mai întîi ca un vînt înteițit pînă la exasperare. Trecînd unul după altul de-asupra convoiului, avioanele stîrniră un șuier fioros de dimensiuni uraganice — mărit în intensitate și de huietul sirenelor celor ce coborau în picaj. Timpanele gata să plesnească nu mai avură puterea să deosebească

și trosnetul rafalelor de mitralieră, fiindcă atenția generală fusese stilită de așteptarea morții. Clipei de încordare maximă la care ajunsese rezistența oamenilor, îi urmă hohotul diabolic al unei explozii foarte apropiate. Săltată de suflul cutremurării văzduhului, mașina părăsi pentru o durată infinitezimală traseul ei pe pământ — părînd că o forță necunoscută o poartă pe sus, împotriva legilor gravitației. O schijă sparse geamul cabinei și cum capul căpitanului Volkov sta îndreptat spre afară, schija caligrafie pe obrazul acestuia o diră de sînge și se înfipse în plafon.

— Cu toată viteza! țipă din răsputeri comandantul. Apasă toate pedalele.

Incrîncenat pe volan, cu capul înfipt înainte, cu toate simțurile strînse într-un unic ghem de energie vitală — șoferul fixa cu ochi holbați nesfîrșirea de omăt din fața lui. Un avion venindu-i dimpotrivă, atît de jos zbură — incit vreme de o miime de secundă lăsă impresia că va intra prin geam și deopotrivă se va înfășura cu resturile mașinii într-o singură flacără și nenorocire. Același asurzitor vaiet, însă, pocni în urechile oamenilor — și prelata fu sfîșiată de-a lungul poate de trecerea fulgerătoare a avionului, deoarece prin fereastră se vedea spinzurind panglicile cearceafurilor însemnate cu cruce roșie.

— Numai de nu ne-ar lovi în plin... gîfția șoferul.

— Dacă aș ști că amărății ceia se pot mișca... spuse comandantul, aș opri mașina și le-aș face vînt în cîmp. Primejdia ar fi mai mică.

Dar și așa îmbolduri de acestea de-a dreptul demente, îi împingeau pe oameni să sară singuri din mașini și să-și ia lumea în cap. Ancuța se luptă cu cîțiva din aceștia să-i rețină, dar unul tot izbuti să-și facă loc pe de lături și să cadă pe pământ parcă planind cu mîinile bătînd aerul ca o pasăre. Doctorul îl mai zări ridicîndu-se schiopătînd, alergînd bezmetic spre întinsul stepei, schițînd pe zăpadă mișcări dezarticulate de om beat — pînă ce un nou val de gloanțe îl culcă pentru totdeauna la pământ.

Glasurile oamenilor dinăuntru erau moi ca niște aburi, letargice și triste:

— Mai bine rămînea aici.

— Dar cine-ți garantează că și aici...

— De-acum fie ce-o fi! Am spus ce-am avut de spus. Mi-e mai...

— Ce imagine groaznică voi duce cu mine dincolo! Germanii...

— Bestiilor! Nu trageți! Sîntem convoi sanitar!

— Odată credeam că războiul lui Hitler pregătește alt viitor omenirii...

— Isuse, fie-ți milă de noi!

— De-aș scăpa de urgia asta, cel puțin pentru a povesti ce a fost.

— Nu, nu fug. Lasă-mă doar să văd cum arată soarele...

— La fel de strălucitor va fi și mîine. Numai noi...

— Nu! Nu poate să-mi intre în cap crima lor.

— Și totuși, prieteni, iată — acesta e lucrul cel mai groaznic!

Și în clipa următoare fatalitatea se săvîrși. Plesnise oare obuzul chiar în plinul mașinii ori poate mașina nimerise exact în zona de explozie a obuzului? Greu de spus. Atît era cert — că nici un calcul matematic n-ar fi izbutit să fixeze mai precis un punct de întîlnire forței căzînd pe verticală cu forța gonind de-a lungul pămîntului. Trupuri de oameni și roți de mașini, zdrențe de pînză și buchete de paie — înmănușate într-o singură coloană de foc și fum — țîșniră pînă la înălțimea de la care toate păreau cuprinse de un întuneric absolut. Și prăbușindu-se mult mai alene, nu realizară pe pământ decît imaginea unui coșmar.

Doctorul se trezi îmbrățișat cu leșul unui necunoscut. Îl durea îngrozitor capul. Alături zăcea locotenentul Dinu Condrea — și doctorul căpătă conștiința despre el de-abia când îi văzu mâna mișcându-se lent, ca și cum ar fi adresat cuiva un adio. Ceva mai departe, Rusalim Pandele doar capul și-l sălta dintr-un morman de resturi omenestii, privirile sale albe căutând cu lăcomie un singur punct de sprijin în universul clătinat din jurul lui.

Doctorul se ridică și cercetă zărea înapoi, spre acolo de unde trebuia să apară și celelalte mașini. Încă două suferiseră același sfârșit, celelalte așteptau incremenite la mare distanță. Un horcăit se auzi pe aproape și din tot ce fusese om înainte, doctorul nu deosebi decît obrazul dungat de cicatricea roșcată a comandantului.

— Domnule căpitan... bolborosi Ancuța în neștire. Domnule căpitan... adăugă, mîngîind orbește pleoapele pecetluite ale lui Volkov.

...Apoi cele unsprezece mașini, cîte rămăseseră întregi, își continuară drumul. Într-una din ele fuseseră așezați morții. Răniții fuseseră îngrămădiți în celelalte. Doctorul Ancuța se afla tot lîngă culcușul locotenentului Condrea. Luase zăpadă într-o găleată și se străduia acum să stingă febra de care era încins trupul ofițerului român. Dar de sub fiecare pinză cu care-î tampona fruntea, valurile de căldură năvăleau și mai fierbinți.

— Am senzația că schija mi-a intrat în os... murmură Condrea, respirînd greu. Am niște dureri înfiorătoare.

— Liniștește-te, nu mai vorbi.

— Ți-aduci aminte de oamenii cu care ne aflam în prima mașină? Mai reții ce vorbeau ei? De ce oare vorbeau așa? Doctore, dumneata crezi în presimțiri?

— Nu! Era o simplă stare nervoasă.

— Nici eu nu cred. Și totuși asta mă înspăimîntă. Mă gîndesc la mine.

— Nu te mai gîndi la nimic. Cînd o s-ajungem la trenul sanitar, o să fii operat și o să scapi.

— Degeaba, doctore. De aceea te rog. Și pe tine, Rusalime. Cine va...

— Ah, pricepe odată. Taci!

— Nu pot să tac. Ascultă-mă...

Dar doctorul Ancuța se aplecă peste fața lui și-i șopti pătimaș:

— Ba, nu, Condrea. Nu te ascult. Chiar dacă simți că ți se sleiesc puterile, bată-te pentru viață. Viața este totul. Dacă ni se ia și viața, atunci ce ne mai rămîne?

Un glas surd, cutremurător, se auzi din fundul mașinii:

— Întunericul și tăcerea! Asta ne mai rămîne.

Rusalim prinse în mîinile sale mâna fierbinte a lui Condrea și începu să plîngă. Deși afară strălucea soarele și deși duduiau motoarele, în jurul lor stăruî într-adevăr numai întunericul și tăcerea...

Vorbirea doctorului fu întreruptă de o mișcare zorită la uși. Nefiind ora mesei, prizonierii tresăriră nervos. Ușile fură deschise numai pentru o clipă, atît cît trebui unui grup de soldați să urce pe platforma vagonului, după care barele de fier zăngăniră iarăși pe dinafară. Noii sosiți, a căror apariție miră atît de mult pe toată lumea — erau de fapt Tudor Mazilu, Petre Iatagan, Ciribici Elisei și încă doi oameni străini.

Din toate părțile, de dedesubt și pe marginea paturilor suprapuse, se iviră într-o clipă tot soiul de capete ciufulite și nedumerite — adunate ciotcă unele lîngă altele, mijindu-și ochii somnoroși spre grupul soldaților strînși

lingă ușă. Aceștia, neavînd nici unul raniță în spinare sau pătură încolăcită pe după gît, ci numai straietele lor mizere și mototolite — era greu de închipuit că au fost vîriți cu de-asila în vagonul ofițeresc, în urma golirii vreunui tren de care comandamentul gării Tambov să fi avut tocmai atunci nevoie.

Preotul Gheorghian se nimerise a fi în spațiul liber, unde-și ocupa vremea cu spălarea căzanelului de mîncare și a polonicului. Rămase nemîșcat în genunchi, cu șomoioagul de paie în mîna, zvirlindu-și înaintea barba zburlită. Îndrăzni cel dintîi să întrebe :

— Pentru ce v-au făcut vînt aici ?

Și după el se ridicară alți ofițeri, căutînd la soldați cu bolnăvicioasă uimire.

Mazilu se chinui să pătrundă prin lumina ceoasă a vagonului, gîndind că va descoperi măcar un cunoscut — ceea ce l-ar fi ajutat în mare măsură să-și recapete calmul. Dar pentru că toate capetele ce i se înfățișau erau străine, își făcu singur curaj și spuse :

— Am vrea să vorbim cu cine-i mai mare în vagonul ăsta.

Nu, nu era de loc ușor. Pînă în ciipa cînd se deschiseseră ușile, crezuse că va avea destulă putere să se înfrunte cu ofițerii. Dar dacă de pe acum i s-a zgîrcit inima de teamă, un val de neliniște invadîndu-l fără cruțare, cum va reuși el să le țină piept mai tîrziu ?

Urcă totuși pe patul unde i se spusese că se află generalul Condeiescu și, destul de reținut, îi ceru îngăduința să se adreseze ofițerilor într-o problemă deosebit de importantă pentru toată lumea. Generalul, care renunțase de multă vreme să se mai mire de cele ce se întîmplau în preajma lui, oricît de extraordinare — faptele neclintindu-l din starea de indiferență pe care și-o impusese ca pe o platoșă protectoare — admise la fel de indiferent, fără să priceapă prea mare lucru din prezența acolo a acelor soldați.

Jos, ceilalți patru oaspeți nepofiți, stăteau ca niște stane, întîmpinînd cu vădită trufie privirile interrogative ale ofițerilor. Pînă și Ciribici, altfel cam molîu de felul său și lipsit altădată de orice personalitate în fața superiorilor, arăta acum țepăn și sigur de sine — de parcă s-ar fi trezit uns peste noapte cel puțin cu gradul de căpitan. Palid și sumbru, Petre Iatagan căuta fulgerînd scurt pe cei dinaintea lui, chinuindu-se din răspuțeri să dea ascultare statului lui Mazilu de a-și pune friu simțămintelor nebuloase și tiranice pe care știa că le nutrește împotriva ofițerilor. Ceilalți doi păreau posomorîți și stingheriți.

În sfîrșit, Mazilu coborî și ocupă loc mai la o parte, ca să poată cuprinde cu ochii cît mai mult din acel colț de vagon unde se îngrămădiseră ofițerii. Ciudat cum într-o singură clipă fața lui devenise pămîntie și încordată. Între orbitele vinete lucea o lumină sticloasă și sîngele zvîcnea vizibil în vinele gîtlejului. Într-o singură clipă îi trecu prin minte întreaga desfășurare a chinului de pînă atunci cu soldații, care-i priceuseră greu gîndul și care cu nici un chip nu acceptară să ducă fapta la capăt laolaltă cu ofițerii. Urmase după aceea convorbirea cu comisarul politic al comandamentului gării, care primise cu căldură propunerea lui Mazilu dar care se îndoia că ofițerii vor răspunde pozitiv gîndului său.

De-abia atunci Tudor Mazilu avu cu adevăratul conștiința luptei inegale ce avea să înceapă. Ridică mîna dînd a înțelege vă vrea să vorbească și șoaptele se stînseseră deodată. Cu o aprigă sforțare, Mazilu își birui șovăiala și începu :

— Domnilor ofițeri, venim la dumneavoastră în numele prizonierilor din trenurile cîte au sosit pînă acum la Tambov. Vă rugăm să ne dați cîteva clipe ascultare, pentru a vă fi limpede despre ce este vorba...

Zeci de ochi stăteau ațintiți asupra lui, arzându-l cu patima lor mută și scotocindu-l pe dinăuntru ca să descopere sensul ascuns al cuvintelor ce li se adresa cu atîta politețe. Mazilu vorbea tremurat, răsufînd greu, mistuit de o pîrdalnică și neașteptată sete.

— Soldații sînt frămîntați de soarta războiului, domnilor ofițeri... continuă el, cu un glas mult prea puternic pentru tăcerea ce coplesise vagonul. Sînt frămîntați de soarta războiului, a țării și a familiilor lor. Pentru ei nu mai este acum nici o îndoială că, mai devreme sau mai tîrziu, România va ieși învinsă din acest război. Soarta noastră s-a pecetluit la Don, soarta celorlalți se hotărăște azi la Stalingrad sau mîine în Cuban, în Crimeea, pe Nipru. Și e lesne de înțeles că nu-i va aștepta alt sfîrșit decît moartea sau prizonieratul...

La auzul acestui glas, Ștefan Corbu se săltă din culcușul lui cu intenția de a se strecura pînă la spațiul liber dintre paturi. Emoția reîntîlnirii cu Tudor Mazilu îl făcu să tremure și să se agite. Dar ofițerii din jur îl înclăștară între ei, interzicîndu-i orice mișcare. Tot ce spunea soldatul acela necunoscut, pe care mulți nici nu-l vedeau, întrecea măsura vieții lor de acum. Evenimentul era, deopotrivă, inedit și spectaculos. Curajul vorbitorului le încrețea pielea pe trup. Mazilu relua :

— După cite am văzut și trăit singuri, avem datoria să ne spunem hotărît cuvîntul. Și cuvîntul nostru se va dovedi mai puternic decît orice, fiindcă este cuvîntul celor care au trecut prin beznele iadului și pe sub furcile umilirii. Să facem tot ce-i cu putință pentru a arăta camarazilor noștri care se află încă pe front — adevărul despre nenorocirea în care am fost aruncați de către conducătorii Romîniei. Adevărul acesta e sfînt și necruțător. Nu va ierta pe nici unul din romîni care se află în război. Pentru asta un grup de soldați a luat inițiativa să lanseze...

— Stai ! bubui atunci de sus, din dreptul ferestrei, un glas năpraznic. E de ajuns, nemernicule ! Te-am înțeles foarte bine.

Mazilu simți o arsură violentă în coșul pieptului și un gheb noduros înăbușindu-i gîtlejul. Sîngele îi năvăli în obraz și mâinile căutară zadarnic ceva de care să se agațe. Cel puțin de-ar reuși să spună tot ce are pe inimă, cel puțin de-ar găsi un singur om de înțeles în toată ciurda ofițerească.

Glasul lui sună și mai întărit :

— ...a luat inițiativa să lanseze un manifest către toate trupele romînești de pe front, îndemnîndu-le să arunce armele și...

La marginea patului suprapus, chiar deasupra lui, apăru capul înspăimîntător al colonelului Giurgea. Vinișoare sîngerii îi împînziseră albul ochilor și pe obrazul lui buhăit se așezase o paloare de moarte. Capul atîrna în jos, parcă despicat de trup, gata să se prăvale peste cei de jos.

— Tot mai trîncănești, bestie ? scrișni el sufocat. Ori e nevoie să-ți dau citeva peste mutră ca să-ți închid gura ?

Parte din ofițeri primiră intervenția colonelului cu răceală, sușotind între ei pe ascuns, neîndrăznind să se împotrivească bine-cunoscutelor lui accese de mînie. Cei mai mulți însă, ațîțați și bucuroși că au prilejul să-și verse năduful pe soldați, iscară larmă și strigăte dușmănoase. Glasurile porneau din fundul vagonului și de pe marginea paturilor, într-un huiet fără oprire. S-ar fi zis că atît așteptaseră oamenii aceștia, un singur semnal, pentru ca toată strînsura veninului lor să țîșnească în șuvoaie nestăvilite. Înfricoșătoarele capete, bărboase și sfrijite, cu ochii halucinați și buze vinete, se imbulzeau furioase — care mai de care să iasă la iveală ca dintr-o baltă stătută și să spumege :

- Să poftescă afară !
- N-avem nevoie să ne dădăcescă soldații.
- Uite cine s-a apucat să cîntărească istoria Romîniei !
- Bine am ajuns, dacă ne-nvață soldații adevărul despre războiul țării
- N-au decît să se îmbuibeze cu adevărul lor și să se care.
- Să nu lăsăm spiritul trădării să pătrundă în mijlocul nostru.
- Pe unde au intrat, pe acolo să iasă !
- Afară cu cozile de topor ale Rusiei !

Dintr-un salt, colonelul Giurcea sări în spațiul liber dintre paturi, proptindu-și zdravăn picioarele în podea și agitîndu-și brațele prin aer.

— Ho, hahalerelor, că nu sintem la sinagogă... urlă el din răsuputeri, ca să domine tumultul multelor glasuri înnebunite de ură. Pînă acum ați tăcut ca păduchii și deodată dați afară din voi, de parcă ați avea limbrici. Acum eu vorbesc ! Și v-asigur c-am să vorbesc pentru toți...

Mazilu profită de noua tăcere și încercă să mai spună ceva :

— Ne-am gîndit, domnilor ofițeri, c-ar fi foarte bine dacă și dumneavoastră...

Brusc, colonelul Giurcea se întoarse și porni cu pas măsurat, parcă și mai mătăhălos ca de obicei, spre grupul soldaților.

În aceeași clipă, din necunoscute tainite instinctive — izbucniră și puseră stăpînire pe fapăturile soldaților vechile simțăminte de supunere oarbă. Cei doi străini încremeniră în imposibile poziții de drepti, iar Ciribici se tupilă în spatele lui Petre Iatagan. Pînă și acesta simți cum i se strecoară în trup o moleșeală fierbinte, în timp ce Mazilu își invoca toate forțele lăuntrice pentru procesul cu Giurcea.

Colonelul se opri la un pas înaintea lui, își rășchiră picioarele și-și propti mîinile pe șolduri, cu capul împins înainte ca o măciucă.

— Ascultă, mă ! Ai în fața ta un colonel și nu-ți admit să...

— Am cerut îngăduința domnului general Condeiescu... îl întrerupse Mazilu senin. Și dînsul ne-a aprobat să stăm de vorbă cu domni ofițeri.

Întins pe spate în culcușul său, indispus de întorsătura pe care o luaseră lucrurile, generalul rosti bătrînește :

— Potolește-te, Giurcea ! Lasă omul să spună tot ce are pe suflet și după aceea om sta și-om cugeta.

— N-avem ce cugeta cînd e vorba de propagandă bolșevică... replică înverșunat colonelul. Nici n-am ajuns bine în lagăr și-au și apărut agenții printre noi.

Mazilu își mușcă buza de jos, scrutînd în adînc ochii lui Giurcea :

— Luați seama la cuvînte, domnule colonel. Pe asemenea vremuri cuvintele cîntăresc greu. Le poți cîntări și cu aur, dar și cu...

— Am ajuns să fiu judecat de un soldățoi împuțit ? țipă colonelul atunci, încheștîndu-și pumnii deasupra frunții. Unde mi-ai stat ascuns, ciine roșu, de nu ți-am dibuit sufletul în încercuire ? Că ți-arătăm eu ce-nseamnă să respecti un colonel. O să stau eu de vorbă și cu comandantul trenului. Ce crede dumnealui, că pentru o ciorbă de doi lei o să ne dăm poalele peste cap de dragul Rusiei ?

Își făcu drum printre soldați, zvîrlindu-i cît colo, și se opri în fața ușilor zăvorîte. Ridică pumnii și începu să izbească tăbliile de fier :

— Deschide ! Deschide, santinelă ! Vreau să vorbesc cu comandantul trenului. Deschide, n-auzi ?

Petre Iatagan se ridică alene de pe locul unde fusese aruncat, ștergîndu-și cu căciula tîmpla sîngerîndă.

— Ți-am spus că n-o să facem nimic... șuieră el către Mazilu. Lasă-mă cel puțin să-i dau câteva.

— Mușcă-ți pumnii, Petre... îi suffă celălalt în obraz. N-am venit aici să ne batem. Bagă de seamă.

Pe jos stăteau răvășite foi albe de hîrtie și răsturnat peste ele un toc scolaresc. Ciribici se aplecă să le-adune, aruncînd mereu uitături speriate spre omul care continua să spumege în dreptul ușii. Intrucît de afară nu veni nici un semn, vlăguit și cu fruntea doborîtă în podea, colonelul Giurgea se întoarse spre mijlocul vagonului. Poate că sentimentul înfringerii l-ar fi împins spre vizuina lui, renunțînd la orice luptă. Dar văzu foile de hîrtie și iarăși vîlvătaia furiei îi cuprinse inima.

— Aha, scîrnăviilor! hohoti el neastîmpărat. Ați adus și hîrtie, și toc, și cerneală. Vă-nchipuiți poate că o să dați aici peste niște proști, care se vor ploconi numaidecît în fața voastră. Ha-ha-ha! (Trecu prin dreptul fiecărui pe rînd, rîzîndu-le batjocoritor în obraz.) Nu mi-e frică, mă, de ochii tăi zgîlții și nici de ai tăi, jigodie holbată! Nu mi-e frică nici de tine care fierbi de ciudă ca o oală clocotită, și nici de tine nu mi-e frică, mă, domnule orator! Ați auzit răspunsul ofițerilor la manifestul vostru trădător? Nici un ofițer din acest vagon n-o să-l semneze. Pricăput? Nu sîntem marfă de vînzare, băiete! Și cu asta, basta! Stați acolo ca mieluşei pînă o veni *oasovoiul* să vă deschidă și după aceea duceți-vă cu dumnezeu. Căutați-vă în altă parte cozi de topor.

Din această dintii înfruntare cu ofițerii, trunchetă și bezmetică, Mazilu ieși năuc. Își găsea mai puțin o vină în faptul că nu fusese în stare să le vorbească și să atingă în sufletele lor acele corzi profunde care vibrează cu omenie la tragedia oamenilor, cît era mîhnit de faptul că dintr-atîția ofițeri închiși în vagon nu se ridicase nimeni pentru apărarea lui. Ei, da — se va întoarce la comisarul politic al comandamentului gării și-i va spune simplu: „Ați avut dreptate. N-am reușit!” Dar niciodată nu va uita cruzimea glasurilor pornite împotriva lui și era gata să-i dea dreptate lui Petre Iatagan în ura fără măsură cu care acesta îi ținea la distanță pe ofițeri. Și la gîndul că printre ei, ascuns, se va fi aflînd și Ștefan Corbu, nutrînd aceeași neînțelegere față de manifest — Mazilu avu conștiința dezastrului.

Soldații se strînseseră înghesuți lingă uși, iar colonelul Giurgea porni să se plimbe de-a lungul spațiului liber — ca un paznic, cu mîinile la spate, pufnîndu-și în barbă ultimele gilgiiri de ris. O vreme, nimeni nu mai cuteză să tulbure tăcerea vagonului. Pentru soldați totul părea pierdut, pentru ofițeri totul părea încheiat. Micul spectacol avusese o durată prea scurtă și sfîrșise destul de lamentabil...

73

Deodată, de deasupra, străbătu ca o părere de rău intimă — vocea sfătoasă a generalului Condeiescu:

— Te porți urît cu oamenii, Giurgea! Nu te-a învățat nimic nenorocirea de la Cotul Donului. Le-ai pus băieților astora pumnul în gură — și gata! Cu asta crezi că ai rezolvat pozitiv problema războiului. Oare nu cumva, după plecarea soldaților de aici, ne va fi rușine de purtarea noastră? Ar trebui să chibzuim bine ce facem. Că doar e vorba de oameni. De oameni la fel ca aceia de la Don...

Giurgea ascultă cîteva clipe fără să-și întrerupă plimbarea, cu urechea ciulită spre locul de unde vorbea generalul. Dar cînd i se păru că atenția

ofițerilor, pînă atunci supusă hotărîrii lui, se concentrează pe incetul spre acel glas moale și molipsitor, Giurgea se opri locului clocotind :

— Dumneavoastră, domnule general, puțin vă pasă că dumnealui a împroșcat obrazul țării cu noroi.

— Te pot înțelege și dacă vorbești mai calm... încercă generalul să-i tempereze asprimea din glas.

— Nu pot fi calm atîta timp cît alții vor să întunece mințile ofițerilor cu calmul lor. Dacă dumneavoastră a încetat să vă mai fie dragă țara de la care ați supt lapte și glorie, aflați că eu nu mi-am scos-o din inimă. Și-mi place să cred că nu sînt singurul din acest vagon...

— Nu știam că inima dumitale a devenit măsura dragostei de patrie pentru toată lumea.

— Aș fi fericit dacă inima generalului Condeiescu ar întrece această măsură. Dar după cîte înțeleg, generalul Condeiescu caută mereu căi de pactizare cu Rusia. Nu-i este de ajuns capitularea de la Don, profită acum pînă și de demența unor soldați.

— O, dragul meu, jignești atît de fără milă încît prefer să tac. Ori crezi că ar fi cazul să-ți aduc aminte de unele reguli de bună purtare ?

— Nu-i locul aici pentru codul manierelor elegante. Numai prezența acestor persoane străine mă reține să fiu mai sincer cu dumneavoastră, din acest punct de vedere. Domnule general, sînt hotărît să nu las să străbată pînă la inimile ofițerilor nici o ispită din cele pe care dumneavoastră aveți intenția să le întindeți. Atîta timp cît trăiesc, mă voi lupta pe viață și pe moarte pentru apărarea Romîniei, oriunde mă voi găsi și cu toate armele de care voi dispune la momentul oportun. Și nu doresc nimănui să fie adversarul meu. Chiar dacă voi fi înfrînt pentru o perioadă de timp, știu bine că va veni și timpul victoriei mele definitive. Cei ce au urechi de auzit, să audă.

— Îți mulțumesc pentru avertisment, Giurgea ! Cu dumneata refuz să mai discut. Dar dă-mi voie să atrag atenția domnilor ofițeri c-ar fi bine să cugete cu seriozitate propunerea soldaților. În nici un caz soldații nu trebuie lăsați să plece dezamăgiți din acest vagon.

— Domnii ofițeri, domnule general, și-au spus cuvîntul. Nu încercați să le influențați hotărîrea.

— Acolo unde patima necontrolată înlocuiește rațiunea, se iau hotărîri pripite, domnilor ofițeri. Luați aminte ! E părerea unui om bătrîn.

— Și a unui general învins în bătălii, ale cărui sfaturi sînt bune pentru copiii de țîță.

Giurgea rîse scurt și își reluă plimbarea. Era bucuros de izbînda lui. De pe marginea paturilor și de dedesubt îl urmăreau capetele încruntate, pe care Giurgea nu voia să le bage în seamă — dar asupra cărora știa că apasă pecetea voinței lui. I-ar fi plăcut totuși să mai apară de prin ascunzișurile vagonului, cîte un răzvrătit și pe care de asemeni să-l doboare. Îi rămăseră pe buze multe cuvinte nespuse care se cereau strigate și în fundul sufletului destulă otravă cu care să-și invenineze vîrfurile săgeților. Dar peste vagon se lăsase ceva apăsător și trudnic. Toți presimțeau, și cu atît mai mult colonelul Giurgea presimțea, că sub pavăza acestei tăceri se ascut armele disputei viitoare. Ar fi fost greu de acceptat că atitudinea generalului Condeiescu nu va fi trezit ecou în inima nimănui.

Inciudat, Giurgea lovi cu piciorul în tăblia ușilor și din senin începu să vorbească singur, adresîndu-se tuturor :

— Să nu cuteze careva să se apropie de aceste năpîrci de soldați. Între lumea lor și lumea noastră nu există puțință de împăcare. Au avut grijă domnii soldați să ne dea o lecție, imediat după predarea armelor, și ca atare

de a doua nu mai avem nevoie. Ei au de gînd să ne terfelească demnitatea de ofițer și să producă spărturi în unitatea noastră de castă militară. A, ce-ar mai jubila ei — ieșind de aici cu semnăturile noastre pe hîrtia lor murdară. Sînt mindru de voi, camarazi ofițeri ! Le-ați dat riposta pe care o meritau. Să le intre bine în cap acestor domni, că-n ciuda părerilor noastre împărțite despre un lucru sau altul — sîntem bloc de piatră, monolit, zid chinezesc — cînd e vorba de România și de războiul pe care-l duce ea astăzi. Vă felicit, prieteni ofițeri ! Sufletele voastre generează o ură dreaptă. Nu uitați nici o clipă cine sînteți, ce reprezentați și unde vă găsiți. Sfințiți-vă ura și cultivați-o ca pe o floare de preț. Țineți la ea ca la lumina ochilor. S-ar putea întimpla să mai avem nevoie de ea.

Neagra perspectivă pe care le-o oferi în clipa aceea colonelul Giurgea, zgudui din temelii conștiințele oamenilor. Chiar și pe ale aceluia care în sinea lor se socoteau aliați cu el, dar pentru care prizonieratul trebuie să semene unui prelung somn tihnit și fără convulsii de acest fel. Greu de spus ce consecințe ar fi avut solilocviul colonelului Giurgea, dacă în fundul vagonului n-ar fi izbucnit o ripostă brutală :

— Nu sînt de acord cu dumneavoastră !

— Ah ! făcu buimăcit colonelul Giurgea. Apar scorpiile din umbră.

— Se găsesc în acest vagon ofițeri în care colcăie și altfel de ură.

Ură împotriva lașilor și a celor care-și imaginează că-n vecii vecilor pot închide gura cuiva numai în virtutea treselor de pe umăr.

— Ieși pe arenă ! strigă Giurgea înfuriat.

— N-aveți grijă c-am să ies. Nu mi-e teamă să dau ochii cu dumneavoastră.

— Lasă-mi plăcerea să te scuip în ochi pentru îndrăzneala dumitale... Vra să zică, dumneata erai ?

Doctorul Ancuța ieși de-a bușilea de sub pat, își trase mantaua după el și și-o atîrnă pe spinare, înfățișîndu-se senin celuialt.

— Eu eram ! Oare nu credeți c-a venit vremea să aibă drept la cuvînt și cei care au tăcut toată vremea ?

— Înfruntă-mă, trădătorule ! gemu scos din minți colonelul Giurgea.

— De fapt, nu vreau decît să continui intenția generalului Condeiescu. Îl stimez prea mult, ca să pot admite umilința pe care i-ați impus-o.

— S-ar zice că și doctorii au nevoie de blidele de linte ale Rusiei.

— Sînt destul de calm ca să suport injuriile dumneavoastră fără să-mi plesnească obrazul de rușine și fără să cutesc a vă răspunde cu aceeași monedă.

— O să te strivesc ca pe un vierme, doctorașule ! Nu ți-e frică ?

— Probabil că am mai mult decît alții facultatea de a deosebi onestitatea de ridicol. În afară de faptul că sînt și medic, ceea ce îmi dă posibilitatea să descopăr mai repede de unde pornesc furiile dumneavoastră și să le localizez. Vă solicit cinci minute de ascultare...

— Țin să precizez că furiile mele au rădăcini adînci : își trag seva din dragostea de patrie. Și dacă dumitale noțiunea de patrie...

— Hai să lăsăm puțin la o parte vorbele mari, domnule colonel ? Și să le folosim pe cele banale și obișnuite. Cîte o dată acestea din urmă sînt mai sugestive și găsesc mai degrabă drumul spre inimă decît istericalele patriotice.

— Te joci cu focul, doctore ! Vom avea destulă memorie ca să ținem minte declarațiile și atitudinea fiecăruia. Prizonieratul nu va ține o veșnicie. Și într-o bună zi fiecare va trebui să dea socoteală de faptele lui.

— De amenințarea asta sînt sătul, domnule colonel. Mi-am cauterizat cu ea toate durerile care m-au stăpînit înainte de a duce la capăt primul meu act de rebeliune împotriva țării.

— L-am reținut încă de pe vremea cînd eram în încercuire. A fost de fapt un act de trădare.

— Mă rog ! Să admitem. Deși aș vrea să mai rețineți ceva : noțiunea de trădare e o sabie cu două tăișuri. Pentru dumneavoastră, domnule colonel, dorința mea de a salva cîteva sute de răniți romîni, conducîndu-i în poziția rusească — constituie o trădare. Dar s-ar putea întîmpla la fel de bine ca tot ce faceți și vorbiți dumneavoastră aici — să apară ca o rușinoasă trădare pentru România de mîine. Așa că, fiți prevăzător și cu vorbele și cu faptele... Imi acordați cinci minute de ascultare ?

— Poftim, vorbește ! murmură Giurgea întunecat, căzînd moale peste capacul cazanului de mîncare, cu mîinile prinse între genunchi și cu capul turtit în pămînt. Vorbește... îngîmă el din nou, sleit, nefiresc de blajin. Te ascult !

În vagon se lăsase întunericul. Cineva aprinse feștila și o lumină firavă își făcu loc printre chipurile neguroase ale prizonierilor. Doctorul Ancuța trase de alături scaunul de lemn, pe care căpitanul Novac îl furase dintr-o gară, odată cu masa rotundă pentru spiritism, și-și puse mîinile pe genunchii lui Giurgea. Acesta își înalță fruntea și-l privi tulbure. Părea într-adevăr că are nevoie de un ajutor medical și admitea apropierea doctorului ca atare.

— Apelez la omul Giurgea... începu Ancuța cu o voce domoală, în timp ce privirea lui blajină îl învălui stăruitor. Apelez la omul Giurgea și-l rog să se apropie cu inima de cea mai mare tragedie care se desfășoară acum pe fronturile din Rusia. Cu ce sînt vinovați soldații și ofițerii noștri să moară pentru Hitler ? Nu vă grăbiți să-mi răspundeți. Gîndiți-vă bine ! Oare dumneavoastră sinteți convins că după încheierea păcii, România va fi altceva decît o colonie, poftim — să-i îndulcesc puțin soarta — mai mult decît un satelit al Germaniei ? Este oare o taină pentru dumneavoastră că încă de pe acum, capitalul german s-a instalat în România cu toate caracterele lui funcționărești — și că asta înseamnă de fapt aservirea către Germania a întregii noastre economii naționale, de la fabrica de scobitori pînă la petrolul de pe Valea Prahovei ? Ce părere sinceră aveți despre conducătorul unei țări care nu poate mișca nici măcar un pai de pe teritoriul țării sale, nu poate crea o lege și, mă rog, nu poate săvîrși o binefacere pentru poporul lui — înainte de a face o călătorie la Berlin, pentru a îngenuchea ca un sclav de rînd la picioarele mai-marelui său, Führerul, și pentru a-i cere asentimentul pentru toate actele sale de guvernămînt ? Pe mine mă doare inima că țăranișii noștri folosesc ca și în evul mediu lumînarea de seu, în timp ce petrolul de care, slavă domnului, pămîntul mustește ca un burete — ia drumul străinătății, pentru a fi revîndut la rîndul său pe bani grei altei mașini de război. Iar orgoliul meu de romîn suferă, cînd citesc prin ziare că stăpînul feudei romînești se duce cu plocoane la suveranul său de peste hotare... O, domnule colonel, n-avem destulă vreme pentru toate problemele de acest fel pe care aș vrea să vi le pun. În fond, chiar și numai cîteva tot ar limpezi problema care ne-a tulburat astăzi. Războiul pe care-l duce România pe pămîntul rusesc, nu e războiul ei. Mai mult decît înlocuirea unui tricolor, cu alt tricolor la care se adaugă o cruce încîrligată — nu poate să-i aducă. În numele cărei patrii atunci trebuie să moară sute de mii de romîni în tranșeele din Rusia, cînd singura patrie la care ar putea ei visa e desființată

de însăși viziunea lui Hitler despre noua ordine europeană? V-auzeam într-o zi vorbind despre priveliștea de mîine a Europei, peste care dumneavoastră treceați ca un vătaf boieresc — călare pe Ducipal și cu biciul lui Atila în mîină. Imaginea vă încălzea, fiindcă vă oferea dumneavoastră personal o satisfacție ipotetică. Știți însă în ce consta greșeala dumneavoastră? Îmbătat de iluzii, contraziceați fără să vreți înseși tezele lui Hitler din „Mein Kampf“. Acolo se spune limpede ce soartă i se hărăzește Romîniei după o eventuală victorie. Rîndurile pe care ni le consacră nouă Hitler sînt rușinoase și amare. Chiar numai pentru aceste citeva rînduri și n-ar fi trebuit să acceptăm alianța cu Germania, într-un război în care ajutam să se pună bazele propriei noastre sclavii de mîine. O, și-n ce condițiuni le punem! Jertfind oameni tineri pe front și vărsînd sînge cu nemiluita. Mă gîndesc că foarte mulți dintre ofițerii care se găsesc acum la Stalingrad sau în Crimeea ar fi foarte bucuoși să schimbe tranșeea cu lagărul. Pentru ei patria e ca o mamă vitregă care s-a lepădat de ei, exilîndu-i. Și-i greu de închipuit că urletele lor de durere și de groază în fața morții pot deveni cîntări de dragoste pentru o astfel de patrie. Oare nu credeți că tocmai noi avem datoria să le arătăm că mai există pe lume o Romînie, care-i revendică de pe planul altei pasiuni? Noi sintem reprezentanța acestei alte Romîinii aici. Și cuvîntul nostru e hotărîtor, domnule colonel!

Mîinile doctorului Ancuța nu se dezlipiseră nici o clipă de pe genunchii colonelului Giurgea. Fețele lor stătuseră toată vremea foarte apropiate și arătau istovite de încordarea cu care se priviseră. În tăcerea desăvîrșită, glasul tărăgănat și moale al doctorului pătrunsese pînă în cel mai îndepărtat ungher al vagonului. Într-atîta vorbirea lui avusese darul să clatine rezistențele oamenilor, că și după ultimul cuvînt tăcerea continuă la fel de apăsătoare. Deopotrivă cei ce luaseră parte la această scenă din vecinătatea ei, ca și cei care numai și-o închipuiau — așteptau acum cu încrîncenare hotărîrea lui Giurgea.

O asemenea lipsă de curaj din partea ofițerilor de a lua atitudine pe cont propriu într-o problemă sau alta, ar părea de-a dreptul de necrezut — dacă n-am ține seamă de mica lașitate colectivă, demonstrată din plin după capitulare. Fie că obsesia foamei le anihilase capacitatea de a gîndi, fie că sentimentul de servilism militar îi obliga mereu la o oarbă subordonare față de gradul superior, fie că instinctul de conservare îi îndemna să-și caute de fiecare dată o acoperire (pentru eventualitatea că vor fi puși mai tîrziu în situația de a da socoteală de faptele lor) — cert este că ofițerimea se manifesta ca o turmă, urmînd întotdeauna calea celui ce reușea să-i domine mai autoritar. Fiecare comandant de regiment avea clanul său care i se supunea fără crîcnire, în fiecare vagon se ridicase un șef de trib cu puteri discreditate în ceea ce privește fixarea opiniei. Cel ce izbutea să îmbîne în personalitatea lui speculația patriotismului exaltat cu furia amenințărilor fără măsură — căpăta dintr-o dată drepturi legitime asupra celorlalți, sfera lui de influență fiind molipsitoare ca un cîmp magnetic. Nici mai tîrziu (în lagăr) bucuriile nu vor sta altfel, ba dimpotrivă parcă și mai dureroase din acest punct de vedere.

Iată de ce așteptarea ofițerilor din acel vagon era pe deplin îndreptățită. Toate stăteau în cumpăna hotărîrii colonelului Giurgea.

Vlăguit de puteri și oftînd din adînc, colonelul Giurgea se ridică de pe căzanelul de mîncare. Imbrățișă cu ochi sleiți capetele adunate pe marginea paturilor și se îndreptă nesigur spre grupul soldaților. Se opri în dreptul lui Tudor Mazilu și spuse cu voce stinsă:

— Citește manifestul! Din cauza voastră sînt pus astăzi la caznele iadului. Citește, citește. Nu te uita la mine ca la un strigoi. Cînd o să auzi mai multe despre colonelul Giurgea, o să pricepi mai bine cu cine ai avut cîntea să te războiești...

Se rezemă de un stîlp de susținere, încolăcind pe la spate stîlpul cu brațele, și închise ochii...

De mult își dăduse seama Mazilu că rolul lui acolo nu fusese decît acela de a arunca sămînța care să răscolească spiritele. Simțămîntul de inferioritate de la început, în fața urgiei ofițerilor, se preschimbase mai apoi într-un fel de satisfacție — cînd descoperi că unitatea ofițerilor se destramă pe încetul și că tot ce clocotea în sufletul lui spuneau alții mai convingător decît el. La urma urmei poate c-a fost chiar o greșeală, închipuindu-și că va reuși singur să-i smulgă pe ofițeri din rădăcinile lor. Cum aveau ei să-i îngăduie a le fi învățacel, cînd doar cu o lună în urmă el ie stătea înaintea zmirnă, executînd fără murmur ordinele cele mai absurde? Nu mai regreta acum de a fi venit în mijlocul lor. Era incredințat că generalul Condeiescu și doctorul Ancuța nu vor rămîne singurii susținători ai soldaților.

Scoase din buzunarul mantalei foaia împăturită, o desfăcu, se trase mai la o parte astfel ca lumina feștilor să cadă chiar pe întinsul foii — și începu să citească. Își cam cînta cuvintele și oricîtă patimă punea în accentuarea anumitor fraze, auzindu-se în tăcerea înfiorată și arar aruncîndu-și ochii spre cei ce-l ascultau (fără să întrezărească nici o vîlvătaie pe chipurile lor — ci numai aceeași veche posomoreală), lui Mazilu i se păru că sună searbăd cuvintele manifestului gîndit și migălit laolaltă cu soldații și că niciodată cuvintele lor soldățești, aspre, butucănoase, lipsite de amețitoare culori boierești — niciodată nu vor ajunge la inima ofițerilor. Se opri o clipă, gituit de emoție și nădușit — broboanele fierbinți adunîndu-se în colțul gurii și el fiind nevoit să le înghită, căută din nou deznădăjduit spre oamenii străini din fața lui — constatînd rînjete și clătînări disprețuitoare. Pe dinaintea ochilor dăntuiau propriile lui cuvinte: „Războiul acesta e o mirșavie... Nu sînteți decît carne de tun... Predați-vă! Aruncați armele și fugiți de pe front sau întoarceți armele împotriva hitleriștilor... Noi ne-am salvat... Salvați-vă și voi...” — și printre aceste halucinante panglici de cuvinte arzînd, Mazilu vedea capetele plictisite, nepăsătoare și dușmănoase ale ofițerilor. Speriat de-a binelea, Mazilu sări un rînd și glasul i se înecă într-o tuse zgomotoasă. Atunci simți cum din întunericul vagonului îl caută ochii buni ai doctorului Ancuța, de alături (de pe marginea patului, unde se furișase pe neștiute) îi zîmbeau cu încredere ochii blajini ai generalului Condeiescu. Încă un efort, și Mazilu reluă lectura manifestului mai curgător decît înainte și înflăcărat.

— Nu! tună imediat după ultimul cuvînt colonelul Giurgea. Eu nu semnez asemenea hîrtoage... (Se desprinsese de lingă stîlp și porni din nou să se plimbe de-a lungul spațiului liber.) Nu consimt să trădez și nici să încît pe alții la trădare. Semneze cine o pofti, puțin îmi pasă.

Se iscă o forfotă și o larmă de neînchipuit. Părea că toată încordarea de pînă atunci avea numai decît nevoie de o destindere gălăgioasă. Pe unde se aflau, ascunși pe sub paturi sau spînzurați deasupra, oamenii se puseră pe hartă și freamăt — dezbătînd în fel și chip cuprinsul manifestului, atacîndu-l sau apărîndu-l, ocărîndu-l sau îmbrățișîndu-i cu patimă ideile. Era

vădit că îndoiala pătrunsese în inimile multora dintre ei și chiar parte din cei ce la început țipaseră și ceruseră cu spume la gură alungarea soldaților din vagon — stăteau în grea cumpănă, frecându-și îndelung bărbile și trăgînd cu urechea prin vecini, doar-doar de-or descoperi cine știe ce argument de soi de care să se agațe și cu ajutorul căruia să scape de ananghia ce se abătuse asupra lor.

— Colonelul are perfectă dreptate : cum așa, tam-nesam, să trădezi ?

— De ce să se cheme trădare dacă spui adevărul ? Doar în manifest se scrie limpede ce-am pățimit și unde am ajuns.

— Și crezi că de asemenea bomboane au nevoie acum cei de la Stalingrad ?

— Păi dacă-i adevărat că și acolo au fost încercuți, simt ei pe pielea lor ce-nseamnă o încercuire.

— Nici eu nu semnez ! În manifest se scrie despre înfrîngerea României și eu nu vreau să fie înfrîntă.

— Parcă or să te-ntrebe rușii pe tine ce vrei și ce nu vrei. Dacă s-or duce tot așa cum au început, o s-auzi tunul bubuind în Carpați.

— Mulțumesc de asemenea prezicere ! Și ne mai mirăm că soldații sînt așa și pe dincolo. Avem și noi trădătorii noștri.

— Domnule, te rog ! A fi mai sănătos la minte și a vedea realitatea așa cum este, nu înseamnă trădare.

— Potoliți-vă, domnilor ! S-a hotărît. Nu semnează Giurgea, nu semnăm nici noi.

— Dar pentru ce trebuie să ne-ascundem sub poala lui Giurgea ? Dumneata n-ai opinie ?

— Asta e, că nu vreau să am opinie. Ce face toată lumea, fac și eu. Niciodată n-o să mă doară capul.

— De acord și aplaud ! Sînt curios totuși să-l văd pe cel dintii care semnează. Zău că-i interesant : „Trădătorul nr. 1 !” Ha-ha-ha !

Doctorul Ancuța urmărea cu ochi grei făptura mătăhăloasă a colonelului Giurgea, care măsura podeaua de la uși pînă la celălalt perete al vagonului. Colonelul cîștigase partida și acum își gusta victoria, pîndind pe sub sprîncenele stufoase cum crește agitația ofițerilor și încîntat foarte de cîte auzea. Toată truda doctorului fusese zadarnică. Îi era acum rușine mai ales de cei cinci soldați neputincioși de lingă ușă, ale căror priviri le simțea ațintite asupra lui cu străfulgerări de meliniște și teamă. O clipă, mîntea îi fu stăpînită de amintirea spitalului de la Gromki — și întreaga priveliște apocaliptică a răniților și muribunzilor întinși pe zăpada goală, sortiți pieirii inevitabile, îl zgudui. În clipa următoare sfișietoarea viziune se deplasă în zona Stalingradului, într-a Cubanului, într-a Crimei, pe Nipru — și de peste tot se înălțară înaintea-i subțiri siluete de fum, în tîni-forme zdrențăroase, cu orbitele goale și craniile descoperite sub pîrjolul crivățelor de iarnă, întinzînd totuși către el brațe scheletice și asurzindu-l cu implorările lor macabre.

— E datoria mea... se auzi atunci pe sine însuși Ancuța. În primul rînd e datoria conștiinței mele. Numai dacă aș renunța să lupt pentru ei, ar fi trădare. Dacă nu m-aș bate și acum cu toți nebunii, ca să-i smulg morții pe amarnicii, aceia, aș fi într-adevăr un laș.“

Nu se mai urni de pe scaunul lui. Așteptă doar întoarcerea lui Giurgea și cînd acesta fu la un pas, își înalță alene fruntea spre el și-l întrebă :

— Ce vi se pare că trădați, domnule colonel.

Giurgea făcu nepăsător drumul înapoi pînă la uși, lăsînd să se aștearnă iarăși tăcerea, se întoarse de-abia acolo și rămase pironit locului

cu brațele încrucișate pe piept. Chipul lui deveni pe neașteptate sever și vocea de bas căpătă profunzimi neașteptate :

— Ce trădez ! făcu el cu falsă uimire. Tot ! Glia pe care m-am născut, aerul pe care l-am respirat, laptele pe care l-am supt, piinea pe care mi-am ciștigat-o cu sudoarea frunții. Cînd va fi să mă întorc acasă, nici măcar pulberea pe care calc n-aș vrea să mă renege.

— Vorbele sînt destul de frumoase, domnule colonel. Dar nu sîntem la o adunare electorală ca să ne îmbătăm cu apă rece.

— Nu sînt eu vinovat că pe dumneata nu te infioară de loc vorbele astea frumoase.

— Fiindcă anume e vorba de niște oameni condamnați la moarte, pe care noi avem puțința să-i salvăm.

— Dacă țara le cere să moară, atunci să moară ! Nu ridic nici un deget pentru absolvirea lor de la un sacrificiu de care țara are nevoie.

— Care țară, domnule colonel ? Țara ingenucheată lui Hitler ?

— Nu mă interesează dacă este și cui îi este ingenucheată. Tot ce se întîmplă dincolo de legile militare nu mă privește. Eram pe dealurile de la Comarna, lîngă Iași, în ziua de șapte septembrie 1940 — cînd am jurat credință noului rege și, de la sine înțeles, noii orînduirii de stat. Am jurat cu mîna pe cruce, sărutînd în genunchi drapelul țării, cu preotul lîngă mine. Pentru mine, dragă domnule doctor, jurămîntul e sfînt. Și chiar dac-o fi să m-arunce rușii de viu într-o groapă cu var nestins, eu tot nu-mi calc jurămîntul.

— În aceeași zi de șapte septembrie 1940, l-ați trădat pe fostul rege care fusese obligat să abdice și față de care bănuiesc că aveți sentimente mai trainice decît față de cel care i-a urmat la tron. Cum vă explicați că atunci nu v-ați făcut atîtea procese de conștiință ?

— Era un act legal pe care n-aveam căderea să-l neg. Și-n fața tuturor documentelor legale, eu mă închin.

— Așadar, v-a convins mai ușor o hîrtie șampilată decît vă poate convinge astăzi tragedia oamenilor de pe front ?

Giurgea își zvîrlî mîinile în aer, în semn de cel mai categoric dispreț.

— Uite ce e, doctore... zise el apăsător, mișcîndu-se cîțiva pași spre Ancuța. Hai să lichidăm povestea asta, de care a început să-mi fie lehamite. Ce ai cu mine ? Mă împotrivesc eu semnării manifestului ? Nu ! Am spus-o și o mai spun o dată : semneze cine o pofti, mie puțin îmi pasă ! Dar n-o să mă scutești de plăcerea de a-l aștepta și eu pe acest deschizător de drumuri noi. Înțeles ? Vreau să-l văd și eu, cum zicea cineva de-acolo, pe „trădătorul nr. 1“ !

Doctorul Ancuța zimbi în silă. Pe de o parte îndărătnicia acestui om îl exaspera, pe de altă parte îi era ciudă pe neputința lui de a deschide sufletele oamenilor — arătîndu-le cît sînt de goi și de lași. Nu-i rămînea decît să ia foile manifestului și să treacă pe la fiecare în parte să stea de vorbă cu fiecare, să-i induplece. Era convins că semnătura unuia singur ar fi fost de ajuns ca să se spargă gheața și ofițerii să prindă curaj, eliberîndu-se din cătușele oricărei prejudecăți și scăpînd mai ales din lațul influenței lui Giurgea. Da, va trebui îndeosebi cu această influență să se lupte și s-o nimicească.

Hotărît, doctorul se ridică de pe scaun și porni spre soldați. Dar din toate părțile năvăliră asupra lui strigătele pe față sau din ascunzișuri ale ofițerilor. Rămase năucit în mijlocul spațiului liber, încolțit de glasurile lor ca de limbile otrăvite ale unor șerpi. Erau acolo colonelul Gherasim și

căpitanul Novac, preotul Gheorghian și căpitanul spin, alții încă de asemenea, lingușitori sau inverșunați.

„Imbecilii! vor cu orice preț să se justifice, ca și cum ar avea cineva nevoie de justificările lor!”

Nu reuși să treacă mai departe, fiindcă toți apărură în spațiul liber și-l înconjurară.

— Oricum, doctore, recunoaște și dumneata că nu se poate trece cu atita ușurință peste sfințenia jurământului... se plinse Novac.

— Noi sîntem militari... îl continuă declamator colonelul Matei Gherasim. Viața noastră e legată de arme și de persoana căreia i-am jurat credință. Personal îl urăsc pe Antonescu, dar patria e mai presus decît el. Sînt de acord cu tot ce se spune în manifest, dar n-avem libertatea să-l semnăm, atita timp cit figurăm încă în controalele armatei romîne.

— Lipsa factorului determinant, care să ne elibereze de obligațiile față de vechiul jurămint, ne reține de la orice atitudine contrară... declară sentențios căpitanul spin. Trebuie de gîndit bine ce facem. Asta ar arunca o pată rușinoasă asupra întregii ofițerimi romîne.

În grupul soldaților se produse o scurtă agitație, glasul lui Petre Iatagan izbucnînd ca un glonte:

— Doar n-o să cerem popilor să facă slujbă de desfacere.

— Tacî, Petre! îl înghionți speriat Mazilu. Nu te băga.

Din colțul celălalt se auzi vocea cîntată a preotului Gheorghian:

— Nici nu se pune o astfel de problemă, domnule soldat. Pentru că și preotul are mîinile legate.

— Soldaților le vine ușor să treacă peste asemenea dificultăți, fiindcă ei și-au pierdut toate credințele... răsări din senin un locotenent deșirat și cu obraji scofilciți. Nu mai cred nici în rege, nici în patrie, nici în Dumnezeu. Dă-le o bucată de piine în plus și slujesc rușilor fără nici o șovăire. Mă și mir că după cele întimplate la Don, mai au curajul să se adreseze ofițerilor cu asemenea oferte.

— Și-apoi, domnilor ofițeri... vorbi un altul cu urechi clăpăuge, eu personal n-am nici un fel de incredere în eficacitatea acestor bucăți de hirtie. Să ne aducem aminte cite valuri de manifeste nu ne aruncau nouă rușii pe front și măcar unul nu le băga în seamă. Mă-ndoiesc că citind manifestul nostru, cei de la Stalingrad vor zice altceva decît că-i propagandă bolșevică.

Un colonel bătrîn și cocîrjit, ca o mumă a pădurii, se viri printre ceilalți, care-l incolțiseră pe Ancuța și îi se prinse de pieptul vestonului. Avea o voce riguită, duhnea urit și de cite ori deschidea gura i se vedeau rădăcinile negre ale măselelor:

— Doctore dragă, mie niciodată n-o să-mi scoți din cap ideea despre victoria nemților. Mă gîndesc că la sfîrșitul războiului ne vom întoarce acasă și din prima clipă ne va lua în primire Curtea Marțială: „În ce împrejurări ai căzut prizonier? Cum te-ai comportat în lagăr? Semnătura asta e a dumitale?” Și-mi vor arăta cu un gest elegant drumul spre ocnă, spre degradare sau spre plutonul de execuție. Sînt om bătrîn, nu mai aștept nimic de la viață. Dar aș vrea ca ultimii ani ce-mi mai sînt dați de trăit, să-i trăiesc în liniște, fără să mă arate lumea cu degetul: „Uitati-vă la asta. Și-a trădat țara!”

Trecînd pe alături, colonelul Giurgea îl bătu pe umeri pe Ancuța și rise batjocoritor:

— Degeaba, doctore! Aștia sînt oameni dintr-o bucată. Nu-și trădează ei țara cu una, cu două.

Dar o clipă mai tirziu se întâmplă și lucrul de care se temuseră cel mai mult, împotriva căruia se ridicaseră în haită sălbatică, pentru înlăturarea căruia anume îl incolțiseră și pe doctorul Ancuța. Făcându-și loc cu coatele, împins ca de o forță inexplicabilă, îmbrîncindu-i și înghiontindu-i pe cei care i se opuneau, răzbind în sfîrșit pînă la spațiul liber dintre paturi, se ivi în mijlocul lor sublocotenentul Ștefan Corbu. Toată vremea cit durase amarnica dispută, din clipa în care recunoscuse glasul lui Mazilu și pînă în cealaltă clipă cînd părea că orice intervenție este inutilă — se muncise cu dureroase și desperate gînduri :

„E îngrozitor să-și închipuie că mă aflu aici și că nu ies să dau măcar mîna cu ei. Fără îndoială că ne vom mai întîlni în această viață lipsită de bucurii — și atunci, în ziua aceea, nu voi îndrăzni să-i privesc în ochi. De mi-ar aduce aminte cumva de ziua asta, îmi va crăpa obrazul de rușine. A fost odată o noapte cînd Mazilu a făcut tot ce-i cu putință pentru a mă salva de urgia soldaților. Au venit după aceea zile cînd Petre Iatagan m-a purtat în spinațe ca pe un prunc, de-a lungul marșului prin stepa înzăpezită. A fost în sfîrșit o seară cînd Ciribici Elisei și-a rupt piinea de la gură ca să mă-nzdrăvească pe mine. Au fost ceasuri de odihnă și reculegere, cînd visam laolaltă la ziua de mîine — și niciodată n-am simțit că omul e ceva sfînt mai mult decît în apropierea lor. Cum aș putea, dumnezeule, să-i trădez ? Cum aș putea să stau ascuns cînd ei au nevoie tocmai de mine ?“

— Domnilor ofițeri, vreau să vă spun și eu cîteva cuvinte... strigă răs-picat Ștefan Corbu.

Larma se potoli. Oamenii de pe marginea paturilor săgetară bănuitori noua apariție. Cercul din spațiul liber rămase locului compact, increment, astfel că toți cei de față îl vedeau bine. Ceva ca o presimțire rea îi străbătu deopotrivă. Corbu salută cu o clătinare din cap grupul soldaților, se bucură de uimirea vădită pe chipurile lor și cuprinzînd într-o singură privire întreaga adunare — începu :

— Îi cunosc pe acești soldați. I-am avut în pluton, am trăit împreună toate bucuriile și suferințele zilelor de front. Socotesc inițiativa lor umană și înțeleaptă. Ei se gîndesc mai cinstit la camarazii noștri primejduiți de moarte în iadul războiului, decît ne gîndim noi care rămînem reci și indiferenți. Cu voia sau fără voia dumneavoastră, manifestul acesta și altele de asemenea tot vor afla soldați și ofițeri care să le semneze, tot își vor atinge scopul...

— Scoop mișșav ! încercă Giurgea o ultimă lovitură. Nu-i dați ascultare, domnilor !

Dar Ștefan Corbu continuă fără să-l ia în seamă :

— Micimea unora dintre noi nu poate opri istoria din tumultoasa ei desfășurare. Mi se pare că va veni o zi cînd un oarecare de pe stradă, o mamă sau un copil, ne va întreba: „Ce ai făcut tu ca să-mi salvezi băiatul sau pe tata din măcel ?“ Împotriva tuturor celor ce se opun, eu semnez !

Ceea ce prevăzuse doctorul Ancuța, se adeveri. După semnătura lui Corbu, se adăugară și alte semnături. Oamenii ieșeau de sub paturi sau coborau de pe paturile suprapuse — palizi și tremurînd, dar cu o cutezanță nemaipomenită în priviri.

Generalul Condeiescu inmuie tocul în călimară și-și așază hîrtia pe genunchi, netezînd-o evlavios ca pe o scrisoare scumpă :

— Bănuiesc că-n România, la ceasul acesta, numele meu și așa e trecut pe lista trădătorilor de neam. Dar dacă aceea e patria pe care am trădat-o, patria unui rege fără demnitate și a unor generali înnebuniți de

glorii deșarte, nu-mi pare rău c-am trădat-o. Semnez ! Și dacă numele meu va reuși chiar și un singur om să salveze din tranșeele morții, n-o să-mi pară rău că am semnat.

„Cîine ! spumegă în sinea sa Giurgea. Cu fierul roșu am să-ți creștez pe frunte aceste cuvînte istorice.“

Din fundul vagonului apără încrincenat sublocotenentul Silviu Androne.

— Ce faci, Androne ? îi șuieră în ceafă colonelul Giurgea. Unde te duci ?

Androne trecu disprețuitor pe alături și prinse pătimaș tocul în mină, înălțîndu-și fruntea peste privirea rece a doctorului Ancuța :

— De s-ar putea, aș semna cu singe. Socotesc războiul lui Hitler o crimă și ca atare îl condamn.

„Minte, ticălosul ! vroi să țipe colonelul Giurgea. Minte ! Se teme să nu-i puie rușii pielea pe gard și de-aia se terfelește în mocirlă. Nemernicul !“

Iatagan tresări nervos. Toată ființa îi fu zguduită de un cutremur, sîngele îi pieri din obraz, apucă în neștire brațul lui Mazilu și se sprijini de el clătîndu-se.

— Ce e cu tine ?

— Hariton ! șopti înfiorat soldatul. Uite-l !*

Într-adevăr, maiorul Hariton apăruse în spațiul liber dintre paturi, cu privirea oarbă pierdută pe deasupra celor din jur și rigid în mișcări ca un mecanism. Păru o clipă totuși că atenția lui ar fi fost atrasă de soldatul care-l țintuia încordat, ezită chiar în intenția de a se apropia de locul unde se semna manifestul, apoi refuză repede teama ce-l va fi bîntuit și se aplecă automat peste foile îmbicsite cu semnături, primind cu totul indiferent tocul din mîna lui Androne.

— El este ! murmură încă o dată Iatagan, continuînd să-l constate ca pe o nălucă. A avut dreptate Rusalim.

Dar nici o clipă măcar trupul lui nu suferi zvîrcolirile de care se temuse, pe vremea cînd îl aștepta de-a lungul trecerii coloanei să-l împuște. Toate ale lui din adînc erau calme, deși durerea nestînsă a trecutului mai pîlpîia încă sub ele. Și chiar dacă împrejurarea reintîlnirii de aci nu l-ar fi protejat pe Hariton, soldatul tot n-ar mai fi fost în stare să ridice brațul asupra maiorului. Groaznica lui înfrîngere de acum și umilința cu care apăruse dintre ceilalți prizonieri, îl dezgustau îndeajuns — ca să nu-i mai dorească moartea. Și faptul că maiorul Hariton își punea semnătura pe o hîrtie gîndită și impusă de însuși Petre Iatagan, în numele celor morți și celor vii ai războiului, îi dădu o satisfacție neașteptată. Își aminti de spusele bătrînului Rusalim, cu cîteva săptămîni în urmă pe malul Donului, și fața i se lumină de un zîmbet superior. „Sînt mai om decît tine ! De-o fi să te ucidă ceva, atunci — nu arma cu care te-aș ochi — ci inima mea te va ucide ! Du-te cu Dumnezeu, domnule maior !“ Urmă apoi colonelul acela bătrîn și cocîrjit ca muma-pădurii.. Șovăi și căută bezmetic în jur :

— Oare n-au să pătească nimic ai mei de acasă ? N-au să-i bage cumva la închisoare sau să le ia dreptul de soldă ? (Își prinse capul în mîini și începu să se tînguie muiereste, cu un glas ascuțit.) Oî, doamne, de ce i-ai mai lăsat omului puțința să-și pună întrebări ?

*) Surprinzătoarea întîlnire a soldatului Iatagan cu maiorul Hariton are darul să răscolească amintirile unui vechi proces social — explicat în alte pagini ale cărții (N.A.)

— Nu vor putea băga toată țara la închisoare, domnule colonel... răzbătu pină la el glasul lui Tudor Mazilu. Semnați ! Cei de acasă, ai dumneavoastră, au să vă vadă numele pe manifest și au să fie fericiți că trăiți.

Bătrînul tresări și luă repede tocul de pe marginea patului :

— Da, vor vedea. Semnez numai ca să se afle că sînt viu. Altfel conștiința mea refuză categoric scopul manifestului.

Doctorul Ancuța zîmbi, cu tristețe — gîndind că primul lor manifest împotriva războiului a fost semnat deopotrivă de oameni cinstiți, de fricoși, oportuniști și indiferenți. Încă o dată legile instinctului de conservare și ale rîndujelilor de clan își puseră pecetea pe conștiințele și faptele oamenilor. Cine era vinovat de un asemenea adevăr ?

Colonelul Giurgea simți pironite asupra lui, din toate părțile, zeci de priviri — crincene, amare, curioase, batjocoritoare. Înțelese că pentru toți se sfîrșise calvarul, numai pentru el — nu. O durere fără margini îl năpădi, luptîndu-se în străfunduri cu frica și oroarea față de sine însuși. O tăcere sufocantă plutea în jurul lui, ca o pînză de păianjen. Impleticit, se îndreptă într-acolo unde Ciribici Elisei îl aștepta cu tocul în mîină. Tăcerea îi bubuia în urechi, toate în jurul lui stăteau năclăite în fumul feștilor primitive.

— Bestii, trădători de rînd, scîrnăvii roșii ! mormăi el, fără pic de sînge în obraz. Semnez ! Dar nu cred în semnătura mea. Nu cred. M-au-zîții ? Nu cred în nimic.

Și tot cerul se prăbuși peste el — pirdalnic, pedepsitor, negru ca noaptea...

...În dimineața ultimei zile a anului 1942, convoiul ofițerilor prizonieri ajunse la porțile lagărului din satul Oranki.

PETRE SOLOMON

MICA SUITĂ MITOLOGICĂ

„OMUL MODERN, PE EL IL CINT“

Walt Whitman

I

*Vezi, casele se-ndeașă una-ntr-alta,
Cînd bezna după umeri le cuprinde.
Ca niște nușeri se închid, pe balta
Noptatecului cer. Arar se-aprinde*

*In ele cîte-o palidă lumină,
Care strămută umbrelor hotarul.
Cu pași mărunți și tainici, de felină,
Colindă luna — albă cum e varul.*

*E liniște — o liniște urbană,
Care e somnul zgomotelor toate.
Doar visul, ca o luntre năzdrăvană
Pe oceanul beznelor străbate.*

*Orașul, noaptea, parcă nu-i orașul
Febril, pe care-l știi din-totdeauna.
A ostenit, și doarme uriașul.
Ca un ciclop, al cărui ochi e luna.*

*Sub raza ei legendele învie.
A ta e noaptea, deci, mitologie...*

II

*De ce-i atît de greu să cînți în versuri
Această lume-a omului modern?
Cel mai fantastic dintre universuri
Să fie, oare, mai puțin etern?*

*Mă minunez văzînd cum trec poeții
Pe lingă-atîtea zilnice minuni,
Ce dau un spor de frumusețe vieții,
Scutînd-o de străvechile minciuni.*

Minunile aceasta-s botezate
 Cu nume fără farmec : REACTOR,
 TELEVIZIUNE, ELECTRICITATE...
 Rostindu-le, nu simți nici un fior.

Elenii le-ar fi dat să poarte nume
 De zei, la fiecare. Ce Olimp
 Ar fi alcătuit această lume
 A omului modern!... Dar mai e timp!

Poeemele materiei așteaptă
 Să fie scrise. Omul — demiurg —
 Cu suflet larg și minte înțeleaptă —
 Răsare. Numai zeii-s în amurg...

III

În lumea veche, pe acest pământ,
 Minunile erau la număr șapte :
 Un far aprins de egipteni în noapte,
 Un templu, o statuie, un mormînt,
 Grădinile din Babilon, Colosul
 Din Rhodos, Piramidele — și-atît.
 Dar oamenii se minunau, pe cît
 Spun martorii — simțeau miraculosul.
 În vremea noastră, astfel de minuni
 Sînt mari cu-adevărat, și sînt puzderie.
 Și chiar dacă-s făcute-n serie,
 I-ar fi uimit, desigur, pe străbuni.
 Colosul lor din Rhodos e-un pigmeu
 Pe lângă marea Casă a Științei
 În care, din toți zeii,
 La loc de cinste-i numai Prometeu.
 În lumea veche-au fost minuni puține —
 Un far, statui măiestre, cîte-un templu.
 Dar anticii ne-au dat acest exemplu :
 Le prețuiau cum se cuvine...

IV

Întorci un mic buton, și-n încăpere
 Pătrunde Beethoven sau Bach, punînd
 Pe fugă valurile de tăcere,
 Cum ai goni un gînd.

Ridici un fel de pîlnie, în care,
 Deșerți o traistă plină de povești,
 Și în acelaș timp, din depărtare,
 Acelaș dar primești.

Apeși pe un buton, și în odaie
 Se-aprinde totul, fără să ia foc.

*Iar bezna, alungată de văpaie,
Își caută alt loc.*

*Printr-un ecran mai lat decît o carte,
Asiști la un spectacol de balet,
Sau de teatru -n sala de departe —
Pătrunzi fără bilet.*

*Și totuși, nu te miră toate-aceste
Și celelalte mari minunății,
Ce-ar fi hrănit cu abur de poveste
Atîtea vechi mitologii.*

V

*Vulcan a fost un faur de demult —
Un personaj în stil cam „Proletcult“,
Născut pe cînd, în universul mitic
Nu exista, pesemne, nici un critic.
Drept tată l-a avut pe Jupiter
Dar n-a prea stat cu tatăl lui în cer,
Ci și-a schimbat adesea locul,
Jucîndu-se cu fierul și cu focul.
A făurit, muncind noian de zile,
O pavăză de fier pentru Achile.
De-asemena, a meșterit din criță
Bijuterii, la cîte o zeiță.
Și zice-se c-a fost urît și șchiop,
Iar drept cirac avea cîte-un ciclop.
Oricum, e-un personaj și un simbol,
Creat, de bună seamă, pe loc gol.
Cei ce descind din el sînt azi mulțime
Și cer acum, nu mituri ca-n vechime,
Ci cînturi despre viața lor. Eladă,
Dacă-ar putea poezii țâi să-i vadă,
I-ar nemuri, scoțîndu-i din grămadă...*

VI

*Ciudate zvonuri se aud,
De-o vreme, dinspre Polul Sud.*

*Pe oceanele de gheață
Trec navele în lung alai.
Pe-ntinderile fără viață
Răsună omenescul grai.*

*Se miră focile bătrîne,
Mișcînd, năuce din mustăți :
Nu vor mai fi în veci stăpîne
Pe-aceste mari singurătăți ?*

*Dac-ar putea, cumva, să scrie,
Ar naște o mitologie...*

VII

Tu ai fi fost un zeu, combaină,
Dacă vreun grec te-ar fi zărit.
Te-ar fi cîntat, înmărmurit
Ca de-o priveliște de taină.

Văzindu-te cum seceri griul,
Și-l treeri grabnic, și-l alegi,
Ți-ar fi-nchinat poeme-ntregi,
Lăsîndu-i minții slobod frîul.

Ar fi văzut, curînd, că zeul
E un flăcău plin de ulei.
Și poate că și Empireul
S-ar fi golit atunci de zei.

VIII

Din fiul lui Dedal, — Icar pe nume, —
Ce-a cutezat spre cer să se ridice,
Elada a făcut un mit anume —
Destul de-adevărat, pe cît se zice.

Zburînd cu aripile lui de ceară,
S-a prăbușit în mare îndrăznețul.
Azi, oamenii aveau ceruri zboară,
Urcînd legendei din vechime prețul.

Mă-ntreb ades de ce nu ies noi mituri
Din zborurile noastre în Tărie?
Tot primele-nceputuri (și sfîrșituri)
Ocupă-un loc suprem în Poezie.

Aveau mai multă fantezie Grecii
(Și mai puțină „muncă de redacție“).
Li se părea că-s îngeri liliecii —
Dar ce-ar fi spus de-avionul cu reacție?

...E-o pasăre măiastră, ar fi spus
Și-ar fi trecut-o în Mitologie,
Să zboare, în cuprinsul ei, mai sus
Decît zburase ori ce fantezie.

Noi, pasărea măiastră o vedem
Și știm că e făcută-ntr-o uzină.
Ea însăși e un avîntat poem,
Cu strofe și silabe de lumină.

De ce s-o mai cîntăm? se-ntreabă unii
Și spatele-i întorc, mereu, minunii...

IX

Ce zarvă va fi fost în cer,
La reședința din vechime
A despotului Jupiter!
In prea senina-i înălțime,

Adus-a crainicul Mercur
O veste cutremurătoare, —
A spus-o fără înconjur
Dînd glas mîniei lui amare :

„Nemernicul de Prometeu
A deslegat din chingi Atomul, —
Uitîndu-și rangul lui de zeu,
S-a aliat din nou cu Omul“.

— „Să-l țintuim în Caucaz!“
Dădu tiranul un ucaz,
Dar îi răspunse, cred, Apollo :
— „Auzi, nu mai ești stăpîn acolo...“

Rămase Jupiter năuc
Și începu să se gîndească
— Fiind din fire cam uituc —
Pe Prometeu să-l pedepsească.

Atîta doar, că n-are cum :
Nu-i singur Prometeu acum...

X

Poeți, de zborul interplanetar
Puțină vreme, azi, ne mai desparte.
Vor poposi pe Venus sau pe Marte
Urmașii temerarului Icar.

Găsi-vor, poate, undeva departe,
Vreun neam de oameni : prea mult praș stelar
Ne-au aruncat în ochi. Afla-vom, dar,
Că bolțile nu-s chiar așa deșarte.

Vom mai cînta noi stelele și luna
Cînd le vom vizita pe îndelete ?
Pieri-va vraja pentru totdeauna ?
Întoarce-ți fața spre pămînt, poete :
Știind că, nici în cer, nu mai sînt zei,
Inchină-te la oameni. — doar la ei !...

CRISTIAN SIRBU

D U I O Ș I E

Îmi amintesc ca de o verde apă —
Porumburi nesfirșite, ciocoști —
Cind tata privind trenul, proptit o clipă în sapă,
Ti da de veste mamei, Bărăganului
Și poate chiar tristeții din ochii săi căprui :
— Uite, trece sfulgeru, Mario !
Uite, trece basageru, Mario !
— Da, Ioane, trece ! —
Ti aproba cuvîntul admirativă mama,
Ștergîndu-și cu basmaua obrajii plini de praf.

Mă minunam

Grozav :

De unde știa tata cum se numeau acele furtuni de fier și fum,
Trenurile duduind pe drum ?
Și lingă-nalta-i umbră de multă preamindrie abia mai

mă-ncăpeam,

În timp ce-n gînd iubirea-mi de fiu îi punea flori
De fusta rîndunicii și de soare
La pălăria-i veche pătată de sudoare.

Povestea asta însă de mult s-a desfrunzit.

Mama a uitat-o și tata a murit.

Dar cînd mă minunează tehnica de astăzi,

Nu știu de ce-mi place

Să-i repet cuvintele de-atunci :

— Uite, trece sfulgeru, Mario,

Uite, trece basageru, Mario !

— Da, Ioane, trece !

Parcă-i răspunde mama cu glas de vînt în batere prin lunci.

Și parcă deodată mă umplu de zîmbire,

Mă-nduioșez subit

De-această amintire.

Prin gînduri îmi adie reflexe de smarald.

Și îi simt mina tatei

Pe frunte, ca o pală de aer bun și cald !

METALURGIȘTII

*Mistreț gigant, uzina cu coamă deluroasă
Își încruntează stampa sub plopii-i somnoroși.
Amurgu-și cerne umbra umblind din casă-n casă;
Și trec metalurgiștii tăcuți și colțuroși.*

*Invingători destoinici ai durelor metale
Ce le sărută brațul și gindul sub ciocan,
Ei sînt prin descendență olimpică și foale
Nepoți moderni și mîndri ai zeului Vulcan.*

*În cale, inerției cătindu-i parcă price,
Sub bolta grea și scundă a vînatului cer,
Cutezători, ducîndu-și prezențele voinice,
Imprăstie în treacăt miros de foc și fier.*

*Simțind că vor fi puse-ntr-o zi pe nicovală
De-acești titani ai muncii, din fața lor, pe străzi
Stihiile văzîndu-i, de teamă, fără fală,
Se-ascund ca niște mițe în umbra din ogrăzi.*

*...De arta lor vestită vorbesc copacii-n șoapte...
Și se îngroașă umbra amurgului căprui.
Și ochii lor par puncte ce luminează-n noapte
Și trec pe trotuare ca niște mari statui.*

SÎNT CA O STRADĂ

*Sînt ca o stradă lungă de umbră încă plină
Ce năzuiește zilnic să iasă la lumină.
Nu mai zăresc de unde mi-am luat în lume mersul
Și nici răscrucea unde mă-mprietenii cu versul.
Ațita știu că-n urmă sînt ierni cu crivăț sur
Cu lupi și-omăt ce cade din cer ca dintr-un ciur.*

*În depărtări afunde, ca o lucire-albastră
Mi se arată mama torcînd la o jereastră.
Și-n lupta spre lumină, cînd sînt rănit vreodată,
Îi chem în gînd portretul și rana-i vindecată.*

*Pe ici, pe colo, iată, stau cîrciumi vechi, închise,
Unde-am gustat din vinuri, cu ochii plini de vise
Și-ateliere unde făcui ucenicie
Lucrînd încălțăminte și cărți de poezie.*

*Iubirea,-n casa-aceea cu genele cernite
Mi-a decedat în chipul unei femei iubite
Ce sufletul prin neguri mi l-a-nSORIT o clipă —
Și-azi nu știu-n care spații vislește din aripă?
De-atuncea sînt în doliu și inima-mi pustie
O cată pretutindeni prin zări de veșnicie.*

*Pe tot parcursul străzii sînt pomi cu ramuri grele
De păsări care cîntă din cîntecele mele.
Sînt păsări minunate cum mi s-arată țara :
Cîntezi și rîndunele ce-anunță primăvara.*

*De nu aș fi în doliu m-aș bucura mai bine
De vremea-ntrezărită, de vremea care vine.
Mi-aș răsădi în poartă un pui de plop din care
Să văd tot mai departe în ziua viitoare.*

*Trist, însă, cum mă aflu eu merg mereu-nainte
Printre mijiri de ziuă, cu flori și cu morminte
S-ajung către lumînă așa cum se cuvine
Oricărei străzi a vieții ce-a mers la fel ca mine.*

DORMI, COPAC OSTENIT

(BUNICA)

*Dormi, copac ostenit.
Iată, de fereastră
Noaptea și-a lipit
Fruntea ei albastră.*

*Se împlinește-o nouă veșnicie
Pe care-o măsurăm cu-al vieții noastre zbor.
Tuturor, copac bătrîn, și fie,
Somn ușor.*

*Frunze octogenare, odihniți-vă,
Vintului i-am spus să tacă și s-aștepte.
Aripi albe, liniștiți-vă,
Frunze înțelepte.*

*Crengile acestea plâpînde
Mi-au legănat duios copilăria,
Ca razele lunii de curate și blînde.
Să fie-atît de scurtă veșnicia ?*

*Dormi, copac ostenit,
Au așipit orașul și Cetatea.
În bronzul cîntecelor a lovit
Cu-o aripă — eternitatea.*

*Ne-ntrelegăm cu lanțuri de argint,
Din bobi de clipe țesem munți de vreme.
Și torțele pe care le purtăm aprind
Speranțe, tinerețe, și poeme.*

*Zguduitor de mindri și de neștiuți,
Noi respirăm sublimul în tot ce-i demn de faptă.
Și armăsari de foc puternici și temuți
Pe fiecare-n poarta viitorului ne-așteaptă.*

*Ci dormi, copac ostenit.
Ne vom trezi cu toții mîine dimineață*

*Și cei ce-am priveghiat, și cei ce am dormit.
Ne va trezi sărutul soarelui pe față.*

*...Vreau să îți povestesc în zori
Scumpa mea, bătrîna mea :
Cu ceata mea de luptători
Am coborît din înălțimi o stea.*

*O stea ce-ți tremura odată-n ram
Cînd tinerețea-n tine mai cînta.
În palmă-o țin, în inimă o am,
Împărtășește-te din ea.*

*Și uită tot. Eu știu, din amintiri
Otravă adunăm adeseori.
Foșnește-ți iarăși crengile subțiri
În vînt de zori.*

*Și las'să zboare vrăbiile-n cer,
Alungă tot ce-odată te duru.
Și-nvață-ți strănepotul pionier
Străvechiul cîntec „Slobod îi drumu'“ ...*

Deva, mai 1956.

GEORGE ENESCU

PLECAREA LA STUDII

Zbori tu sanie ușor, dalbă-ți este trena,
M-or bătea alte ninsori la Paris sau Viena!

Ca un stradivarius vechi, haitele de vinturi
Mă pătrund și mă prefac în zăpezi și cînturi!

Hai, tu surugiu bătrîn pierde-mă în zare,
Sînt prea mic pentru dureri, pentru plîns prea mare.

Bun rămas potici și crîng, colțuroasă hrubă,
Nu vă uit, veți dăinui lingă piept, sub șubă!

Bun rămas spînatec deal, agrișe de rouă,
String sub gene cum stringeam din lunci frunza nouă.

Bun rămas prisace vechi, sufletu-mi se roagă
Cît mă' nulte flori să dea buzna prin viroagă.

Pentru tine-am să mă rog stîncă-n vînt golașă
De țerigi, de mușchi, să-ți dea lutul o cămașă.

Pentru voi am să mă rog turme de țigaie,
Cît mai țragezi colți să dea iarba prin zăvoaie.

Pentru voi am să mă rog sălcii despletite
Doar de soare și de veri să vă știți iubite!

Pentru voi am să mă rog, truditori pe sapă:
Glia să vă dee rod, iară cerul apă!

Hai la drum omăt pușos, alb te-oi duce-n spate,
Ca pe un tovarăș drag sau ca pe un frate!

Hai la drum cu mine-n zări sprintenioară horă
Tot de mîină să mă porți așa ca o soră!

Să mă ierți mamă, cîndva, m-ai lovit mai tare,
Și am plîns — nu mă durea. Azi nu plîng — mă doare!

...Și în urma lui era ziua și mai mică,
Parc-o parte din lumini le-ar fi dus în scripcă.

Și în urma lui era ger mai acătării,
Parc-ar lua un strop cu el din căldura țării!

Parcă-n urma lui strigau întinse bungeacuri:
— Mai rămii, o clipă stai!

Și-a rămas el veacuri.

ION BĂNUȚĂ

M E S A J

1

*Cînd mi-ai trimis marea lumii chemare
unde eram, iubito, unde eram?
Eram în peșteri, ori eram pe mare,
și ce fel de hram al iubirii purtam?*

*Eram în junglă, un om printre fiare,
ori în vre-o casă fermecată, la geam,
umblam pe drumuri cu doruri hoinare,
sau primul foc pe pămînt l-aprindeam?*

*Eram poate-n uzină, rob în zadar,
ori secerător pe moșie, -n vară —
sau vre-o reclamă vie în galantar
cu inima fierbinte și amară.*

*Sau poate-am fost gornistul, — amarul —
Cumplitului Ion Vodă, la Roșcani,
ori am trecut cu oastea nouă hotarul
să liberez pămîntul robit, de ani.*

*Ori am fost vr-un vraci în arca lui Noe
prezicînd muntele salvării,-Ararat,
strălucind, în nemurire, ca Joe,
ca Ceres. în prima zi de secerat.*

*Poate că eram Omul tău iubit
din cîmpia cu mireasmă de vară,
adăstînd sub stele, în fînul cosit,
dornic de iubire întîia oară!*

*Cînd mi-ai trimis marea lumii chemare
unde eram, iubito, unde eram?
Eram în peșteri, ori eram pe mare
și ce fel de hram al iubirii purtam?*

2

De mii de ani, soră, hramul iubirii
prin neștiutele-adâncuri îl purtam,
mi-l dase mama, din tainele firii,
și de furii lumii cu grijă-l păzeam.

O! imens e firul iubirii mele!
M-am dus prin grînele coapte,-n vară —
în bordeie, în țarcuri de nuiete,
unde-a fost pîinea săracă și rară.

Am mers pe albii cu praț rar de aur
unde era foamea împărăteasă...
Văzui robi cu ochi și inimi de fauri
cu barba-aprinsă de soare, nerasă.

Prin galeriile de întuneric
m-am dus, în minele străvechi de cărbuni,
ale stăpînului atotputernic
și-n cimitirul minerilor, sub pruni.

Am mers prin saloanele fermecate
pline de ură, de lene, de desfrîu,
de bancheri, de fete albe, furate,
scăldate-n șampanie, ca într-un rîu.

Am mers să aflu iubirea de mamă,
de rob, de neamuri, de iarbă, — de tată,
să-i iau urii cea mai cumplită — vamă
de vrea în „Cetatea-vieții“ să bată.

Veniți cu mine, prieteni! În lume
S-aude glas de iubire curată,
Iubire de Om, și-acest măreț nume,
îmi prinde țința-ntreagă, mă-mbată.

Cînd mi-ai trimis marea lumii chemare,
unde eram iubit, unde eram?
Eram în toate, în fiecă floare
și pe tine de mii de ani te-așteptam.

I N E L U L

După vreo douăzeci de ani de serviciu la un șir întreg de posturi de jandarmi rurali, la Mehadia o vreme, apoi la Măidan, în Caraș, și pe urmă la Domasnea, plutonierul major de jandarmi Victor Varlam a izbutit să se stabilească la Lugoj, la comandamentul Legiunii Severin. Devenise un fel de „plutonier cu aprovizionarea“. Trimiterea la posturi efecte militare, cartușe, pistoale, saci de merinde, cătușe, zahăr și cafea de malț, arpacaș, boia de ardei, conserve și făină.

Ideia mutării la oraș n-a fost a lui, ci a nevastei sale. Aveau o fată, pe Iconița, și buna ei mamă vroia s-o vadă la oraș, domnișoară adevărată, s-o ducă la baluri și să se mărite bine, cu un notar, cu un preot, în orice caz cu un domn. Victor Varlam s-a lăsat convins asupra acestei necesități, numai după lungi și interminabile discuții, după certuri violente și după amenințări, din partea soției sale, cu divorțul.

La orice post de jandarmi rurali, el se simțea ca peștele în apă. Era omul cel mai tare din sat, mai tare decât notarul, primarul și percepătorul la un loc. Simțea că era ca un mic dumnezeu. Se obișnuise cu plocoane, miei, porci de lapte, țuică, fructe, cașuri, unt, smântină, miere, toate îi veneau de-a gata, de la oamenii nevinovați care vroiau să se pună bine cu „domnu' șăf“, ca și de la cei vinovați pentru vreun scandal la birt, pentru vreo „bătaie“ duminică, la horă, pentru furturi, ori pentru alte pricini mai mari ori mai mici. Chiar și preoții împărțeau cu el colacii primiți la înmormântări. Cît a stat la țară n-a cheltuit nici măcar „cincizeci de bani“ din soldă. N-a avut pentru ce. Țigările îi veneau gratis de la circiumari și nu fuma „Plugar“ ori „Naționale“, ci „Aviator“. Ii dădea mâna să facă lux. Nici băutura n-o plătea. La horă, cînd ieșea cu nevastă-sa și cu Iconița, se așezau pe scaune ca la teatru, lângă muzică. Preotul și preoteasa la o parte, notarul și soția lui de altă parte. Domnul șăf, la mijloc, pe locul de onoare. El era cu carabina. O lua de la spate și o așeza ca pe-o nuia de alun, pe genunchi. Preoteasa se spiera :

— Domnu' Varlam, n-o întoarce cu țava către mine, să nu fie încărcată, doamne ferește!..

Varlam rîdea și spunea liniștitor :

— Doamnă preoteasă, n-aveți grijă, că-i pedica pusă...

Și se fandosea țacănind din cocoașe, din înălțător, ori plesnind cureaua carabinei de patul armei.

Un an întreg s-a tot certat Varlam cu nevastă-sa. Până atunci toate fuseseră bune. Dar din clipa când nevastei sale i-a intrat în cap că norocul Iconiței e la oraș, ori unde, dacă nu la Timișoara, măcar la Orșova, ori la Caransebeș, numai la țară nu, Varlam n-a mai avut pace în casă :

— Bărbate, nu mai stau la sat și gata! M-am săturat de glod, de plictiseală și de urit. Iconița parcă boalește. Se ofilește sărăcuța, ca o floare, și n-are cine se uita la ea. Acuș împlinește douăzeci de ani și îi trece vremea. Dacă stăm așa nu mai găsim noi pețitor pentru rangul ei. Ai s-o dai după un țăran?

Lui Varlam îi venea greu să se desprindă de sat. Se temea că la oraș înțarcă bălaia. Din pricina asta i-a și spus nevastei sale, fără înconjur :

— Aici ne vine totul plocon. Ai plătit vreodată măcar un leu pentru lapte? N-ai plătit! Dar pentru carne? Nici pentru ea! Pentru nimic! La oraș are să fie altfel. Rupi din soldă cinci sute pentru lapte, cinci sute pentru piine, cinci sute pentru zahăr, cinci pentru făină, cinci pentru carne... păi nu se duce dracului solda?

Dar nevastă-sa era pregătită pentru orice afront. Ea avea de multă vreme răspunsurile gata aranjate; le discutase îndelung cu Iconița, alături de care își plîngea soarta ei cea rea.

— Cum mă? Ești majur, ori ești țopîrlan de la coada vacii? Ce domni stau la sat ca să-ți vadă fata, să o îndrăgostească și s-o ceară în căsătorie?

De aici discuția lua înfățișarea unui dialog de teatru. Varlam întreba :

— Preotul și învățătorul nu-s domni?

— Ba-s' domni...

— Atunci ce mai vrei?

— Dar popa nu-i căsătorit?

— Nu vorbesc de el. Ce, nu mai moare niciodată?! N-o să vină și aici un popă tânăr?

— Popa vine cu nevasta de-a gata. Nu-i dă parohie fără să aibe nevastă.

— Și învățător, n-o să vină unul tânăr?

— O să vină, dar pină atunci îmbătrînește Iconița.

Pină la urmă Varlam s-a dus la Lugoj, numai așa, să cerceteze terenul. Domnului căpitan Ionel Stratulat i-a adus un miel tăiat gata (era în luna mai) și o damigeană cu țuică de Domașnea. Acasă la domnul căpitan, unde s-a înfățișat cu darurile, a salutat pe doamna căpitan militărește și parc-ar fi dat un raport, a rostit simplu :

— Am adus un miel și o damigeană, din puținul pe care-l avem și noi. Domnul căpitan mă știe. Sînt plutonierul major Victor Varlam, șeful de post de la Domașnea. Vă rog frumos să-i spuneți că i-am adus... și eu...

Varlam știa cum să procedeze. Bătălia era pe jumătate cîștigată. Pentru damigeana de țuică, Stratulat, un bețiv fără pereche, ar fi fost în stare să-l propună chiar pentru „Bărbăție și Credință“, ori pentru „Serviciul credincios“ clasa întâi. De la locuința căpitanului, ușurat de greutatea damigenei (erau acolo 15 litri de țuică!) și de aceea a mielului (alte 10 kilograme!), Varlam s-a dus direct la comandamentul Legiunii de jandarmi. Dar n-a îndrăznit încă să se arate căpitanului. S-a mulțumit să se întilnească și să vorbească pe îndelete cu plutonierul Ion Marină.

comandantul companiei Depozit. La amiază, a fost poftit acasă la Marinache. A mâncat niște mâncăruri din Regat, ciorbă de miel acrită cu borș, apoi drob și friptură la tavă. Masa a fost stropită cu vin de la Buziaș, unde Marinache avea niște legături tot din cadrul jandarmeriei. Prietenii vechi cum erau, Varlam nu s-a sfiit de Marinache să-i spună pe larg pricina pentru care a venit „atita de *inopinant*“ la Lugoj. Și nici nu și-a ascuns mirarea să-l vadă pe Marinache că trăiește, hardomnului ca-n sînul lui Avram, măcar că nu e la un post rural, ci la o amărită companie Depozit. Marinache i-a răspuns, tot fără înconjur :

— Dragă Victore, să bat în lemn, că n-am de ce să mă plîng. Vezi și tu. Carnea-i carne, piinea-i albă, vinul vin...

Erau singuri, numai ei doi în odaia mare a locuinței. Stăteau dezbrăcați de tunicile grele, din postav gros, siniliu, pe care le așezaseră pe speteaza scaunelor. Stăteau ca tot omul după masă, în fața paharelor de vin și trăgeau mulțumiți din țigări. Din bucătărie venea pînă la ei zvonul obișnuit în oricare loc asemănător după sfîrșitul mesei. Doamna „plutonier“ priveghea spălatul vaselor și preparatul cafelelor. Vasele nu le spăla ea, ci Ion, un soldat cam leneș și cam prost, de la compania Depozit. Varlam o auzea pe soția camaradului său de arme poruncind neobosită :

— Ioane, așează cratițele colea !

— Ioane, după ce termini cu vasele te mai înviiorezi și tu. Spargi niște lemne.

— Vezi că securea e la madam Ionescu. Du-te chiar acum și-o cere, că puturoasa aia se întinde la somnul de după amiază și nu se mai scoală nici să bubuie tunul !

— Stai, mă, întii șterge farfuriile ! Cui vrei să le lași ?

Varlam încremenise cu paharul de vin în mînă. Se uita la vinul roș cu ochii micșorați de plăcere. I se părea că se găsește, nu la Marinache, ci acasă la el, la Domașnea. Tot așa poruncea și nevastă-sa, soldatului. Pe al lor îl chema Semion. El spăla vasele ca și Ion, el tăia lemne, el aducea apă de la fîntînă, el spăla rufe, el săpa în grădină...

— La ce te gîndești ? I-a întrebat Marinache.

Varlam a răspuns, tresărind ușor :

— Ai și tu soldat... Trăiești ca și noi cei de la posturi.

— Trăim mai bine, că aici e oraș, nu stăm între mocofani și căcănari.

Varlam nu s-a simțit jignit. A răspuns :

— M-am hotărît. Mă mut și eu la oraș.

2

Treaba asta nu s-a putut face însă, decît înspre toamnă, la întii septembrie. Cînd a făcut socoteala cîtă țuică l-a costat această mutare, cea-stă dulce răscruce a vieții sale, Victor Varlam a văzut cutremurîndu-se că a dat aproape o sută de kilograme de țuică, o puțină de caș și un sac de grîu. Toate le-a înghițit căpitanul Stratulat, care însă, a dovedit că are cuvînt și putere. L-a pus plutonier major cu aprovizionarea. Nu numai că l-a pus acolo, dar i-a și spus limpede :

— Ai văzut ce-i în magazie ? Ca la „Vulturul de mare cu pește în ghiare“. Eu știu că nu poți sta în zahăr fără să-ți îndulcești degetele. Dar să ți le îndulcești cinstit !

Rostind cuvintele acestea, căpitanul a rîs cu vădite subînțelesuri. Și Victor Varlam a subînțeles totul, fără nici o greutate.

Ion Marinache îi găsise o locuință, gard în gard cu locuința lui, pe strada Victor Vlad Delamarina :

— E casă bună, sănătoasă, și unde mai pui la socoteală că pe Vlad ăsta îl cheamă ca și pe tine, tot Victor !

Dar Victor Varlam n-a primit oferta camaradului său. Militar fiind, n-a primit oferta din motive strategice :

— De ce să-mi vadă cerul gurii ? Poți să te încrezi în el ?

A găsit o casă în altă parte, pe strada Făgetului, alcătuită din trei camere, bucătărie, cămară, șopron, curte cu straturi de flori și cu irandafiri altoiți, curte pentru păsări și cu o grădină destul de mare. În aceeași toamnă a și cumpărat casa asta în care venise întii cu strîngere de inimă ca oricare chirias.

Dacă ar fi judecat lucrurile după întîmplările petrecute în timpul mutatului, Victor Varlam ar fi zis că plecarea lor din Domașnea era aidoma „alungării din ra”. Dar nici o clipă măcar nu s-a gîndit s-o asemene pe nevastă-sa cu un dumnezeu aprig, cu biciul în mînă, alungînd din eden întia pereche de fericiți ai lumii. Dimpotrivă, el era fericit și încrezător, în vreme ce nevastă-sa devenise dintr-odată bănuitoare și neliniștită.

Încărcaseră într-un vagon de marfă toată mobila și tot calabălcul gospodăriei lor din Domașnea. În ziua aceea, la întii septembrie 1940, se pornise o ploaie rece și tomatică. Încărcarea boclucurilor în vagon a durat o zi întreagă. Doi țărani cu carele, rechiziționați de Varlam, au cărat mobila, cuferele și lăzile, și, laolaltă cu cei patru soldați ai postului de jandarmi, au ajutat la urcatul și așezatul lucrurilor în vagon. Nevasta lui Varlam păzea casa, Varlam stătea în ușa rulantă a vagonului tras la rampa de încărcare, iar Iconița păzea transporturile pe șoseaua ce leagă Domașnea de gară. Ploaia rece o pătrunsese pînă la piele și dîrdîia de frig, dar tatăl ei o îmbărbăta nu fără o dulce mînie :

— Lasă că așa-ți trebuie ! Vrei să te muți la oraș, păzește-ți zestre ! Că noi pentru tine asudăm !

De fapt, Varlam era fericit că se mută. În sfîrșit era sigur că la Lugoj avea să aibe o viață de o mie de ori mai plăcută decît la Domașnea. În schimb nevastă-sa parcă era alta. Devenise de nerecunoscut. Găsea pricină de ceartă în fiecare lucru :

— Sigur că da, plouă ! Acuma și-a găsit și ploaia asta, să ne strice mobila ! Vezi, bărbate, cum urcă boii ăștia dulapurile în vagon să nu le ciocnească și să nu le zgîrie, că ei n-au grijă !

Varlam era sătul de vorba ei. Stătea la vagon mai rău decît o santinelă, totuși (lucru pe care o santinelă nu l-ar fi putut face) se încălzea trăgînd într-una dintr-o sticlă cu țuică pe care o ținea în buzunarul adînc al mantalei.

Oamenii se bucurau într-ascuns că pleacă vechiul lor major, dar nu îndrăzneau să-și arate pe față mulțumirea, mai ales că nu știau ce fel de om o să vină în loc.

— Pleci, dom'șăf, îi spuneau lui Varlam cînd ajungeau cu carele în fața vagonului.

— Lasă că vine în locul meu tot un om bun ca și mine, îi liniștea Varlam, iar ei se uitau la el cu priviri sfredelitoare, căutînd parcă să citească pe obrazul țeapăn și înfricoșător, înțelesul adevărat al spuselor sale.

3

Pînă seara vagonul a fost gata încărcat și plumbuit de șeful gării în persoană, ca să vadă și domnul plutonier Varlam cît ține cefereul la el. Dar, atașarea la un tren urma să se facă abia a doua zi, la cursa Orșova-Timișoara, de la ceasurile nouă și treizeci dimineața. Pînă atunci, Varlam a pus la vagon o santinelă înarmată, iar el cu familia, s-a întors în sat. Om de viață, om „cu inima de aur“ cum i-a plăcut să-și spună singur în ceasurile acelea ale despărțirii, Varlam a ținut cu tot dinadinsul să facă un chef de rămas bun. Cheful a fost făcut într-o odaie retrasă a birtașului Oprean Nicolae, om care era îndatorat și la mai mult față de Varlam. La acest chef au fost de față domnul părinte Partenie Oțel cu preoteasa, notarul Gheorghe Ijac cu soția, negustorul Opreanu cu toți ai casei și bineînțeles, domnul primar, singur, fiindcă nevasta lui se săvîrșise din viață cu vreo trei ani în urmă, iar pe țiitoare nu îndrăznea s-o scoată în lume. Asta era o cojocăreasă, cam slută și cam bătrînă, dar bogată peste măsură.

O noapte întregă s-a băut pe rupte și s-a mîncat ca la marile ospete de la Băile Herculane, friptură de curcan cu măslina, salam de iarnă, păstrăvi prăjiți, aduși de la Corneseva, prăjituri cu nucă și cu mac, țuică de Crușovăț și vin de Severin.

Ultimul „fapt de bine“ al lui Varlam era răsplătit cum se cuvine. Opreanu Nicolae avusese un șăgîrt, un băiat de prăvălie. Cu vreo două luni în urmă băiatul s-a prăpădit într-o noapte, pe neașteptate. S-a răspîndit repede zvonul că băiatul n-a murit de moarte bună, ci din bătaia mîncată de la Oprean. Unii spuneau că ar fi auzit zbieretele copilului cu o seară înainte de a muri, dar Varlam a dat autorizație de înmormîntare fără să clipească din ochi. E adevărat că Oprean o cam bîgase atunci pe mîneacă, dar nimeni din sat n-a aflat că omul vorbise cu Varlam și că aranjase ca lucrurile să fie bune, la locul lor. Acuma, în ultima noapte, Oprean ținea să-l răsplătească pe Varlam. E drept că la un moment dat Varlam a ieșit cu Oprean în curtea casei, să se ușureze. Și cum era bine amețit, Varlam i-a spus:

— Văzuși domnu' Oprean că mîncăm coliva ăluia în pace și onor?

Oprean a tresărit înfricoșat de grelele sale aduceri aminte, dar Varlam l-a liniștit:

— Lasă, domnu' Oprean, că mortul de la groapă... știi dumneatale... Vorba e că ți-ai făcut pomană cu lepra aia. L-ai înmormîntat pe cheltuiala dumitale.

— Hai înăuntru, domnu' șef, că-i frig afară, a zis Oprean tremurînd în întunericul umed.

4

Spre ziuă, pe la ceasurile cinci, negustorul Oprean Nicolae a spart cheful. De fapt popa Oțel era tuci. Cîteva ceasuri în șir cîntase vreo zece psalmi, apoi trecuse la cîntece lumești și, clipind din ochi, striga:

Bun e laptele de oaie
Toate vinele le moaie...

Preoteasa l-a luat acasă, înspăimîntată, dar pe ulița comunei, pus-tie la ceasul acela timpuriu, glasul popii Oțel a sunat mai tare decît cor-

nul prelung al văcarului, stîrnind cîinii de prin ogrăzi și sperîind cocoșii urcați prin pomi și pe garduri.

Oprean Nicolae pofțise orășanește familia domnului Varlam să doarmă într-o odaie alăturată, dar Varlam a refuzat cu aerul unui grof care se duce la foisorul său de vînătoare :

— Pardon, domnu' Oprean, că am vagonu-n gară ! Dacă a adormit soldatul și-mi sparge vreunul vagonul ? Ha ? Cum e atunci ?

Oprean n-a mai insistat și Varlam s-a dus la gară, pe jos, cu nevasta și cu Iconița după el. Nevesti-si i se umflaseră picioarele și o strîngeau pantofii de năbuc, așa că s-a descălțat în capul satului și a continuat drumul în picioarele goale, ca țărăncile. Varlam i-a și spus cu un glas ce părea a fi plin de laudă și mîndrie :

— Gata-i, cocoană, de azi înainte ai să calci numai pe trotuar ! Să te înveți a călca popește, că desculță nici în dormitor nu te mai las ! Iți cumpără munda papuci de casă cu pompoane de mătăsa și cu tocul 'nalt cum am văzut că poartă doamna lui dom' căpitan Stratulat !

Nevasta lui Varlam n-avea chef de vorbă. Era frig, plouase peste noapte și cerul era încă noros, iar ea trebuia să meargă în picioarele goale. Iconița pica de somn și abia pășea pe poteca bătătorită dincolo de șanțul șoselei. Varlam mergea pe mijlocul drumului, vorbind fără conținere, ca o moară desferecată :

— Gata ! Acuma nu mai bat pe nimeni cu funia udă și cu gîrbaclul de sîrmă ! Acuma-s și eu domn adevărat... tu-i pasca mă-sii de treabă ! Ehe, păi unul singur are să fie Varlam Victor la Lugoj ! Am onoare să vă salut !... Cu toată stima ! Bonjour !... Pe Iconița o dau la școala de menaj, ori o facem telefonistă, ori învață mașina de scris... Toată ziua cu creionul la ureche !... Oh, Domașne, Domașne ! Aici mi-am mîncat anii cei mai frumoși...

Așa a ținut-o pînă la gară, fără încetare. Cînd au ajuns pe peronul ud, răcoros sub coroanele mari ale celor trei castani stufoși, Varlam a ordonat simplu, cu convingere :

— Toată lumea la vagon !

Degeaba a protestat nevastă-sa, degeaba s-a împotrivit Iconița, fiindcă Varlam s-a dus direct la ușa vagonului, a rupt sfoara cu plumb, a deschis ușa pînă la perete și a intrat în vagon. Un divan era la îndemînă. S-a trînit pe el, îmbrăcat cum era și a adormit repede, sforăind gros, ca un om istovit de cine știe ce munci grele. Nevastă-sa și Iconița s-au așezat pe două scaune, triste, oboseite, cu privirile încețoșate. Soldatul plecase, învoit de „doamna plotonier“.

— Du-te Semioane, du-te și culcă-te, că de-acuma stăm noi !

Varlam s-a trezit abia la orele nouă și jumătate, la zgîlțiturile produse de manevra vagonului cînd a fost atașat cursei „Orșova-Timișoara“. S-a trezit brusc, întrebînd înspăimîntat :

— Ce-i ? Ce s-a întîmplat ?

— Culcă-te, că nu-i nimic ! I-a liniștit nevastă-sa. Am pornit spre Lugoj.

Varlam a ațipit din nou vreun sfert de ceas pînă cînd cursa icnind din greu la urcușul „Poartei Orientale“ a intrat în tunelul cel mare, învăluind vagoanele în fum. Atunci, la fumul care a pătruns în vâlătuci groși pe ușa rulantă lăsată deschisă, Varlam s-a trezit iar, într-o violentă criză de tusa. A vrut să închidă ușa, dar nevastă-sa a sărit cu gura :

— Las-o dracului, să nu cazi din vagon !

N-a închis-o, rămânând pe divan, în capul oaselor, cu gura în reverul mantalei, cu ochii înroșiți, bulbucăți.

De la Teregova a început a ploua mărunț, mai mult un buratic rece, întristător.

Nevasta lui Varlam fusese în două rînduri la Lugoj în ultimele săptămîni, văzuse casa unde aveau să se mute, dar ca femeile, își făcea griji din toate mărunțișurile :

— Oare s-o fi uscat zugrăveala ? N-o fi șterpelit careva roata de la fîntînă ? Cu ce cărăm mobilă de la gară ? S-o cărăm mai bine spre seară, să nu vadă lumea că nu avem mobilă modernă...

Varlam nici n-o asculta măcar. Stătea pe marginea divanului, cu obrăjii în palme, privind la repede desfășurare a peisajului muntos prin care trecea trenul zdrăngănind din toată fierăria sa. În gară la Caransebeș s-a ridicat de pe divan și s-a așezat în cadrul ușii, rezemîndu-se de bara metalică. L-a văzut pe frate-su, pe Partenie, care venise la gară după „poștă“. Partenie era îmbrăcat ca de obicei în uniformă sa vînață de factor poștal, veche și decolorată de soare. L-a strigat pe Partenie cu o falsă dragoste fraternală :

— Măi, omule, ce mai faci ?

Au vorbit vreo zece minute tot soiul de nimicuri, ca doi oameni care nu prea au ce-și povesti. A vorbit mai mult Victor. A vorbit cu aerul unui om care e chemat să joace un rol însemnat în istoria noii sale garnizoane, înflorind lucrurile, învâluind adevărul într-o poleială voit-strălucitoare :

— Am fost cerut la Legiune, ofițer cu aprovizionarea. Ce vrei, mă ? Nu mai are nici jandarmeria oameni. Acî trebuia unul de nădejde. S-a intervenit la București, la Inspectoratul General al Jandarmeriei, chiar la domnul general Bengliu. Acuma ai și tu o proptă la Lugoj. Ce mai faci ? Aaa ! Nu stau așa. Îmi cumpăr casă imediat. Chiar *pertractez* cu un proprietar. Cere o sută cincizeci de mii. Mă rog, face ea și mai mult. Nu pot s-o las pe Iconița fără zestre. Iconițo, ia vină să-l vezi pe unchi-tu !...

Victor a fost însă bucuros cînd a pornit trenul și i-a curmat discuția. Nu-i plăcea mutra plouată a fratelui său și nici căutătura aceea de vițel bleg. După ce-a pornit trenul, Varlam s-a așezat iar pe divan, spunînd nevastei sale :

— Dracu' știe ce om e și Partenie ăsta ! Bleg ! Tare bleg ! Parcă nici n-ar fi frate cu mine...

Peste un ceas și un sfert vagonul a fost tras la rampa gării Lugoj și descărcat imediat. Cefereul avea nevoie de vagoane marfare pentru niște urgente transporturi militare. Era în perioada de după cedarea Ardealului și zona Aradului era înțesată de trupe. Varlam a dat o fugă în oraș, la comandamentul Legiunii de jandarmi, de unde s-a întors cu cinci soldați și cu cinci căruțe, dintre cari una era un fel de lădoaie, pentru transportul pîinii și cărnii. Tot boclucul a încăput în cele cinci căruțe și, încărcate vîrf, legate în funii, căruțele au pornit spre strada Făgetului.

5

Prin anul 1940 Lugojul era un oraș fără o viață tumultuoasă. Nu se deosebea cu nimic de celelalte orășele și tîrguri de provincie, cu toate că era capitală de județ, oraș de reședință al unui episcop unit, al unui proto-pop ortodox și garnizoană a trei regimente, dintre cari unul de cavalerie.

Plutonierul major de jandarmi Victor Varlam s-a făcut repede cunoscut într-un anumit cerc de oameni cu care el, ca „ofițer cu aprovizionarea“,

intrase din prima clipă în strânse legături. În acest cerc erau mai cu seamă negustori și măcelari, dar mai erau și cojocari, morari, paori bogați de la marginea orașului și cârciumari. Se simțea bine în lumea asta care vorbea cu o patimă neistovită numai de bani și afaceri. În scurt timp a deprins tot felul de mici obiceiuri ce caracterizează de la prima vedere pe un orașan. A început să poarte mănuși de piele, vara-iarna, cum a văzut că poartă ofițerii din regimentul de cavalerie. La Domașnea umbla cu o cămașă chiar și două săptămîni. De fapt cămășile ce le avea la Domașnea erau croite din pînză albă țărănească, ori din pînză cazonă și numai piepții gulerele și manșetele, detașabile, erau de culoarea kaki, reglementară. Și-a cumpărat două cămăși kaki, de poplin și o cravată kaki, croșetată. Tunica militară a refăcut-o, făcîndu-i un rever „ca la aviatori“. Și cu toate că după regulament n-ar fi avut voie să poarte diagonală, a început s-o poarte. La șold avea un browning cît o jucărie și era mîndru nespîș că a ajuns și el să înlocuiască pușca veche și grea cu o armă atît de boierească și fină ca revolverul de salon. Țigările, cu toate că nici acuma nu le cumpăra (le lua din magazia Legiunii, din tainul soldaților) s-a învățat să nu le mai fumeze „simplu“, ci cu țigaretul. Chiar și în felul cum s-a deprins a ține țigaretul între degetul arătător și cel mare, mai spre vârful degetelor, cu o indiferență elegantă, chiar și în acest amănunt imperceptibil al personalității sale, Victor Varlam s-a schimbat mult. E drept că uneori îl mai lua gura pe dinainte și, în cercul său, la restaurant, se trezea că strigă bătînd cu pumnul în masă de se cutremurau șprițurile și halbele :

— Stai bă, că n-am zis ultimul cuvînt !

Dar repede își mușca buza și continua pe un ton potolit și reverențios :

— Domnul Matei, parol că nu-mi stă în caracter ! Cum spuneam adineauri...

Căpitanul Stratulat era mulțumit de noul său „ofițer cu aprovizionarea“. Numai în fața lui Stratulat și a „doamnei căpitan“ Varlam devenea pentru momentele respective umil ca un soldat. Le aducea de la magazie orez, zahăr, cafea, griș, făină, tot ceea ce domnul căpitan îi spunea că nu are acasă. Totul se făcea cu atîta naturaleță, liniște și seninătate, încît chiar dacă un colonel din Marele Stat Major i-ar fi surprins luînd din hrana trupelor, ei nici n-ar fi clipit din ochi, ca și cum ar fi fost firesc să se întîmple așa și nu altfel.

După ce-a cumpărat casa de pe strada Făgetului, abia atunci a îndrăznit Varlam să-l poftescă pe Stratulat cu doamna, la un prînz, într-o duminică de noiembrie. Înțelegînd că va fi un prînz bun, urmat de un vin grozav, căpitanul n-a făcut mofturi, dar nici n-a venit singur. L-a adus cu sine și pe un căpitan din administrație, pe unul Gerota, burlac cam trecut și istovit, în vîrstă de peste șazeci de ani. Acest Gerota era de fel din Brăila. Abia a izbutit să ajungă la gradul de căpitan. Nici fumător, nici bețiv, căpitanul acesta avea numai două pasiuni : tablele și fetițele. Era în stare să joace table, nu ceasuri ci zile în șir, bine înțeles, pe bani și la mize înspăimîntătoare. Dar la Lugoj nu avea adversari și deseori se plîngea că destinul și Ministerul de Război l-au aruncat în acest oraș necivilizat. Cînd profesorul de latină, Anton Popovici de la liceul de băieți „Coriolan Brediceanu“ a remarcat că și „Ovidiu a fost aruncat în singuraticul și perifericul Tomis“, Gerota a întrebat candid :

— Cum ? Și ăsta ducea dorul tablelor ?

Cît despre fete, gurile rele de la Cercul de recrutare unde avea serviciul Gerota, spuneau că i-ar fi pe plac numai fecioarele și numai cele sub

douăzeci de ani. Dar s-a aflat că omul frecventa odată pe săptămână stabilimentul „Simplon“ și că uneori pleca duminica, pentru vreo Erzi oarecare, pînă la Timișoara.

Varlam nu știa nimic din toate astea. Era atît de fericit și mîndru că „se introduce“ în lumea strălucitoare și pretențioasă a ofițerimii, încît ar fi fost gata să taie cu sabia, ori să-l bată măr pe acela care ar fi îndrăznit să spună ceva despre „domnul căpitan Gerota“.

Prînzul acela a rămas de pomină în modesta și umila istorie a familiei Varlam. Multă vreme după aceea nu s-a vorbit în casă decît despre „ce oameni cumsecade sînt domnul căpitan Stratulat cu doamna lui“ și „ce om grozav e domnul căpitan Gerota“. Stratulat venise cu mîna goală, dar Gerota se abătuse întîi pe la o cofetărie și după cîteva minute grele de îndoieli și nehotărîri, a luat o cutie, din cele mai ieftine, cu bomboane fondante. Cutia aceasta a cîștigat din prima clipă în ochii familiei Varlam, valoarea unei neprețuite bijuterii. Vreo săptămînă de zile Iconița n-a fost lăsată să înceapă cutia care a fost așezată pe măsuța din fața oglinzii, lîngă lădița patelefonului „His'master's voice“. Varlam și soția lui n-au îndrăznit să facă vreo aluzie la căpitanul Gerota, cu toate că în sufletul amindorura creștea ca un aluat de cozonac gîndul că, „bătrîn-nebătrîn“, Gerota ar fi un soț grozav pentru scumpa lor Iconița.

N-au îndrăznit să-și arate gîndul acesta care începuse a-i mistui pe încetul, chinuitor.

În vremea aceasta însă Iconița își făcuse și ea un cerc de prietene (dactilografe și funcționare modeste de la prefectură), cu care bătea, aproape în fiecare după amiază, strada mare de la Prefectură, peste podul de fier, pînă spre gară.

În iarna aceea căzuse zăpada încă de la începutul lunii decembrie și se lăsase un ger aspru. Începuse sezonul nenumăratelor baluri și cel dintîi, a fost „balul Prefecturii“. Bine înțeles că Iconița a fost prezentă la bal și a făcut aci cunoștință cu un student de la Drept, bărbat frumos, înalt, cu o mustață „à la Clark Gable“, modernă pe vremea aceea. Pe tînăr îl chema Ion Marinescu și spunea că e în anul patru, anul ultim : „Pe urmă am să fiu avocat, cu birou și secretară, ori am să intru în diplomație“.

Marinescu a întrebat-o sentențios :

— Știi ce frumos e la Paris ?

Nici el nu fusese pe malurile Senei și cunoștințele sale asupra metropolei apusene erau livrești, culese din Paul Morand, Mihai Tican-Rumano, Pierre Loti și din vreo două baedekere consultate la bibliotecă. Tînărul era vizibil un om lipsit de inteligență, chiar și de cultură, iar „Dreptul“ pe care se lăuda că-l termină, îl făcea de fapt de vreo opt ani și nu avea decît vreo trei examene din anul întîi.

Dar Iconița, abia de cîteva luni venită din Domașnea, fără alte lecturi decît cărțile ieftine și proaste din colecția „Amantelor celebre“, nu avea de unde să știe că Ion Marinescu era un om fără căpătii. Nici părinții Iconiței cu care plecaseră la balul Prefecturii și cărora le prezentase între două tangouri pe „domnul student Ion Marinescu“ nu aveau de unde să știe că tînărul era un „golan“.

În pauzele dintre dansurile următoare, Iconița a revenit tot mai îmbujorată și fericită la locul unde stăteau țepeni părinții ei, relatîndu-le atît cît îi permitea timpul, știri noi despre proaspăta ei „cucerire“. În cîteva ore, părinții Iconiței au aflat următoarele : „Se va face doctor în Drept“. „Oh, e tare simpatic și manierat. Îmi sărută mîna de fiecare dată. Mai dă-mi mamă,

un pic de odicolon, că miros a transpirație. Auzi, vrea să se facă ambasador la Paris. M-a tratat cu o prăjitură la bufet. Mi-a spus că sînt cea mai drăguță din bal. Mi-a dat mîine un randevu. Să mă duc? De ce să nu mă duc? Tatăl lui e tot doctor în drept. A fost deputat. Acuma a murit“.

Sub această coplesitoare și uluitoare avalanșă de vești, părinții Iconiței au înmărmurit de fericire. Mama ei îi spusese la început cu oarecare mînie: „vezi că dansează prea apropiat: nu-i permite, să nu spună că ești d-alea...“ dar pe urmă s-a liniștit cu totul, ba chiar a văzut în acest gest tocmai ce visa și aștepta ea: o cerere în căsătorie. Urmărindu-i cu privirea, ea vorbea soțului ei, ușor dojenitoare:

— Vezi dragă, ce înseamnă capitala de județ? Un căpitan, un doctor în drept... mîine un doctor în spital... ori chiar un inginer... și tu ziceai că...

Varlam trăgea din țigară și spulberînd fumul cu palma, răspundea falsificînd istoria:

— Da' ce? Am zis eu vreodată că nu-s de acord? Gata, mi-am făcut stajul între mîrlani. Mi-a venit și mie timpul să viu la oraș. Eh, ce lume, dragă, ce viață!...

6

Așa a trecut iarna. Ca un vis. Ca un vis cu sfîrșit amar. Studentul în Drept Ion Marinescu, după ce a văzut că nu-i merge la Iconița, s-a retras. Iconița l-a văzut apoi pe Corso, plimbîndu-se cu alte fete. A plîns Iconița. Era la întîia ei decepție sentimentală. Atîta de frumoasă i se păruse viața așa cum trăia de cîteva luni încoace, cu plimbările pe Corso, cu balurile dese, cu micile călătorii la Timișoara pentru cumpărături (mama ei îi pregătea trusoul), atîta de fermecătoare erau clipele cînd aștepta la locul de întîlnire să vină Ion Marinescu, încît decepția, întîia ei decepție, a fost pentru inima ei curată, cea dintîi lovitură de moarte. Într-o săptămîină fața ei pînă atunci senină a devenit atît de întunecată și plină de tristețe, încît părea a fi o suferință abia ridicată din patul unui sanatoriu.

Iconița avea un suflet de o blîndețe cu totul nefirească pentru mediul în care se născuse și își trăise copilăria și adolescența. Fără școală, doar cu patru clase de gimnaziu făcute la Caransebeș, Iconița nu era nici cultă, nici inteligentă. Ea știa (și chiar îi plăcea acest ideal domestic) că nu avea să fie decît o mamă rodnică în copii, meșteră în treburile gospodărești și soție cinstită. Dar la Domașnea trăise atîția ani de coșmar, încît visul evadării din casa părintească o mistuia cu o putere nespuse de dureroasă. În atîtea rînduri îl văzuse pe tatăl ei lovind-o pe mamă-sa, înjurînd-o beat, încît în adîncul inimii ei simțea că îl disprețuiește. În cîte seri și în cîte dimineți (locuința lor era chiar în clădirea postului de jandarmi) nu l-a văzut și auzit pe tatăl ei, bătînd cu funia udă pe țărani arestați pentru cercetări! Tremura și se zbătea în pieptul ei firav, inima-i speriată și îngrozită. Iconița își îngropa fața în perine ca să nu mai audă gemetele și zbieretele celor bătuți; ea însăși plîngea în hohot și parcă fiecare lovitură de gîrbaci cădea pe spinarea ei mică și simțitoare.

Cînd a aflat și a înțeles că tatăl ei nu va mai fi șef de post, ci subofițer la unitatea jandarmeriei județene, întîia s-a bucurat pentru oamenii care nu mai aveau să fie făcuți zob cu bătaia, și abia în al doilea rînd s-a bucurat pentru ea, pentru noua ei viață după care tînjea ca o floare ținută vreme îndelungată la întuneric, dornică de lumină și de soare.

Dar, întîia lovitură i-a dat-o iubirea pentru Ion Marinescu. Săptămîni întregi după ruptura legăturilor dintre ei, Iconița a plîns îndurerată, aple-

cață asupra unui modest „oracol“ în care Ion Marinescu îi scrisese mici „souveniri“ de acest fel :

Intr-un coș cu viorele
Cîntă două păsărele
Amîndouă ciripesc
Eu pe tine te iubesc.

O vreme n-a vrut să rupă caietul cu suveniri, nici cele cîteva scrisori primite de la Ion Marinescu, dar pînă la urmă s-a hotărît. A aruncat caietul în foc, iar ea, așezată pe un scăunel în fața sobei, a privit cu ochii umezi cum se topeau în flăcările lacome filele celor dintii documente ale curatei ei tinereți.

Pe urmă, i-a fost dat să mai treacă printr-o încercare grea. Părinții ei vorbeau tot mai insistent, în fața ei, despre o eventuală partidă cu „domnul căpitan Gerota“. S-a ridicat, cu o mînie, și indignare pe care și le descoperise ea însăși, uluită, împotriva unui astfel de plan. A spus plină de o proaspătă semeție :

— Nu mi-aș lega viața de un moșneguț, nici dacă-i făcut de sus pînă jos din aur.

— E căpitan ! i-a spus tatăl ei, stupefiat.

— Să fie și mareșal ca Antonescu, a răspuns Iconița.

— Ai fi cucoană, cu ordonanță, cu servitoare... a conchis cu o înțelepciune practică, mamă-sa.

— Dacă-ți place, de ce nu te măriți dumneata cu el ? i-a răspuns fata.

Asta a pus vîrf, asta a dezlănțuit furia mame-si. Ea a dat întii în față. Apoi a sărit cu centura, sălbatic, roșu de mînie, ca la anchetele de la postul de jandarmi, tatăl ei. Chiar i-a și strigat de la prima lovitură cu centura :

— Amisă te bat, curva dracului, ca pe hoții de cai !

Așa a și bătut-o. Ca pe hoții de cai. Iconița nu furase nimic. Nici măcar un ac ; dar se împotriva cu tărie să nu i se fure dreptul la fericire. O săptămîină întregă n-a mai putut ieși din casă din pricina vînațiilor. Era numai dungi pe mîini, pe gîtul ei frumos și subțire, pe obrajii ei întristați de suferință și desnădejde.

Norocul Iconiței a fost însă acela că „domnul căpitan“ nici nu se gîndea măcar la un „mariaj“ cu fata unui tambur, fie el și de la jandarmi. Gerota habar n-avea de planurile ce se urzeau în familia lui Victor Varlam. El căuta cu aceeași neistovită plăcere parteneri la partidele sale de table și rămînea cu aceeași secretă pasiune pentru fecioarele tinere, între șaisprezece și douăzeci de ani, patimă pe care și-o împlinea plătind săptămînalele tarife la „Simplon“.

Apoi, în scurtă vreme, planul „Gerota“ a căzut din sistemul strategic al familiei Varlam, fiindcă între timp apăruse un tînăr teolog care învăța la „Academia teologică“ din Caransebeș și care, prevăzător și discret, după ce pusese ochii pe Iconița, trimisese la familia Varlam pe o mătușă a sa, pețitoare după datina străveche. El însuși, se repezea odată pe săptămîină la Lugoj și se întîlnea cu Iconița în casa părinților ei, în văzul și auzul lor de neclătită protecțiune și grijă. Iconița nu s-a putut îndrăgosti de el, cu toate că junele teolog nu era urît. Era înalt și lat în spate, încît aproape că plesneau pe el cusăturile sutanei negre. Avea o mustață castanie și un început de bărbuță, tunsă scurt, încît părea mai mult umbra unei bărbi decît o barbă adevărată. Tînărul era de fel dintr-un sat de lîngă Lugoj, de la Belinț, dintr-o familie de oameni avuți și mătușa lui, cea care îl pețise, povestea despre

el cu nereținută mândrie că știe cînta atîta de frumos „Ingerul a strigat“, încît chiar episcopul Caransebeșului ar fi spus după o slujbă, că teologul Andrei Boroș are un viitor strălucit în dioceza sa. Teologul dovedea aptitudini de mare gospodar și discuțiile sale cu Iconița se învîrteau invariabil în jurul unui singur vis îmbelșugat, de țară a Canaanului :

— Vreau să cresc cel puțin cincizeci de stupi sistematici, să am vreo patru vaci cu lapte, o sută de oi, porci, păsări... Preoteasa mea să știe țese covoare... Oh, ce frumoasă e viața într-o eparhie ca Belințul !

Iconița își amintea de preoteasa de la Domașnea care îngrășa porcii cu colaci de la pomenile morților și i se încrețea pielea pe spate, gîndindu-se că și ea avea să se întoarcă la sat, să se îmbrace în negru, să îngrășe porcii cu colaci și să moară de urît într-o viață cenușie, fără nici un orizont.

Așa a trecut primăvara, nu ca o primăvară, ci ca o toamnă întunecată. Iconița s-a frămîntat cu gîndul cum să scape de noua primejdie ce-o amenința. A hotărît să se angajeze lucrătoare la țesătoria de mătase, dar n-au primit-o fără consimțămîntul părinților, fiind minoră. Abia împlinea la Sfînta Maria optsprezece ani și încă era legată de familie cum era legat un pom tînăr de rădăcinile adînci, încheștate în pămînt. S-a gîndit să fugă la Crușovăț, la unchiul ei, ori la Caransebeș. Dar a alungat repede acest gînd pripit, înțelegînd că la Crușovăț unchiul ei ar fi primit-o fără plăcere, ba chiar ar fi trimis-o îndărăt, iar la Caransebeș, ar fi fost prea aproape, în ochii teologului. A aflat dintr-o carte din „Colecția celor 15 lei“ că moartea cea mai ușoară o ai trăgînd în piept dulcea otravă a miresmei florilor de crin, dar pînă să înflorească în grădinița lor crinii mai era încă vreme destulă. Sfîșiată de astfel de gînduri negre Iconița a slăbit și s-a făcut subțire ca trestia. Doctorul garnizoanei la care părinții ei au arătat-o alarmați, le-a spus în taină, după ce a scos-o pe Iconița din cabinetul de consultație :

— N-are nimic nici la plămîni, nici la stomac, nicăiri. Cred că suferința ei e psihologică... morală...

— Cum vine asta ? a întrebat contrariat tatăl ei.

— Poate că iubește, a răspuns doctorul, un maior înțelegător și cu un suflet simțitor, de civil.

— Aaa, păi dacă-i așa, stăm bine ! a exclamat tatăl ei, fericit că Iconița nu-i „atacată la plămîni“ cum a bănuit el la început.

7.

Într-o joi, la 19 iunie 1941 au venit părinții lui Boroș și domnul teolog, în vizită la familia Varlam. Au venit cu căruța trasă de doi cai negri și lucioși, puternici, cum sînt caii de pustă. Părinții lui Boroș erau bisericosi așa cum cade bine unor oameni care au în familie un preot. Tatăl lui Andrei cînta în strană la biserică și avea jilțul lui pentru care plătea chirie anuală episcopului. Pe speteaza jilțului de lemn sculptat, tatăl lui Andrei fixase o placă de tablă pe care un zugrav scrisese cu litere de tipar :

Ioanichie Boroș

econom

născ. 1887 + 19

Asta era una din marile mîndrii ale lui. Plăcuța aceasta de tinichea era socotită ca un semn heraldic de mare nobleță și nimeni din Belinț n-ar fi cutezat să se așeze în jilțul plătit de negustorul de porci și agricultorul

econom care era domnul Ioanichie Boroș, tatăl stimat al viitorului preot din eparhia Belinț. El și cu soția lui dăruiseră bisericii sătești și un steag pe care fusese cusută cu fir de aur următoarea inscripție: „S-au făcut și s-au dăruit acest prapuri de către Ioanichie Boroș, tată, Persida Boroș, mamă și Andrei Boroș, fiu, cu smerita lor cheltuială și credință în fața Tatălui Ceresc, în anul de la Domnul 1939, luna august, de ziua Sfintei Mării, 15“.

La prima lor vizită în casa din strada Făgetului, părinții lui Boroș au vorbit cu aerul cel mai firesc din lume despre căsătoria plănuită a fiului lor cu Iconița, ca despre un contract de vânzare-cumpărare. Atîta de mult s-a vorbit despre zestre, pămînt, mobilă, trusou și haine, încît un necunoscător al moravurilor ar fi putut crede că acolo se pune la cale nu o căsătorie, ci o vânzare. A rămas rînduit ca în duminica de Sfințul Petru să se facă logodna și părțile s-au despărțit cu nenumărate îmbrățișări și pupături, parcă s-ar fi cunoscut de cînd lumea. Iconiței i-au sunat în urechi ca un vuiet de ape involburate, toată noaptea, vorbele rostite de viitorul ei socru:

— O luăm noră-n casă, dar la noi vine în primul rînd munca și pe urmă domnia. Iconițo, la noi trebuie să faci mîncare pentru năimitori, slugi și pentru porci, trebuie să fii harnică...

Iconiței îi era limpede ce fel de viață avea s-o aștepte în casa viitorilor ei socri, la Belinț. Dar n-a mai plîns. Ochii i-au rămas uscați, fără pic de lacrimă. În schimb a simțit cum crește în inima ei un fel de mînie surdă, nepotolită. Umărul ei unde Andrei își ținuse toată după amiaza mîna într-un fel de prelungită și dragăstoasă îmbrățișare, o durea și ardea înspăimîntător acum, parcă trecuse peste pielea subțire și albă nu mîna mare a unui teolog, ci laba unui urs înfricoșător.

8

Chiar a doua zi Iconița a ieșit cu mamă-sa în oraș să cumpere crêpe de chine alb și voal pentru rochia de mireasă. Iconița a urmat-o pe mamă-sa fără chef, tăcută, dar mamă-sa, înfrigurată de apropiatul eveniment, nici n-a băgat de seamă fața întristată a fiicei sale. De la prăvălia „Nufărul Alb“ de lîngă podul de fier de peste Timiș, de unde au cumpărat materialul pentru rochie s-au dus direct la „Irma Wandenesse — croitorie și lenjerie de dame“, cea mai bună croitoreasă din tot orașul! A rămas ca pînă duminică rochia să fie gata. Însă, duminica următoare, cu o săptămîină înainte de sfințul Petru, Lugojul, Belințul, toate orașele și satele țării au fost răscolite pe neașteptate de o veste copleșitoare. S-a dezlănțuit războiul. Au bătut clopotele tuturor bisericilor din oraș, lumea a ieșit înmărmurită pe străzi, bulucindu-se în jurul proclamației lui Antonescu.

În aceeași zi a plecat la gară, îmbarcîndu-se în tren, un batalion de marș din regimentul de cavalerie și orașul a intrat brusc în atmosfera teribilă a războiului. În grădina publică din spatele prefecturii și în parcul din preajma gării programul de potpouriri al celor două fanfare militare a fost întrerupt, iar seara, în restaurantele orașului, nici măcar la „Dacia“, n-au mai cîntat orchestrele de lăutari. Comenduirea orașului a interzis cîntecele și dansul:

— În clipa asta fiii cei mai buni ai patriei își dau viața la Prut, iar aici să se cînte foxtroturi și tangouri?

„Vocea Banatului“, ziar care apărea la Timișoara, a fost prima gazetă sosită la Lugoj cu știri detaliate despre declanșarea războiului. Ziarul tipărit într-o ediție specială de două pagini, sosise în aceeași seară și chioș-

curile au fost luate cu asalt de mulțimea dornică să afle întiile știri despre război. Pe Corso, ofițerii și subofițerii mergeau parcă mai bătoși decât pînă atunci, afișînd un aer de mare răspundere și bravură, călcînd țepeni, ținînd privirile încruntate, parcă aci la sute de kilometri în spatele frontului ei se luptau pe viață și pe moarte cu un dușman nevăzut.

Numai Victor Varlam era liniștit. Iși păstrase vechea lui liniște și seninătate :

— Eu îs jandarm ! Pe mine nu mă duce nimeni pe front.

Dar chiar a doua zi căpitanul Stratulat l-a chemat în biroul său. A chemat vreo șase subofițeri, nu numai pe Victor Varlam. Și le-a comunicat fără prea multe amănunte, pe un ton rigid, parcă ar fi comunicat începearea celei mai mari bătălii din cursul istoriei.

— Domnilor, chiar în astă seară vă imbarcați în tren cu destinația Iași. Sînteți detașați acolo provizoriu, pentru cel mult o săptămînă. Treceți la Biroul Mobilizării și luați foile de drum. Mergeți în grup. La orele 21 și 15 imbarcarea în acceleratul 305. Executarea !

9

Victor Varlam abia a prididit cu pregătirea merindei și-a schimburilor, grămădite într-o valiză de carton presat, veche, paradiță și cu încuietorile stricate. Era nervos, îi tremurau mîinile, nădușea într-una și își tampona mereu fruntea și ceafa cu batista mare, cazonă, cu o dungă tricoloră în tuspatri marginile. Pentru prima oară în viața lor nevastă-sa și fiică-sa l-au văzut schimbat, parcă era alt om, parcă își pierduse mințile. Nevastă-sa plîngea în sec, presimțînd niște primejdii grozave pentru liniștea și pacea familiei lor :

— Au să te ducă pe front, dragule, și ferească dumnezeu, ai să mori pușcat, că tu nu ești învățat cu frontul...

Se vedea limpede că nici Victor nu se simțea în apele lui. Era surescitat, fuma țigară după țigară, drăcuia de-a surda pentru fiecare lucru ce nu-i era pe plac și pînă la urmă, după amiază, a hotărît să meargă acasă la căpitanul Stratulat :

— Mă duc la el și vorbesc deschis. Dau oricît numai să nu mă trimită pe front. Să meargă alții mai tineri.

S-a dus la Stratulat. N-a stat mult acolo. După un ceas s-a întors complet schimbat, vesel, radios, reconfortat.

I-a spus nevastei sale vestea secretă aflată chiar din spusele căpitanului :

— Aș, nu-i vorba de nici un front. La Iași nici nu mai e front ! E vorba de altceva, dar să nu-ți meargă gura, că-i secret militar : se pregătește ceva împotriva jidanilor din Iași. O să-i ridice pe toți. Pentru asta mergem acolo. Știam eu. Nu mă lasă pe mine Stratulat ! Sînt omul lui.

Apoi s-a așezat la masă ca să îmbrace ceva. A mîncat cu o poftă puțin obișnuită niște cîrnați de porc, slănină afumată, brînză, ridichi și a băut aproape o litră de țuică.

Infulecînd din mîncare, a ținut să nu piardă vremea și să mai dea cîteva îndrumări în privința casei :

— Nu vă întindeți atîta de mult cu cheltuielile de nuntă. O rochie, voal, cununiță de mirt și pantofi, atîta tot. Să-i mai ia și bărbatul, că-i ferior de bogătan. N-ai văzut cum se laudau cu averea lor ?

Iconița sta pe un scaun de bucătărie, fără spetează, și asculta uluită. În clipele acelea îl disprețuia și mai mult pe tatăl ei, nu pentru zgîrcenia

dovedită, ci pentru faptul devenit limpede că vroia aproape s-o alunge în brațele hrăpăreților de la Belinț. Sentimentul de adînc dispreț care-o încerca în clipele acelea venea în al doilea rînd de la chipul jalnic, înspăimîntat pe care-l văzuse la tatăl ei pînă în urmă cu două ceasuri. L-a revăzut roșu de minie, lovind cu funia și patul armei pe țărani aduși legați la postul de jandarmi, pînă cu un an în urmă. Atunci Varlam era într-adevăr înfricoșător. Ei înșiși îi era o teamă cumplită de omul care era tatăl ei. Și iată, pentru prima oară în viața ei a văzut limpede și a înțeles că tatăl ei era de fapt un om slab, desfigurat de o lașitate adîncă, de o spaimă uriașă. Acuma tatălui ei îi trecuse spaima. Stătea la masă și mîncă liniștit, calm, cu mușchii feței destinși, nu crispați ca pînă adineauri. Mîncă, rîdea uneori, și vorbea iar plin de sine, parcă se îmbăta de propriile lui vorbe ca de-o băutură dulce și tare. Mîncă lacom, șoricii bucăților de slănină îl scotea cu degetele vîrte hidos în gură și vorbea cu atîta seninătate despre lucruri ce priveau viața Iconiței, încît ascultîndu-l sfioasă ca totdeauna, fetei i se împurpurară obrazii, iar pielea i se îmboboșă înfiorată ca pielea de gîscă :

— Să nu ne grăbim cu dota. Promitem, mă rog, dar casa n-o scriem pe numele fetei decît mai tîrziu. Să vedem. Dacă moare Iconița la o naștere ? Ce facem atunci ? Ne lingem pe degete de casă.

Iconița a înmărmurit, ascultîndu-l. A închis ochii scîrbită pînă în inimă de vorbele tatălui ei. Mamă-sa a răspuns cu glasul speriat :

— Pușche-ți pe limbă, nărodule, cum vorbești ? Zii mai bine „doamne ferește de un caz ca ăsta“.

— Mă rog, mă rog, s-a corectat Varlam cu repeziciune, dar fără multă convingere. Am zis și eu așa. Poate că mor eu la Iași. O să se uite ginerele tău la tine ? O să te ia în seamă ? O să-ți dea un blid de mîncare ? D-aia zic, nu de altceva, doamne ferește !

Iconița a înmărmurit, ascultîndu-l. A închis ochii scîrbită pînă în inimă pe banca de sub nucul din fundul ogrăzii. Se însera. A stat acolo pînă cînd a strigat-o tatăl ei ca să-i spună în momentul cînd pernea spre gară :

— Am vorbit cu mamă-ta. Sîntem nevoiți să amînăm logodna pînă cînd mă întorc de la Iași. Vezi, cerceșul tatii, să fii cuminte, nu cumva să faci vreo boacăna tocmai acum în preajma logodnei. Am să-ți aduc ceva de la Iași...

10

Victor Varlam a lipsit vreo cincisprezece zile. S-a întors cu bine, sănătos și vesel, în 7 iulie, într-o luni, pe la ceasurile unsprezece noaptea. Iconița și mamă-sa dormeau cînd Varlam a ciocănit în geam, nervos, nerăbdător să i se deschidă ușa mai repede. S-a trezit mama Iconiței și i-a deschis ușa. Iconița a văzut totul pe sub dunga plapumei cu care era acoperită. Era trează și ea, dar n-a vrut să se ridice din pat. S-a prefăcut că doarme. Și a fost martoră nevăzută a unei spovedanii înfiorătoare. Iconița a mușcat plapuma dar n-a spus un cuvînt. A mușcat plapuma de minie și durere. Îi venea să țipe, să urle, să se bocească întocmai ca după mort, dar a tăcut. Vorbele tatălui ei au tăiat în carne vie. El n-avea habar că Iconița era trează și-l ascultă cuvînt cu cuvînt, încremenită sub plapumă ca o piatră.

Tatăl ei s-a dezbrăcat cu mișcări lenevoase, ca un om care a venit de la un drum lung și istovitor. Iconița l-a văzut pe furiș cum se freca între degetele de la picioare cu o plăcere deosebită. Tatăl ei mărturisea cu aerul unui adevărat erou :

— Două săptămîni nu m-am descălțat. Mi-au năpărit picioarele.
 Varlam ținea ochii micșorați, se strîmba de plăcere și spunea :
 — Oh, dragă, să-ți povestesc prin ce chestii am trecut, rămii paf. Ai crede că povestesc un film cu covboi...

Pe urmă s-a așezat la masă. A mîncat hulpav, parcă n-a văzut bucate de-o lună încheiată. Era flămînd de la drum. Mama Iconiței i-a gătit în grabă niște ouă jumări, cu slănină și i-a adus o sticlă de țuică. S-a așezat pe un scaun în fața lui. Era îmbrăcată în cămașe de noapte, subțire, răco-roasă și prin țesătura diafană i se zăreau sîinii mari, revărsați peste pîntecel rotund, masiv.

În timp ce mîncă, Varlam s-a apucat să-i povestească pe larg prin ce întîmplări nevisate a trecut. Înainte de a trece la povestit, a întrebato :

— Ei dragă, ce-ai aranjat cu logodna ?
 — A rămas pe duminică.
 — Cumpără el inele ? Așa-i datina.
 — Sigur că da. A și fost cu Iconița de-au luat probă la degete. Mîine îs gata inelele.
 — Buun ! Bravo ! Ei, acuma să-ți povestesc prin ce-am trecut. Iți stă ceasul, nu alta.

— Hai, spune odată.

— Dragă, a fost o chestie cu jidanii. Cînd am ajuns acolo, începuse să-i curețe. Au tras în ei cu mitralierele și cu pistoalele automate. Ca la abator. Pe cei care-au scăpat cu viață, i-au urcat într-un tren. Cîte o sută douăzeci într-un vagon. Am fost pus la tren. Eu, Marinache și ceilalți patru subofițeri. Eram mulți. La fiecare cabină de frinar cîte un subofițer și un soldat cu pistolul mitralieră încărcat. Mureau jidanii ca muștele. Ca muștele mureau. N-am fost prost. Toți s-au învățit, și Marinache și Ionescu Vladimir, toți. Puteam să stau cu mîinile-n sîn ? Ce, eram prost ? Am vîndut jidanilor apă. Un pahar de apă și banii jos, janconté. Cît crezi că era de mare un pahar ? Uite, atîtica, o cinzeacă de apă ! Cît plăteau pentru el ?

Nevasta lui Varlam, uluită, nepregătită să dea un răspuns adecvat, a zis : „un leu... doi“.

— Cîît ? Cincizeci de mii ! Atîta am luat pentru un pahar !
 — Ești nebun, bărbate ?
 — Ei, poftim ! M-am purtat ca un cap de familie gospodar și ea-mi spune că-s nebun ! Nu înțelegi că am luat cincizeci de mii pentru un pahar de apă ?

— Bărbate, ai băut pe undeva, înainte de a veni acasă ?

— Ce' să beau ? Nici măcar apă de la cișmea. Uite banii aici. Cau-tă-i în valiză. Vezi că i-am pus în izmene. Șase sute de mii și ceva. Putem cumpăra două case cu banii ăștia. Ei, ce zici ? Nu s-a gîndit bine căpitanul Stratulat că m-a trimis și pe mine în „echipa morții“. Așa se chema echipa noastră. Ce-are a face ? Ordinul-i ordin.

Apoi s-a vîrît în pat. Au stins lampa. Și prin ușa întredeschisă, Iconița l-a auzit în odaia alăturată pe tatăl ei, povestind în continuare niște întîmplări înfiorătoare :

— Știi ce-a pățit Marinache ? La vagonul lui muriseră vreo douăzeci de jidani. Așa era cînd am ajuns în gară la Mircești. I-a dat jos din tren și i-a rînduit ca pe lemne, în stivă, pe taluzul căii ferate. A zărit un inel frumos, cu un rubin grozav, în degetul uneia. A încercat Marinache să i-l scoată, dar n-a putut. Moartei i se umflaseră pe semne degetele. N-a mai stat Marinache pe gînduri. A scos briceagul, a desfăcut lama și a tăiat de-

getul cu inel cu tot: harșt! Acuma-i inelul la el. Zicea că era frumoasă jidanca. Avea pielea albă ca spuma și un păr negru, lucios și lung îi curgea în valuri pînă la mijloc. Poate că n-o fi fost nici măcar logodită...

Ascultîndu-l pe tatăl ei Iconița a adormit plîngînd surd, cu palmele apăsîndu-și obrazii și ochii fierbinți.

A doua zi s-a dus cu logodnicul ei să scoată verighetele de la bijutier. Era încă abătută după cele ce-i fusese dat să audă în cursul nopții. Și pe deasupra Andrei Boroș o plictisea, o călca pe nervi, înșirîndu-i verzi și uscate:

— Cum o să vină poporeni înaintea ta, sărutîndu-ți mîna, cum o să-ți spună? Sărut mîna, doamnă preoteasă!

Iconița nici nu-l mai asculta. Ea nu vedea în fața ochilor cuprinși de arșiță, decît un chip alb de fată, cu părul despletit, cu o mîna întinsă acuzator în sus, dar cu un deget lipsă, cu o rană sîngerîndă acolo unde trebuia să fie degetul.

Iconiței i s-a făcut dintr-odată rău. Asta era chiar pe podul de fier din centrul orașului. S-a rezemat de balustrada podului, aplecată cu fața spre unda limpede a Timișului. S-a adunat repede lume în jurul ei. Andrei era alarmat. Întreba într-una, în neștire:

— O farmacie, unde-i o farmacie pe aici?

Una din femeile oprite lîngă Iconița, s-a depărtat liniștită, spunînd:

— O fi în altă stare domnișoara...

Apoi și-a revenit în fire și Iconița. Fața îi era încă palidă, albă ca hîrtia. Și-i tremurau degetele și mîinile, îi tremurau genunchii, îi clănțăneau dinții în gură, încît i-a spus logodnicului ei, înfrigurată:

— Să mergem mai repede acasă... Să luăm o birjă.

11

În duminica următoare a avut loc logodna. Varlam a pregătit un ospăț pe cîste. Avea bani. Avea de unde rupe cîteva mișoare. L-a invitat și pe Stratulat. Vroia ca Boroșii amîndoi, și cuscrul și ginerele său, să vadă încă nici Varlam nu-i fiecine, nu-i o unghie-n gît și că are legături strînse cu ofițerii. A venit și căpitanul Gerota. De la Crușovăț venise fratele său, negustorul și circiumarul, dar de la Caransebeș, nu venise celălalt Varlam, poștașul. Tocmai îi pierise copilul pe front și era în doliu. Dar chiar și altfel, tot nu l-ar fi chemat. Să se facă de rușine cu un cîrpănos de factor poștal? Mai bine lipsă.

Boroșii au venit de la Belinț într-o căruță căptușită cu perne și procovițe, așezați pe un jilț cu arcuri. Popa Șoatar de la „Adormirea Maicii Domnului“ a făcut o slujbă scurtă în fața logodnicilor, le-a pus verighetele în degete și lumea s-a așezat la masă. A început clinchetul obișnuit al paharelor și zgomotul metalic al tacîmurilor. Varlam se ridică mereu de la locul lui ca să schimbe plăcile la patefon și să întoarcă manivela, ori ca să aducă alte sticle cu vin din cămară, unde sticlele stăteau într-un butoi, la ghiață. Era cald în ziua aceea de iulie; era zăpușeală cumplită. Mesenii se răcoreau cu vin și cînd Varlam a văzut că Stratulat cere o bucată de gheață și o viră în paharul cu vin, așa a făcut și el. A stat tot timpul numai cu ghiață în pahar. Ca să facă impresie bună, Varlam adusese un chelner de la „Dacia“, pe Feri. Varlam îl striga pocnind din degete:

— Feri, servește-l pe domnu căpitan cu un tort! Feri, servește un șpriț mai subțire pentru doamna căpitan! Feri, vezi că iubitul meu cus-cru e însetat! Se poate să nu-i preparezi un șpriț?

Iconița și Andrei stăteau alături, în capul mesei. Ea își frîngea degetele asudate și zîmbea șters, silit, atunci cînd tatăl ei o lovea cu piciorul pe sub masă, șoptindu-i printre dinți:

— Ce stai ca Nepomuc? Mai spune și tu ceva, mai zîmbește, doar e logodna ta, nu a mea!

La vreun ceas după aceea Varlam s-a ridicat în picioare și ciocnind paharul cu muchia cuțitului, a cerut să se facă liniște. Apoi, scoțînd o hîrtie foșnitoare ca țipla, răsucită, parcă era ceva înăuntru, a desfăcut-o și scoțînd un inel a rostit cu aerul unui om care vrea să facă o declarație importantă:

— Scumpa mea fiică, iubitul meu ginere, iubiți cuscri și prea stimați oaspeți. Iertați-mă, dar vreau să-i înmînez iubitei mele fiice un mic dar de logodnă, un inel de aur cu piatră de rubin.

A luat mîna Iconiței și i-a vîrît inelul în deget. Iconița se făcuse dintr-odată albă, dar nimeni n-a băgat în seamă nici lucrul acesta, nici faptul că buza de jos începuse a-i tremura ușor. Lumea a răspuns cu aplauze și strigăte de bravo la acest gest părintesc și cheful a trecut iar la ritmul său dinainte, cu șprițuri băute pe nerăsuflăte, cu discuții în lungul și latul mesei.

Așa că nimeni n-a luat-o în samă pe Iconița cînd aceasta s-a ridicat de la masă și a ieșit în curte. O clipă a stat în pragul încăperii, a privit lung spre masa înconjurată de oameni veseli, apoi a pierit de acolo.

Peste cîteva clipe s-a auzit uruiul grozav al lanțului de la găleata fîntînii și Varlam a întreat pe nevastă-sa:

— Cine drăcu dă drumul găleții, așa?

Dar în aceeași clipă femeia care spăla vasele în bucătăria de vară, sub șopron, a dat un țipăt înfricoșător:

— Săriți că s-a aruncat domnișoara-n fîntînă!

Au sărit toți într-o mare învălmășeală, s-au bulucit în jurul fîntînii, au strigat, s-au repezit după căngi prin vecini, dar n-au putut scoate la lumină decît cadavrul oribil mutilat al Iconiței. Fîntîna era adîncă și în cădere capul ei frumos se lovise de pietrele fîntînii și de găleata ce se prăvălise cu zalele lanțului greu, peste ea.

Sinuciderea ei a rămas o taină pentru toți. Nimeni n-a aflat că pricina fusese inelul acela de aur, cu piatra lui de rubin. Pe degetul Iconiței, în locul unde fusese inelul (n-au înmormîntat-o cu el) rămăsese un cerc subțire de sînge închegat. Era sîngele surorii ei în moarte și suferință.

VASKO POPA

DEPARTE ÎN NOI

Ochii tăi dacă n-ar fi
Între pereții casei noastre
N-ar mai fi cer

Rîsul tău dacă n-ar fi
Niciodată din ochi
Zidurile nu ne-ar dispărea

Privighetorile tale dacă n-ar fi
Gingașele sălcii pletoase
Nu ne-ar pași peste prag

Mîinile tale dacă n-ar fi
Soarele niciodată nu și-ar petrece
Noaptea în visele noastre

*

Tu ești un fulg gingaș
Care face să cînte
Liniștea din jurul meu

Tu ești ramura înflorită
Care îmi aprinde
Surîsul pe buze

Tu ești furtuna de vară
Care îmi dăruie aripi
Și mi le frînge

Tu ești gutuia pîrguită
Care îmi cade
Adînc în inimă

*

Străzile privirilor tale
Sînt fără sfîrșit

*Pasările din pupilele tale
Nu migrează toamna spre sud*

*De pe mestecenii din pieptul tău
Frunza nu cade*

*Pe cerul cuvintelor tale
Soarele n-are amurg*

*

*Pașii tăi stau de vorbă
Cu asfaltul străzilor*

*Pașii tăi zvoelți
Cîntă în mine*

*Desculți pașii tăi fac să zîmbească
Roua sîfioasă*

*Și lasă urme adînci
Pe zăpada somnului meu*

*

*Ești aici
În focarul de lupă al singurătății mele*

*Cu două mîini
Lumea cum aș îmbrățișa-o ?*

*Ești aici
La fereastra lacrimii mele*

*În doi ochi
Lumea cum aș adăposti-o ?*

*Ești aici
În fiecare cîntec al meu*

*Într-un singur vis
Lumea cum aș îmbogăți-o ?*

*

*În tristețea mea plină de umbre
Tu îmi aprinzi lampa bună*

*Peste sîinii tăi
Îmi așterni livadă*

*În bucuria mea
Aduni porumbeii cu pene albe*

*Țigara grijilor
Mi-o strîngi în inima ta*

*Și într-un strugure tămîios
Îmi aștepți buzele*

★

*În apele mării aș dormi
În lumina ochilor tăi mă cufund*

*Pe asfaltul străzilor aș înflori
În mersul tău desenez cuiburi de plante*

*Pe cer m-aș trezi
În risul tău îmi pregătesc culcușul*

*Nevăzut aș dansa
În inima ta mă închid*

*Te-aș răpi tăcerii
În cîntec te-nvălui*

★

*În brațe ziua bogată
Ți-aduc
De-a lungul privirilor tale brazi tineri
Sădesc*

*Prin orașele tăcerilor tale
Mă pierd
Roua căzută pe pleoape
-Ți culeg*

*Noaptea svelta noapte pe mijloc
Ți-o frîng
Îngrijoratele zori de pe acoperișuri
Le chem*

★

*Tinerețea noastră verdea tinerețe
Înfrunzește de-a lungul străzilor*

*Cînd trecem noi
Obrajii caselor se luminează*

*Cu tălpile noastre
Trotuarele fac jocuri de cărți*

*Noi sîntem stea neașteptată
Pe chipurile trecătorilor*

*Din palmă hrănim
Stoluri de surprize*

★

*Zilelor acestora
Care dragostea ne-o iubesc
Aurul tinereții noastre*

*Țării acesteia
Care dragostea ne-o păzește
Florile mâinilor noastre*

*Viitorului
Care dragostea ne-o visează
Zorile speranțelor noastre*

(1945)

In românește de Gellu Naum

Op. S. CROHMĂLNICEANU

G. BACOVIA: Poezii

Cu încăpăținare dogmatică, simbolistii sînt văzuți încă în **totalitatea lor** ca un grup de poeți decadenți, din experiența cărora literatura universală n-ar avea nimic de reținut. Dar imaginea aceasta e de o falsitate absolută. Întii, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Poë, Ady — ca să amintesc doar cîteva nume care se pronunță imediat în legătură cu simbolismul sînt mari poeți ai lumii și însăși ideea poeziei moderne nu e de conceput în afara contribuției lor. Apoi, simbolismul propriu zis, ca fenomen literar concret și istoricește determinat, nu se reduce de loc la cele cîteva formule mărginite ale vulgarizatorilor. Tendințe ideologice deosebite, adesea adverse, imprimă curentului o complexitate peste care numai cu orbire dogmatică se poate trece atît de ușor. De pildă, există două aripi distincte ale simbolismului. Una, protestatară, rebelă, în război cu o realitate socială ostilă; alta, aliniată, cuminte, împăcată cu fantoma cîtorva miraje. Prima numără pe adevărații poeți blestemați — „les poètes maudits“ — pe refractarii de talia lui Baudelaire, Poë, Rimbaud, Verlaine, Cros, Corbière sau Laforgue, cea de a doua pe simplii conformiști, pe adaptații de categoria lui Henri de Régnier, Samain sau Raynaud.

Sînt aici, de fapt, și două poezii. Poezia în care se răsucește dureros sufletul omului modern, mutilat de formele extreme ale alienării, poezia deznădejdiei individului strivit de mecanismul vieții marelui oraș capitalist, poezia dezolării mansardeilor sordide și a cafenelelor înecate în

fum, poezia amară a mizeriei, a vagabondajului, a prostituției sau a boemei. Și, deosebit de ea, poezia parcurilor aristocratice contemplate leneș prin irizarea jocurilor de apă, poezia infantelor și donjonurilor subțiri, poezia dezerțiunii într-un ev mediu incert sau într-o geografie imaginară, în sfîrșit poezia epicureismului ieftin, a tuturor blazărilor și renunțărilor.

Și la noi aripile acestea două se disting foarte bine. Poate oare fi pus semnul egalității între lirica proletarilor intelectuali, a profesilor neînțeleși, care de la Tradem la Petică, Săvescu și Bacovia plîng o lume nefericită, chinuită, cutreierată de mari dezastre, și lirica mulțimii de convivi bine dispuși care, la masa vieții, de la Obedeanu la Minulescu și Stamatiad, ridică paharul în cinstea bacanălelor nesfîrșite și a amantelor din Lesbos și Corint?

Numai o concepție obtuză, capabilă de asemenea identificări putea face ca reeditarea lui Bacovia să întirzie atît. Era vorba doar aci de unul dintre cei mai de seamă scriitori romîni din ultimele decenii, de omul care a intonat, la noi, poate, cel mai sfîșietor cîntec, al mizeriei citadine, de singuraticul, ascunsul, modestul și mereu nedespărțitul poet al „Plumbului“ și al „Scînteilor galbene“.

Cronica mea, salutînd apariția acestei culegeri de versuri din Bacovia, n-are ambiția să analizeze o operă atît de bogată în înțeleșuri și căreia istoriografia literară îi rămîne datoare un studiu amănunțit. Deocamdată, ea își propune doar să facă mai evidentă ideea expusă la început, toc-

mai pentru că vederile strâmte, amintite în legătură cu poezia simbolistă n-au capitulat încă definitiv.

Există, înainte de toate, o constantă a liricii lui Bacovia.

În prima plachetă de versuri, „Plumb“, ca și în următoarele, poetul apare mereu sub aceeași față, rătăcind pe străzile noroioase și periferice ale unui tîrg nenorocit de „provincie pustie“, prin mahalalele sărace, unde „mai neagră noaptea pare“ și unde zidurile ce „stau în dărîmare“, se sguduie sub tusea seacă, „amară“, a locatarilor oficioși :

„E o noapte udă, grea, te-neci afară
Prin ceață — obosite, roșii, fără zare —
Ard afumate triste felinare
Ca într-o crîsmă umedă, murdară.“

(„Sonet“)

De la început, Bacovia distingea însă și zidurile de piatră, masive, severe, sfidătoare ale celor care condamnau omenirea la existența aceasta.

Mizeria, apăsarea, tristețea universului său erau expresia unei foarte bine definite realități sociale.

Dacă-l căutăm pe Bacovia mai tîrziu, în 1926, în „Scînteii galbene,“ îl regăsim neschimbat. Poate mai frînt, poate mai obosit, dar tot neîmpăcat, tot chinuit de o revoltă surdă. Poetul rătăcește prin aceeași noapte umedă :

„În pîcla nopților de iarnă, cu hornuri ce
fumează,

Cînd lămpile de stradă cu miile veghiază,
În pîcla colorată mă duc abia simțit —
Mai mult ca ori și cine, îmi pare c-am greșit.
Am fost atît de singur, și singur am rămas,
În creerul meu plînge un nemilos taifas.“
(„Dormitînd“)

Vechiul tîrg de provincie al lumii de ieri a rămas și el identic cu sine însuși. „Tîrziu, în noapte, la grădină“, cîntă cu note ascuțite, stridente, aceeași bucată, „fanfara militară“ ; aceeași toamnă nesfîrșită, urmată de o iarnă umedă, cîinoasă, se întinde peste toate. Iar, cele două lumi, mai despărțite, mai orbitor, mai strigător

luxul și desfrîul, mai cruntă, mai disperată mizeria.

„Și ninge în orașul mare,
E noaptea plină de orgii,
Iar prin saloane aurii
S-aud orchestre și fanfare.“

(„Și ninge...“)

Tema aceasta a contrastului social revine parcă și mai des; sentimentul de silă și revoltă se întărește chiar, în versurile din „Scînteii galbene“, cu cît tristețea poetului ia forme și mai copleșitoare.

Peste „orașele bogate“ unde hălăduiesc „histerii de muritori“, și unde „pe străzi / Trec femeile pierdute“, cad ca o prevestire stoluri negre de corbi, aducînd amenințarea satelor înfometate și îngropate sub zăpezi :

„Răzvîrțiții dau ca orbii
Și flămîndu-i ucigaș —
De la sate, la oraș
Au trimis țaranii corbii...“

(„De iarnă“)

În „Scînteii galbene“ apare și „Serenada muncitorului“, acel amestec baroc de revoltă și naivitate, propriu liricii baco-viene. Versurile compun așa cum spune creatorul lor „O serenadă din topor“ /Amanților pierduți sub lună/ poeți cu putredul amor“. Printre rînduri anunță însă și un ceas al răfuielilor „În lumea voastră abia încap... /dar am să dau curînd la cap“ strigă muncitorul lui Bacovia — și adaugă :

„Sub luna blondă nu se plînge
Cî răzbunările se curmă,
Martirilor scâldați în sînge,
Cînt serenada cea din urmă.“

(„Serenada muncitorului“)

Că poetul nu cedează pasul, că prizonier tragic al condiției sale umane se consumă într-o ardere obscură, dar intensă; radicală, ne-o dovedește placheta „Cu voi“. Aici iar „Plouă...“

„Pe-un târg mizerabil
De glod și coceni...”

(„Proză“)

se aude iarăși „Prin codrii Bacăului —
cum — Vijii vîntul/ Și-ntunecă lumea/
Un cer ca pămîntul/ cum codru pe codru/
Se umple de clocot/ Iar toamna în hohot/
le cîntă prohodul“. („Furtună“)

Dar chiar titlul anunță că poetul nu-și
reneagă nici una din credințele sale. În
„Amurg“ — „Trec burghize colorate/ În
cupeuri de cristal/ E o veșnică plimbare/
Vălmășag milionar...“ Imaginea prinde a-
celeași terase publice, cu luxul lor țipător,
lipsit de gust: „parfum“, „bomboane“,
„viori ce plîng sentimental“, „desfrii de
lupanar.“ Și umbra aceluiași personaj, care
străbate gesticulînd prin „taverne ori în
mansarde“, pe „bulevarde“, asemeni „ne-
bunilor rătăcitori tăcuți“ mai găsind în-
drăzneala să tulbure buna dispoziție a să-
tuilor. Căci,

„...notează-n cartea vremii
Filosoful proletar,
Greve, sînge, nebulie.
Foame,
Plînset mondial...
Pe cînd lasă-amurgul flăcări
Pe-un final ce se anunță,
Pe-un decor miliardar.“

Nu e nevoie să mai insistăm în această
urmărire, avînd ca scop să ilustreze doar
o atitudine nedesmințită. În 1936, de-a-
lungul „Comediilor în fond“, dacă dispe-
rarea crește, dacă poetul se cufundă mai
adînc în „tîrzia noapte“, unde sună țam-
bale „de cabaret comun“ și unde „femei
răcnesc beția falsă/ Prin miros de tutun“
(„Ecou tîrziu“), primăvara topind ghețu-
rile, reînvie nădejdea lumii :

„Din ștreășini picură —
Și-un svon de vremuri mari —
Să mai surîd numai o clipă —
Sculați ai muncii proletari!“
(„Spre primăvară“)

La capătul unui asemenea calvar răb-
dat cu o tărie morală neobișnuită poetul
avea într-adevăr dreptul să scrie azi,

„Mi-am realizat
Toate profețiile
Politice
Sînt fericit...“

(„Cogito“)

★

Care este însă lumea lui Bacovia spre-
deosebire de cea a simboiștilor împăcați
cu societatea burgheză? În primul rînd,
perimetrul vieții artistului nu depășește
suburbiile vechiului orașel provincial. Un
cer de „plumb“ greu, apăsător, dușmănos
stă prăbușit peste oameni, claustrîndu-i ca
într-o închisoare sau într-un uriaș cavou.
Cenușii colorează tot decorul, chiar cînd
în primul plan culoarea e dată de albul
zăpezii sau de violetul amurgului.

Corbi negri străbat cerul, tăind „ori-
zontul diametral“, cite unul, sau în sto-
luri nesfîrșite cu filiiiri funebre :

„Trec corbii — ah corbii
Poetului Tradem
Și curg pe-noptat
Pe-un târg înghețat.“
(„Amurg“)

Există la Bacovia o urmărire disperată a
destrămării vieții în orașelul provincial,
un sentiment acut al existenței mizere,
singuratică, silite să se consume fără nici
o șansă de scăpare, într-o lume cu un
orizont strivitor. Există o perspectivă a
realității, cu acest punct de plecare, deter-
minant pentru tot ce vede poetul în jur.
Chiar în natură el observă momentele de
destrămare, de prelungire agonică a unui
rest de viață. De aici preferința deosebită
a lui Bacovia pentru peisajul de toamnă,
pentru momentul în care natura se pregă-
tește de hibernare, și învelșurile ei vege-
tale pălesc, se ofilesc, mor.

Toamna nu e pentru Bacovia momentul
opulenței, al împlinirii verii, al rodului, ci
imaginea limită a sfîrșitului, cînd materia
se descompune, cînd ce a fost viu se usu-
că, se calcinează, cînd organicul trece în
anorganic. În viziunea poetului iarba e de
„plumb“, florile „carbonizate“, parcul „de-
vastat“, „mîncat de cancer și ftizie“, cren-
gile „scheletice“, amurgul „de metal“, iar
anotimpul „cîntă funerar“, „din instru-
mente jalnice de lemn.“

Peste tîrg, plouă continuu, obsesiv. Nu o ploaie bogată, „sclipind de un rîs ireal“, cum spune Sadoveanu, nu o ploaie care fecundează pămîntul, ca la Fundoianu, ci o burnițare eternă, deprimantă, ca un semn înspăimîntător de regresivitate geologică:

„De-atîtea nopți aud plouînd,
Aud materia plîngînd,
Sînt singur și mă duc-un gînd
Spre locuințele lacustre“.

(„Lacustră“)

„Tăcere... e toamnă în cetate...
Plouă... Și numai ploaia dă cuvînt —“

(„Note de toamnă“)

„Plouă...
Pe-un tîrg mizerabil
De glod și coceni...“

(„Proză“)

„Da, plouă cum n-am mai văzut —
Și grele tălângi adormite
Cum sună sub șuri învechite!
Cum sună în sufletu-mi mut!“

(„Plouă“)

Intregul peisaj primește fiorul înghețat al toamnei, crisparea fiziei, vietele, foșnetele lugubre, care tulbură somnul bolnavilor, oftatul maghernițelor fără lumină:

„E toamnă, e foșnet, e somn...
Copacii, pe stradă oftează
E tuse, e plîns, e gol...
Și-i frig, și burează.“

Amantii mai bolnavi, mai triști,
Pe drumuri fac gesturi ciudate,
Iar frunze de veșnicul somn
Cad grele, udate...“

(„Nervi de toamnă“)

Cînd ninge și ninsoarea cu albul ei imaculat împrumută decorului o splendoare trecătoare acoperind gunoaiile, putreziciunile, murdăriile, într-un cuvînt, fața hidoasă a mizeriei, poetul sfîșie cu cruzime această puritate iluzorie. El caută iar momentele limită, topirea zăpezii, amestecul de ploaie și de fulgi, senzația de frig și de umiditate:

„Și toamna, și iarna
Coboară-amîndouă

Și plouă și ninge.
Și ninge și plouă.
Și noaptea se lasă,
Murdară și goală;
Și galbeni trec bolnavi
Copiii la școală...“

(„Moină“)

Noroaie imense, mustind, prind ca într-o magmă imensă, pașii poetului: „Stau... și moina cade, apă, glod...“

Cîmpurile au mantie de hermină, dar în apropierea abatoarelor, sînge roșu gîlgîind se scurge pe canale:

„Ninge grozav pe cîmp la abator
Și sînge cald se scurge pe canal.
Plină-i zăpada de sînge animal
Și ninge mereu pe-un trist patinoar“.

(„Tablou de iarnă“)

Cu același sens, uneori, ninsoarea dă sentimentul înzăpezirii totale, al izolării vieții. Intregul tîrg se transformă într-un sepulcr, ușile nu se mai pot deschide, zăpada a invadat totul:

„E ziuă și ce întuneric...
Mai spune s-aducă și lampa —
Te uită, zăpada-i cît gardul
Și-a prins promoroacă și clampa,
Eu nu mă mai duc azi acasă...
Potop e-napoi și-nainte,
Te uită cum ninge Decembre,
Nu rîde... citește-nainte...“

(„Decembrie“)

Sub semnul obsesiv al destrămării se colorează dezolant chiar primăvara. Aici poetul alege începutul anotimpului, oprindu-se asupra notelor perisabile, noroiului, fulgii care se topec în băltoace:

„Tăcute locuri... curent
Pe podul girlei... se dezgheață
Corbi
Ce înțeles... viață...“

(„Pastel“)

În vară, Bacovia caută canicula amiezii, putrefacția pe care aceasta o coace. Un soi de molimă plutește în aerul încins de căldură:

„Sînt cîțiva morți în oraș, iubito,
Chiar pentru asta am venit să-ți spun,
Pe catafalc, de căldură-n oraș —
Încet, cadavrele se descompun“.

(„Cuptor“)

Cînd cadrul e noaptea, viața se desfășoară într-o vară pe sfîrșite, cu „bulevarde pustii“, „cu arbori pe care arde o electrică lumină“, cu piețe solitare, gări, „unde tresar signale“ și pe unde poetul neliniștit rătăcește în neștire. Se aude cîntînd „fanfara militară“, o „tristă operă“, dragostea în parcuri își împlinește consemnul la o scară joasă umană, după o stereotipie degradantă :

„Plîngeam și rătăceam pe stradă
În noaptea vastă și senină —
Și-atît de goală era strada
De-amanți grădina era plină.

(„Fanfară“)

Dar pe fondul acestor peisaje colorate, cînd în gri, cînd în cenușiu de plumb, cînd în galben, verde sau violet de arc voltaic, se desfășoară o dramă perpetuă. Tristețea iremediabilă a lucrurilor din jur are o cauză pe care Bacovia nu o ignoră. Dacă totul ia aici culoarea „plumbului“, greutatea lui neînsuflețită, dacă în acest spațiu totul pare blestemat să se destrame, să se prefacă în pulbere, e pentru că forțe obscure, neînduplecate, prezidează o orînduire nefastă. La capătul mahalalelor se profilează zidurile caselor avute, străzile pietruite, așezările burgheze, ferestrele din care răzbat acordurile clavielor pedalete cu melancolie, ca în Laforgue de „fecioare burgheze“ cu nervii zdrobiți, visînd fiecare „un poet bizar, singuratic, nebun“. Desfrîul, clinchetul cupelor ciocnite, umbra uriașelor case de bani blindate, străjuite de porți înalte de fier forjat, sfidează nefericirea. Atotputernicia stăpînilor se clădește pe suferința robilor :

„Aci prozaici pămînteni
Pe drumuri au murit

De zurnetul de bani înăbușit
În lumea asta de dugheni.“

(„Proză“)

Un sentiment chinuit de revoltă veghează toată această dramă, neîntreruptă. Chiar atunci cînd în jurul său nu mai zărește decît dezastre, chiar atunci cînd deznadejdea pare să-l fi copleșit, poetul nu-și acceptă soarta. Resemnarea lui, atîta cît există rămîne întotdeauna expresia unei neputințe recunoscute, dar nu predicate, nu luate ca mod de comportare, ci, dimpotrivă, deplînse.

Poetul meditează la zădărnicia vieții, dar se vede clar că ar dori să n-o facă. Nu există în lirica lui Bacovia o asistență mută, impasibilă la durere.

Există doar o incapacitate a poetului de a-și domina durerea, de a descoperi în ea izvorul unei țării morale. Aici apare limita protestului poetic, pe care-l ridică Bacovia, mărghinirea revoltei lui. Să ascultăm, de pildă, cea mai pesimistă, cea mai descurajată mărturisire a artistului din „Ego“ :

„Tot mai tăcut și singur
În lumea mea pustie
Și tot mai mult m-apasă
O grea mizantropie
Din tot ce scriu, iubito,
Reiese-atît de bine
Aceași nepăsare
De oameni, și de tine.

(„Ego“)

Nu e aici, desigur, o făgăduială de luptă, ci o declarație de renunțare la orice nădejde. Descurajarea ar părea aici aproape iremediabilă. Dar ea nu e recomandată nici o clipă ca o atitudine de urmat. Dimpotrivă, poetul face constatări mizantropice cu conștiința dureroasă, că reflecțiile sale sînt rodul acrelii în care mizeria, singurătatea și boala îl cufundă. Sub masca blazării, se întrezărește ușor un suflet devastat de mari și sfîșietoare regrete.

Cinismul nu e o haină pe care Bacovia o poartă cu seninătate, ci o groaznică tunică a lui Nessus, de care s-ar vrea desbrăcat.

De-altfel, versurile citate sînt precedate în volum de altele mai concludente. Iată, de pildă, comentariul lui Bacovia pe marginea toamnei bogate în grîne și roade, iată cum trebuie interpretată criza sa de disperare în complexul gîndurilor și sentimentelor, izvorite din multele prăbușiri interioare prin care poetul a trecut :

„Culori și fum de toamnă, plîns de poet
Apa e rece, frunzele plouă.
Vorbește încet, pășește încet,
Că totul cade ca o jale nouă.

Vinul, și mierea, și grîul tot
Le-au strîns, pe grabă, cine-a putut... (s.n.)
Tuse, și plînsul visele scot
Du-te, oriunde, frunză de lut...“
(„Belșug“)

Locul artistului în această lume unde numai cîțiva culeg bunurile vieții e bine stabilit :

„Mă duc, tot acolo — scrie Bacovia — în
marea clădire
E ora, de la care rămîn închis —
O emoție... o amorțire...
E toamnă... mi-au dat de scris...“ (s.n.)

Că decepționismul poetului trebuie judecat în context, că el configurează o condiție umană bine determinată, că reprezintă momentele unui dialog interior, în care sufletul e încolțit de îndoielei, pustiit de tristețe, dar numai vremelnic, o dovedește fiecare volum. Vagă, nebuloasă, însă uimitor de tenace, credința în viitorul lumii muncitoare biruie mereu desnădejdie.

Iată cum se desfășoară dialogul în „Piano“ :

„Și iar toate-s triste
Și azi ca și ieri
Potop de dureri“

„Și visul apune
În negrul destin

Și vremuri mai bune
Nu vin, nu mai vin
Și nici mîngîierii...“

(„Piano“)

Dar altă voce preludează „Curaj“, odată cu începutul primăverii :

„Deși cu iarna care-a trecut
Poate părea c-am murit,
Șivoaie se duc din grele zăpezi
Cîntări, și cîntări m-au trezit.“

(„Curaj“)

Ce înseamnă pentru poet înnoirea simbolică a anotimpului, cum întrezărește el primăvara umanității, o spun limpede versurile :

„Din zările ce se deschid,
Se duc neînțeleși ghețari
Sub cer cu cîntece și flori,
Sculați ai muncii proletari!“
(„Spre Primăvară“)

De altfel, nu e nevoie să căutăm între poeme risipite acest zbuciumat duel sufletec al lui Bacovia cu umbrele care-i asaltează conștiința, cu șovăielile, cu lașitățile. El însuși ne-a dat oglinda propriei sale limitări, el însuși în „Poema Finală“ din placheta „Cu voi“ își definește drama morală, își descrie drumul cotit, rătăcind departe și, întorcîndu-se mereu încăpățînat la fîgașul lui mare care duce spre ziua eliberării :

„Eu trebuie să beau, să uit ceea ce nu știe
nimeni,
Ascuns în pivnița adîncă fără a spune un
cuvînt.

Singur să fumez acolo neștiut de nimeni,
Altfel, e greu pe pămînt.
Pe strada mea viața, și moartea...
Și plîngă poezii poema lor vană...
Știu...

Dar foamea grozavă nu-i glumă, nu-i vis—
Plumb, și furtună, pusti
Finis...

Istoria contemporană...
E timpul... toți nervii te vor...
O, vino odată, măreț viitor.

Eu trebuie să plec, să uit ceea ce nu știe
nimeni,
Mîhnit de crimele burgheze fără a spune un
cuvînt.

Singur să mă pierd în lume neștiut de
nimeni,
Altfel e greu pe pământ...”

(„Poema Finală“)

A analiza poziția lui Bacovia în fața universului pe care îl reconstituie lirica sa, a înțelege de ce lucrurile iau pentru el o înfățișare atât de sumbră, înseamnă a ține seama de cele schițate mai sus.

Lirica bacoviană e într-adevăr lovită de o singurătate înfiorătoare. Din ea însă omenscul nu dispare. Toată destrămarea, toată stăruitoarea apăsare a lumii bacoviene, care ne cotropește, vorbindu-ne prin toate simțurile, insinuant, repetat, monoton, toată e proiectarea în realitate a unei condiții de existență proprie deposedatului. Bacovia vede iarna, și primăvara, și toamna, și vara, și lucrurile din jur, și dragostea, și viața, și moartea, cu ochiul flămîndului, al mizerului. El capătă conștiința umezelii, a burniței, a frigului cu sinceritatea celor care au tălpile găurite, trăiesc în case cu pereți „în dărîmare“, simt vîntul suflînd prin ferestrele sparte, astupate cu hîrtii, cunosc infinita neliniște a pauperității, împinsă la capătul răbdărilor omenești.

Desigur că viziunea lui Bacovia sluțește realitatea, îi modifică trăsăturile, în primul rînd, reducînd-o la această unică perspectivă. Dar atât alegerea tabloului de viață cit și îngroșarea liniilor lui se face în sensul respingerii unei așezări nedrepte, în sensul sublinierii critice a aspectelor care confirmă în orice părțică a universului înjosirea și apăsarea omului.

S-a spus, nu fără temeii, că Bacovia e un poet monocord, un cîntăreț pe o singură strună. Dar acuitatea cu care el intuiește drama abrutizării vieții într-o lume a mizeriei, stăruița cu care scormonește sursele suferinței acestei lumi sînt excepționale.

De aceea, Bacovia nu e un poet minor, ci atinge zonele marelui poezii, prin adîncime. El e un martor coborît în infernul celei mai radicale alienări a bucuriei umane, un martor al jefuirii omului de întreg conținutul vieții sale.

De altfel, așa se și închipuie. Un fel de Ulysse, obosit, lipsit de șiretenie, mereu

rătăcitor, gesticulînd mai mult decît vorbind, reușind abia printre bolboroseli să strecoare cite o vorbă despre tot ce înfilnește în cale.

Itinerariul său este expresia neliniștei care-l stăpînește. Există în poezia lui Bacovia un adevărat delir ambulatoriu. Poetul umblă în neștire pe străzi, cutreieră țîrgul, de la un capăt la altul, ca o umbră acuzatoare.

E „solitarul pustiilor piețe“ / „cu triste becuri, cu pale lumini“ / vagabondul care sperie „cîinii pribegi prin canale“, bate aleile parcurilor desfrunzite, trece pe sub ferestrele luminate ale saloanelor de unde răzbat gemetele pianinelor, se oprește în poarta muzeului comunal, însoțește convoiul unui mort evreesc ca să se trezească apoi, purtat de un tainic îndemn, „prin crînguri, pe margini de linii ferate“.

Ideea că rătăcirea sa e spectrală, că figurează reproșul unui mort apărut deodată între viii care l-au uitat, e întreținută mai ales în colocviile sentimentale.

„Iubito, și iar am venit..

Dar astăzi, de-abia mă mai port —

Deschide clavirul și cîntă-mi

Un cîntec de mort.“

(„Trudit“)

sau în „Nervi de toamnă“ :

„La toamnă, cînd frunza va îngălbeni

Cînd pentru fizici nu se știe ce noi surprize vor veni —

Alcoolizat, bătut de ploii, cum n-am mai fost cîndva,

Tîrziu, în geamul tău, încet, cu o monedă voi suna.“

(„Nervi de toamnă“)

În sfîrșit, întoarcerea acasă e ultima și cea mai tristă etapă a călătoriei. Ea necesită un curaj deosebit. Cu nervii abrutizați de alcool, „topit de băutură“, cu mersul nesigur, acest Ulysse blestemat să facă zilnic ocolul insulei pe care o urăște, se îndreaptă către limanul odihnitor al somnului :

„Prin mahalăli mai neagră noaptea pare,
Șiroaie-n case triste inundară

Ș-auzi tușind o tusă-n sec amară —

Prin ziduri vechi ce stau în dărîmare.

Apoi cu pași de-o nostimă măsură
Prin întuneric bijbițesc prin casă
Și cad, recad, și nu mai tac din gură.“
(„Sonet“)

În numele aspirației către ideal, majoritatea simboțiștilor propuneau dezertarea din cotidian și din spațiul vieții curente. Versurile lui Mallarmé din „La chair est triste, hélas“ „fuir, la-bàs fuir“ / je sens que des oiseaux sont ivres / d'être parmi l'écume inconnue et les cieux“ — le-au servit ca o adevărată banieră. Poezia lui Minulescu — de pildă — este o poezie a evaziunii, din realitate, practică pe toate gamele.

Și lirica lui Bacovia nu se complăce în peisajul mahalalei de provincie, în cadrul vieții diurne; și ea e impregnată de „splenul“ simbolist. Dar Bacovia propune fuga dintr-o viață ce nu mai poate fi trăită astfel. Universul lui apasă. Poetul nu-i ascunde, ci-i evocă apăsarea, ne-o face sensibilă, chemându-ne s-o sfărîmăm. Lirica lui Bacovia nu comunică intenția fugii de problemele vieții, ci a fugii din iadul în care clasele stăpînitoare îl condamnă să trăiască pe artist. Nu trebuie judecată evadarea din realitate după decor. Ceea ce caracterizează poziția deosebită a lui Minulescu, nu e atît fuga de peisajul autohton, pasiunea lui pentru țărni depărtate, cît fuga de problemele vieții, înlocuirea dezbaterii lor printr-o dispoziție permanentă de a pleca undeva, departe, de a pleca mereu :

„Și-așa pluti-vom toată ziua...
Și-așa pluti-vom noaptea toată...
Și-așa pluti-vom vreme multă
Căci „prea mult“ nu e niciodată...”

Exotismul minulescian, „mulatrele“, „porturile“, „pasările „migratoare“ ale poetului, „galerele“, „navele“, „pînzele“, „cartargurile“ sale, toate sînt un mijloc de abstragere din realitate.

Bacovia nu propune însă un spațiu de evaziune pe care să-l glorifice. În zadar vom căuta în poezia lui peisajele edenice celebrate de Obedenaru și Petroff, de Minulescu, Davidescu sau Stamatiad. Singurul mod al poetului de a fugi din co-

tidian e naiv, pueril. Bacovia imaginează aventuri fantastice care i s-ar putea întîmpla. (Niște scrisori de la o admiratoare necunoscută îl invită la un conac unde e lăsat singur în vecinătatea unui caiet și a unei pivnițe bogate; după un fel de răpire cu măști, etc). (v. „Bucăți în noapte“).

Asemenea fragmente de proză, adesea complex desarticulate, cu un mecanism al autoiluzionării simplist, nu afectează aproape deloc substanța operei poetului. El caută — e drept — în dragoste și în alcool o poartă de scăpare, o posibilitate de a uita. Din versurile sale nu dispăre însă niciodată cadrul real al mizeriei zilnice. Bacovia se simte obsedat de peisaj, e terorizat de ploaie, de toamnă, de pîcla și noroiul ulițelor strîmte, pe care le bate din zi și pînă-n noapte. Ieșirea lui din aceste locuri se face doar blestemînd :

„Blestemată mai fie și toamna
Și frunza ce pică pe noi
Blestemat să mai fie și tîrgul
Ursuz și cu veșnice ploi...”

(„Aiurea“)

De aceea poezia lui Bacovia păstrează și un foarte precis colorit local. Un tîrg, care e Bacăul sau orice alt orașel provincial românesc de ieri, prinde contur aici. Bacovia fixează cu exactitate datele tabloului :

„Răsună din margini de tîrg,
Un bangăt puternic de armă ;
E toamnă... metalic s-aud —
Gorniștii, în fund la cazarmă
S-aude și-un clopot de școală,
E vînt, și-i pustiu, dimineață ;
Hîrtii și cu frunze, de-a valma
Fac roată-n vîrteje, pe-o piață...”

(„Toamnă“)

Lirica erotică se apropie la Bacovia cel mai mult de linia decadentă a poeziei simboliste. Dar și aici, felul particular de a vedea al poetului îngăduie o delimitare, și așează accente specifice, care-l apropie pe cîntărețul „Plumbului“ mai mult de Tradem, de Păun Pincio, de „proletarii culți“, decît de Minulescu, Stamatiad sau chiar Iacobescu.

Ca Poë, ca Baudelaire, ca Rollinat, Bacovia va fi un amant morbid. Va manifesta aceeași preferință de a amesteca iubirea cu moartea. În „Plumb“ se lamentează închis într-un cavou:

„Dormea întors amorul meu de plumb
Pe flori de plumb, și-am început să-l
strig —
Stam singur lângă mort... și era frig...
Și-i atîrnau aripile de plumb“.

(„Plumb“)

În duetul îndrăgostiților se insinuiază mereu, nechemată, moartea.

Iubita cîntă la clavir, deobicei „Marșul Funebru“ ca eroinele lui Traian Demețrescu. În timpul muzicii, afară ninge năstăvilit. Incet, întregul tîrg devine un lăcaș mortuar:

„Afară ninge prăpădînd,
Iubita cîntă la clavir
Și tîrgul stă întunecat
De parcă ninge-n cimitir...
Iubita cîntă-un marș funebru...“
(„Nevroză“)

Altădată, poetul vine și-i cere imperios iubitei: „Deschide clavirul și cîntă-mi / Un cîntec de mort...“ („Trudii“)

Sau de afară de la geam privește îngrozit cum dau un concert straniu două femei, o pianistă despletită și o blondă „Ofelie nebună“, care acompaniază la vioară. Spectacolul sfîrșește prin prăbușirea la pămînt, moartă, a vioristei. Tema e luată din Rollinat, care așa cum mărturisese Bacovia — e poetul lui preferat, dar versurile au o factură foarte proprie ceea ce le și face să-și întrecă de departe modelul.

Amorul „hidos ca un satir“, „a murit în delir“ („Proză“). Muza e solicitată a dansa „în salon“ pe o muzică funebră autumnală:

„La geamuri, toamna cîntă funerar
Un vals îndoliat și monoton...
— Hai să valsăm, iubito, prin salon,
După al toamnei bocet mortuar.“

(„Vals de Toamnă“)

Ideea morții devine aici chiar obsesivă, bolnăvicioasă, tulburînd biologicul; poetul începe să zărească moartea chiar sub fața iubitei. Arșița verii face ca orașul în-

treg să intre într-o stare de putrefacție lentă. Cu sentimentul ei poetul începe să aibă impresia că trăiește alături de un leș:

„Cei vii se mișcă și ei descompuși
Cu lutul de căldură asudat.
E miros de cadavre, iubito,
Și azi, chiar sînul tău e mai lăsat.
Toarnă pe covoare parfume tari
Adu roze pe tine să le pun...
Sînt cîțiva morți în oraș, iubito
Și-nceț, cadavrele se descompun...“

(„Cuptor“)

Terorizat de ideea destrămării existenței, de ideea uitării și agoniei nesfîrșite a tot ce e viu, Bacovia ajunge la o exaltare maldivă a simțurilor, se nevrozează, are halucinații.

Nu e însă mai puțin adevărat că la el nu se întilnește neurastenizarea „de poză“, morbideța căutată, afișate de alți simbolişti ca Davidescu, sau Vițianu, de pildă: la Bacovia sentimentul că moartea pîndește pe aproape, vine din realitatea zilnică, din tusea care se aude prin pereți, din fețele mereu mai palide pe care le arată trecătorii întilniți în cale. Oamenii pier pe aici foarte repede și tinerețea strălucește pentru ei numai cîteva clipe.

Că moartea are în mizerie o tovarășă care-i ușurează sarcina, că e o prezență familiară în lumea oropsiților se ghicește ușor din numeroase versuri. Sărutul iubitei e „ftizic“. Ea „își udă-n parfum o batistă“ și șterge „tristă“ sărutarea. Sau cum spune singur poetul:

„Ea crede c-aș fi atacat
Și cînd o sărut se teme...“

(„Igienă“)

Situația se poate inversa. O fată din mahala a murit. Gîndul poetului, întilnind convoiul, sau auzind de întimplare, fuge către femeia pe care a iubit-o. Întrebarea se naște dintr-o veche spaimă. „Ce mai faci“ sună a „mai trăești?“

„De-acum, tușînd, a și murit o fată
Un palid visător s-a împușcat
E toamnă și de-acuma s-a înnoptat...
— Tu ce mai faci, iubita mea uitată?...“
(„Plumb de Toamnă“)

Nota macabră a eroticei bacoviene își are originea ca la Baudelaire, sau Poë în calvarul zilnic al mizeriei. Pentru Bacovia, casa iubitei e o oază spre care gonește însetat. Acolo e liniște, arde focul, sint lumini. Viețuiește aici o naivă dar foarte omenească nădejde de scăpare prin dragoste de sub imperiul înfricoșetor al alienării. Din acest punct de vedere și pentru Bacovia ca și pentru ceilalți simbolisți iubirea e o formă de evaziune socială.

Adesea, în peregrinările sale, poetul se oprește sfârșit în pragul unei anume case, și spune abia suflând: „Iubito, și iar am venit...” („Trudit“)

sau:

„Eu nu mă mai duc azi acasă...”
(„Decembrie“)

sau:

„Deschide, dă drumu-adorato”
(„Note de Toamnă“)

sau:

„La casa iubitei de-ajung
Eu zgudui fereastra nervos
Și-o chem ca să vadă cum plouă
Frunzișul în târgul ploios.”
(„Spre toamnă“)

iar când dinspre „abator vin lupii lică-rind”, poetul se refugiază tot acolo:

„— Iubito, sint eu la ușa înghețată...”
(„Tablou de Iarnă“)

Ideea de confort, de căldură, de liniște, de dragoste, către care sufletul zdrobit al poetului aspiră, apare și în puținele fragmente de proză amintite. În „Dintr-un text comun”, eroul Sensi, profesor, recent sosit într-un orașel de provincie, descoperă o casă izolată, liniștită și dragostea calmă maternă a Marietei, o văduvă melancolică.

Imaginea cealului cu rom ce se pregătește și a iernii ce se apropie îl decide pe Sensi să rămână. Apoi viața lor reface un fel de existență edenică, asemănătoare celei de pe insula lui Euthanasius, dar stinsă, agonică, mai mult intelectuală, livrescă.

„Își spuneau, apoi, printre altele, dacă s-ar putea găsi, mai târziu, o altfel de viață socială, sau un concediu.

Erau ascunși. Se învăluiau în mister. Din când în când, se auzeau pași pe afară,

de la ceilalți care locuiau în aceeași curte.

Ei însă vorbeau despre cărțile aduse și despre alte cărți ce așteptau la ea, pentru o mîngiere, cînd vor fi plictisiți...”

Dar dacă la Bacovia evaziunea în dragoste există, ea nu se prăbușește într-o simplă vînătoare a sexelor ca la Minulescu. Bacovia în primul rînd nu-și reneagă niciodată un ideal amoros absolut de categoria celui căutat și de Tradem sau Petică, chiar atunci cînd imaginea iubitei capătă pînă la el o reprezentare nervaliană, în care diafanul și paloarea, se asociază cu morbidul:

„Oh, sint fecioare cu obrazul pal,
Modele albe de forme fine —
Și singure dorm, albe și senine
În albele crivate de cristal”
(„Contrast“)

Clipele de euforie sentimentală relevă în Bacovia un eminescian, ca și în Tradem:

„Îți aduci amînte ziua cînd ți-am spus că
ești frumoasă.
Cînd cu buzele de sînge și cu ochii
sclipitori
Printre arborii de toamnă te opreai încet
sfioasă
Lăsînd gîndul spre amorul înțeles de
atîtea ori...”
(„Poveste“)

sau:

„S-a dus albastrul cer senin
Și primăvara s-a sfîrșit
Te-am așteptat în lin suspin
Tu n-ai venit.”
(„Ecou de Romanță“)

Ca Laforgue, Bacovia imaginează romane amoroase cu fecioare crescute în pensionate, sechestrate după zidurile caselor burgheze și exersînd veșnic la clavier game melancolice:

„Par casele triste castele
Amorul, aici, a murit.
Și poate că plîng la clavire
Fecioare cu păr despletit...”
(„Mister“)

Așa cum auzea în serile de septembrie Laforgue, „*Les pianos, lès pianos, dans les quartiers aisés (pianurile, pianurile, în cartierele bogate...)*“, Bacovia ascultă cu o tristețe înrudită „clavire cum plîng în oraș“. Dar ca și poetul „Complainte“—lor nu se abține de a ironiza postura romanțioasă a muzelor sale:

„Duduia“ veșnic citește,
Știe clavirul, pictează
Și nopți de-a rîndul veghează
Și poate, de-aceia slăbește.“
(„Unei Fecioare“)

Aceste idile care sfîrșesc la foaia de zestre și se îngroapă în riturnelele pianinelor, sînt comentate cu o blazare amară:

„Se crede și unia spun
Dar totul rămîne secret,
Duduia visează un poet,
Bizar, singuratec, nebun...“
(„Unei Fecioare“)

Dealtfel lipsit de iluzii asupra romantismului școlărițelor burgheze din provincie, poetul va sublinia surîzînd preferințele muzei pentru problemele sociale reduse doar la proporții teoretice:

„De-acum, au și pornit pe lumea eronată—
Ecouri de revoltă și de jale“.

scrie el și întreabă cu o compasiune ironică:

„Tot mai citești probleme sociale...
Sau ce mai scrii, iubita mea uitată?“
(„Plumb de toamnă“).

Alt poem, prezintă chiar o scenă comică. „În salonul plin de vise“, unde există „încadrată în argint“ o „oglină larg ovală“ care reflectă „grădina cangrenată“, într-un „fotoliu“, „în largi falduri de mătasă“ iubita oficiază un ritual „decadent“:

„In fotoliu ostenită, în largi falduri de
mătase,

Pe cînd cade violetul
Tu citești nazalizînd
O poemă decadentă, cadaveric parfumată,
Monotonă.“

(„Poemă în oglindă“).

Artistul se pretează la această comedie, dar e absent și îngînă din cînd în cînd: „Eu prevăd poema roză a iubirii viitoare“... Termenul de „decadent“ e foarte des ironizat de Bacovia. Într-un pastel descoperim că poetul a „stat singur“/ „În zăvoiu decedent“ „și prin crăngile-ncilcite“ și-a notat „versuri fără de talent“.

Bacovia respinge muza minulesciană, femeia cu ochii măriți de kholl, cu fața clorotică și cu gura ca o rană. În ea vede o întruchipare a lumii celor pe care îi urăște, un ideal al spiritului burghez, satisfăcut, însetat doar de plăcere:

„Femeie — mască de culori
Cocotă plină de rafinării —
Tu care țipi la desfrînări tîrzii
Pe visători, cu greu, îi înfiori“
(„Contrast“)

Poetul își întoarce cu dezgust fața de la imaginea prostituată a iubirii:

„Sunau țambale, tîrziu noaptea...
De cabaret comun —
Femei răcneau beția falsă
Prin miros de tutun“
(„Ecou tîrziu“)

sau

„Amorul, hidos ca un satir
Copil degenerat
Învinețit, transfigurat,
Ieri, a murit în delir.“
(„Proză“).

În ciuda morbidității, a dispoziției de a asocia bucuria dragostei cu ideea morții, erotica lui Bacovia păstrează și ea un caracter deosebit de cel pe care l-a cultivat aripa decadentă a simbolismului. Poetul nu se înstrăinează prin dragoste de viață deși caută în ea o salvare din infernul existenței cotidiene. Nu e însă capabil să-și adoarmă niciodată complect conștiința. Glasul ei revine, cum am arătat, fie în sclipirea unei ironii, fie în constatarea amară că societatea strîmb alcătuită viciază pînă și asemenea raporturi.

Dar nedisprețuind în dragoste puțința oamenilor de a se regăsi, Bacovia confirmă în erotica lui ideea că drama mare

a vieții sale rămîne singurătatea de care a luptat mereu, cu disperare, să fugă :

„Era acel tînăr prea singur !
Dar toți îl iubeau...
— Atunci, nu era așa singur !
Sau ceilalți nu erau...”

★

În sfîrșit ar rămîne ceva de spus despre însuși „simbolismul“ lui Bacovia. Mulți își închipuie că simbolistii au adus pentru întîia oară simbolul în poezie. O asemenea idee e pur și simplu copilărească. Intîii că o artă simbolică a existat din cele mai vechi timpuri și Hegel se ocupă pe larg de ea în estetica sa, înainte de a fi fost măcar vorba despre vre-un curent simbolist. Apoi nu în descripția unor obiecte cu valoare de simbol stă inovația, pe care pretindeau că o fac în poezie simbolistii. Cum arată foarte limpede profesorul G. Călinescu, ei tindeau să acorde artei un rol de cunoaștere, căutînd prin poezie — desigur în sens idealist — absolutul. În versurile lor sînt cîntate **nava, portul, trenul, gara, parcul...** „Dar simbolistul care folosește reprezentarea navei se ferește să cadă în descriptiv, fugind de precizia desenului. Nava este un mijloc de a inculca nostalgia pentru infinit și mișcător. Însă cu aceeași grijă se evită alegoria care e un silogism personificat. **Marea, nava, portul** erau simbolurile obișnuite ale lui Petrarca, sub care se ascundea însă, convențional, o gîndire conceptuală. Nava reprezenta existența individului, marea viața în genere, portul aspirația omului. Simbolistul oscilează între descripție și alegorie, căutînd să le evite pe amîndouă și, lucrul cel mai norocos pentru el e să nu cadă în cea de a doua“ (Istoria literaturii Romîne, D. Anghel pag. 608—609).

De fapt ceea ce descopereau unii poeți la sfîrșitul secolului al XIX-lea, dincolo de teoretizări confuze, era o reprezentare mai precisă a specificității poeziei. Simbolismul este mai înainte de toate un curent poetic. Nu există o pictură, o sculptură, o arhitectură simbolistă așa cum există o pictură, o sculptură, o arhitectură romantică sau chiar cubistă. De asemenea în teatru simbolistii au făcut tot poezie, iar în proză au creat prin Aloysius Bertrand, Bau-

delaire și Schwob genul **poemului** în proză. E vorba deci de o delimitare mai precisă a activității poetice. Multe observații rezultate din această încercare s-au transformat prin unilateralitate și exagerare în erezii. Dar a desconsidera punctul lor de plecare just, a neglija lucrurile intuite cu pătrundere genială de artiștii mari ca Baudelaire, Poë, Verlaine, sau Rimbaud înseamnă a nu iubi de fapt poezia. Mi se pare că rolul simțitor sporit al sugestiei în cadrul ei e descoperirea cea mai prețioasă a simbolistilor. Poezia cere un infinit mai mare concurs cititorului. Ea nici nu poate exista decît dacă se creiază acel climat în care imaginația se aprinde mai cu ușurință, sensibilitatea se mișcă mai viu în funcție de jocul fanteziei creatoare. Cititorul trebuie, într-un fel, să colaboreze cu autorul. Desigur că aici se ascunde și primejdia ermetismului. „Să numesc un obiect — spunea Mallarmé — înseamnă să răpesc cititorului trei sferturi din plăcerea ghicirii lui.“ Poezia se transformă însă astfel într-o șaradă și gratuitatea miilor de interpretări, incantația pură, falsul mister al unor sonorități rare devin repede în practica ei expresia celui mai orb subiectivism. Dar rămîne totuși aici ceva adevărat. Poezia prea riguros descriptivă, prea puțin sugestivă se lipsește de puterile ei proprii și alunecă spre versificația prozaică. Vizualul păstrează în acest caz un fel de tiranie asupra celorlalte simțuri ca și cum ochiul ar putea da întreaga gamă a senzațiilor omenești. Sentimente foarte contradictorii în delicata lor nuanțare, stări sufletești complexe, se comunică adesea mai intens prin corespondențele profunde dintre simțuri și în ciuda exagerărilor grotești, pe care le-a stîrnit, versul lui Baudelaire : „Les parfums, les couleurs et les sons se répondent“, nu e deloc o platitudine.

Toată problema e a nu absolutiza latura valabilă a acestor observații, a nu face sugestie auditivă („de la musique avant toute chose“), olfactivă, vizuală, **în sine**; toată problema e de a subordona mereu asemenea descoperiri reconstituirii unei realități obiective sau subiective, caracteristice, pline de semnificație în ordinea cunoașterii. E tocmai deosebirea dintre inovație și rețetă.

Lucrul se poate verifica ușor și la Bacovia. De exemplu, sentimentul vieții care se consumă fără scăpare într-o lume lipsită de orizont, poetul îl sugerează printr-o orchestrație admirabilă de senzații. Vizual ne asaltează tablouri în cărbune, copaci desfrunziți, frunze măturate de vânt, ninsoare gri, „carbonizate flori, noian de negru“.

Jur împrejur ne împresoară și ne apasă o greutate inertă de plumb, zarea e de plumb, florile de plumb, amorul cu aripi de plumb, a adormit printre sicrie de plumb. Dar aceasta nu e de ajuns. Există o muzicalitate dezolantă „bocetul mortuar“ al toamnei, zgomotul pe care-l fac crengile uscate izbite de vânt:

„Auzi cum muzica răsună clar,
In parcul falnic, antic și solemn.
Din instrumente jalnice, de lemn
La geamuri, toamna cîntă funerar“.

(„Vals de toamnă“)

Se adaugă și un acompaniament de tuse, de plîsete, de oftaturi din case insalubre. Iată cum toate converg, se strîng în jurul aceluiași focar:

„E toamnă, e foșnet, e somn,
Copacii, pe stradă, oftează
E tuse, e plîset, e gol...
Și-i frig, și burează...“

(„Nervi de Toamnă“)

La Bacovia o tehnică a obsesiei împrumută lucrurilor un sens în plus dincolo de cel obișnuit. Cînd frunzele care curg de pe ramuri sînt „lacrimi mari de sînge“, cînd luna care urcă pe dealurile albastre e „de sînge“, cînd lacul pare mai roșu ca totdeauna, amurgul „bolnav“, și o față tușește, ducînd la gură o batistă ca „frunzele ce curg“, sîngerii amurgului nu mai rămîne un simplu efect coloristic, ci capătă o semnificație mai largă, sugerează iarăși ideea lumii suferinde, agonice, torturate de sentimentul sfîrșitului. La fel plumbul, corbii, ploaia, ninsoarea, fanfara militară, clavirurile, copacii albi și negri, parcul solitar, scînteile galbene, toate se încarcă de sensuri. Dar toate amplifică, întăresc datele unei realități sociale și morale bine definite de mare interes omenesc.

Așa se explică și de ce Bacovia nu e un

poet dificil sub raportul lecturii. Motivele sale simbolice sînt cunoscute, se dezvelesc de-a lungul tuturor volumelor, de la început, deși artistul aduce precizări, nuanțări cu fiecare poem în parte. Formulele eliptice vin la Bacovia nu dintr-o tendință spre ermetizare ci dintr-o stare sufletească de deprimare permanentă. Copleșit de tristețe, poetul abia articulează cuvintele, face semne, lasă frazele neisprăvite. Mințea lui urmărește un dialog care se explicitează doar fragmentar:

„...Vom spune că toamna a venit... foarte trist —
La o fereastră melancolică, mi s-a părut ceva,

Însă m-a trezit un glas pozitivist...
Vînt umed, și frunze zboară undeva.
(„Scînteii galbene“)

Bacovia nu urmărește o incantație verbală.

Repetițiile, refrenele rezumă la el nucleul emotiv în jurul căruia se organizează întreaga atmosferă poetică. „Ce tristă operă cînta / fanfara militară“... „Liceu cîmîțir / al tinereții mele“... „de aur, de sineală și de sînge“ / Sînt solitarul pustiilor piețe“ etc. Versurile acestea reprezintă impresii fundamentale transformate în adevărate motive muzicale de-a lungul poemelor...

„Ce tristă operă cînta
Fanfara militară,
Tîrziu, în noapte, la grădină...
Și tot orașul întrista,
Fanfara militară.“

(„Fanfară“)

În economia mijloacelor lui Bacovia, Lovinescu a văzut „poezia cinestezei imobile, încropite, care nu se intelectualizează, nu se spiritualizează, nu se raționalizează; cinestezia profund animalică; secrețiune a unui organism bolnav, după cum igrasia e lacrima zidurilor umede“. (Critice IX). Respingînd ideea caracterului primar, elementar al emoției în lirica bacoviană, G. Călinescu îi descoperea în schimb acesteia numai artificiu. „Poetul are o poză, pe care și-o menține, puerilă ca orice mecanism și

deci de un secret humor" — scrie criticul. „E foarte probabil că el crede în poză, ceea ce e o ingenuitate, folositoare însă procesului de sugestie. Toată problema estetică stă în puțința acestei convenții de a simboliza în chip de neuitat, ca o viziune stranie, momentele de mare sinceritate, ceea ce se și întâmplă uneori". (Ist. Lit. Romîne — Bacovia, pag. 629).

Lovinescu greșea neglijând complect conținutul liricei lui Bacovia, discutând totul sub semnul poeziei de atmosferă „în sine". Pe el nu-l interesa în nici un fel semnificația social morală a acestei atmosfere și de aici concluzia cinesteziei animalice.

Arătând care e într-adevăr natura specifică a liricei bacoviene, indicând înrudirile ei cu literatura poezilor „proletari culti" din familia lui Tradem sau Păun Pincio, profesorul Călinescu restabilește adevărul, dar refuza și el să meargă mai departe. Realitățile dezvăluite de gesturile lui Bacovia. sensul acestor gesturi nu-l mai preocupau. considerându-le tot prin subestimarea conținutului o simplă poză. Dar că artistul nu pozează, că pentru el poezia e un act de mărturie sinceră, totală, o dovedesc numeroase versuri încredințate de autorul Stanțelor Burgheze tiparului aproape fără niciun control al lucidității critice.

Incoherența aceasta scriptică vine dintr-o stare maladivă, nu e poză; lucrul se citește limpede în textele publicate sub titlul „Bucăți în noapte".

De pildă:

„Astăzi e sârbătoare; apa rece cu care mă spăl, mă trezește, un clopot greoi sună, departe... să ne gândim la Dumnezeu!

Îmi pare că nu mai am nimic de spus; privesc. Viața e pentru cei inteligenți; ei

nu fumează fără cafea și, desigur au luat trenul pentru altă zare.

Cită frumusețe ce nu mai spune nimic, când ai ajuns să nu știi unde să te duci...

Când va ninge, cit de frumos va fi prin orașul alb".

Trezirea pe jumătate dintr-un fel de coșmar e chiar descrisă direct:

„Acum de ce să mai aprind lampa... ușa e deschisă, fereastra... în mijlocul odăii dorm în picioare, mă clatin în întunericul părăsit... uitat în fondul negru al odăii... un câine se zmuțește înapoi supărat... apoi lătrind; o pisică sare pe fereastră repezindu-se îndărăt de asemeni... dorm în picioare în mijlocul întunericului părăsit... un greer cîntă în tăcere... Altfel nu a fost niciodată... pînă ce soarele dezvăluie și aici o sentinelă obosită a singurățiilor disprețuite".

Acest poet subtil pe care l-am văzut vorbind fiecărui simț, sugerînd cele mai fine impresii, dacă nu i-am recunoaște momente tragice de semiluciditate, ar părea că se dublează cu un nedibaci potrivitor de cuvinte, cu un versificator, care nu cunoaște sensul neologismelor folosite, sau cultivă cu voluptate barbarismul: „o simptomă fugară"; / „Cer ideal / al vieții real"; / „cerul e rece" / „la infinit"; / „Sana mens" / „canapeaua din altar", „mireasa pe tron / cu grai monoton"), etc. etc., ceea ce nu e deloc verosimil.

De fapt, Bacovia-poetul e cel despre care am vorbit cu admirație pînă aici. Dacă numele lui figurează și sub unele notații tulburi, în afara sferei literaturii — după părerea mea — aceasta nu schimbă nimic. Există în Bacovia atîtea versuri fără de moarte încît aurul lor plătește cu prisosință ceasurile de sălbiciune.

TUDOR VIANU

MIHAI RALEA *)

Împlinirea a șaizeci de ani de viață ai colegului nostru Mihai Ralea ne dă prilejul de a exprima, împreună cu simpatia și urările de viață lungă și activitate rodnică pe care i le facem, o judecată generală asupra operei sale atât de întinse și atât de variate. Șaizeci de ani de viață și aproape patru decenii de activitate în știință, în publicistică, la catedră și în viața publică alcătuiesc, desigur, un răstimp suficient pentru ca trăsăturile unui portret moral să se închege și pentru ca judecățile de valoare cu privire la el să poată fi formulate. Ceea ce ne reține oarecum în executarea plăcutei îndatoriri pe care Academia și-a asumat-o, este numai faptul că prietenul și colegul nostru Mihai Ralea este o personalitate atât de activă, atât de viu și de multiplu legată de actualitatea în desfășurare, încât ne vine greu să-l privim în urmă și să-l prețuim după faptele sale trecute. Aproape nu este zi în care Mihai Ralea să nu adauge bogatei sale activități de până acum, opere și fapte noi, așa încât atitudinea față de colegul nostru este mai de grabă așteptarea, tensiunea orientată către viitor, decît contemplarea unei figuri desprinse din perspectivele trecutului. Ședințe de felul celei de azi sînt poate mai potrivite în legătură cu personalități care, chiar dacă n-au ajuns la capătul muncii lor, cunosc o încetinire de activitate, pașii mai rari cu care se escaladează culmea cea mai înaltă. Ralea se găsește însă în desfășurarea unei activități al cărei ritm nu s-a încetinit de loc în ultimele două sau trei decenii. Tirîndu-ne mereu înainte, im-

preună cu el, ne vine deci greu să introducem o pauză în interesul cu care-l urmărim și, în loc de a aștepta operele și acțiunile lui noi, să considerăm o clipă, dar numai o singură clipă, lucrările și faptele lui mai vechi.

La această împrejurare, sensibilă pentru noi toți, se adaugă încă una care împovărează mai mult sarcina care mi-a fost încredințată, aceea de a caracteriza opera de scriitor și critic literar a sărbătoritului nostru. Acel care vă vorbește a fost colegul de studii al lui Mihai Ralea, prietenul lui din primii ani ai tinereții, tovarășul lui nedespărțit în toate împrejurările vieții. Dacă una din condițiile capitale ale cunoașterii este relativa distanță față de obiectul ei, trebuie să mărturisesc că împlinesc într-un chip destul de insuficient această condiție. Martor statornic al tuturor lucrărilor lui Ralea, mereu la curent cu toate gândurile și proiectele lui științifice și literare, nu este nicicum lesnicioasă pentru mine, în circumstanța de astăzi, acea privire în perspectivă și de la distanță care asigură obiectivitatea cunoașterii. Nădăjduiesc însă că dacă sarcina ce mi-a fost dată este mai grea pentru mine, decît ar fi fost pentru altul, ea nu se va dovedi că a fost imposibilă. M-am hotărît deci să iau asupra-mi această sarcină, convins că pot aduce Academiei și publicului literar o contribuție la cunoașterea operei lui Ralea, dacă nu prin distanță și detașare, cel puțin prin sîrguință și sinceritate.

Mai înainte însă de a trece la subiectul meu propriu zis, îmi cer îngăduința de a

*) Cuvîntare pronunțată în ședința festivă a Academiei R.P.R. din 11 mai 1956.

evoca, în formă de introducere, momentul în care mi-a fost dat să-l întâlnesc mai întâi pe Mihai Ralea. Era acum patruzeci și unu de ani în sălile de curs ale vechei Facultăți de filozofie și litere. Toți colegii noștri de atunci își mai amintesc, desigur, de tânărul descins cu un an mai înainte de la Liceul internat din Iași, înconjurat mereu de un grup numeros de studenți, asupra cărora părea că exercită o deosebită influență. Mai cu seamă în ședințele seminariale, studentul în filozofie Mihai Ralea atrăgea atenția prin spontaneitatea intervențiilor sale, în care apăreau manifestările unui spirit critic atît de ascuțit, ale unei informații atît de bogate, în formele unei exprimări atît de noi și de originale, încît superioritatea sa asupra întregii lui clase se impunea cu toată evidența. Sînt patru decenii de cînd asist, mai întâi ca student, apoi ca profesor al Facultății de litere, la răsărirea periodică a unui astru tinăr, care urmează să-și ocupe locul în constelația culturii românești. Mărturisesc că astăzi încă, la începutul fiecărui an școlar, pășesc cu mare emoție printre studenții primului an, în așteptarea întâlnirii cu tinărul sau cu tinerii în care voi ghici pe scriitorii sau pe cugetătorii de mîine. Natura și societatea produc mereu tot alte și alte vocațiuni și talente și prilejul pe care-l ai, ca profesor, să asiești la neistovita acțiune inventivă a vieții este unul din cele mai atrăgătoare ale îndeletnicirii noastre. Am întîmpinat deci, în timpul lungii mele cariere, nenumărate figuri tineresti în care mi se părea că descifrez o chemare. Trebuie să mărturisesc că unele din acestea au alunecat în anonimat sau au produs, mai tîrziu, în acela care-i însoțise cu încredere și nădejde, decepție și amarăciune. Dar altele s-au înălțat mereu și mi-au adus bucuria împlinirii și a confirmării. Dacă privesc din nou acum toate aceste imagini, mi se pare că aflu pe una din cele mai strălucitoare în fostul meu coleg ceva mai vîrstnic, care îmi producea cea mai vie admirație prin ascuțimea inteligenței, prin spontaneitatea și originalitatea sa. În anul al doilea de universitate, Ralea atrage atenția profesorului nostru de atunci, dl. C. Rădulescu-Motru, printr-o încercare asupra ra-

portului dintre imagine și gîndire, care a fost îndată publicată în **Revista de filozofie**. După război, Ralea pleacă pentru continuarea studiilor la Paris, unde este acceptat la Școala normală superioară, veche și ilustrată instituție, unde prezența în generația mai veche a lui Jean Jaurès și acțiunea bibliotecarului școlii, Lucien Herr, un om de o profundă erudiție și care exercita o mare influență asupra tineretului studios al vremii, creiaseră o memorabilă tradiție de gîndire și luptă socialistă. La Paris, Ralea obține doctoratul în drept și doctoratul în litere, acesta din urmă cu o teză despre **Ideea de revoluție în doctrinele socialiste**, devenită clasică și care obține unul din cele mai importante premii ale Institutului Franței, premiul Osiris. Profesorul sociolog C. Bouglé, venit la București pentru a face cîteva lecții publice, atrage atenția asupra lucrărilor compatriotului nostru. În curînd apare el însuși și, în timp ce i se încredințează conferința de pedagogie socială la Facultatea de litere din Iași, apoi catedra de psihologie și estetică, cercul revistei **Viața Romînească** cu care stabilise legături mai dinainte, îl cheamă în mijlocul ei cu funcțiunea de redactor-prim al revistei. Aci domina figura lui G. Ibrăileanu, spiritus rector al revistei și cercului **Vieții Romînești**. Nu se poate spune în deajuns impresia pe care o făcea Ibrăileanu asupra tuturor acelorora cărora le era dat să se apropie de el. Acest om înzestrat cu cele mai deosebite virtuți intelectuale și morale, îndreptat asupra semenilor săi o privire atît de pătrunzătoare și o exigență etică atît de severă, încît oricine ieșea clasat chiar de la prima întîlnire cu el. Ce a însemnat Ibrăileanu pentru Ralea ne-a spus-o chiar acesta din urmă cînd la moartea criticului, în 1936, i-a consacrat un studiu rămas principalul izvor al caracterizării lui literare: „Cum aș putea găsi tonul cel mai potrivit, scrie Ralea, măsura justă pentru a scrie despre omul a cărui întîlnire reprezintă cel mai însemnat eveniment intelectual din viața mea? Cu toate acestea, toți acei cîți l-au cunoscut bine, știu că acest om neînduplecat în dreptate și decență nu iubea nimic altceva mai mult ca adevărul; că entuziasmul meu delirant l-ar

fi făcut să zîmbească cu blîndețe, dar nu i-ar fi schimbat o iotă din ideea pe care și-o făcea totdeauna, matematic, despre mine, despre el sau despre lume și viață". Ideea pe care și-a făcut-o Ibrăileanu despre Ralea rezultă din comunicarea mai multor martori ai acestor timpuri, potrivit căreia criticul numea pe tînărul său discipol și emul, „cel mai bun prieten al său”. În momentul în care Ralea își începe funcțiunile lui redacționale la **Viața Romînească**, Ibrăileanu avea peste cincizeci de ani, iar Ralea nu împlinise încă treizeci. O prietenie între oameni de vîrste atît de deosebite este un lucru destul de rar. Îmbătrînim de obicei cu vechii noștri prieteni și cercul lor se deschide rare ori pentru a primi un trimis al zilelor noi. Ibrăileanu a izbutit să execute gestul acestei deschideri și, în prietenia care s-a înghebat atunci, admirăm deopotrivă puterea tînărului care a știut să se facă recunoscut de mai marele său, dar poate mai ales generozitatea acestuia din urmă. Influența lui Ibrăileanu asupra lui Ralea a fost, fără îndoială, destul de însemnată. Dar ceea ce numim influență este, de fapt, un produs al afinității. Întîlnim mulți oameni în viață, stabilim contactul cu multe învățături și idei, întîmpinăm multe personalități și opere care se bucură de reputație sau chiar de prestigiu, dar dintre toate acestea exercită o influență asupra noastră numai acelea care într-un fel oarecare ni se potrivesc. A primi o influență este deci un prim pas pe calea realizării de sine. Afinitatea dintre Ibrăileanu și Ralea se vădea mai întîi în legătură cu dispozițiile lor intelectuale și morale. Aceeași pornire de a investiga motivele mai ascunse ale acțiunilor omenești și de a le dezvălui cu o luciditate dîrză și nemiloasă. Discipolul ca și maestrul său, socoteau că întregul edificiu al societății și al culturii este un produs al naturii, și ca atare, impulsunile rudimentare ale acesteia pot fi recunoscute la temelia tuturor faptelor și ideilor noastre. Mai firziu, Ralea a depășit acest punct de vedere și, în ultima lucrare filozofică mai însemnată a sa, în **Explicarea omului**, a indicat drept motiv fundamental al culturii, pornirea omului de a-și crea obstacole și, prin urmare, de a înfrînge instinctul său natural. Aceste două idei deo-

sebite au nevoie să fie puse de acord și autorul volumelor **Valori și Explicarea omului** ne datorește încă lămurirea unității mai adînci a descoperirilor făcute de el în psihologia omenească. Afinitatea dintre Ibrăileanu și Ralea provenea și din felul culturii lor, îndatorate în mare măsură izvoarelor filozofiei materialiste a secolului al XIX-lea, completate de gînditorul mai tînăr prin rezultatele unor curente ale vremii sale: sociologia franceză din școala lui Durkheim și filozofia germană a valorilor. Mai presus de toate stătea însă comuna lor împătășire din gîndirea lui Karl Marx, cunoscută de altfel de cercetătorul mai tînăr printr-un studiu mai complet al operelor acestuia și al literaturii critice mai noi, prilejuite de aceste opere. În afară de afinitatea provenind din dispozițiile lor intelectuale fundamentale, din comunitatea izvoarelor lor de cultură, mai exista între Ibrăileanu și Ralea aceeași pornire politică, mobilizată de luptele dreptății și ale libertății. Luciditatea intelectuală cea mai nemiloasă se întrunea în maestrul și discipolul lui cu idealismul politic, îndoiala teoretică cu afirmarea practică, scepticismul cu pasiunea. În articolul despre G. Ibrăileanu, Ralea scria: „E prea ușor să rămîi om de treabă cînd ai avut norocul să-ți poți păstra iluziile ori cînd ai moștenit o inteligență feciorelnică, care știe să acopere cu un vâl roz înfățișările hidoase ale lucrurilor. Și e mult mai greu să faci să trăiască împreună luciditatea completă și perfectă regula morală”. Ibrăileanu a izbutit această sinteză. Ralea a recunoscut și el aici forma cea mai înaltă a personalității omenești.

Indicat prin aceste afinități, acceptînd o influență întemeiată pe o înrudire de structură și de năzuințe, Ralea a devenit colaboratorul cel mai apropiat al lui Ibrăileanu, la redactarea **Vieții Romînești**, în epoca de după 1924. Revista își dobîndește caracterul ei în această perioadă prin colaborarea regulată a lui Ibrăileanu și Ralea. Dau amîndoi, cot la cot, aceleași lupte literare și ideologice, printre care cea mai de seamă este aceea în legătură cu **specificul național** în literatură, pe care amîndoi îl afirmă ca o condiție indispensabilă a oricărei creații artistice valabile. Funcțiunile unui prim-

redactor îndrumau activitatea lui Ralea pe terenul criticii literare. Ralea a scris atunci pagini remarcabile, ca acele despre Tudor Arghezi, una din primele și din cele mai pătrunzătoare caracterizări ale acestui poet, acele despre Mihail Sadoveanu, înțeles de el în felul în care marele scriitor a răsfrânt dezvoltarea societății românești, apoi alte multe articole despre diferiți scriitori români și străini, întrunite mai târziu în volumele **Interpretări și Înțelesuri**. Cu toate acestea, direcția proprie a talentului lui Ralea nu-l lega prea strâns de disciplina criticii literare, adică de urmărirea atentă a producției literare pe măsură ce apare, cu scopul de a recunoaște valorile noi și de a le distinge din masa operelor inferioare. Noul critic al **Vieții Românești** n-a dat criticii literare funcțiunea acestei intervenții continue în actualitate cu scopuri discriminatorii. Concepția sa asupra criticii a fost limpede exprimată în articolul **Despre critica literară**, reprodus apoi în volumul **Între două lumi**. Pornind de la ideea că orice operă posedă o multiplicitate de sensuri virtuale, realizate succesiv, Ralea scrie: „Extensiunea sensurilor nebănuite care dau viață și posteritate artei o face publicul cu fantazia sa. El pune pe seama autorului alături de ideea sa inițială, semnificații diverse la care el nu s-a gândit. Artistul e un singur individ și publicul o unanimitate. El generalizează și îmbogățește mereu opera de artă. O face valabilă, interesantă pentru o serie cât mai mare de oameni, punându-i mereu pe seamă sensuri, aspecte și intenții noi. Astfel o umanizează colaborând cu autorul. Acesta ne dă o schemă și noi o completăm, ne dă un vas pe care îl umplem și-l deșertăm mereu de la generație la generație. Criticul e și el unul din cititori. Un cititor însă care are obiceiul să-și strige tare impresiile tuturor; un cititor care găsește în opera de artă un sens nou ceva mai general, menit să intereseze mai mulți oameni, să le atragă atenția asupra altor aspecte care se pot dezvolta și care au fost pînă acum ignorate. Criticul e un creator de puncte de vedere noi în raport cu o operă. El o face iubită și din alte motive, înțeleasă și prin alte prizme, îi aduce noi aderenți, formează un nou prozelitism, pentru că trezește noi interese, atrage cititori și

oameni pe care vechile aspecte nu-i interesează. Adăugînd o nouă aripă edificiului, el îl face să trăiască mai departe. Și descoperind panorame neobișnuite, generalizează creația artistului. Criticul întreține longevitatea artei.“ Criticul este deci, pentru autorul acestor considerații, cineva care comunică reacțiunile sale în fața operei literare, mai mult decît acela care se străduiește să-i prindă figura exactă și oarecum invariabilă. Acesta din urmă este criticul filolog, scrupulos în stabilirea formelor și conținuturilor primordiale, autentice. Criticul filolog își reprimă individualitatea, se împiedică să asocieze, manifestă, pentru a întrebuișa o expresie a lui Ibrăileanu care a făcut carieră, cea mai riguroasă **supunere la obiect**. În critica lui Ibrăileanu, discipol el însuși al lui Al. Philippide, poate fi observată această disciplină a filologului, care s-a dezvoltat, mai cu seamă în partea finală a activității lui, în studiile sale asupra manuscriselor și edițiilor eminesciene și în prețioasele lui analize stilistice asupra diferiților autori români și străini. Este adevărat însă că opera literară trăiește în viața omenirii și că, în timp ce filologia își dă mari silințe, prin recenzinea și critica verbală cea mai exactă, să mențină forma ei primitivă, așa cum se presupune că a voit-o autorul, opera călătorește în timp și istoricul literar o regăsește, după anumite răstimpuri, îmbogățită cu semnificații noi și neașteptate. Nu este de loc sigur că înțelegem pe Homer și pe Virgiliu, pe Dante și pe Cervantes, în același fel ca oamenii din vremea lor. Autori multă vreme uitați sau care nici nu s-au bucurat vreodată de o mare notorietate, revin în actualitatea literară, îndată ce cititorii și criticii lor mai noi par a găsi în ei coarde consonante cu acele care vibrează în propriul lor suflet și, prin urmare, nu atît pentru ceea ce ei au reprezentat odată, ci pentru ceea ce ei au devenit de atunci. Așa s-a întîmplat cu Hans Sachs și Grimmelshausen, redescoperiți de Goethe și romanticii germani, cu lirica medievală, cu Ronsard și poezii Pleiadei în timpul romantismului francez, cu Ion Budai-Deleanu și cu Ion Codru Drăgușanu prin lucrările criticii noastre noi. Observația lui Ralea este deci exactă și ea justifică poziția sa de critic asociativ, crea-

tor de noi puncte de vedere, în raport cu opere și autori care n-au nevoie să fie descoperiți, ci numai interpretați din nou, cum este cazul în studiile despre Marcel Proust, Rainer Maria Rilke, E. Fromentin, Balzac, Maurice Barrès, Thomas Hardy, Amiel, André Gide, Paul Valéry, H. Ibsen și alții.

Pentru Ralea, orice scriitor și orice operă pun o problemă psihologică, -etică și socială, deci o problemă filozofică. Caracterizarea critică se desprinde pe fundalul unei teorii generale, prin manipularea unor concepte și categorii formate în studiul psihologiei individuale și al societății. Rilke este caracterizat prin carența vitalității lui; Fromentin, în romanul *Dominique*, prin atitudinea micii burghezii în urmărirea fericirii; Balzac prin apariția unei clase de oameni barbari și puternici, avizi și dezorientați în perioada capitalismului bancar de după 1830. Amiel este un abulic auto-analitic, un romantic întârziat într-o epocă realistă, ceea ce dă figurii sale un caracter rar și aparte, un germanic cu mijloace de expresie latine și meridionale. Caracterizarea lui Thomas Hardy se face prin elementele teoriei psihologice asupra tensiunii psihice. Portretul literar al lui Anatole France se desprinde pe o teorie generală a civilizației. Studiind pe fiecare din acești scriitori și pe alții mulți, criticul are prilejul să-i aducă sub incidența unei categorii filozofice generale sau s-o îmbogățească pe aceasta din urmă printr-o clasă nouă, printr-un tip neprevăzut încă de cercetarea mai veche sau prin reunirea unor categorii deosebite a cărei posibilitate nu fusese întrezărită. Iată cazul lui Fromentin. „Există, scrie criticul, două feluri de a fi împăcat cu viața: fericirea-securitate, fericirea burghezului, un fel de sinucidere lentă, și fericirea aventurierului. *Dominique* al lui Fromentin le cunoaște pe amândouă, în două epoci diferite ale vieții“. Opera literară îi pune lui Ralea probleme de idei și se constituie, în viziunea lui critică, în forma unor subordonări, disociații sau asociații de concepte. Interesant este de urmărit și chipul în care se grupează scriitorii în fața cărora s-a oprit criticul. Aceștia sînt totdeauna naturi problematice, cum îi numea Goethe, oameni desbinați interior și care răsfrîng, în luptele personalității lor, pe

acele ale societății exprimate de ei. Considerînd, prin această prismă, literatura română a timpului său, adică literatura dintre cele două războaie, el combate la unii din reprezentanții ei, spiritul *gentil-estetic* și *idilic-diletant*. Și din obiecțiile pe care criticul le aduce literaturii epocii, se vede bine încotro ar dori s-o îndrumeze: „Scriitorii noștri, scrie Ralea, au trăit puțin, n-au experiență sufletească adîncă, n-au acumulat într-înșii acel contact profund cu viața care călește sufletul și-i dă comprehensiunea umanității, a vieții și a morții. Artiștii noștri n-au sentimentul profund al vieții, nu știu ce înseamnă grozăvia ei mută, nu bănuiesc maestratea morții, mîndria umilinții, gustul oțelit al orgoliului; n-au iubit, n-au disperat și n-au disprețuit resemnat. Nici unul din capitolele în adevăr teribile ale vieții nu le e familiar“. Cînd constată, în studiul „De ce nu avem roman?“ lipsa acestui gen literar în epoca în care apăreau abia primele opere ale lui L. Rebreanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, H. Papadat-Bengescu, criticul atribuie fenomenul acestei omisiuni lipsei de diferențiere a individualității în societatea burgheză puțin dezvoltată a timpului: „Nu toate individualitățile sînt bune pentru roman, scrie Ralea, stabilind cu multă pătrundere unele din condițiile apariției romanului modern. Individualitățile publice sînt captate de istorie și mitologie. Romanul nu apare decît într-o societate așa de diferențiată încît orice om e, în felul lui, o individualitate. Romanul e povestea individualităților fără viață publică, fără strălucire, a individualităților modeste, înecate în masa mare a publicului: persoane fără importanță istorică, dar cu mare semnificare morală. Romanul e povestea vieții și sufletului *individualităților private* celor mai caracteristice“. Aceste condiții păreau că lipsesc pentru stadiu de dezvoltare a societății observate de critic. „Dacă nu sîntem în fața societăților care n-au încă de loc individualitate, continuă Ralea, sîntem totuși în fața societăților care au relativ puține caractere originale, complet defașate de ambianță... Biografia omului curent, a omului de rînd, care se schițează totuși evident original, cu viața lui sufletească aparte și care e romanul, nu se poate face

cu ușurință. Individul nu e complet degajat de mediu; iată de ce romanul nostru întârzie". Trecînd deci de la caracterizare la normalizare, de la cunoașterea operelor la recomandarea lor, gîndirea criticului a mers în aceeași direcție: a studiat și a recomandat același tip de opere cu un bogat conținut de idei, manifestînd o fază de maturitate a societății și a individualității omenești, dezvoltate în mijlocul aceleia. Critica lui Ralea a fost deci una din acele care au secundat și au sprijinit procesul de maturizare a literaturii noastre. Într-o istorie a gîndirii critice românești trebuie să i se recunoască neapărat acest loc și acest rol.

Spirit orientat mai de grabă spre generalizarea filozofică decît spre cunoașterea particularului cu un rol atît de mare în lucrările filologului și ale istoricului, Ralea a dat filozofiei un timp mult mai întîns decît criticii literare. Dar pentru că despre contribuția lui Ralea în domeniul științelor filozofice s-a ocupat un alt coleg de-al nostru, nu-mi rămîne decît să consider celălalt aspect al sărbătoritului nostru în legătură cu literatura, aspectul lui de scriitor. Pe vremuri, cînd aveam douăzeci de ani, Ralea mi-a spus într-o zi: „La patruzeci de ani voi scrie un roman". Tot pe atunci primeam, din partea unui alt coleg de-al nostru, confidența unui alt proiect. Camil Petrescu îmi spunea: „Voi scrie un sistem filozofic". Ralea se găsește într-o întârziere de douăzeci de ani față de termenul ce și-l fixase. A scris și a publicat însă multe lucrări de filozofie, ba chiar un sistem întreg, cu capitole de antropologie filozofică, de etică, estetică, filozofia religiei și a economiei, **Explicarea omului**, în timp ce Camil Petrescu a publicat romane și drame, elaborările sale filozofice rămînd învăluite în taina cea mai nepătrunsă. Comparația acestor două spirite, printre cele mai distinse ale generației noastre, aruncă o lumină interesantă asupra felului de a fi al rîndului nostru de oameni. Am fost oamenii unei răscruci, așezați între două lumi. În copilăria noastră, țaranii locuiau încă în bordeie săpate în pămînt și arau cu plugul de lemn, ca în preistorie. Eram una din puținele țări în care exista pelagra. Malaria și otitica făceau ravagii. Intinde-

rea analfabetismului ne creiase o tristă celebritate. Mai mergea vorba, în copilăria noastră, despre țaranii băuți la scară. Într-o zi din primăvara anului 1907 s-a răspîndit, la Giurgiu, știrea că stăniștenii au pornit asupra orașului. Locuitorii înstăriți ai orașului și-au strîns în grabă lucrurile mai de preț pentru a trece Dunărea la Ruscium, dar și-au desfăcut curînd boccelele, pentru că șirurile stăniștenilor au fost culcate de focurile artileriei, în apropiere de oraș. Am apărut pe lume în țara veche, plină de nedreptate. Dar ne-am deschis culturii celei mai înalte, pentru că în vechea orînduire nedreaptă s-au ivit oameni noi, spirite înalte și curate, care ne-au deschis ochii. Am avut profesori eminenți și scriitori admirabili. În mediul culturii noastre înaintate am putut afla ce-i lipsește țării și ce trebuie să cucerim pentru ea. Dragostea noastră de țară a fost adeseori chinuită, ca toate iubirile cele mari. Așezați între două lumi, între vechea lume a in Justiției și aceia care se desemna la orizont, ne-am ales cu oarecare greutate domeniul, am arătat oarecare mobilitate în aspirațiile noastre. Am simțit nevoia să sistematizăm din nou întregul domeniu al culturii, să punem o piatră în fiecare punct al temeliei ei. De aceea voia să scrie Ralea un roman și Camil Petrescu un sistem filozofic. De aceia amîndoi au scris și filozofie și literatură.

Ralea este unul din scriitorii cei mai înzestrați ai generației sale. Talentul său s-a exercitat în domeniul puțin frecventate mai înainte la noi, în eseu, în maxime, în portretul moral, în jurnalul de călătorie, adică în toate genurile reflecției în literatură. Termenul **eseu** a pătruns în terminologia noastră literară abia după primul război mondial și a desemnat o compunere asupra unui subiect teoretic, făcută cu mijloace artistice. Ralea este unul din creatorii lui în mișcarea literară mai nouă. Pretutindeni în articolele sau chiar în studiile sale filozofice i se prezintă o comparație, o imagine care luminează ideea, o alăturare inedită de cuvinte, un epitet rar. În **Explicarea omului**, autorul afirmă odată vechimea și statornicia credinței omului despre superioritatea sa în univers. Această credință a fost mereu proclamată de savanți, de fi-

lozofi și personalități religioase. După ce citează pe Darwin, Descartes și Bossuet, scriitorul adaugă: „Și chiar cînd un suflet pur și virginal ca acela al Sf. Francisc din Assisî se lasă, în blîndețea lui, atras de frăția păsărilor cerului, el are conștiința că prietenia lui pentru animalele necuvîntătoare e o bunăvoință și o filantropie“. Nu este așa că **bunăvoință și filantropie** recunoscute în legătură cu atitudinea lui Francisc față de animalele necuvîntătoare animă îndată situația și-i dă o căldură pe care n-ar fi putut-o obține prin notarea seacă a ideii? Știința cea mai nouă, continuă Ralea, nu și-a mai pus însă „întrebările pretențioase și grandomane asupra specificității sufletului omenesc în deosebire de celelalte animale“. **Întrebările grandomane** ale vechei științe sugerează printr-un epitet rar o întregă situație morală. Ca la toți scriitorii adevărați, cuvintele se leagă la Ralea în asociații noi cu o vie putere de sugerare.

Conciziunea perfectă a formulării, în legătură de altfel cu mijlocul semnalat mai sus, este o altă trăsătură a scrisului lui Ralea și care-l indica pentru genul literar al maximei. Voi da cîteva exemple de astfel de maxime, spicuite în paginile volumului **Valori**: Ce este curajul? Ni se răspunde: „Pentru o luciditate perfectă, care ar fi conștientă pînă în ultimele detalii de pericol, curajul ar fi imposibil. A fi curajos, înseamnă a alege din diferite alternative o ieșire; înseamnă a cîntări între mari inconveniente, dar nu a alege pe cel mai grav din ele; înseamnă a paria pe o posibilitate, dar nu pe cea mai dezastruoasă“. Ce este cultura? „Cultura este inteligența altora“. Ce este omul inteligent? „Omul inteligent e acela care nu confundă niciodată punctele de vedere“. Dar inteligența? „Inteligența adevărată e o descentralizare a gândirii“, deoarece „sărăcia de minte duce încet și monoton la unitate, la sistem, la obsesie“. Ce e recunoștința? „E un derivat al răzbunării, din aceeași familie cu ea... E un plasament cu mai puțin risc, pe care l-a adus îmbîlînzirea moravurilor“. Ce e epicureismul? „E filozofia unei deziluzii“. Ce este invenția în știință? „Invenția e procesul care aduce un verdict în favoarea faptelor năpăstuite“. Mulți cred că arivistul e un om

sensual, mișcat de pofte impetuoase. Moralistul corectează această părere: „Arivistul adevărat e un anahoret. El trebuie să rabde în liniște, să accepte situații mici, să refuze tentațiile unui destin de plăcere, să îndure mizerii și lipsuri. Pofa de viață imediată nu e în psihologia ambițioșilor“. Care este origina conștiinței? „Conștiința a apărut ca o autoconfesiune a unui defect pe care ne e rușine să-l declarăm... Există un singur prieten, care tolerează totul, care ne înțelege și ne justifică. Acela sîntem noi înșine. A început atunci discuția cu acel excelent prieten. Lui îi putem face orice confesiune: putem fi siguri că nu va spune nimănui nimic, că nu va trăda secretul. Conștiința e o autoconfidență“. S-ar putea compulsa un întreg volum de maxime din toate scrierile lui Ralea, care ar înzestra literatura noastră cu o operă întru nimic mai prejos de aceea ale celor mai buni moralști francezi, ale lui La Rochefoucauld, Rivarol sau Chamfort. Această carte există de fapt. Filele ei sînt însă oarecum împrăștiate. Trebuie să le strîngem la un loc.

Om de idei, filozof și moralist, Ralea vedește în scrisul său o deosebită putere de a înregistra și reține impresia senzorială. Evident, el nu se oprește niciodată la această impresie, ci o prelungește și o dezvoltă într-un act al cugetării. Aceste însușiri stau la baza portretisticii sale, în care trăsătura fizică dobîndește valențe morale. Iată, în această privință, portretul lui Anatole France, zărit odată de autor pe o stradă a Parisului: „Ceea ce impresionă în această figură de octogenar era paloarea ei diafană. O masă de ceară prin care nu străbătea nici o șuviță de sînge. Pe deasupra, o piele uscată ca pergamentul, făcută parcă dintr-o materie anorganică. Nicăieri, nici o urmă de sanguinitate în această fantomă deplin spiritualizată, în care descompunerea materiei nu mai avea ce căuta, fiindcă corpul, eliminînd ceea ce era organic în el, se petrificase într-un echilibru chimic stabil, capabil să cucerească eternitatea. Asimilarea și dezasimilarea se opriseră într-o dreaptă echivalență. Mi-am zis atunci, în deplină credulitate, că în baza unui misterios paralelism psihofizic, trupul luase forma cea mai potrivită unui suflet ce izbutise să alunge

din el toată bestialitatea vie, aceia care trăiește violent, dar care, atinsă de germenii morții, se descompune fulgerător. Ca și fachirii indieni, Anatole France putea să trăiască mult, fiindcă în el nu mai avea ce să moară“.

Cu aceste daruri ale ochiului, cu via lui curiozitate pentru om și societate, cu pornirea psihologului și sociologului de a investiga toate tipurile omenești, în legătura lor cu natura, cu tradițiile lor de cultură, cu formele variate ale moravurilor lor, Ralea ne-a dat prețioase cărți de călătorie. Colegul nostru a fost unul din oamenii care s-au mișcat mai mult. A atins punctele cele mai îndepărtate ale lumii, dar în volumele sale Nord-Sud și In extremul occident ne-a dat numai o icoană a Egiptului, a Olandei, a Angliei, a Spaniei, a Statelor-Unite, a Canadei, a Californiei, a insulelor Antile. Pretutindeni observă natura și arta, formele societății și sentimentele oamenilor. Notează forme și culori, pentru care are sensibilitatea unui pictor, chipuri și comportări omenești, dar din aceste impresii particulare se desface reflecția generală a unui moralist. Citim în jurnalul călătoriei în Spania, sub data de 14 septembrie: „În drum către Madrid. Munți roși, munți verzi, munți galbeni. Soare și iarăși soare. Nici un pic de umbră, nici un fir de iarbă. Lipsa vegetației obosește, șterge impresia naturii; pare că ești într-un castel, între ziduri clădite de oameni. Prin găurile rare, fără sate împrejur, pierdute în această Sahară de stînci, femei „aguadore“ vind cu zece centime un pahar de apă. Setea e nevoia sufletească cea mai spaniolă. Setea de viață, de glorie, de dumnezeu, de apă. Popor cu cerul gurii veșnic uscat, cu gîtlejul întins mereu către puțină umezeală“. Peste ocean, ochiul călătorului a rămas la fel de sensibil în observarea naturii și a oamenilor, cu o atenție sporită totuși pentru stările sociale, pentru urmele vechilor civilizații și pentru contradicțiile celei noi, simțite de el acum cu un sufler mai luptător. Marea Caraibă îi apare în incandescența ei albă, cu care ochiul trebuie să se obișnuiască pentru a distinge culorile: „O întindere strălucitoare, de o claritate rară, fără confuzie, fără opa-

cite, fără mister. Totul înfățișat pînă la evidență. Soarele, în mii de reverberații, lămurește orice umbră, dizolvă toate veleitățile întunericului. Lumină universală, implacabilă, care nu iartă nici o obscuritate. Lumina omoară culoarea. Abia către amiază, încep să se reveleze culorile: mai întii un albastru azuriu, apoi un verde deschis, ca frunzele proaspăt ieșite din muguri primăvara“. În Jamaica observă orgia de sevă, proliferarea înfiorătoare a vegetației. „Omul... n-are de luptat numai cu animalele junglei, dar și cu îndărătnicia vegetală. Dacă nu stă în fiecare zi cu sapa ori cu securea ca să stîrpească năzuința de creștere a plantei, o cabană dispăre sub ramurile lacome ale lianelor și ale bălăriilor în câteva săptămîni... Fără o grijă cotidiană, omul se pomenește cu un arbore sub pat ori cu o agățătoare în cadrul ușii“. Ni se descrie persistența practicelor magice ale indienilor ca „o formă de rezistență și luptă contra stăpînilor albi“. Pe terasele cluburilor din Havana observă pe exploataorii insulei „exemplare putrede de lene, josnicie și animalitate, care n-au muncit în viața lor o singură zi, stînd răsturnați pe confortabile foteluri de rafia, cu imense țigări în gură, profanînd cu priviri abjecte omenirea necăjită care se perindă în valurile străzii dinaintea lor“. În domeniile exploatare de „Fruit-Company“, „comerțul a oprit pentru moment dezordinile sociale: totul e regulat, stăpînit de o mîna de fier invizibilă, care, fără îndoiială, e aceea a banului. Mina omului și frumusețea naturii dau un tablou corect, minuțios lucrat, de prosperitate aparentă“. Pretutindeni aceeași bogată reacțiune a pictorului și a gînditorului, pe care frumusețea naturii îl desfată și aspectele societății îl pun pe gînduri și-l aduc mereu spre temele esențiale ale luptei sale sociale și politice. Călătorul Ralea este Ralea întreg. Autorul unei relații de voiaj în jurul lumii, care a făcut mare vîlvă acum vreo patruzeci de ani, Herman Keyserling, a pus în fruntea operii sale următoarea maximă: „Drumul cel mai scurt către noi înșine duce prin jurul lumii“. Ralea a parcurs și el acest drum. Mihai Ralea a fost unul din oamenii cei mai mulțiplu și mai fin înzestrați ai generației

sale și continuă a fi astăzi un scriitor și un gânditor unanim prețuit, un maestru pentru studenții și colaboratorii săi, un factor din cei mai activi ai construirii socialismului în țara noastră. Sensul sărbătoririlor de felul celei de azi, care pare a se statornici în tradițiile Academiei, rezultă din faptul că nimeni dintre noi n-a rostit un discurs de recepție și n-a primit un răspuns academic și mi se pare că este acela de a ne face mai bine cunoscuți între noi și de a prezenta publicului din a-

fară acea parte a activității noastre care îl îndreptățește să ne ceară eforturi neostenite pentru îmbogățirea tezaurului de cultură al patriei. Ați ascultat în expunerea celorlalți vorbitori de astăzi meritele lui Ralea în filozofie, în sociologie, în psihologie, în acțiunea pedagogică și socială. Vechiul lui coleg a fost fericit să arate ce a adus el ca scriitor și critic literar, într-o activitate care n-a cunoscut nici o pauză și care este, astăzi, tot atât de proaspăt, de originală, de făgăduitoare, ca în prima zi.

O NOUĂ FAȚĂ A SATIREI ARGHEZIENE: „1907“

În calitatea sa de volum de „stihuri“, «1907» îndeamnă la stabilirea de multiple și mănoase corespondențe cu lirica anterioară argheziană. Interesul acesta e cu totul îndreptățit, iar filiații, ca și diferențieri semnificative pe această linie se pot stabili cu folos și sînt oricînd interesante.

Ca formulă poetică, întemeiată pe o strînsă unitate tematică, volumul actual amintește în multe privințe de „Flori de mucigai“ și trebuie recunoscut că surpriza înnoirii, neașteptatul experienței epico-narative, după o lungă perioadă de exercițiu liric, e tot atît de mare pentru cititorul de astăzi cum va fi fost pentru cititorii vremii trecerea de la regimul liric și confesiv al „Cuvintelor potrivite“ la spectacolul caleidoscopic al „Florilor“. In-cît cineva ar putea fi ispitit — dată fiind repetiția simptomatică a fenomenului — să descifreze o anumită cadență și un ritm specific creației argheziene, constînd în alternarea cu oarecare regularitate a perioadelor de afirmare lirică și a celor de „transcriere“ obiectivă: după „Cuvinte potrivite“ — „Flori de mucigai“, după „Cărticică de seară“ și „Hore“ — „Transcrieri în abecedar“, după lirica din „101 poeme“ (unele reproduse și în volumul de curînd apărut, „Cîntare omului“) — „peizaiele“ din „1907“. Același cineva, apoi, ar putea pune într-o paralelă cît se poate de justificată atîtea din întruchipările și trăsăturile vechi și noi ale creației poetice argheziene. Un poem ca **Duduia**, bunăoară, nu se poate să nu deștepte în mintea citito-

rului amintirea Fătălăului, întrucît ca și acela, personajul zugrăvit acum pare:

„...rostirea vie, în carne, simț și minte
A unei noi ființe, de-al treilea tipar...“

după cum, datorită unor implicații satirice, același personaj amintește întrucîtva de „profesoara“ neliniștitoare din „Mih-niri de tînăr cărturar“ (în „101 poeme“).

Evident, deosebirile sînt și ele însemnate și demne de consemnat: fătălăul era mai mult floarea insolită a mlaștinei sociale, care stîrnea uimirea și într-un fel încîntarea poetului, pe cîtă vreme în **Duduia**, particularitatea monstruoasă e convertită în element caracterizant de satiră socială. Duduia e un monstru al biologiei, dar din această slujenie de „femeie-nefemeie“ a ieșit un asupritor în plus:

**Spinările zdrelite-s și deștele zdrobite
De cnutul domnișoarei cu cizme și nădragi,
Că a sluțit călare o sută de iobagi
Și sumedenii, prinse-n zăvoiu! ei, de vite.**

În această din urmă calitate, însă, **Duduia**, deopotrivă cu celelalte poeme care o însoțesc, poate fi reintegrată unei alte serii, seriei satirice, știut fiind că versul satiric și poezia revoltei, șfichiul și batjocura usturătoare îndreptate împotriva în-tocmirilor nedrepte se bucură la rîndu-le de o veche și traicică tradiție înlăuntrul poeziei argheziene. Exemple? De la mai vechiul **Caligula** — acel concentrat liric de împărat și proletar al începuturilor lui

Tudor Arghezi și de la Rugă de seară în care demonul arzător și răzvrătit al romanticilor recapătă glas :

O ! dă-mi puterea să scufund
O lume vagă, lincezindă.
Și să țîșnească-apoi din fund
O alta limpede și blindă !

pînă la satira și protestul vehement din anii celui de al doilea război, prilejuite de ocuparea țării de către fasciști (M-au întrebat, Cînd veniră, Aită dată, Nu-nțelegeam) și de ororile și pustiirile nebulosului război în care avea să fie tîrîtită țara curînd după aceea (Da, e lung, Dru-mu-i lung, De la Jii în drum, Țara mea, Viiri și morții etc.), lirica lui Tudor Arghezi e străbătută de un puternic filon de critică și satiră socială. Numai o gravă neînțelegere a putut face să nu fie îmbrățișat cu toată căldura, chiar de la început, mesajul de progres, atît de prețios, al nu puținor versuri scrise în chiar preajma eliberării și după aceea. Versuri care țintuiau la stîlpul infamiei, cu o sfințită și pilduitoare ură, cameleonismul „domnilor cu căși de geam, din București“ și al acoliților lor, repede dispuși să se vîndă — și-odată cu ei, țara — pentru bani, stăpînilor din afară :

Esti, cărturare, mîndru, destoinic și dibaci.
Cum te îmbraci de iute, așa te și dezbraci.
În câteva costume ți-ai hotărît portretul
Și-mpaci cu eleganță pe domnul cu valetul.

Pitit sub jilțul moale, al fostului șezut,
Putuși sluji la cirpa stăpînului căzut,
Și-acum o schimbi pe steagul vîrgat, cu
dungi și stele.
Vei dovedi cu martori că l-ai purtat la
piele...

(De ziua cărturarului)

fiie politicianismul de toate nuanțele al vehiului regim și pe reprezentanții lui mari, mijlocii și mici :

M-au apăsă bătrînii și tinerii și cei
Cu vîrste-implecite, nici oameni, nici femei.

M-au apăsă nerozii, deștepții, cărturarii
Și micii, mijlocii și marii și mai marii.

Toți cîți împăduchează icoanele și spurcă,
Fățarnici, treapta albă a cerului ce-l urcă
Au șovăit că ochiul i-a prins și i-a-nțeles
Acolo unde cîrdul solemn era mai des.

(Răzbunare)

Versuri ca acestea și altele. (a se vedea în acest sens și cele cîteva Epitafuri și multe alte poeme din „Cîntare Omului“) dovedesc cu prisosință că dezvăluirea racilelor trecutului, întreprinsă în „1907“ cu o înțelegere desigur nouă a realității istorice și a luptei poporului, se întemeiază pe o tradiție trairică și frumoasă a poeziei argheziene de totdeauna.

Dar legătura strînsă cu opera trecutului nu se statornicește numai pe linia corespondenței tematice și a înrudirilor de motive, și nici chiar numai pe tărîmul satirei. Există în „1907“ o umanitate în grea suferință, există mai ales un fel de a sîblina că setea de dreptate, omenia, demnitatea omenească sînt atribute ale celor îngenunchiați cu sila, dar nesupuși în cugete, ale unor Pătru al Catrinii, Stan văcarul ori Stan Căpitan.

Așadar, nu numai că asuprirea este înfățișată în aspectele ei cele mai crîncene și mai odioase, acelea care au și făcut să se reverse paharul răbdării în primăvara lui 1907, dar în punerea în lumină a dreptății și a superiorității morale a celor „căzniți, urîți și goi“, „1907“ oferă o imagine pe deplin convingătoare și emoționantă. Imagine pentru care de asemenea poetul și-a pregătit așazicînd cititorii de-a lungul întregii sale creații lirice, începînd cu Testament, „hrisovul cel dintîi“ al poeziei argheziene, în care solidarizarea cu „bătrînii săi“, cu generațiile apuse de robi și cu nădejtile și revoltele pe care și le-au transmis din tată-n fiu, devine unitatea de măsură indispensabilă la care trebuie raportate toate înfăptuirile viitoare :

Am luat cenușa morților din vatră
Și am făcut-o Dumnezeu de piatră,
Hotar înalt, cu două lumi pe poale
Păzînd în piscul datoriei tale...

și continuînd cu atîtea poeme care slă-

vesc pe toate glasurile sufletului mișcat,
sfințenia muncii și a brațelor truditore,
noblețea inimitabilă a vieților simple, fru-
musețea gândului care cutează și a jert-
fei înțelepte :

Plugule, cin' te-a născocit
Ca să frămâți a șesurilor coaje

Cine-a purces în ploaie și furtuni
Și a brăzdat în negură și zloată
Șesul blajin și gras, întâiașdată.
Cu blesteme, nădejdi și rugăciuni ?

(Plugule)

Cu aripa-n țărină și în vis.
Stringe la piept comoara ta deplină.
O ! te iubesc, frumoasa mea albină,
Că sarcina chemării te-a ucis !

(Lumină lină)

În ochii-i deschiși, o lumină.
A satului unde-i născut,
A cimpului unde iezi-i-a păscut,
A încremenit acolo străină.

Departa de vatră și prins de boieri,
Departa de jalea mămuchii,
Pe trupu-i cu pete și peri,
În cîrduri sint morții și păduchii

(Ion Ion)

Încă o dată Făt-Frumos
Și-a smuls din grinda casei spadă,
Arc bun și buzdugan mai noduros,
Să dea din munte namila grămadă.

Dar isprăvind, sfios se-ntoarce-n sat.
S-ascunde chibzuind ce să mai facă :
O ciutură mai mare de-adăpat
Și-un staul mai ca lumea, pentru vacă.

(La treabă)

Și desigur că toate aceste exemple nu-s

decît o infimă parte, am spune : cea mai
manifestă, spre a da o idee despre acel
umanism arghezian larg ocrotitor, sub
aripa căruia găsește adăpostire tot ce-i
plăpînd și fără apărare.

Privit din acest unghi, „1907“ conservă
într-însul sensul dezvoltării sănătoase a
unui larg proces de creație care cunoaște
multe momente dramatice (și ele nu tre-
buie absolvite de examenul critic riguros,
dar nici simplificate în direcția negării !) însă nu cunoaște renunțarea la căutare,
încremenirea.

Intr-un punct anume, totuși „1907“ se
deosebește sensibil de restul poeziei ar-
gheziene, oricît, prin anume laturi (satirele
din timpul războiului ori elogiul și slăvi-
rea omenescului), noul volum se leagă de
unele preocupări anterioare. Iar deosebirea
aceasta nu-i de grad și intensitate, ci —
am spune — de regn și de continent poe-
tic, și ca atare opera trebuie apreciată în
ambianța nouă în care a situat-o poetul
însuși. Mai precis, lucrurile se prezintă
astfel : pe cită vreme nu mai departe decît
Ion Ion e un requiem solemn și recules, și
oricare din poemele „Florilor de mucigai“
e de fapt un mare cîntec liric al damnării,
echivalînd cu povestea și plîngerea neș-
liută a copacului retezat — pe cită vre-
me, așa dar, poezia argheziană s-a con-
dus în genere după normele unei poetice
a sugestiei și inefabilului, a atmosferei
și a formei plastice ce se încheagă mira-
culos din nebulosă ori din blocul greu
de marmoră, a șoaptei și a gândului
nerostit, a presimțului și a tainei, toate
deopotrivă sensibilizate în cuvînt, mij-
locite expresiv (și de aceea neducînd
niciodată la rătăcirile autorilor de uni-
versuri cifrate, ca niște palate cu porțile
zăvorîte și cu cheile aruncate în fun-
dul iazului de prințesa nebună), „1907“ —
și o seamă de poeme mai noi ale maestru-
lui Tudor Arghezi experimentează pentru
vremea noastră o poetică de un cu totul
alt ordin. La drept vorbind, o poetică la
fel de veche ca și cea dintîi, mergînd de
astă dată la explicit, la lucrul spus pe
nume și arătat cu degetul, o poetică a
„de-a dreptului“, a comunicării directe și
a opiniei, utilizînd pentru aceasta un în-
treg arsenal adecvat, începînd cu argu-

mentul și proba și sfârșind cu judecata și sentința. Poezia de acest fel a însoțit din totdeauna colectivitatea și e prin excelență o poezie a cetății, îndrumătoare și creatoare de opinie publică. Satira e modalitatea cea mai frecventă a acestei poezii și e firesc să fie așa, după cum tot atât de firesc e ca, folosind multiplele forme ale comunicării directe, o atare poezie să se numească rînd pe rînd epistolă, scrisoare, pamflet, confesiune, proclamație, „răsunet“ (vezi „Deșteaptă-te romine!“). Poezii noștri clasici și în deosebi pașoptiștii (Alecsandri, Bolintineanu, Bolliac, Grigore Alexandrescu) au folosit în chip inspirat atari modalități publiciste, iar urmașii lor, un Eminescu și Coșbuc au înălțat poezia de acest fel în zonele artei celei mai trainice. Și oare nu același lucru se petrece azi în Franța, unde — construind pe temelii ale poeziei cetățenești a lui Béranger — un Aragon reabilitează prin scrișul său genul acesta de artă luptătoare, născută în tumultul străzii și-n focul campaniilor?

Cît privește cazul concret al lui Tudor Arghezi, să spunem că noua sa experiență n-a apărut din senin, ci ea însăși e corolarul unei acțiuni cetățenești care s-a dedicat ani îndelungați orientării curajoase a opiniei publice și dărîmării falșilor idoli. Această acțiune s-a concretizat în bine-cunoscutele pamflele argheziene, iar „1907“ i căruiu i-au premere totuși cîteva satire din perioada eliberării, e — se poate spune — extinderea creatoare la sfera și specificul poeziei, a regimului publicisticii sale pamfletărești. Lucru pe care ne vom strădui să-l dovedim în cele ce urmează.

*

Există între pamfletele argheziene (re-adunate parțial în volumul „Pagini din trecut“) o seamă de piese care definesc într-un chip mai plenar cele cîteva moduri și direcții de bază ale satirei marelui nostru artist. E mai întii portretul satiric, strînsă compoziție în gherghel, căreia stilizarea nu-i atenuează cîtuși de puțin virulența accentelor. E cunoscutul portret de tipul **Baroane**, sau **Năpırca**, sau **Lae Chiorul**, sau **Președintele**, sau **Bel-Ami**, sau

Domnul Constant, sau **Patriotul**, în care de fiecare dată pe primul plan stă tara morală, surprinsă însă într-o comuniune secretă cu stigmatul fizic, cu neajunsul sau cu preaplinul fiziologic, și unul și altul monstruoase. O stranie corespondență l-a înzestrat pe baronul de tristă aducere aminte cu toate însemnele anatomice ale inșafietății și hulpăviei. **Armătura** sa bucală prevăzută cu „cele zece mii de nări“ e complementul cel mai nimerit al buneii dispoziții de cuceritor obraznic ce caracterizează pe ocupantul fascist, după cum, automat, scăderea apetitului, sau mai concret, „gulerul căzut pe gît ca un cerc de puțină uscată“, e semnul indubitabil al apropiatei încheieri a socotelilor pentru baronul nostru și pentru cei de teapa lui. Dar **Lae Chiorul**? Exponent al naționalismului absolut, pretenția lui de „vastă individualitate“ tindea în chip firesc spre bust și efigie; plăcerea de a poza e alterată însă în punctul cel mai sensibil de „simetria șovăitoare“ a privirii. „Ochii lui umblă descheiați: un nasture-i mai jos și-al doilea atîrnă“.

S-ar putea vorbi în acest punct de încă o notă deosebitoare a portretului satiric argheziian. În opunere cu mai vechile „fiziologii“ și „caractere“, care toate surprindeau personajul într-un moment anume al existenței sale, spre a-i demonta pe îndelete mecanismul, sau — și mai frecvent — îl situau într-un timp abstract, convențional, fără vîrstă, portretele argheziene sînt de fapt foile de observație ale unor **carriere** social-morale concrete și astfel fiind, ele înregistrează o epocă, închid într-însele o lume, devenirea lor semnifică un fel specific de a intra în viață, de a și-o trăi și de a o încheia. Mai în scurt, tabloul tinereții și al îmbătrînirii unor moravuri, odată cu purtătorii lor. Sau, cu alte cuvinte: istoria „de scară de serviciu“ a unor tipuri și tertipuri. De aici, apoi, predilecția autorului pentru anecdota edificatoare, pentru cazul petrecut aievea, care agrementează din loc în loc definițiile incisive. De aici, totodată, curiozitatea pentru detaliul de biografie unic și nerepetabil, dar care fixează cu atît mai bine trăsăturile speciei.

Cu mijloace întrucîtva asemănătoare e

realizată o altă modalitate a satirei argheziene, pe care am numi-o „peisajul“. Termenul îi aparține de altfel scriitorului însuși care, dînd la iveală „1907“, și-a intitulat poemele „peizaje“. Satiric fiind, peisajul arghezian nu poate fi decît unul social, iar prin originile lui — întemeiat pe cea mai trainic sedimentată observare a societății, iar nu pe vreo investigație reportericească de moment — „peisajul“ acesta, ca și „portretul“ de altminteri, este operă de moralist.

Mai mult chiar decît portretul, peisajele satirice argheziene sînt excelente analize spectrale ale mecanismului social, surprins în mișcare și mai ales dintr-o multilateralitate de unghiuri capabile să dezvăluie privirii modul de funcționare monstruos, ca de panopticum, al instituțiilor defunctului regim. **Cocô la universitate, Prelații din senat, După examene, Parlamentul, Gazeta politică, Caragialismul**, — iată numai cîteva din obiectivele acestui foc concentric ce prinde în pînza lui aspecte de bază ale moravurilor timpului, dispuse pe specialități, cabinete și profesioni.

Cît despre modalitatea concretă a acestei satire, trebuie să arătăm că aici mai ales își găsește o largă aplicare preferința de a alterna definiția pamfletară cu exemplul ori cazul real, pentru valorificarea căruia scriitorul folosește o gamă infinită de nuanțe și soluții, de un mare potențial satiric, revelator, mergînd — spre pildă — de la înșirarea unei simple liste de cărți (și ce cărți ! parcă anume potrivite să facă să-i piară chefel de carte cui le-o citi !) reprezentînd premiul școlar al unui elev eminent (**După examene**), și pînă la sublimatul corosiv de anecdotă mondenă („...un profesor celebru și-a ținut examenele la orele patru dimineața, după un supeu delicios cu șampanie care i-a permis să confunde candidații cu invitații și materia examenului cu icrele moi și cu gîturile de raci.“ — **Cocô la universitate**) ; de la scrisoarea cu pseudo-recomandări privind reușita în viață, adresată unui tînăr (**Ce trebuie să știe un tînăr la optsprezece ani**), pînă la foiletonul documentat care-și propune să spulbere mitul idilic al așaziselor „vremuri bune“ (**Vremurile bune**) și care se încheie în acest fel memorabil :

„În timpurile bune, totul era într-adevăr „ieftin“. Ghetele cu elastic costau cinci lei perechea. Costumul cel mai fin, cu căptușeală de mătase autentică, redingotă, era optzeci de lei pe măsură, doi lei cămașa, douăzeci de bani ciorapii, șaptezeci și cinci de bani perechea de mănuși, batista de olandă cițiva gologani, cu monogramă, și dacă vrei și cu o coroană de baron în colț.

Numai că lucrurile astea toate, care se însumau într-un total eleganță de maximum două sute de lei, nu le putea nimeni cumpăra și toată lumea era goală pentru că-i lipsea din buzunar primul leu din total.“

Pe linia acestui final, deosebit de revelator, se impune să arătăm că modalitatea cea mai dramatică și mai impresionantă a peisajului arghezian este aceea care surprinde contrastul dintre spectacolul îmbuibăților și trîntorilor de toate categoriile suprapus peste fundalul mizeriei și al suferinței anonime : lumea „majestății sale proprietarul“, „națiunea, cu acul în cravată“, „iedera conștientă“, „valorile contranaturale“ și cealaltă lume, a lui moș Niculae, blindul moșneag simbolizînd curățenia și bătrînețea fără greș, ajuns victima unei învinuiri monstruoase.

Lumile acestea par anume făcute să nu se întilnească decît arar, și atunci pentru a sublinia parcă odată mai mult cît de streine și de opuse sînt una alteia. Ca în acel instantaneu, unul între altele, surprinzînd o gară de răspîntii și un chip privind din geamul unui vagon de dormit : „figura de ghișeu a unei doamne“ cu ochii ațintiți asupra golanului în lanțuri de pe peron, pe care-l însoțește un soldat cu armă. Totul n-a durat decît o clipă : „Trenul Doamnei a fugit către Paris. Un nătărău vlăjar nimereste să salute dindărăt, gara goală cu batista, din vagonul restaurant. Punea unt și dulceață pe franzelă“... În acest timp, în gara rămasă în urmă, soldatul, „țăran obișnuit și sceptic cu drepturile boierești și cu nenorocirea“, „a răsucit o țigară groasă și o aprinde — și cu două degete o pune în buzele prizonierului, atent și progresiv, și o întoarce apoi în gura lui. Trage un fum și Justiția și trage un fum și Osînda, din același muc.“ (O

foaie de carnet.) Asemenea „peisaje“ și altele dovedesc că din sertărașul său cu planete, Cocò — papagalul cei isteț și a-toate-cunoscător al „tabletelor“ argheziene — n-a scos numai bilete cu ciocoi și parveniți și nici numai rețete ale cinismului și sfruntării. Dimpotrivă, dacă e să-l credem pe autor, și nu vedem nici o pricină care să ne împiedice de la aceasta, nelingușitorul Cocò a prevestit celor mai mulți sărăcie și obidă, fără a-i putea învăța deocamdată să se și folosească de puterile ascunse și de însușirile reale pe care li le-a descifrat. Insușiri pe care o seamă de portrete și piesaje-elogiu (Sergentul Răiculescu, Culegătorul de semne, Săracul Popescu!, Unchiașul Gavrilă, Mihai și Dumitra, Bărăganul etc.), le pun totuși de pe acum în chipul cel mai reconfortant în lumină..

Prin structura lor de piese ale unui întreg, poemele volumului „1907“ realizează mai mult decât o monografie poetică. Ele strâng, am putea spune, într-un singur cheag semnificațiile unor mărturii culese de-a lungul unei întregi perioade istorice, și rodul unei experiențe sociale neîntreprupte.

Așa dar, vechile pamflete și „tablete“ sînt astăzi mai aproape ca oricînd de poezia argheziană, pe care o călăuzesc și o alimentează pe noile drumuri. De aceea nu-i decît foarte firesc să întilnim reprovocate cu acest prilej atîtea din tendințele și procedeele de odinioară, și chiar unele subiecte, tipuri și tipare. Și în primul rînd, modalitatea cea mai caracteristică a tabletei argheziene, întemeiată pe alternarea tendinței de satirizare și a celei de elogiare (pe planul atitudinii), pe tehnica „portretului“ și „peisajului“ (în privința elaborării imaginii).

În același timp, însă, nu vom ignora că preocuparea poetului de a găsi echivalentul în conținuturi și forme noi cel mai propriu al „tabletelor“ și a ceea ce aduceau ele nou pentru epoca în care au fost scrise, s-a izbit de reale dificultăți, fapt deopotrivă demonstrat de reușitele ca și de unele nereușite ale volumului. Cele mai multe din „portrete“ și „peisaje“ dovedesc că poetul a găsit calea către imagine, către imaginea încărcată de o adîncă semnificație social-umană. Portretul sarcastic

al lui Conu-Alecu încatenat în forma severă a sonetului ca pentru a scoate și mai mult în evidență — prin contrast — precaritatea și grosolănia individului, totodată portret prevăzut — în spiritul celor mai bune dintre pamflete — cu acel element de anecdotă reală definitorie, oferă un exemplu convingător cu privire la perspectivele neașteptate deschise satirei pe această linie:

Pe-Alecu Ilescu partidul liberal

L-a pus pe Olt mai mare, și, uns pe cinci județe,

E cel ce-a spus o dată-n Senat, în tinerețe
Primatul Romîniei că-i autofecal..

Iar în creionarea portretului „Cucoanei-mari“, poetul găsește resurse inepuizabile tot în direcția pamfletară:

O spală Suzi pe picioare,

O piaptănă-n oglindă o madamă,

O-ncațlă Treji, cum o cheamă,

O-mbracă Jeny, Kety o dezbracă

Și o mai giugiulește cite-o leacă..

Domnul avocat, dintr-o altă poezie, este rudă bună cu odrasla unchiașului Gavrilă din pamfletul amintit anterior. El se rușinează de originea obscură și și-ar dori

...un zapis, vreo hirtie

Să-i dovedească spița de veche boierie,

Cu slove-ncîrlîgate, chirilice, și, poate,

Cu stemă, șoim sau cioară cu ghiare jumătate,

Alătura de-o spadă și-un coif vîrit în scut,

Să-i facă și pe picurii trecutul cunoscut.

Ceva din fantezia publicistică a pamfletelor e vizibilă și în preocuparea de a căuta unghiuri cit mai fertile și mai grăitoare pentru a pune în lumină un aspect sau altul al răscoalelor și al represuniilor sîngeroase ce le-au urmat.

Neliniștea de guzganî surprinși de incendiu într-o magazie, a reprezentanților clasei stăpînitoare și a aparatului ei, e caricatural pusă în lumină de comedia rapoartelor de prefect și a ordinilor telegrafiate, iar versurile — admirabilă concință pamfletară — transcriu odată cu

rigiditatea formulelor oficiale și ceva din pierderea cumpătului. Un prefect este destituit fiindcă arestase niște mărimi deghizate, considerându-le suspecte. Ordinul de destituire se încheie în acest fel neobișnuit care exprimă toată nota de excepțional a momentului :

**Cu toate că bacalaureat,
Constat că sînteți idiot sau beat.
Destituit deocamdată
V-am dat pe loc și-n judecată.**

Răscoala însăși e luminată din diferite laturi, într-o seamă de „peisaje“ care silesc obiectivul să-și lărgească sau îngusteze unghiul de perspectivă, să-l înalțe sau să-l coboare. Imaginea răscoalei privită din perspectiva rîndașilor de la curte, a mătușei în cămașă care se trezește fugind către oraș cu mătura și fărășul în mîină, cu toate că n-avea să se aștepte la nimic rău din partea răsculaților, este total deosebită de imaginea despre răscoală sugerată de vorbele bătrînului înțelept și simbolic care așine drumul cetii lui Stan Căpitan. Pentru mătușa cea supusă și robotitoare, a te răzvrăti e o încercare diavolească, după cum au deprins-o să gîndească stăpîinii ei de-o viață întregă. Pentru bătrînul din **Stane Căpitane**, răscoala nu-i decît o încercare sortită eșecului, atîta vreme cît țăraniile sînt lăsați să acționeze la voia înțelegerii lor mărginite asupra rosturilor lumii. În fond, bătrînul fantomatic din această admirabilă poemă nu-i decît un simbol (dar cît de organic sădit în huma imaginii!), prilej pentru poet de a închipui dialectic caracterul și limitele răscoalei țărănești. La întrebările pline de o semnificație subînțeleasă, și venind parcă dintr-o altă lume, o lume a viitorului, fără îndoială, pe care le rostește aproape ca într-un oracol bătrînul, răspunsurile lui Stan Căpitan sună sfîșietor de aplatizat, în total dezacord cu sensul profund al întrebărilor :

— V-ați rinduit să știți ce-i de făcut ?
V-ați socotit ?
— Nu, nu ne-am priceput.
Pleznește fierea-n noi și-atîta tot
Și mergem s-o vărsăm.

Ca într-un text fatidic în care formula trebuie repetată de trei ori, bătrînul — acest duh bun al săracilor pămîntului — revine mai stăruitor la propriile-i îngrijorări și temeri :

— Ascultă, Stane, Căpitane,
Ce-ați chibzuit să faceți la Străoane.
Că ați plecat pe jos și pe cărări,
Numai cu umeri și spinări,
Și cîte o ruptură de dăsață.
Ori e răscoală, ori e șagă.
Și dacă-i vorba, ce se-alege
Cînd ați scuipat pe lege
Și nu v-ați chibzuit ?

Răspunsul lui Stan e invariabil :

... Vezi nici nu ne-am gîndit.

Imaginea represiunilor se sprijină și ea pe puternice „peisaje“, dintre care se cuvin amintite **Lipsesc morminte, Satul ei** și mai cu seamă **Pătru al Catrincii**, simbol uman al răzvrătirii mindre, de neîngenuncheat.

Există totuși în volumul „1907“ un număr de poeme care nu se ridică la demnitatea imaginii artistice. Poetul n-a găsit în atari împrejurări suficient de puternice și semnificative fapte de viață, el n-a adîncit îndeajuns imaginea, astfel încît adevărurile cu privire la evenimentele istorice povestite se mențin mai mult într-un stadiu de generalizări versificate. O strofă ca aceasta :

**Jandarmii, popa și învățătorii
Tînjesc, de parcă fiecare-i mort,
Prefectul știe ce cam vrea poporul
Și scrie stăpînirii un raport.**

nu depășește întru nimic nivelul prozei versificate.

Simpla relație anecdotică înlocuiește altădată ceea ce ar trebui să fie imagine cu adevărat dinamică și grăitoare :

Deodată, colonelul avu un gînd al lui,
Care nu-i vine orișicui,
Strigînd țărănilor legați cu funii : „Dreptii!“
Dar n-a mișcat niciunul. „Puteai să te
aștepți“,

Răspunse Iliescu, „tilharii-s tot tilhari“.
(Cuconu Alecu, 4)

Asemenea momente sînt însă destul de puține în raport cu însemnătatea reușitelor, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că experiența întreprinsă de marele nostru poet, încercarea sa de a așeza pe temelii noi poezia publicistică satirică s-a soldat cu rezultate din cele mai făgăduitoare. Trunchiul poeziei argheziene a vlăstărit viguros și în acest volum, indiciu al veșnicei tinereți creatoare.

*

Se va spune: simpla extindere — la sfera și specificul versului — a ceea ce era propriu publicisticii pamfletărești argheziene nu constituie încă, oricît de interesantă ca experiență, o dovadă concludentă privind îmbogățirea operei cu noi sensuri și resurse.

Obiecția astfel formulată e îndreptățită atîta vreme cît, stabilind genul proximal în limitele căruia se situează noua creație, o elementară operație de diferențiere nu distinge calitatea, sporul, saltul, evoluția... Și fiindcă vorbim de o evoluție, socolim că primul pas de făcut e de a stabili — față de momentul vechilor pamflete — climatul moral și spiritual care a ajutat la dezvoltarea noului mesaj.

Pentru început vom spune că „1907“ este prin întreg felul ei de a fi o creație a vremii noastre, aducînd în ansamblul operei lui Tudor Arghezi nota ei distinctă, particulară. Ceea ce, la drept vorbind, nu e puțin lucru nici pentru opera aceasta, nici pentru peisajul nostru literar.

Contemporaneitatea unei opere e o dimensiune complexă. La făurirea ei conlucrează factori din cei mai deosebiți, pe tărîmuri multiple: ideologie, temperament, efică, orientare stilistică, sensibilitate...

Privită din perspectiva a ceea ce exprimă eroul liric, a modului cum profilul conștiinței lui se precizează din paginile cărții, noile poeme ale lui Tudor Arghezi dovedesc a se fi pătruns de o seamă de implicații ale noului și ale faptului implinit din realitatea social-morală a timpului nostru. Avem în față, mai ales, o carte întemeiată pe adevărul (cu privire la eve-

nimentele narate) deplin dezvoltat, confirmat de întreaga dezvoltare a societății noastre, și nu numai bănuț sau întrezărit, — adevăr al cărui purtător fără rezervă devine eroul liric. Nu putem face abstracție, citind volumul, că scriitorul a vrut să beneficieze și a beneficiat de tot ce practica socială și evidența devenirii istorice, — lecția istorică — a lămurit odată pentru totdeauna în privința rînduielilor trecutului. De aici, desigur, ampla detaliere a planurilor care înfățișează aspectele multiple, morale și materiale, ale asuprii ciocoiești, de aici, dezvoltarea cu mare forță demascatoare a caracterului de instrument represiv și de teroare pe care l-a avut statul burghezo-moșieresc; de aici, în fine, larga perspectivă din unghiul căreia este apreciat caracterul îngust, ineficient al răscoalei țărănești, și sugerat momentul mai prielnic al unui alt 1907, menit să opereze mai în adîncime:

**Așa, pe neștiute, pe la un miez de noapte,
Răspunde din bordeie alt Nouă-Sute-Șapte,
Mai chibzuit, mai crîncen, nu lînced ca o
turmă.**

Să nu cumva să fie, vedeți, și cel din urmă.

**Că poate și armata în slujbă la ciocii,
Trezită la dreptate, să fie-atunci cu noi.**

Cu această perspectivă finală, „1907“ se deosebește substanțial de pamfletele anterioare, căci pe cîtă vreme acestea mai trespesc încă imaginea sisifică a unui Făt-Frumos trebuind să rezeze la nesfîrșit capetele mereu crescute ale balaurului ce-i așine calea, — lumea lui „1907“ e înfățișată din perspectiva strigoilor în care s-au transformat a-tot-puternicii vremii aceleia. E un sentiment de siguranță care însoțește lectura cărții și pe care ți-l comunică pe toate căile eroul liric: sentimentul că nicidecum nu va mai fi cu puțință întoarcerea lumii lui Conu Alecu, a Dudui și a unei întregi ierarhii de asuprire, reprimînd prin telegraf.

Vine în al doilea rînd ceea ce s-ar putea numi radicalismul operei, ilustrînd aceeași dimensiune a contemporaneității. Termenul trebuie considerat, nici vorbă, în afara limitelor rigide între care ar fi dispuși să-l îngrădească teoretizantii, și re-

dat sferei celei mai largi și zonelor de verdeață ale înțelegerii, acolo unde sensul operei de artă e conceput ca fiind strict încorporat în imagine.

Mai precis spus, niciodată pasiunea pamfletară, acidă și desfiguratoare, și nici violența de veninuri filtrate a verbului arghezian n-au ajuns să slujească atât de fidel unui corp de convingeri înaintate și unui crez care, fiind ale artistului, sînt într-o consonanță deplină cu ale miilor de cititori și, în primul rînd, — dat fiind că „1907“ este un cîmp de luptă unde se înfruntă pe viață și pe moarte două lumi — cu acelea ale umanității pe care o cîntă și o apără cartea. Și întrucit „1907“ este totodată și o carte de pamflete lirice, iar pamflet înseamnă mai presus de orice formulare, sentință zdrobitoare, zmulgere violentă a măștilor, se înțelege de la sine că nota de radicalism amintită trebuie identificată nu atât în structura și semnificația unor scene, fapte și întâmplări narate (care servesc mai mult de suport material pentru discursul liric, și nu au totdeauna valoare de semnificație prin ele însele), cît mai ales în prilejurile de comentariu, relatare și spunere, acolo unde cuvîntul își recapătă întreaga putere pasională, acolo unde frîntura de strofă face concurență proverbului popular. Nu-i întâmplător tocmai de aceea faptul că refuzînd cele mai adesea să fie o imagine pur narativă a răscoalei, „peisajele“ din „1907“ se constituie mai bucuros în echivalentul lor aforistic, devenind suită de sentințe, definiții și ziceri, care alcătuiesc un mic „manual de morală practică“ al răzvrătirii țărănești și al luptei de clasă. Subtilă ironie, stăpînitorii nu-și au mai puțin codul lor de sentințe cu care încearcă să-și justifice faptele, să-și liniștească conștiința: prilej pentru poet de a-i demasca așa-zicînd la ei acasă. Astfel, la aspra, bărbăteasca și lucida constatare țărănească, exprimată cu haz gospodăresc:

**Nu căuta dreptatea domnească, frățioare.
Ia pe ciocoi ca hreanul și dă-l pe răzătoarele**

demonstrația boierească, în jargon ziaristic-parodistic și dovedind o dezinvoltură de moș-Teacă modern, sună caricatural:

**„Sînt proști dar mulți“, e-o vorbă-n deșert,
fără putere.
Oricit de mulți, nu-ți pese, vie potop de-ar
vrea.**

**Vasile Vodă Lupu n-avea nici mitraliere,
Nici nitro-glicerină, ca noi, Măria Ta.
Intoarce-te alene, lungit pe canapea**

Accentul pus pe forța definiției; oralitatea de sentință populară; tonul comunicativ al însuși comentariului poetic care îndeamnă, povățuiește, călăuzește sau muștră, ori dimpotrivă, arde și nimicește, cuvintele-forță puse în gura personajelor sale și care capătă asemenea vechilor dictoane ale locului rotunjimea și netezimea pietrei șlefuite, — iată mai în scurt ceea ce particularizează într-o măsură sensibilă poemele din „1907“, în raport chiar cu tabletele și pamfletele în proză, opere purtînd mai apăsător amprenta jocului și a vocației fanteziste, dar mai ales a unei virulențe de revoltă înșingurat ce se hrănește din propria-i minie.

„1907“, în schimb, exprimă deplina consonanță a poetului cu revendicările vii, concrete ale celor mulți, pînă într-atîta încît glasul lui se face bucuros purtătorul de cuvînt fidel al acestora. Și întrucit prea multă vorbă nu încapă aici, calea spre sentință e odată mai mult netezită.

Tăranul și domnul :

**...Dar cine pune trudă mai grea, plugarul,
care
Stă-ngenunchiat să vadă sămînța de răsare,
Ori domnul cel cu geamul rotund, de
lingă nas,
Nervos că iscălește la șase luni un ceas ?**

Stăpînii :

**Și cheile-s la ei,
O mie de stăpîni cu chei,
Care descuie țara și-o încuie
Ca un coșciug bătut în cuie.**

Primăvara lui 1907 :

**S-a îngrijit, în post, ocîrmuirea
Să semuie, de Paște, răstignirea.**

Cinstea boierească :

Dacă e vorba să ne dăm pe față,

Hoția de la curte și ciocoș se-nvață.

Adevărații vinovați :

**Ați ocrotit toți viermii-ncuibați în rădăcină,
Dînd vina pe tulpină.**

**De-i spicul cu mălură și-s golurile dese.
Din putregai și boală, ce pui aceea iese.
Țăran is, din țărină, și țara e-n lingoare
Și văd că-ntr-altă parte decît boliți vă
doare.**

În cap e nebunia, ce-o cauți la picioare ?

Comentariul și descriptivul însuși se convertesc, în poemele acestea, în sentință morală și capătă accente de comunicare prin viu grai :

Nu era încă nouă-sute-șapte,

Dar nu curgeau miere și lapte

Pe Argeș, Olt și Vedea.

Nu erau ale tale nici livedea,

Podgoria, prisaca,

Nici țara ta, săraca.

Zisei a ta, că-așa vorbirea vine,

Și o zi cam cu rușine...

Expresia urii ea însăși atinge apogeul nu atît în scenele de masă nici în zugrăvirea mișcărilor mocnite ale sufletului,

cît mai ales în grozave imprecății cu valoare de definiție :

**Ca să vă fac dovada că pot să fac ce voi,
Aduceți-mi încoace un ciocoi,**

**Și-n fața dumneavoastră, cuprinși de două
gînduri.**

**Eu singur, cu călcîiul meu, îl îngrop în
scînduri.**

„Răscoala“ lui Rebreanu era mai ales imaginea procesională și psihologică a masei țărănești surprinsă oficiind milenara jertfă de sînge și scrum a răzvrătiților fără ieșire. Tot atît de tipică și obiectivă, imaginea pe care ne-o dăruiește azi Tudor Arghezi se orientează de preferință spre etic și spre sentința orală, dovedindu-și descendența din muma proverbilor.

Literatura noastră se înavuțește astfel cu o experiență artistică în atîtea privințe exemplară, îndemnînd nu numai la o mai activă exegeză a sensurilor de adîncă umanitate cuprinse în creația lui Tudor Arghezi, dar și la descoperirea de noi căi și modalități lirice în dezvoltarea poeziei romînești, a satirei romînești. Privit din acest unghi, „1907“ este și o invitație la perpetua tinerețe, adresată scriitorilor timpului nostru.

TOT DESPRE ADEVĂRUL VIEȚII

Aș vrea să încep de la o discuție literară. Într-un articol îndreptat contra „Poporanismului reacționar“, H. Sanielevici examinând unele dintre cele mai caracteristice bucăți ale lui Mihail Sadoveanu, ajungea la concluzia că întreaga literatură a marelui scriitor moldovean este formată din: „beție, adulter, prostituție și violență pînă la criminalitate“. Eventualele replici că aceasta înseamnă naturalism — în înțelesul onorabil pe care-l avea această metodă — el răspundea: „poporul lui naturalism îi trebuie?“ Și apoi: „Dar ce vorbesc eu de naturalism“. Iar după un lung șir de apostrofări: „Nu-i naturalism e **bestialitate** curată. D. Sadoveanu are un suflet de vagmistru“. Și, în sfîrșit, în finalul filipicei sale criticul își da „cuvîntul de onoare“, că de-i va sta cîndva în putință, va da ordin organelor publice să ardă opera lui M. Sadoveanu, „pentru că necinstește pe autor și literatura romînească“. Acestei iritate critici i-a răspuns pe atunci G. Ibrăileanu. Ibrăileanu a arătat că un tablou sinoptic despre subiectele unui scriitor nu spune nimic dacă nu se discută și atitudinea scriitorului, ce crede el despre faptele zugrăvite — un tablou sinoptic aidoma celui făcut de Sanielevici pe baza operelor lui M. Sadoveanu putînd fi creiat oricînd și pe baza operelor lui Shakespeare, Byron, Balzac, Dostoevski, Tolstoi, etc. „Ceea ce mă interesează, cînd citesc de pildă o nuvelă nu e în realitate subiectul, nu banala întîmplare istorică, ci (pe lîngă puterea de evocare a artistului,

bine înțeles) **atitudinea** scriitorului față de viața zugrăvită.“ Ori, analizînd creațiile blamate de H. Sanielevici, Ibrăileanu demonstrează că „autorul a tăiat în carne vie“, avînd în același timp o atitudine „morală“, „sănătoasă“.

În lumina anilor care au trecut putem să ne dăm seama cît de adevărată și dreaptă a fost părerea exprimată de G. Ibrăileanu. H. Sanielevici n-a înțeles marele adevăr reflectat de operele lui M. Sadoveanu. Tocmai pentru că dorea să vadă în oameni frumusețea, armonia, pentru că dorea să vadă în viață triumful omeniei, scriitorul — cum spune Ibrăileanu — era de „**un crud dar just realism**“. Sanielevici de pildă, opunea preoților lui M. Sadoveanu, pe preoții unor prozatori ardeleni înfățișați ca niște apostoli, cu aureolă în jurul capului. Marele scriitor a intuit însă just legătura care exista între o anumită parte a preoțimii moldovene și „lipitorile“ satului, descriind-o în toată bestialitatea și goliciumea ei sufletească.

Amintiți-vă din schița asupra căreia criticul de la „Curentul nou“ a aruncat anatema de popa Dumitru care se ține, împreună cu alți reprezentanți ai surtucărimii, de beții și acte de desfrîu, lăsîndu-și soția să moară de boală, de mizerie și suferință morală. Citiți nuvela „Într-un sat odată“ de o tristețe sfișietoare, și unde apare tot caracterul abject al „aristocrației“ satului care caută să cîștige și de pe urma unui mort. Și cum ne înfiorăm auzînd în întunecimea acestor scene nechezatul du-

ios al calului, ce pare a fi singura ființă, alături de țăranul Niculai în care are un răsuneț moartea tragică a celui străin! „Sluga“, altă schiță în aprecierea căreia Saniellevici a dat iarăși cu bîta în apă — înfățișează demnitatea slugii odată cu lășitatea cuconășului, care urmărește cu groază toate mișcările servitorului năzărindu-i-se că acesta vrea să se răzbune pentru palmele primite. Intr-adevăr, opera lui Sadoveanu este străbătută de lumina încrederii în om și în același timp sau tocmai de aceea, de flacăra urii contra a tot ceea ce este meschin, trivial, ceea ce urîțește omul.

Intr-un articol rizibil, Mihail Dragomirescu, vînd unele scene izolate sau privind latura exterioară a întâmplărilor din cîteva schițe ale lui Sadoveanu, făcea apologia unui așa zis „naturalism necopt încă“. El insistă asupra unui „sîmbure de sensualitate care nu poate să nu fie un deliciu pentru nervii noștri destrăbălași“, exprîmîndu-și speranțe în privința dezvoltării acestui sîmbure în scrierile viitoare. După cum vedem, în jurul creației lui M. Sadoveanu s-au înfruntat mai multe concepții despre adevăr: judecata lui H. Saniellevici, făcută din punctul de vedere al unui adevăr limitat, fals, a lui Mihail Dragomirescu de pe poziția unui adevăr „zoologic“ și judecata lui G. Ibrăileanu. Acesta din urmă conchidea: „Opera d-lui Sadoveanu, nu numai că nu e demoralizatoare, dar adesea e o manifestare de critică socială, uneori are un caracter revoluționar, ceea ce e fatal, căci un talent nu poate produce altă ceva“. Și asemenea concepții juste despre adevăr îi permiteau criticului să înțeleagă înaltul conținut de idei și sentimente al creației sadoveniene. Ibrăileanu înțelegea că Mihail Sadoveanu rezolvase o problemă artistică de o imensă complexitate: înfățișarea nu a adevărului minuscul de la suprafața evenimentelor sau cu atît mai puțin a celui „zoologic“, ci a uriașului adevăr al vieții, luminos și necruțător — care explică în fapt caracterul grandios al operei și uriașa înflorire a talentului marelui prozator român.

Literatura noastră s-a maturizat și se maturizează respingînd schemele conven-

ționale, idilismul ca și alte forme de manifestare ale subiectivismului din practica artistică și înfățișînd procesul de dezvoltare a realității cu toate contradicțiile sale ascuțite și greutatea sa reală. Creația literară adevărată nu poate porni de la intenții sau impresii subiective ci de la adevărul obiectiv al vieții. Cine-și mai aduce aminte de acel noian de scrieri unde intențiile poate pozitive ale autorilor luau chipul schemelor celor mai grosolane: chiaburi acționînd în virtutea instinctelor biologice sau activiști de partid care jucău rolul de prestidigitatori „luminînd“ masele țărănești asupra superiorității formelor de viață socialiste printr-un discurs ș.a.m.d. Acestor lucrări vulgare, artificiale cititorii le-au preferat opere de un realism uneori aspru dar adevărat ca „Desculț“, „Desfășurarea“ ș.a. După cum figurile de activiști de partid travestiți în îngerași l-au preferat pe muncitorul simplu Anton Filip care se ia la trîntă cu toate greutățile sau pe Adam Jora, care înfruntă laolaltă stihia naturii, pe dumnezeu și pe neoamenii. Partinitatea creației artistice este ostilă didacticismului, transformării eroilor în megafoane transmițătoare de idei sau voluntarismului manifestat prin disprețul față de fenomenele vii și conflictele reale complicate. Doar marxism-leninismul este singura filozofie care privește viața așa cum este iar Partidul clasei muncitoare este singurul partid care-și bazează politica pe legile obiective ale dezvoltării realității. Scriitorii care privesc viața din punctul de vedere al filozofiei marxiste au posibilități nelimitate în oglindirea multilaterală și complexă a realității în toate contradicțiile ei.

Însă adevărul este o noțiune mare și complicată. Chiar de aceea în dezbaterile de dinaintea Congresului Scriitorilor s-au ciocnit păreri diferite tocmai asupra celei mai importante probleme a literaturii: adevărul artistic, vehiculîndu-se așa zisa teorie a „adevărului integral“. Înțelegînd să discutăm această teză ținem de la început să precizăm că nu ne sperie cuvîntul „adevăr integral“. O atare expresie noi am mai întîlnit-o, folosită de pildă de Dimitri Furmanov — expresie prin care autorul romanelor „Ceapaev“ și „Răzvră-

tirea" înțelegea legătura ce trebuie să existe între adevărul faptelor reale și adevărul ideilor socialiste. De asemenea se cuvine a se arăta că teoria „adevărului integral” care a cuprins mințile multor tineri talentați a apărut ca o reacție împotriva falsității lustruite precum și a diferitelor scheme dogmatice confecționate din birou, departe de mișcarea vie a fenomenelor vieții, fapt asupra căruia vom mai reveni. Nu putem să nu vedem însă că prin confuziile pe care le conține, această teorie se leagă de unele scrieri apărute și unde lupta împotriva lustruirii realității este înțeleasă ca o semi-întoarcere la naturalism.

Ceea ce te izbește din primul moment în argumentația celor care susțin teoria „adevărului integral” este apologia factologiei, a faptului concret, real, în sine, rupt din interdependența altor fapte și de sensul lui social, ideologic. Partizanii teoriei nu prididesc să aducă exemple peste exemple din realitate care de care mai întunecate, mai încălcite, prezentînd lucrurile ca și cum prin simpla înfățișare a acestor fapte se rezolvă complexa problemă a adevărului artistic. Înainte de a discuta teoria precum și efectele ei practice se cuvine a se arăta că o atare poziție nu este chiar atât de nouă. Bunăoară în multe din lucrările sale M. Gorki polemiza cu o așa zisă teorie a „adevărului faptului concret”. În articolul său „Scrisori către scriitorii debutanți”, Gorki relevînd lacunele din opera unui debutant precizează: „E posibil ca aceste lipsuri să se explice prin pasiunea prea mare pe care o aveți pentru faptul real. Imi scrieți că vă preocupă literatura faptului concret, adică literatura care este forma cea mai grosolană și nereușită a naturalismului”. Acestei forme a naturalismului, Gorki îi opunea năzuința scriitorului „de a se ridica mai presus de realitate și de a înălța omul deasupra ei, fără a-l desprinde totuși de ea, de a privi viața de toate zilele din înălțimea marilor scopuri pe care și le-a propus clasa muncitoare”. Aceste probleme ne vor apare într-o lumină mai clară dacă vom discuta unele dintre lucrările literare scrise de tineri. Să luăm ca prim obiect de analiză o schiță a lui Nicolae Țic „Decorația”, despre care ne-am mai spus părerea cu altă ocazie.

În schiță este descris un fapt: batjocorirea unui rom colectivist de către președintele gospodăriei colective. Povestirea începe prin a înfățișa pregătirile pline de emoție ale lui Ilarian Bujdea căruia președintele colectivei, Gavrea, îi spusese că este decorat și că trebuie să se ducă a doua zi să-și ridice decorația de la raion. Pînă la urmă totul se dovedește a fi o glumă a președintelui care de altminteri și în alte dăți își bătuse joc de acest colectivist. Ce tinde autorul să demonstreze cu acest fapt? Să înfiereze în numele regimului nostru social, profund ostil oricărui act de inumanitate, purtarea disprețuitoare a președintelui gospodăriei, față de colectivității de rînd? Este drept, unii țărani protestează în privința calității farsei. Dar în „Decorația” domină o atmosferă deprimentantă, apăsătoare. Din schiță — așa cum s-a arătat și într-o discuție asupra problemelor genului scurt — nu reiese pregnant deosebiria structurală care există între soarta unor asemenea întîmplări în vechea societate și evoluția lor în societatea noastră. Citiți sfîrșitul schiței: Gavrea pleacă la raion pentru a ridica decorația, care de fapt îi fusese dată lui, iar Ilarian Bujdea se întoarce acasă prăbușit sufletește. Ultimele cuvinte din final, accentuează atmosfera tristă, parcă lipsită de orice perspectivă: „Cînd intră și o vede pe nevastă-sa ducîndu-și mîinile la obraji, îngrijorată, Ilarian se prăbușește pe pat și plînge, și plînge...” În spatele acestui fapt care poate fi real, nu se vede țara noastră, societatea noastră guvernată de alte legi decît orînduirile sociale din trecut. Amintisem la început pe Dimitri Furmanov. În articolele sale privind munca la „Ceapaev”, Furmanov mărturisește că el căuta ca înfățișînd ceea ce văzuse și auzise „să aibe viziunea integrală a epocii, în ansamblul ei, pentru a nu greși”.

Să luăm altă schiță: „Taina”, scrisă de Dumitru Mircea. Întîmplarea descrisă în schiță este povestită autorului de către un instructor de partid. În cîteva cuvinte faptul ar putea fi astfel repovestit: fiica secretarului organizației de bază dintr-un sat, sedusă de un fiu de chiabur s-a spînzurat. Puteți găsi oare o întîmplare mai plină de resurse dramatice? Dar care sînt

sensurile pe care vrea să le extragă faptului, Dumitru Mircea? Autorul se mulțumește să relateze întâmplarea, apoi creiază un final artificial în care secretarul își face autocritica, el fiind vinovatul acestei tragedii, deoarece era prea aspru în relațiile sale cu oamenii și fata n-a avut curajul să i se destăinuie. Ne întâlnim aici cu un fenomen caracteristic și creației altor scriitori tineri care mergând pe teren se preocupă mai mult de culegerea diferitelor fapte și mai puțin de interpretarea și prelucrarea lor. Aceasta face ca să întâlnim multe schițe care exprimă contradicțiile vieții dar nu le arată și în evoluția lor, rezolvându-se datorită luptei forțelor viitorului. Citiți de exemplu altă schiță a lui Dumitru Mircea „Matca” din volumul „Întorcerea lui Niculae Coșoiu”. „Matca” redă contradicția acută care există între un comunist atașat deplin și în mod dezinteresat Partidului și soția și soacra eroului, roabe unor concepții profund mic-burgeze. Pentru ilustrare amintim o scenă: Filimon este numit agent agricol și delegat la batoză. De unde pînă atunci era lăsat și nemîncat — să-i dea Partidul mîncare, spunea soția sa, că pentru Partid aleargă de pomană — acum este primit cu pui și papricaș cu smîntînă și mămăliguță. Iar soacra, clipind semnificativ din ochi, îl povățuiește: „Filimon, tu ce zici, acolo... cum zicea vecina... e rost de... să... ca să... numai tu știi”, referindu-se la șperț și afaceri. La care Filimon răspunde: „Mamă, eu nu fur”. E clar că avem de a face cu o contradicție gravă între oameni cu concepții despre lume diferite — care poate avea chiar desnodăminte dramatice. Dar Dumitru Mircea se oprește tocmai acolo unde ar fi trebuit să înceapă și unde s-ar fi cerut o generalizare profundă și îndrăzneată. El termină schița cu un happy-end, arătînd că toate acele concepții se datorau influenței unui unchi care la rîndul lui era influențat de un chiabur. Și cum unchiul „s-a luminat”, precum zice autorul, potrivit legii influențelor reciproce, se „luminează” și soacra și soția lui Filimon. Ceea ce dovedește că literatura faptului concret nepătrunzînd în adîncul realității nu este chiar atît de departe de idilism, de care face atîta caz că ar avea oroare, dar

cu care se înrudește prin faptul că împreună rămîn la suprafața fenomenelor. A reduce imaginea artistică la simpla reproducere a faptelor reale înseamnă a nesocoti una dintre cele mai importante laturi ale cunoașterii lumii prin imagini, și anume generalizarea, care presupune dezvoltarea legilor de dezvoltare a realității.

Să ne amintim de istoria creării unor cărți pe bază de fapte reale. Eroii principali din „Ion” al lui Rebreanu au trăit adevărat în satul Prislop. Ion este Ion Boldijaru Glanetașu iar Ana purta în realitate numele de Rodovica. Cîrciuma lui Avrum unde se încingeau bățile flăcăilor, sperînd satul, se afla pe locul unde astăzi este clădit căminul cultural. Rebreanu mărturisește în „Amalgam” că ideea creării tipului lui Ion i s-a înfiripat văzînd gestul unui țaran care săruta pămîntul, scenă pe care o întâlnim redată întocmai în roman. La o confruntare însă între modele și eroii literari ne dăm seama de modificările serioase pe care le-au suferit faptele de viață reale odată cu transformarea lor în tablouri artistice. Ion Boldijaru n-a murit ciopîrșit de sapa lui George ci de un icter negru după o viață grea în care zestrea adusă de Rodovica se irosise și Ion încerca zadarnic să scape de calicie devenind un timp chiar geambaș de vite. Nu un singur copil a avut Ion — ci nu mai puțin de șapte. Rodovica în realitate nu era o fată urîtă ci una dintre cele mai frumoase din sat, etc. etc.

Ce-a determinat oare schimbarea destinului lui Ion și a Rodovicăi odată cu înfățișarea lor în roman? Ce-a făcut ca un gest al unui țaran necunoscut — sărutul pămîntului — să fie atribuit lui Ion? Tocmai tendința spre tipizare și generalizare. Scena unde Ion se apleacă și sărută cu patimă bulgării negri de pămînt — și care a atras din partea criticii grave și nedrepte învinuiri de naturalism — exprimă tulburător setea de înavușire a acestui țaran sărac care încearcă să scape de sărăcie slugărînd pe la toți, dar pînă la urmă nefolosînd metode caracteristice vechii lumi, rămîne cum strigă el popei Belciug și socrului său „tot ca degetul de gol”. „Toată istețimea lui, își spune Ion, nu plătește o ceapă degerată, dacă n-are și el pămînt, mult, mult”... Și

aceasta îl determină pe erou să se hotărască a o viola pe Ana pentru a intra în stăpînirea averii lui Vasile Baci. Faptul că Ana se spînzură devîind destinul eroinei din viață, dezvăluie modul în care setea de a avea pămînt are ca urmări alienarea sentimentelor omului. În fața cadavrului soției — al cărei ucigaș moral este — Ion nu se gîndește decît cum a putut trăi aproape un an în acelaș pat cu această femeie urîtă și că bine a făcut Ana spînzurîndu-se. Și copilul, fructul dragostei sale cu Ana — are un rol bine stabilit în compoziția romanului. Atîta timp cît moartea copilului ar fi făcut ca pămîntul să i se înapoieze socrului, Ion îl îngrijește cu ardoare. Cînd acest pericol nu mai există el își lasă odrasla să se stingă, fără a se mai interesa de ea. În privința întorsăturii pe care o ia romanul în partea II-a, în critica literară nu există o părere unitară. În ceea ce ne privește noi credem că această parte nu numai că n-ar strica unității artistice a romanului — cum susțin unii — dar îi întregeste semnificația adevărată. Dragostea lui Ion pentru Florica — el poartă mereu în suflet „risul ei cald, buzele ei pline și umede, obraji ei fragezi ca piersica, ochii ei albaștri ca cerul de primăvară“ — luminează căutările zbuciumate, întortochiate și dureroase întru găsirea fericirii ale acestui tînăr țaran harnic și isteț. În prima parte a romanului există un episod în care Ion vîzînd urîtenia Anei lui Vasile Baci și gîndindu-se la frumusețea Floricăi, fiica văduvei sărace a lui Marin Oprea, se hotărăște să se căsătorească cu aceasta din urmă, după ce va agonisi avere. Intențiile sale care ținteau realizarea unui cămin fericit sînt însă irealizabile în vechea societate. Pentru a putea apuca un loc la masa „stăpînitorilor vieții“, Ion trebuie să renunțe la dragostea lui pentru Florica, să cunoască un proces de dezumanizare. „Glasul iubirii“ cum se intitulează capitolul respectiv din partea a II-a, semnifică glasul acelor sentimente vii pe care setea de avere nu le-a ucis și care-l opresc pe Ion să devină un monoman balzacian, așa cum scena cu sărutul pămîntului ne-ar îndritui să credem. Sfîrșitul său tragic încununează existența dramatică, tulbure, agitată a acestui țaran

sărac, înzestrat cu multe calități, dar azvîrlit în angrenajul nemilos, crud al legilor societății capitaliste. Poate că unele dintre interpretările date sînt discutabile. Indiscutabil este însă faptul că însăși Rebreanu — scriitorul criticat pe nedrept de Ibrăileanu că ar copia realitatea și n-ar transfigura-o poetic — nu-și transformă operele în simple colecții de fapte reale ci combină aceste fapte, le transformă, le prelucurează, inventează altele, în funcție de ideea romanului, creînd sinteze unice și bogate. Dealtfel în alegerea, generalizarea fenomenelor celor mai tipice ale realității rezidă valoarea ideologică a imaginii artistice.

Noi avem nevoie în literatura contemporană de imagini sintetice, monumentale, capabile să aibe o vastă valoare de generalizare. Este cazul să amintim aici acele care fac apologia „adevărului faptului concret“ în numele redării „integrale“ a adevărului, ca subiect de meditație, următoarele cuvinte scrise de Lenin în „Caiete filozofice“ și cuprînzînd una din tezele esențiale ale teoriei marxist-leniniste despre cunoaștere: „Existența izolată (obiect, fenomen, etc.) este (doar) o latură (a adevărului). Pentru adevăr sînt necesare și alte laturi ale realității care de asemenea par numai de sine stătătoare și separate. Adevărul se realizează numai în totalitatea lor și în relațiile dintre ele“.

*

Ori ce ar crea un scriitor el nu trebuie numai să descrie. Prin opera sa el pronunță sentințe asupra unui fenomen. În legătură cu aceasta vrem să discutăm o teză confuză cuprinsă în unele articole despre așa-zisa „obiectivitate imparțială“ a artistului și care nu este străină, după cum vom vedea, de teoria „adevărului integral“. La apariția „Moromeților“ și nu numai atunci, au apărut cronici care vorbeau admirativ despre „nepărtinirea și îndiferența artistului“ față de ceea ce înfățișează. În cuvinte exaltate se arăta că în ceea ce privește răceala și indiferența față de materialul și problematica zugrăvită, Marin Preda l-ar depăși chiar pe Rebreanu. Nu vrem să discutăm aici și alte afirmații din cronica de unde am extras

citatele și care în fapt anulează aceste păreri precum nici nedreptatea făcută lui Marin Preda. Ni se pare însă că problema trebuie să fie luată în considerație. Ce adevăr cuprinde această teză? „Obiectivitatea“ înțelesă ca o modalitate artistică ajută unui prozator în înfățișarea și a altor eroi diferiți de individualitatea sa (vezi de pildă experiența marelui scriitor liric Turgheniev cu Bazarov, etc.) fapt de o mare importanță în ceea ce privește crearea unor ample fresce sociale. „Obiectivitatea“ de asemenea i-a ajutat pe acei mari creatori din trecut, cu concepții și simpatii greșite, nedrepte, să nu violeze logica reală a caracterelor sau evenimentelor din viață în procesul întruchipării lor artistice. Nu putem să nu arătăm însă că aceste adevăruri au fost folosite în chip diversionist de către critica formalistă din trecut pentru ca prin teza așa-numitei „imparțialități“ a artistului să se facă elogiul atitudinii obiectiviste și a lipsei de idei din creația artistică. Citind de pildă articolele lui Eugen Lovinescu sîntem surprinși de identificarea fățișă a obiectivității cu obiectivismul. În „Istoria literaturii romîne contemporane“ el afirmă: „Condițiile vieții politice i-au impus sămănătorismului ardelean (că și întregii literaturi ardelenene) și o atitudine de luptă, prin urmare o notă socială foarte pronunțată și o tendință de moralizare, de îmbărbătare, necesară luptei naționale care o împiedică în evoluția ei spre obiectivare“. Această idee este repetată și în alte locuri. În volumul „Antologie critică“ se vorbește iarăși despre „inferioritatea literaturii de luptă“ față de așa-zisa literatură „obiectivă“, indiferentă în înfățișarea fenomenelor luate ca obiect de dezbateră artistică. Teza o întîlnim într-o sumedenie de studii critice apărute în trecut. Un oarecare Nic. N. Munteanu vorbind, bunăoară, despre scrisul lui Rebreanu, spune: „Scrisul lui, eliminînd orice atitudine de protest sau critică socială, cuprinde o caracterizare obiectivă“. De fapt, în aceste teorii ca și în altele, Eugen Lovinescu și prozelizii săi continuă ideile criticii maioresciene. Și în articolele acestuia, ca de exemplu în „Comediile d-lui Caragiale“ întîlnim apologia „obiectivității“: „Așa dar, arta dramatică are să expună

conflictele, fie tragice, fie comice, între simțirile și acțiunile omenestii cu atîta obiectivitate curată, încît pe de-o parte să ne poată emoționa prin o ficțiune a realității, iar pe de alta să ne înalțe într-o lume impersonală“. Ce înseamnă această „obiectivitate curată“ aflăm în altă parte: „Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucît în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect“. Înțîlnim aici aplicarea cunoscutei teze kantiene despre așa-zisul caracter „dezinteresat“ al artei concretizată în ideea după care pasiunea pentru anumite idealuri sociale ar contraveni esenței creației artistice, artistul adevărat trebuind să fie impersonal. În vederea clarificării acestei false contradicții dintre obiectivitatea artei și subiectivitatea artistului, cităm părerea lui V. G. Bielinski, cîștigată în urma unor îndelungi căutări: „De mult nu mai cred în împărțirea operelor poetice în subiective și obiective. Toate operele poetice sînt mai mult sau mai puțin subiective, adică toate la un loc exprimă lumea lăuntrică a autorului care orice ar face nu va reuși să-și ascundă gîndurile și simțămîntele intime. O prezentare poetică; strict obiectivă a vieții, o prezentare în care poetul să nu oglindească prin prisma sa acțiunile oamenilor, în care să fi murit părerile lui, în care să fi dispărut senzațiile lui, n-a existat, nu există și nu va exista niciodată“. Trebuie oare să mai spunem că în condițiile artei epocii noastre scriitorul trebuie să-și manifeste în mod deschis și conștient partinitatea și că numai așa poate să asigure în creația sa o reflectare obiectivă a realității? Și nu înseamnă oare lipsă de discernămint folosirea „tale quale“ a unor formule greșite din vechea critică literară? În „Studii de teoria artei“ Nedoșivin arată că și în literatura sovietică cu 15 ani în urmă, au avut loc discuții în care interpretîndu-se în chip talmudic unele afirmații ale lui Engels îndreptate împotriva tendinței afișate grosolan, neîncorporată organic în imaginile artistice, se trăgea concluzia că artistul nu trebuie să facă altceva decît să zugrăvească realitatea în mod „obiectiv“ și imparțial — tendențiozitatea fiind opusă

obiectivității. De fapt numai de pe o poziție tendențioasă, pasionată, militantă un artist are posibilitatea să reflecte cu maximă obiectivitate adevărul vieții. Și apoi să vedem: întâlnim oare într-adevăr la Marin Preda „nepărtinire” și „indiferență” față de eroii săi din „Moromeții”? Observați fiorul liric discret, cu care Marin Preda înconjoară chipurile eroilor săi pozitivi. Vă aduceți aminte de scena în care Țugurlan, unul dintre eroii cei mai înăspriți de realitățile crude din lumea satului burghezo-moșieresc nu-și poate stăpîni starea sa euforică în fața frumuseții unei dimineți? Privind curtea, gardurile, fîntina, cei doi salcîmi înalți de la poartă „țărîna bătăturii care umedă de rouă, dormea și ea ca o ființă vie”, el exclamă tulburat: „**Ce bine-ar fi să primești de la lume doar această pace adîncă!**” Cu cît tragism se prefigurează prăbușirea gospodăriei lui Moromete. Încă de la începutul cărții răsună cîntecul plin de jale al unui flăcău care strigă dureros că mai plină de omenie este o gînganie ca furnica decît omul. Tăierea bătrînului și falnicului salcîm al Moromeților prin care se înscrie începutul declinului proprietății acestora are loc în următorul cadru: „**Pe cer, luna răsărise după ploaie și fiindcă nici dimineată și nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit și rece**”. Iar după ce salcîmul este tăiat, niște ciori „dădeau tîrcoale prin preajmă și croncăneau urît, — parcă a pustiu din ciocurile lor negre”. Amintiți-vă în schimb modurile variate și subtile în care sînt discreditate personaje negative, ca de pildă Victor Bălosu. De la limbajul lui Victor, spălat și presărat intenționat cu unele neologisme, și pînă la spiritele tăioase făcute la adresa lui Victor de Moromete și ceilalți țărani din sat, întâlnim tot atîtea mijloace de satirizare a înfumurării prostești a acestui înavuțit. Intr-adevăr, nu poate exista o operă care să aibe răsunset în conștiința cititorilor dacă zugrăvește viața numai pentru a o zugrăvi, dacă indiferent de stilul scriitorului respectiv, reținut, discret sau dimpotrivă înfierbîntat, polemic, opera nu este așa cum spunea criticul citat mai sus un geamăt de suferință sau un diti-ramb entuziast. Înfațișarea, de pildă, a faptelor și conștiinței personajelor negative

fără tendință, are drept urmare, printre altele, faptul că cititorul nu știe ce poziție să adopte și uneori înțelege tocmai de-a-n-doaselea ceea ce vrea să spună scriitorul. Citiți de pildă fragmentele din „Groapa” care înfațișează odiseea vieții unui circumar, Stere. Stere face parte dintre corbii societății capitaliste. El își deschide dughiană la periferia orașului de unde-și îngroașe averea din specularea mizeriei sordide și a nenorocirilor. Fragmentul de la început îl înfațișează însă pe Stere, — după cum s-a mai spus în critica literară — într-o lumină simpatcă, așa cum s-ar fi descris el însuși. Mai departe, privit cu ochii femeilor sărace din cartier, Stere ne apare ca o brută. Ce lipsește aici? O poziție ideologică unitară care să se simtă și atunci cînd este descrisă dinlăuntru psihologia personajului și atunci cînd acesta este privit din afară cu ochii eroilor pozitivi. Să ne amintim exemple clasice de personaje negative, de pildă, Klim Samghin. N-a înfațișat oare Maxim Gorki „întregul adevăr” despre Klim Samghin? Ba da! Dar analizînd cu minuțiozitate conștiința lui Samghin, Gorki niciodată n-a privit lumea cu ochi lui Samghin, niciodată n-a descris gîndurile personajului renunțînd la poziția sa tendențioasă. Și aceasta a făcut ca Samghin să nu apară cititorilor drept admirabil și excelent cum se credea el însuși. Găsim aici deosebirea dintre poziția înfațișării „împarțiale” a lumii interioare a personajelor negative, și poziția tendențioasă, realistă în reflectarea vieții. Continuînd în altă ordine de idei, de ce oare anumite fragmente în care Eugen Barbu prezintă aspecte din viața muncitorimii, ne nemulțumesc? De ce, de pildă, scena manifestației tutungioaicelor condusă de niște femei însărcinate și unde sînt obligate să manifesteze și niște prostituate, am putea spune că ne indignează? Oare pentru că Eugen Barbu redă și aspecte întunecate din viața muncitorimii? Dar să ne gîndim, pentru că am amintit mai sus numele lui Maxim Gorki — la „Mama”. Nu găsim aici, mai ales în primele părți ale romanului, înfațișate bețiile muncitorilor și bătăile pe care le suferă femeile uneori chiar din partea fiilor lor precum și întregul cortegiu al lumii întunecate din periferia orașelor ca-

pitaliste? De ce atunci în primul caz ne simțim, cum am spus, jigniți, iar în cel din urmă recunoaștem cu recunoștință adevărul crud reflectat de arta realistă? Credem că aici este vorba tot de atitudine. Gogol, în nuvela sa „Portretul” — cerem iertare cititorilor pentru mulțimea acestor referințe, dar nu sîntem noi de vină dacă uneori adevăruri cunoscute, exprimate admirabil de marii gînditori sau marii artiști, sînt date uitării — spunea că dacă tratezi un subiect „cu nepăsare, fără simțire, fără să te identifice cu el”, subiectul acela ți se înfățișează neapărat „numai în groaznica lui realitate, lipsit de lumina... gîndirii”. Gogol afirma că așa stau lucrurile și cu un peisaj „oricît de splendid ar fi, dacă soarele nu strălucește pe cer, îi lipsește iremediabil ceva”.

Acest cult al indifferenței și nepărtinirii scriitorului se întîlnește cu teoria „adevărului integral” care face, după cum am văzut, apologia faptului real, nud, a prezentării vieții „așa cum este”. Sînt cunoscute asemenea formule confuze cum este cea a „coexistenței noului cu vechiul”.

Nu este întîmplător că într-o vreme cînd teoria „adevărului integral” era la modă, într-o ședință a organizației de UTM de la Uniunea Scriitorilor, închinată tocmai problemei înfățișării adevărului vieții, exemplele care au circulat au fost de acest soi: muncitori frunțași suferinzi de boala alcoolismului, tineri constructori violînd fete, etc. Dar de cînd literatura s-a transformat într-o simplă achiziție de fapte morbide, întunecate din realitate, înfățișate de dragul de a fi înfățișate? Și oare atari concepții — în pofida intențiilor juste pe care nu le punem la îndoială, ale propovăduitorilor lor — nu explică unele eșecuri grave din creația artistică?

Scopul literaturii de totdeauna a fost să ajute omul să-și capete încredere în sine, să-și dezvolte năzuințe către ceea ce este luminos, înalt în viață, să provoace în inima lui rușinea, mînia, curajul, să facă totul pentru ca oamenii să devină nobili, puternici „însuflețindu-și viața cu sfîntul spirit al frumuseții” cum spunea un mare scriitor îndrăgostit de oameni. Doar nu degeaba la cei vechi prin cuvîntul „vates”

se înțelegea deopotrivă profetul și poetul. Nu putem să nu vedem că teoria „adevărului integral” — cu toate că se găseasc samariteni milostivi care o consideră drept o simplă explozie „juvenilă” și inofensivă — reprezintă în mod obiectiv, expresia naturalismului care intră cu fiecare an într-o contradicție tot mai ascuțită cu cerințele esențiale ale artei realismului socialist. Așa cum se arată în salutul C.C. al P.M.R. adresat Congresului scriitorilor, teoria adevărului integral exprimă o „**atitudine obiectivist-burgheză față de realitate**”. Trebuie spus că asemenea teorii au apărut și în alte țări de democrație populară, ca urmare a unei interpretări liberaliste a atmosferei de discuții creatoare și îndrăznețe survenită în urma celui de al XX-lea Congres al P.C.U.S. În Polonia s-a vorbit despre un așa-zis „realism-socialist critic”. În Bulgaria o întregă redacție a unui ziar a susținut — pe tîrîmul jurnalistic — o teorie asemănătoare celei a „adevărului integral”. În toate acestea, noi vedem expresia stării de spirit și a filozofiei individualismului mic-burghez, individualism batjocorit odată de Maxim Gorki în „Micii burghezi” și analizat exemplar de Marx și Engels în „Ideologia germană” sub denumirea „Sfîntului Sancho”. În cazul nostru Sancho reprezintă insul fără convingeri sfinte și idealuri înalte, „omul fără aripi”. Aceasta deoarece Sancho, ca toți micii burghezi, nevăzînd decît lucruri izolate de la suprafața vieții, rupte din interacțiunea lor dialectică, fiind incapabil să vadă ceea ce este înălțător, strălucitor în viață, crede că aceste elemente înălțătoare, strălucitoare nici nu există. Numai ceea ce este plat, cenușiu, nimic excepțional — prin excepțional trebuie să înțelegeți elanurile eroice, etc. — strigă Sancho, închiuindu-și că are aripi de acvilă pe cînd de fapt, aripile sale sînt de liliac. De altminteri Sancho care a apărut în diferite epoci sub înfățișări diferite, totdeauna a ironizat Icarii și a proslăvit sobolii. Și n-avem decît să regretăm sincer că de mentalitatea sanchosismului au putut să se molipsească tineri talentați, care și-au discreditat astfel intențiile lor curate.

Noi nu trebuie să aruncăm însă odată cu apa și pruncul din copaie, ca respingînd teoria obiectivist-naturalistă a „adevărului integral“ să încetăm lupta împotriva acelor care privesc viața cu lentile colorate în roz și albastru. De ce să n-o spunem deschis: în lumea noastră literară mai sînt încă oameni care izolîndu-se de mișcarea vie a fenomenelor și faptelor din realitate obișnuiesc să aprecieze literatura prin prizma rețetelor și formulelor lor scolastice, confecționate în birou, oameni care dese ori sînt scandalizați tocmai de creațiile curajoase și pline de adevăr. Dar oare caracterul viu al esteticii marxist-leniniste nu stă în faptul că pornește nu de la construcții apriorice, arbitrare și artificiale, ci de la fenomenele originale și complexe ale vieții? Și nu în aceasta rezidă caracterul invincibil al esteticii ca și al teoriei marxist-leniniste în general? Mai întîlnim însă cazuri în critica literară unde osîndindu-se unele creații îndrăznețe, în numele unor scheme dogmatice, se ajunge implicit la împingerea scriitorilor pe calea comodă a îndulcirii contradicțiilor, a simplificării proceselor de viață. Regretăm că asemenea exemple le putem da și dintr-un articol situat în general pe poziții creatoare juste cum este articolul Ileanăi Vrancea „Pe marginea unor schițe din colecțiile „Albina“ și „Ogoare noi“, apărut în „Lupta de clasă“ nr 3/956. Printre schițele citate cu titlu de exemplu negativ este și povestirea tînarului scriitor Ioniță Marin, „Rădița“. Critica făcută povestirii pornește de la principiul foarte just că intrarea țărănilor muncitori în gospodăriile colective se face pe baza liberului consimțămînt și nu a amenințărilor, etc. Și cum în finalul povestirii, odată cu înscrierea în G.A.C. eroul trage o bătaie strașnică soției sale criticul decretează: „**Concluzia? Bate-ți nevasta bine cu obidă cum sfătuiește Ioniță Marin, și-o vei convinge să intre în gospodăria colectivă. Comentariile sînt de prisos**“. Nouă ni se pare că tocmai aici ar fi fost necesare comentariile pentru a se da înțelesul adevărat al cazurilor individuale înfățișate de Ioniță Marin. Nu este aici locul să facem o amplă demonstrație. Credem însă că este suficient dacă povestim

pe scurt faptele din „Rădița“. Pavel, fiu al unei văduve sărace, brufțului și terorizat din adolescență, de copiii celor avuți, devine un om timid, pasiv în fața vieții, fapt care-l face să intre sub dominația soției sale, o femeie despotică. Evenimentele care agită lumea satelor după instaurarea puterii populare, nu rămîn fără urme asupra caracterului lui Pavel. Intîmplări, ca de pildă înfruntarea dintre el și soție în privința colectivei — înfruntare e prea mult spus, deoarece Pavel nu-ndrăznește să spună cu glas tare dorința de a se înscrie la colectivă, pentru a nu deslănțui potopul ocărilor Rădiței —, sau în privința căsătoriei fiicei lor — el optînd pentru alegerea făcută de Nușa asupra unui tînar colectivist, iar Rădița, luptînd pentru încuscrirea cu chiaburul Frăsineanu, etc., îi creează treptat o atitudine activă față de viață. Bătaia dată Rădiței arată că acel țăran care era considerat drept un prost, un nătăntol, incapabil să se conducă singur în viață își recîștigă demnitatea de om, își îndreaptă șira spinării privind lumea nu numai ca egal al despoticeii sale soții ci ceea ce este important ca egal al celorlalți săteni. Cînd președintele gospodăriei colective caută să-i arate că înscrierea în gospodăria colectivă nu se poate face imediat, el îndrăznește să strige cu glas tare, amenințînd că va face plîngere la raion. Evident, povestirea acestui tînar scriitor, aflat la începutul activității sale literare, nu-i lipsită de slăbiciuni dar numai considerîndu-se povestirea ca o broșură de popularizare a modului în care trebuie să se facă înscrierea în gospodăria colectivă și ignorîndu-se țesătura artistică complexă prin care povestirea militează pentru atragerea țărănimii pe drumul socializării agriculturii, „Rădița“ poate fi categorisită „o imagine deformată greșită a realității“. De asemenea, în același articol, criticîndu-se cu justețe obiectivismul manifestat în unele schițe ale tinerilor, se ajunge să se emită iarăși păreri nedrepte asupra unei schițe a lui Dumitru Mircea, „Ciorile“. Intr-un episod din acea schiță se povestea cum o colectivistă avînd nevoie de bani se angajase să plivească grîul unui chiabur, declarînd în același timp că își va face și norma ei la gospodăria co-

lectivă. Autoarea articolului conchide: „**Ce concluzii se pot trage de aici? Că, trudind pe pământul chiaburului, poți trăi mai bine decît muncind în gospodăria colectivă**“. De fapt, colectivista respectivă făcea parte dintre „ciorile“ colectivei, ironizate tăios de către povestitor, care e un colectivist fruntaş, șeful unei brigăzi. Nu duce oare asemenea mod de interpretare la împingerea scriitorilor către ocolirea contradicțiilor ascuțite sau a problemelor omenești complexe, deci pe drumul lustruirii realității? Nu poate exista creație fără curajul înfățișării adevărului vieții, al întregului adevăr al vieții. Dar acest curaj se naște din cunoașterea profundă a faptului, din convingerea fermă în dreptatea cauzei noastre. Curajul de a înfățișa viața în toată complexitatea contradicțiilor ei este în fond o problemă de atitudine. Numai acela care se situează pe poziții avansate, care vibrează de pasiunea luptătorului, ridicîndu-se mînios împotriva a tot ceea ce este întunecat, a aceea ce se opune marelui și luminosului nostru ideal, numai acela are curajul de a privi întreg adevărul vieții în față, de a nu ocoli fenomenele contradictorii, complicate.

Că este așa, ne-o dovedesc succesele remarcabile ale literaturii noi care au cîștigat dragostea și încrederea a mii și mii de cititori, înfățișînd adevărul aspru, uneori crud, dar totdeauna măreț al realității. Și pentru că am dat exemple negative numai din creația tinerilor ca să fim drepiți, vom discuta nuvela unui tînar: „Campanie de primăvară“ de Eugen Mandric. Ocolește oare nuvela contradicțiile ascuțite din lumea satelor? Imputernicitul cu colectările încarcă samavolnic cotele țărănilor săraci pentru a acoperi pe ale chiaburilor la care se ospătează cu plăcinte. De Enache este însă greu să te ieși, deoarece cum spune un ins: „are oameni dom-le!“ Vice-președintele Sfatului Popular Raional, un anume Popescu, de fiecare dată cînd Enache se prăbușește îl scoate bazma curată pe motiv că ar avea origine sănătoasă și n-are experiență, iar în privința lucrurilor boacăne nu-i de vină el ci burghazia de la care a învățat să greșească. Nu îndrăznește oare „Campania de primăvară“ să discute chestiunile complicate?

Avădanei, instructorul de partid, este găzduit la un țăran sărac, Năstase. Peste încercăturile de care am pomenit, se adaugă și faptul că soția țăranului se îndrăgostește de instructor iar Năstase în urma unui concurs de împărjurări — imputernicitul cu colectările luîndu-i o cotă de două ori mai mare decît trebuia — devine slugă la chiaburul Hăluță. Inchipuiți-vă că Avădanei, grație lui Enache, apare în fața satului și a raionului ca și cum ar fi amantul soției aceluia care e omul chiaburului, iar înapoieria grîului lui Năstase este interpretată ca o plată a adulterului țărăncii, etc. etc.

Și de ce oare opinia publică literară a dat o apreciere pozitivă unanimă nuvelei? Deoarece contradicțiile nu sînt înfățișate de pe poziția unui observator „imparțial“, ci a unuia care este interesat personal în rezolvarea lor. Ceea ce te cucerește din primele rînduri ale nuvelei, este pasiunea, pasiunea mistuitoare pentru transformarea, pentru înfrumusețarea vieții oamenilor, pentru extirparea a tot ceea ce este întunecat sau care diformează sau schilodește omul. Ceea ce l-a rănit sufletește pe Avădanei este scena în care Enache țipă în casă la Năstase: „— **Ai să-mi pupi mina!**“ Această scenă îl urmărește mereu, torturîndu-l. Și în momentul cînd datorită intrigilor lui Enache cu oamenii lui, Avădanei este chemat la raion fiindu-i în pericol chiar calitatea sa de membru de partid, el toată noaptea nu închide ochii spunîndu-și: „**Nici mort, mă, nici peste trupul meu. Cu dinții, mă, și cu carnetul meu de partid. Asta-i linia!**“ Emoționează încrederea și stima eroului față de om.

Lui Năstase, care-l așteaptă cu restul în mină, să-l ucidă, și pe care el vrea să-l ridice „**pînă-n vîrfurile vieții**“, îi spune cu o voce tremurînd de duioșie: „**De ce nu-i faci tu femeii o viață frumoasă? Măi omule, măi...**“ Și tocmai această dragoste față de om, acest respect față de demnitatea umană îi dă nuvelei un ascuțit polemic neîmblînzit, am putea spune o repulsie aproape fizică față de tot ceea ce este falsitate și urîțenie morală. „Campania de primăvară“ este o creație polemică. Chiar în lucruri de amănunt polemizează. Vorbînd de pildă în treacă despre cooperativa din Vălătug autorul face următoarea

paranteză: „Ascultați-mă pe mine, pe ăștia niciodată nu i-ai scuturat destul! Comandă murături când e nevoie de lampă, ori oțet cocoș dacă se cere piatră vînată“. Citiți portretul făcut lui Enache: are înfățișarea inofensivă a unui conferențiar trimis de la S.R.S.C., în legătură cu originea omului. Dar la el descoperi acea agresivitate proprie tuturor neisprăviților care mînuiesc două-trei lozinci, vrînd să pară centrul pămîntului și pumnul revoluției.

Uneori autorul, nemaiputîndu-și stăpîni pornirile sale pătimașe, face interpretări directe: „Eh, voi ăștia care vă ascundeți după lozinci răstălmăcite și călcați sufletul în picioare și minjiți strădanțiile de ani și ani a zeci de activiști!...“ Nu, nu există opreliști în calea criticii celei mai ascuțite și a tot ceea ce este întunecat din realitate, dar de pe o poziție înaintată și clară. În spațiile acestor fenomene negative, numeroase, denunțate cu minie în „Campania de primăvară“ vezi profilul țării noastre în dezvoltarea ei revoluționară, regimul nostru social. Atunci cînd Avădanei, pierzîndu-se în lucruri de amănunt, scapă esențialul și este muștruluit zdravăn în ședința organizației de bază din satul Vălătug, autorul comentează: „După adunarea de la Partid, Avădanei era înciudat și mîndru. Inciudat pe el, pentru molicinua cu care se lăsase tîrît de evenimente, mîndru pentru partidul lui, care în satul străin, departe de toți tovarășii cunoscuți, îi vorbise totuși: la ordine, Avădanei!“ Iar atunci cînd așteaptă la raion rezolvarea cazului său, Avădanei respinge cu furie îndoielile unor „binevoitori“ în ceea ce privește biruința adevărului. „Să nu te legi — spune autorul — de încrederea lui în judecata partidului“. Și priviți-l pe Avădanei atunci cînd raionul cu ajutorul comuniștilor din Vălătug face să biruie dreptatea iar el se întoarce în munca sa de activist. „Pășea egal și liniștit. Departe, în largul cîmpiei clipeceau luminile satului pierdut între pămînturi. Vă poposi acolo și miine o să înceapă iar și iar frămîntarea cea de toate zilele, cu bucurii și

scrișniri, cu trîntiri și ridicări. Pășea egal și liniștit în singurătatea nopții, călător fără oprire, activist raional“. Adăugați la această înfățișare plină de lirism a vieții de zi cu zi a activistului raional cuvintele cu care începe și se termină nuvela: „Duhnea încă a ierburi putrede numai pentru că florile primăverii n-au miros“, și veți înțelege imnul cald, duios înălțat de nuvela lui Mandric muncii fără zarvă, fără vorbe emfactice a activiștilor de rînd ai partidului care stîrlesc „buriuiețile“ pămîntului pentru biruința primăverii în sufletele oamenilor.

*

Nu există pentru artistul cuvîntului o problemă mai importantă și mai de onoare ca aceea de a dezvălui adevărul vieții. Dar adevărul vieții este deopotrivă opus și operelor vopsite numai în roz și în albastru și operelor mînjite cu catran. Problema adevărului vieții este problema rolului ideologic al literaturii și a puterii ei de înfrîurire asupra societății. Noi avem nevoie de cărți care prin puterea marelui lor adevăr să influențeze asupra formării ideilor și sentimentelor milioanele de oameni în spiritul ideologiei comuniste, cărți care să ajute partidul în crearea de caractere eroice din rîndurile tineretului. Înfațișînd de pe o poziție avansată și clară procesul de dezvoltare a realității cu toate contradicțiile sale ascuțite, întruchipînd artistic în toată complexitatea sa adevărul obiectiv, literatura noastră va îmbogăți tezaurul culturii cu noi valori artistice menite să facă educația etică și estetică a maselor de cititori, înaripîndu-le conștiința, insufliîndu-le curaj în lupta contra greutăților și dîndu-le încredere în justetea și triumful cauzei lor. În conștiința poporului trăiesc vreme îndelungată numai acele opere de artă în care este exprimat uriașul adevăr al vieții, adevărul și nu un adevăr mărunț, meschin sau împodobit artificial.

„PASĂREA FURTUNII“ - CRONICĂ CONTEMPORANĂ

Dintr-o povestire ceva mai întinsă de o tensiune reală, captivantă, dar inegală și nu suficient sudată sub raportul compoziției, cum se înfățișa „Pasărea furtunii“ la prima apariție în „Viața Românească“ (Nr. 1—1953) avem astăzi un roman dintre cele mai consistente. Eforturile scriitorului pentru desăvârșirea lucrării sînt cu atît mai meritorii cu cît ele au fost stimulate de dorința realizării unei imagini artistice durabile, capabilă să comunice eferescența și grandoarea zilelor noastre, imagine îndrăzneată și tulburătoare a revoluției săvîrșită în raporturile dintre oameni, în conștiința lor despre ei înșiși și despre lumea pe care o alcătuiesc. O latură a acestei conștiințe revoluționare, înnoțite, se reflectă chiar în atitudinea prozatorului, care nu s-a mulțumit cu un rezultat parțial și — preluînd constructiv, creator obiecțiile judicioase ale criticii — a reușit să imprime cărții sale (acum, la o a treia versiune) puterea de evocare și de convingere a unei autentice cronici contemporane.

Cronică contemporană este „Pasărea furtunii“ prin pasiunea cu care reflectă procesele structurale, dramatismul și avîntul cutezător caracteristic nașterii unei societăți noi, prin evenimentele și eroii săi — purtînd amprenta epocii acesteia, reprezentînd istoria ei frămîntată — prin perspectiva dialectică proiectată asupra fenomenelor sociale și a destinului omenesc. Petru Dumitriu a dobîndit un prestigiu îndreptățit cu „Cronica de familie“, avînd meritul de a fi

surprins, în evoluția citorva exemplare de o individualitate pregnantă, definitorie, fenomenul istoric al prăbușirii aristocrației autohtone, cu explicații și rădăcini în însăși poziția clasei. Se va observa, desigur, că Petru Dumitriu n-a vrut să facă istoricul acestei clase. El o prezintă într-o anumită ipostază, îi prevede agonia, crepusculul. Adică momentul cînd i se va impune să cedeze locul altei clase, și altei orînduirii. De unde deduc intenția nemărturisită a prozatorului de a-și crea, compunînd „Cronica de familie“, (iată, limitarea obiectivului precizată încă din titlu) doar premisele cerute de desfășurarea largă a altei cronici, scrisă cu experiența și cu entuziasmul martorului ocular. Această cronică s-a zămislit încă înainte ca scriitorul să fi proiectat un asemenea impunător edificiu epic. Germenele ei pulsa în simțul acut al scriitorului pentru actualitate, în interesul pe care i l-au deșteptat faptele contemporanilor săi. Altfel, nuvelele ale lui Petru Dumitriu — „Vi-nătoare de lupi“, „Dușmănie“, „Noaptea din iunie“ — apoi masivul roman „Drum fără pulbere“, au fost concepute ca răspunsuri prompte ale scriitorului la probleme ivite în iureșul construcției socialiste. Ulterior abia, s-a văzut că nuvelele țărănești ar putea alcătui o suită unitară. „Cronica de la cîmpie“ era astfel scrisă aproape în întregime.

„Pasărea furtunii“ continuă această linie de dezvoltare a prozei lui Petru Dumitriu. Acțiunea plasată într-un mediu inedit nu

ne, poate înșela asupra antecedentelor pe care problemele și chipurile prezente aici și le găsim în paginile navelor sau ale celuilalt roman, Maftei din „Drum fără pulbere“, cu entuziasmul său neobosit, cu capacitatea lui de a stimula munca celor de pe șantier, ori Nelă Lepădat, care lămurește țăranilor țelurile luptei purtate de partid și îi atrage pe făgașul socialismului — anunță ceva din personalitatea puternică, tenacitatea și eroismul lui Adam Jora. E drept, față de realizarea eroului din „Pasărea furtunii“ încercările anterioare le găsim și mai nesatisfăcătoare, viciate de schematism, simplificate, decât ne-au apărut înainte. Dar nu-i un motiv să li se ignore existența, fie și numai sub titlul de experiențe, de căutări.

Prezența lui Adam Jora se impune prin semnificația filozofică pe care prozatorul s-a străduit să i-o dea.* Este într-adevăr un pas îndrăzneț a căuta să descifrezi primul, în tipul reprezentativ pentru vremea noastră, înfățișarea particulară, calitativ deosebită, a unor probleme, etern omenești, cum ar fi fericirea personală, relația dintre individ și univers. Realismul socialist prin respingerea tentativelor de poleire, de îndulcire și atenuare a conflictelor din afara sau dinăuntru omului, îndeamnă la punerea unor asemenea probleme în termenii cei mai stringenți. Asta înseamnă, de pildă, că niciodată nu va fi inoportună combaterea unor tendințe de a acoperi în văluri trandafirii realitatea. Nu mai ajungem să punem probleme filozofice dacă în crearea tipurilor vom evita sistematic să arătăm bunăoară că în lupta lor oamenii noii

*) Pare de necrezut ca în fața unei asemenea intenții estetice să existe cineva care, ocupându-se de roman, să rezume conținutul său în cele mai plate fraze: „In roman ni se înfățișează o unitate de muncă a economiei noastre socialiste. În această unitate, deși sint oameni buni, destoinici, devotați partidului, în ofensivă este totuși dușmanul; raportul de forțe este defavorabil forțelor înaintate. Acest raport de forțe este răsturnat după venirea lui Adam Jora.“ Nimic din gravitatea pe care caută autorul s-o dea eroului, conflictului, întregului roman, nu străbate la suprafață din considerațiile acestea sociologist-vulgar apărute sub semnătura tov. Mihai Novicov (Viața românească, nr. 11 — 1954)

societăți mai întâmpină perfidie, gelozie, invidie, vanitate strecurată, mocnită sub protecția principialității. Ar fi descurajant să ne convingem că n-ar fi încă naturale atitudinile pe care viața n-a încetat să le pună în evidență, și pe care numai cunoscându-le în deaproape, sub diversitatea lor nebănuită, le putem mai curînd sau mai târziu stîrpi. Incercarea de a evita asemenea stări — care din păcate este vizibilă la unii dintre scriitorii noștri — periclitează adevărul observației psihologice, și nu permite să apară în toată bogăția și în toată specificitatea sa dialectică sufletul omului contemporan. Petru Dumitriu zugrăvește un asemenea om, formîndu-se, găsindu-și echilibrul și descoperindu-și valențe care în alte condiții social-istorice, în alte raporturi cu universul, ar fi fost strivite. S-a analizat îndelung esența conflictului trăit de Jora, ce se înțelege prin confruntarea sa cu destinul orb, care este și care trebuie să fie soluția acestei înfruntări în lumina filozofiei materialiste marxiste, ca să nu mai fie necesar să reluăm dezbateră.

Urmărind procesul de definitivare a lucrării este de observat că scriitorul a trebuit să depună eforturi serioase pentru concretizarea problemei, pentru individualizarea intrigii și apoi pentru limpezirea concluziilor și înlăturarea notelor fataliste, care persistau în pofida demonstrației propuse. N-avem decât să ni-l amintim pe Jora îndrăgostit idilic de Nicolîța Constantin, secundul vasului, și perorînd împotriva unui dușman practic inexistent, cum l-am cunoscut din prima versiune — să-l comparăm cu Jora căruia, frații Danilov îi fură libertatea și iubita, care luptă să facă dreptate împotriva unui adversar dur, viclean, rezistent și-și recucerește dragostea dovedîndu-se stăpîn absolut, capabil, conștient al vieții sale. Înțelegem atunci că imaginea artistică în stare să deștepte ecouri adînci, persistente s-a constituit mai târziu. Remarcabilă îmi pare naturalețea, firescul cu care scriitorul reîntorcîndu-se la personajul odată creat, l-a retopit, l-a turnat iarăși, descoperind și dezvoltînd sugestii latente în prima versiune. Semnalez numai una din aceste sugestii, enunțată în remarcă fugară făcută că Adam Jora

se gîndește la fata pe care o iubea sub sălcii, amănunt neglijabil la început, din care avea să răsără făptura Ulianei și toată istoria ei dureroasă, de o rezonanță capitală în existența eroului. Dar prima încordare nu s-a soldat cu rezultate definitive pozitive. Prozatorul lăsa să plutească peste drama lui Adam Jora umbrele predestinării neînțelese, care putea duce la concluzia, contrară voinței autorului, că omul trece prin viață împins de forțe obscure, de a căror amenințare ar fi incapabil să se elibereze. Înălăturarea acestei impresii constituie succesul real al ultimei versiuni.

Putem socoti acum „Pasărea furtunii“ o carte a măreției omului înaintat de azi. Izbînda lui Adam Jora este mai dificilă de astă dată, dar tocmai de aceea mai concludentă. Rezistența întîmpinată pe vas din partea grupului Pricop-Prețiosu apare disimulată cu abilitate, se dovedește ofensivă, își crează avantaje care amenință prestigiul instructorului de partid, al organizației; deși țelurile mîrșave și acțiunile dușmănoase sînt evidente încă de mult, conflictul nu se stinge pînă în ultimul moment. Pînă în final, Adam Jora are nevoie să uzeze la maximum de puterea aceea care hălăduia în el ca o flacără, și care-l salvează și din ultima mare încercare: furtuna mării. Se mai măsurase odată, în tinerețe cu furia valurilor și numai o voință excepțională îl scăpase. A doua furtună (în brațele căreia îl aruncă vrăjmășia, setea turbată de răzbunare a lui Simion și nu simpla întîmplare cum se petrecea în versiunile anterioare) este înfrîntă nu doar cu voința elementară de a trăi, ci cu înțelegerea menirii în viață, cu conștiința că a dobîndit viața și fericirea visate ani de-a rîndul, pentru care merită să trăiești. Locul accentelor de resemnare, de împăcare în fața morții posibile, îl ocupă acum încrederea robustă, convingerea că nu s-a sfîrșit, nu se poate sfîrși încă totul. Biciuit de vînt, chinuit de asaltul valurilor asupra lotciș pe care se străduiește s-o mai păstreze la suprafață, Jora monologhează înfierbîntat, hotărît să-și înfrîngă spaima care-i dă tircoale. Totul în jur era un infern: „Mașinăria de fier a lumii uruia cu valțurile ei ruginite și urma să macine

lotca și oamenii ca pe grîu“. Emelian și Afanasie par să cedeze. Pe Jora îl îndîrjește mai crîncen. „Nu! răcni Adam. Nu! nu știa cui anume îi spune nu; Dar se adună în el o furie, o putere, o hotărîre vicleană, nestrămutată, de neînving. Grîu vrei să mă faci? Vrei să mă macini? Mă fac vînt, apă, foc, și n-ai să mă prinzi între roțile tale. Mă strecor, alunec și tot răzbesc! Nu mă poți opri! Nu mă poți sugruma! Nu mă poți omori! Nu poți! Niciodată n-ai să poți!“ Cu gîndul la Uliana, la femeia în fine a lui, la copilul pe care-l așteaptă, la tot rostul lui pe lume, unde el Adam Jora, se simte chemat încă să lupte, să biruie și să se bucure, continuă să se împotrivescă, rămîne tare: „Mai am de lucru. N-am isprăvit, abia am început. Ce, aia a fost viață? Abia am ieșit din iad, și vrei să mă ștergi de pe foaie? Și inceptu să ridă, cu ură cumplită. Da? Acuma? Tocmai acuma? Ha, ha! Ce bună glumă! Ha, ha! Ha, ha! Dar de întreat, de ce nu m-ai întreat, dacă vreau? Poate că mai am ceva de făcut!“

Forța aceasta, la culme înfățișată aci, se ghicește însă și în comportarea obișnuită a lui Jora, și ea se transmite celor din jur nu o singură dată. În ultima versiune a romanului se constată că scriitorul anume a apăsător pe înfrîurirea exercitată de instructorul de partid asupra pescarilor. Intervenția sa în episodul cînd Emelian este prins „controlînd“ paragatele altor brigăzi, și în general prezența lui mai activă printre pescari, lasă să se vadă limpede capacitatea molipsitoare a exemplului său. El, Adam Jora, care acceptase atunci, în prima furtună, să fie legat cu saula, după obiceiul moriacilor și asistase pasiv la împăcarea tovarășilor săi din barcă cu gîndul morții iminente, este acela care învinge nu numai temerea lui, ci și pe aceea a lui Romanov și-l convinge să nu renunțe la luptă pînă ce scapă de înec. Secretul acestei forțe este o mare, o imensă încredere în el, pe care Adam Jora ajunge s-o descopere tocmai în clipele ultimei furtuni, cînd după atîtea nesfîrșite, grele încercări ale vieții, înțelege, știe ce înseamnă puterea lui, ome-nească: „Un zîmbet înfiorat de uimire, spaimă și triumf, lumină fața slăbită, suptă, numai oase, ochii și barba nerasă

a lui Adam. Zimbea fără să-și dea seama, căci se gîndea uimit la descoperirea sa, speriat de ce descoperise, dar și simțindu-se ridicat în slăvile cerului de fier, de aceea ce începea să știe: „Păi dacă mai am putere... cine știe cîtă putere oi mai fi avînd? Și ce sînt eu? Un om.. Oricare om are tot atîta putere. Dacă vrea el, dacă și-o caută, dacă și-o scoate de unde e ascunsă, are tot atîta putere. Oricîtă putere vrei, găsești în tine. Orice vrei să faci, poți face“.

Caracterul de cronică contemporană al romanului se accentuează prin prezența în țesătura cărții a unor destine, reprezentînd practic o altă lume, apusă, măcinată de istorie, dar care n-a încetat să mai constituie un miraj pentru mințile exaltate ale unor epave sociale. Epavele acestea, amenințînd pînă în clipa scufundării definitive, se numesc aici Zarifu și Spiru Vasiliu, trăind din amintirea trecutului, consolîndu-și neputința în beția unor lovituri care nu mai au însă cum să se întîmple într-o lume ca a noastră — sau Danilovii, Semion și Pricop, turbînd de ură că nu mai sînt stăpîni, că nu le mai aparține puterea, dreptatea, legea, că nu pot umili încă pe ceilalți cu averea, cu nerușinarea, cu viclenia de pe vremuri a bătrînului, a lui Eftei, care, cu un cuvînt șoptit, amăgitor, ticălos, îl băgase la ocnă pe Adam. Eșecul, căderea de care au parte tentativele acestora, drama lor nu se produce împotriva justiției, nu capătă proporțiile tragediei. Fiecare își merită soarta. Ar vrea să mai pară cineva, dar nu sînt. Caută prestigiu, dar nu-l au. Scriitorul este maestru în a biciui iluzia de care sînt purtați. Destrămarea strălucirii aristocrației cu atîta pregnanță realizată în „Cronica de familie“ ne-o amintește în „Pasărea furtunii“ exactitatea cu care este coborît pe pămînt, de pildă orgoliul lui Spiru Vasiliu. El, care cucerise pe vremuri cîte femei dorise, nu mai are cu ce să obție ce vrea nici măcar de la fata lui Zarifu. Aceasta i se refuză, pentru un fante oarecare, de dragul căruia își jefuiește părintele, printr-un gest simbolizînd parcă lovitura de grație sub care bătrînul se și prăbușește definitiv.

Sînt două curențe, două linii de forțe

care alimentează. conflictul romanului. Dar numai una corespunde sensului dezvoltării realității istorice, fiind expresia unei înțelegeri umaniste a societății, se întemeiază din punct de vedere etic pe virtute și pe dreptatea majorității, se orientează în spiritul eliberării majorității din sclavia socială. Aceasta este linia de forță a lui Adam Jora, care triumfă în „Pasărea furtunii“.

★

Cu cît problematica unei creații atinge un nivel mai înalt de interes general uman, cu cît creatorul își concentrează capacitățile în acest sens, originalitatea sa află posibilități deosebite de afirmare. Pentru că analiza problemelor puse de „Pasărea furtunii“ a mai fost făcută, se va înțelege de ce mă ispitește mai curînd încercarea de a distinge unele particularități ale artei prozatorului.

Procesul complicat de refacere și împlinire prin care a trecut acest roman întărește senzația de incandescență, de fișnire spontană produsă în general de proza lui Petru Dumitriu. Nici măcar o pagină, din acest scriitor nu poate fi parcursă în starea de reverie la care predispun atîtea încîntătoare pagini din Sadoveanu, să spunem. Cine caută în literatură contemplație, liniște, rămîne probabil dezamăgit înaintea „Cronicii de familie“ care declanșează o asemenea agitație și concentrare a minții și a sufletului încît cititorul termină încordat lectura. Sentimentul acesta se naște din înfățișarea unor firi aprige, din preferința prozatorului pentru situațiile decisive, încărcate de tensiune, pentru ciocnirile violente. Ritmul impus narațiunii de energia enormă aruncată în joc, înclăștarea eroilor angajați în conflicte cruciale, solicitîndu-se, concurîndu-se, depășindu-se strivindu-se reciproc, toată revărsarea aceea uluitoare de patimi dezlănțuite, dorinți nesatisfăcute, așteptări intense, de ură și de iubire, de sensibilitate și de brutalitate, de viclenie, perfidie, cinste, dreptate, căutări neliniștite, rătăcirii dramatice, prăbușiri și ascensiuni în care se amestecă speranță, deziluzie, ambiție, tenacitate, încredere, trufie, neștiință, vis și ce mai poate ascunde încă ființa umană — totul tră-

dează un scriitor asaltat, aproape sufocat de o imaginație extrem de fecundă.

Această imaginație nu funcționează autonomă, independent, nu încalcă legile realismului, și, deși are dese ori un avînt romantic impunător, nu ia înfățișarea hiperbolică, fantastică cultivată de romantismul macabru. Suportul său rămîne în permanență realitatea obiectivă. S-a mai observat că modul de a imagina al scriitorului concordă perfect cu materia cărților sale, care înfățișează îndeobște momente de criză socială, înfruntările hotărîtoare, etapele de răscruce în existența oamenilor sau a claselor din care fac ei parte. Se înțelege că nici nu se putea o alegere mai bună pentru Petru Dumitriu decît mediul pescarilor aspriți de pericolele înfruntate, de traiul greu din trecut, firi voluntare și de mare energie, pentru a satisface viziunile sale grandioase. Încleștarea aproape dureroasă a eroilor din „Pasărea furtunii” este perfect veridică, izvorăște dintr-o realitate în care au loc procese capitale și care a stimulat fericit inspirația prozatorului.

Pentru a fixa existența unui erou, Petru Dumitriu închipuie biografia unei generații. Prezența unui obiect — o casă, un tablou, o bijuterie, — se asociază cu istoria tainică, nebănuită a unui șir întreg de oameni. O împrejurare autentică în stare să furnizeze oricui subiectul gata făcut al unei nuvele sau al unui roman, poate fi pentru Petru Dumitriu mai puțin grăitoare decît un amănunt rătăcit în mister, sau izolat violent, care-i sugerează oameni și întâmplări cu atîta autenticitate, încît nu este exclus să uite într-o bună zi cît din ceea ce înfățișează datorează nemijlocit realității și cît a inventat, dacă nu cumva totul. Acolo unde altora le-ar fi suficient un verb, un epitet, lui îi trebuiesc cel puțin trei și le are totdeauna parcă fără urmă de efort. Natura a fost darnică însoțind o viziune a omului și a universului său la proporții vaste, copleșitoare, cu o asemenea neobosită invenție făcută să „slujească anume nevoii de amploare a scriitorului.

Petru Dumitriu cercetează lumea și o recrează după propriile sale dimensiuni. În spațiu restrîns s-ar sufoca, și niciunul dintre eroii săi nu are parte de această tortură. Cărțile sale sînt populate de apariții

grandioase. Cînd nu sînt astfel de la natură, par totuși din pricina luxului de informație istorică sau biografică, sau portretistică de care sînt însoțite. Ostentația cu care se acumulează detaliile genealogice în „Cronica de familie” are darul să producă impresia colosalului. Chiar un tip ca Jean Pierre Haralamb, cu toată infirmitatea care-i stîrbește serios prestigiul fizic, apare proiectat mult de-asupra mediei obișnuite pe soclul manevrelor diplomatice puse la cale cu un neastîmpăr uriaș.

Lucrul cel mai odios lui Petru Dumitriu pare a fi banalitatea. Dacă ceva, cineva, ar putea trece în vreun fel neobservat, îngropat în sumedenia întâmplărilor sau făpturilor obișnuite, — fiți siguri — nu trezește imaginația scriitorului. Reacțiile eroilor săi nu vor fi niciodată modeste, gesturile lor moderate, însușirile lor mărunte. Dacă sînt generoși, apoi generozitatea lor înseamnă neapărat uitare de sine. Dacă urăsc, își lichidează cu orice preț adversarul. Meschinăria capătă înfățișări savante. Dar prostia? Nu prea o vedem, cînd apare însă, vai! — mă gîndesc la bietul Bedros din Bazargic — este de-a dreptul catastrofală. De-aici contururile nete, pronunțate ale personajelor, dar și o oarecare reducere. Lipsa notelor intermediare, a nuanțelor mai șterse, amenință în unele cazuri să se transforme în schematism temperamental, psihologic, în gesticulație exteroară, artificială, neconsistentă. Există pericolul ca scriitorul să-și epuizeze în definitiv cele cîteva categorii umane astfel concepute, și apoi inevitabil să se repete.

În „Pasărea furtunii” nevoia aceasta de amplu, grandios se citește în întreaga structură a cărții. Dē la momentele de luptă înfricoșătoare cu marea deslănțuită, și pînă la încordarea supremă a lui Adam pentru a desluși și dejuca tactica perfidă, primejdioasă a dușmanului, în atmosfera încărcată de pe „Steaua din Octombrie”, în setea de răzbunare a lui Simion, în visurile absurde urzite de Zarifu, sugestia colosalului este izbitoare. Proceselor sultești li se aplică firesc aceeași măsură. Inima blajinului Cosma, cînd își vede amenințată iubirea, se frămîntă ca marea zvîrcolită de furtună. Ciocnirea aceasta interioară nu-i mai puțin cumplică, nici mai

puțin intensă decât presiunea miilor de tone de apă ale cîte unui val. „Nu mai putea înăbuși multă vreme ce era în el, să mai rabde svircolirea asta năpraznică a suflului său, nu mai putea; simțea că înnebunește, că se îmbolnăvește, că moare. Ducea o piatră de moară în spate și era grea. Să se descarge vorbind, destăinuindu-se, să-i spună lui Emelian tot, nu putea. Era ceva care-i înțeșta gura și-l oprea. Nu putea ieși din sine însuși, din singurătatea otrăvită a sufletului său, decât într-un singur fel. Și cînd se gîndea la Margarita și la Lae, simțea că-i tresare carnea pe el și că se dezlănțuie în trupul său puteri sălbatiche, neînvinse, cumplite“. Pretutindeni, chiar cînd nu sîntem în miezul conflictului, stările acestea își fac loc. Jora asistă în capela închisorii la predica preotului: îi vede pe comuniști într-o ținută demnă, și de-odată, „izbucni în el o minie și o putere uriașă, simțea că ar putea lua toată biserica asta pe umeri, să plece cu ea în spinare“. Eliberat, Jora se întoarce în Danilofca purtînd în priviri „o dorință nerăbdătoare, o încordare dureroasă“. Bătrînul Eftei îi privește pe pescari, mulți foștile lui slugi, și „ar fi vrut să iasă la ei, să-i zdrobească“. Căpitanul Haralamb, comandantul vasului, are și el „un lucru care-l apăsa“ dar nu-l mărturisește, „cu o resemnare otrăvită“. Emelian Romanov cînd cere socoteală lui Prețiosu pentru accidentul brigăzii lui Chirsanov, „urlă cutremurat de durere și de silă“. Întîmpinînd împotrivirea rece a Ulianei, Simion Danilov se simte „neputincios și nimicitor“, iar cînd îi aruncă în obraz lui Jora cuvinte murdare o face „cu o uriașă, sălbatică mulțumire“.

Clipele premergătoare unor asemenea stări dramatice, clipe de înșelătoare acalmie, prevestitoare, nesigure sînt fixate excelent. Cele trei, patru pagini care descriu agitația, neliniștea lui Spiru Vasiliu din seara cînd era proclamat să se producă răpirea vasului, și care pregătesc prăbușirea lui definitivă, sînt exemplare. Sobrietatea, calmul descripției, minuțiozitatea cu care autorul urmărește semnele sensibilității chinuite, nerăbdarea condensată în senzația timpului enorm, concretețea mediului parcă încremenit, în măsură să reflecte vo-

ința fostului secund al „Arabellei“ de a părăsi locurile pe care le parcuge acum halucinat, produc aceeași impresie de ascuțită și copleșitoare tensiune. Uneori drama este anunțată astfel printr-un preludiu, în care atmosfera, fără a se numi nimic foarte precis, dă loc unei bănuieli vagi, pregătește cititorul. Paginile de început ale „Cronicii de la cîmpie“ (discuția nocturnă de pe vagoane și drumul spre sat al celor doi prieteni) exercită o astfel de sugestie neliniștitoare, susținută pînă în finalul „Vintului de martie“, cînd drama se dezvăluie crudă, nedreaptă, absurdă. Într-o navelă mai veche, „Vinătoare de lupi“, poate partea cea mai rezistentă o aflăm în acel început tulburător, unde vedeam strecurîndu-se în sufletul copilului spaima neînțeleasă, care-și găsește ulterior însă justificare în întregul conflict al lucrării. Nu mai puțin sugestive sub acest raport ni se par primele pagini din „Pasărea furtunii“. Acalmia, atmosfera monotonă este într-atît de apăsătoare încît furtuna trebuie să se dezlănțuie, rămîne singura scăpare, singura ușurare. Ca într-o compoziție simfonică, motivul esențial este enunțat în primele măsuri; dezvoltarea, amplificarea de mai tîrziu pare conținută în germene încă aici. A-i rezerva cititorului pe întreg parcursul cărții plăcerea surprizei, satisfacția ineditului uneori și a neașteptatului — senzaționalul nu aparține decât prin abuz literaturii lui Conan Doyle, altminteri el existînd la Balzac ca și la Maupassant, după cum se preconizează în proza realistă — nu face inutil procedeele situației lectorului dintru început în atmosfera și în ritmul cerut de dramatismul evenimentelor zugrăvite.

Inspirația fecundă și predilecția pentru copleșitor dictează măsura frazelor, cadența stilistică, universul metaforelor. Cuvintele sînt receptate, turnate în propoziții, îngrămădite sau risipite, încărcate de intenții estetice ori înșiruite ca într-un proces verbal, fără strălucire, tot în vederea aceluși efect de forță. Fraza se mulează, se adaptează ritmului în care se desfășoară fantezia prozatorului, curge largă, cu ramificații multiple, cu adiacențe (de obicei atunci cînd îmbrățișează procese, tablouri panoramice.) sau devine gîfîită,

sacadată, potrivită cu tensiunea psihologică în care se zbate personajul. Lanțurile de atribute, complemente, predicate, contribuie la amplificarea emoției: „**Vuia, fre-măta și șuiera** aburul pe ușa deschisă ce duce la mașină”, „**fața** (lui ZariŃu — n.n.) era zbircită, mică, trasă înăuntru, scofilcită”, „**trupuri ca fusele, vinete-cenușii, cafe-nii**”, „un glas cumplit, în care era rugă-minte, viclenie, voință, dorință, deznădejde, patimă”, „**trupul omului era de carne slabă, îndurerată, ostenită, sleită**”. Stilului transparent — pe care Petru Dumitriu l-a și terorizat cândva — i se adaugă viziunile fulgerătoare, de dimensiuni uriașe, aproape fantastice. „**Steaua din Octombrie**” plutind în larg este asemenea unei „**umbre cenușii parcă atirnată în văzduh**”; semnalul dat de sirena vasului sugerează „**urletul unei dureri gigantice și oarbe**”; valurile își reped spuma, „**ca un plop alb în văzduh**”. În altă parte, în „**Cronica de familie**” întâlneam imagini asemănătoare: *Marinică* din „*Bijuterii de familie*” privește la un moment dat norii „**care umpleau cerul spre apus, rotunji și trandafiri ca niște meri înfloriți plutind fără trunchi în văzduh**” — sau splendida înfățișare a candelabrelor din cristal de Murano ce împodobesc tavanele casei lui Dim Cozianu „**ca niște fintini țîșnitoare impietrite printr-o minune**”.

Spontaneitate, forță, culoare — imaginația lui Petru Dumitriu are totul pentru a încînta. Se însoțește dese ori cu profunzimea gândirii și observația revelatoare, și atunci cucerește. Dacă nu ne domină fără excepție, cauzele sălăluiesc probabil într-o insuficientă concentrare a scriitorului, într-o

preocupare uneori nesatisfăcătoare pentru laturile neobservate încă, deosebit de semnificative ale fenomenelor oglindite.

În creația lui Petru Dumitriu, prozatorul a urmat poetului, dar nu l-a alungat. Din cînd în cînd acesta își cere dreptul la viață. Zadarnică minia și încercarea de a biciui prin cîte un amănunt crud clipa de deștăinuire a emoției. Recea, netulburata obiectivitate a fost trădată. Cititorul rămîne în special fascinat de energia, plasticitatea și suplețea cu care scriitorul realizează poezia întinderii marine, de la jocul abia bănuțat al viețuitoarelor din adîncul undelor, pînă la zvîrcolirile de cataclism ale valurilor sub bătaia vîntului. Dar mai sînt și alte momente scaldate de aura poeziei solemne. Aș cita pagina de mare elevație, antologică în felul ei, aceea în care chemarea universală a dragostei este atît de delicat, de polifonic și de grav intuitivă în scena nopții pe care Uliana și Adam o petrec lîngă străvechiul gorgan, ocrotiți de tainica liniște a pămîntului.

★

Prozatorului care ne-a dăruit chipuri atît de expresive din lumea fostei aristocrații, încît astăzi desemnăm abjecția, turpitudinea, degradarea acelei lumi pomenind doar nume ca Vorvoreanu, Lascari, Ipsilanti, Cozianu — îi putem pretinde să nu se oprească aici, să îmbrățișeze cu îndrăzneală întreaga multilateralitate a vieții contemporane. Alături de Adam Jora, așteptăm să regăsim în creația lui Petru Dumitriu și alți eroi capabili prin exemplul lor să modeleze și să transmită viitorului cît mai mulți oameni cu conștiința curată.

ARTA LUI CREANGĂ *)

În virtutea faptului că Ion Creangă este un autor consacrat și unanim recunoscut, critica de manual acordă operei sale toate meritele, începînd de la tropi și sfîrșind cu talentul descriptiv și portretistic. Creangă este astfel analizat ca un scriitor care compune bine, „redă“ natura frumos și face portrete reușite peronajelor sale. În **Amintiri** apoi Creangă nu este numai humorist, ci și duios.

Ar rezulta că Ion Creangă este un autor de tipul Flaubert care-și înfrumusețează cuvintele și stilul prin „epitete“ și „comparații“, că opera sa e în bună parte lirică, și că poveștile sale sînt o colecție stilizată, deci nici măcar științifică, de basme. Cîte afirmații tot atîtea erori.

Mai întii, Creangă nu are metafore și cele cîteva comparații întîlnite ici și colo sînt niște locuri comune ale vorbirii curente. Al doilea, talentul său descriptiv e nul. Al treilea, portretele sale sînt cu desăvîrșire plate. Să deschidem **Amintirile**.

„Stau cîteodată și-mi aduc amînte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre, pe cînd începusem și eu, drăguliță - Doamne, a mă ridica băiețaș la casa părinților mei, în satul Humulești, din tîrg drept peste apa Neamțului, sat mare și vesel, împărțit în trei părți, care se țin tot de una: Vatra Satului, Delenii și Bejenii. Și-apoi Humuleștii de pe vremea aceea nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpătii, ci sat vechi răzășesc, întemeiat în

toată puterea cuvîntului: cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voinici și fete min-dre, care știau a învîrți și hora, dar și suveica, de vuia satul de vătale în toate părțile; cu biserică frumoasă și niște preoți și dascăli și poporeni ca aceia, de făceau mare cinste satului lor...“

Descripția, dacă se poate numai așa, este aici strict geografică: satul Humulești se află situat peste apa Neamțului. E un sat mare, împărțit în trei părți (urmează părțile). Locuitorii sînt răzeși sănătoși și chi-peși, buni de joc ca și de muncă. Biserica din sat e „frumoasă“, poporeni „fac cinste“ satului. Cum vedem nici o figură de stil, o singură exclamație la început (drăguliță-Doamne) și o comparație la sfîrșit (poporeni „ca aceia“). Compunerea lui Creangă nu spune mai mult decît catagrafia oficială.

Trecem la o descripție de interior:

„Nu știu alții cum sînt, dar eu, cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stîlpul hornului unde lega mama o sfoară cu motocei la capăt, de crăpau mițele jucîndu-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băieții de-a mijorca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, parcă-mi saltă și acum inima de bucurie. Și, Doamne, frumos era pe atunci: căci și părinții și frații și surorile îmi erau sănătoși, și casa mi era îndestulată, și copiii și copilele megieșilor erau de-a pururea

*) Fragmente dintr-o monografie.

în petrecere cu noi, și toate îmi mergeau după plac, fără leac și supărare, de parcă era toată lumea a mea !”

E mai mult o intenție de evocare, decît descripție și un temperament balzacian rămîine scandalizat de sărăcia decorului : un cuptor un horn prevăzut cu o sfoară pentru jocul pisicilor, asta e tot. Nici efuziunile lirice nu sînt mai complexe : „Parcă-mi saltă și acum inima de bucurie ! Și, Doamne, frumos era pe atunci.., parcă era toată lumea a mea !”

Deschidem la începutul părții a patra (autorul încearcă mereu să prezînte locurile natale și simțîndu-se înapoi, trece repede la narațiune) :

„Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care se ogîndește cu mîhnire Cetatea Neamțului, de-atîtea veacuri ! Dragi mi-erău tata și mama, frații și surorile și băieții satului, tovarășii mei din copilărie, cu care în zilele geroase de iarnă, mă desfătam pe ghiță și la săniuș, iar vara în zile frumoase de sărbători, cîntînd și chiuind, cutreieram dumbrăvile și luncile umbroase, prundul cu știoalnelor, țarinele cu holdele, cîmpul cu florile și mîndrile dealuri, de după care-mi zîmbeau zorile, în zburdalnica vîrstă a tinereții ! Asemenea dragi mi-erău șezătorile, clăcile, horele și toate petrecerile din sat, la care luam parte cu cea mai mare însuflețire ! De piatră de-ai fi fost și nu se putea să nu-ți salte inima de bucurie, cînd auzai uneori, în puterea nopții, pe Mihai scripcarul din Humulești, umblînd tot satul cite c-o droaie de flăcăi după dînsul și cîntînd.“

Nici aici nu e descripție, ci tot evocare lirică. Dar în ce termeni : autorul lui Moș Nichifor Coțcariul, nu poate spune despre Ozana mai mult decît că era „frumos curgătoare și limpede ca cristalul“ (deci o comparație) și că în ea se ogîndește „cu mîhnire“ vechea Cetate a Neamțului. La atît se reduce elegia ruinelor. Mihai Cucurian în „O zi și o noapte de primăvară pe ruinele cetății Neamțului“ e mai onorabil. Iarna, Ozana e bună ca ghețuș, vara de scaldat prin știoalnelor. Dumbăvile și luncile sînt „umbroase“, pe cîmp se află

„holde“ și „flori“, dealurile sînt „mîndre“, zorile „zîmbesc“. Numai noțiuni goale. Cînd autorul vrea să exprime bucuria petrecerii juvenile zice : „Luam parte cu cea mai mare însuflețire“. Cînd asculta cîntecul lui Mihai scripcarul îi „sălta inima de bucurie“.

Oricît am căuta în Amintiri sau în altă parte nu vom găsi la Creangă sentimentul naturii. Peisajul nu-l vede, natura e percepută noțional, sub aspectul pur economic. Decorul fantastic în basme este la fel de sărac, redus la o înșirare de himere despre care limba omenească nu-i cu puțință să povestească. Astfel, soția prințului fermecat din Povestea Porcului trece pe aripile unui ciocîrlan printr-un ținut terifiant :

„Și tot așa mergînd ei încă un an de zile, cu mare greutate și zdruncin, au trecut peste nenumărate țări și mări, și prin codri și pustietăți așa de îngrozitoare, în care fojgăiau bălauri, aspid veninoase, vasiliscul cel cu ochi farmăcători, vidre cite cu douăzeci și patru de capete și altă mulțime nenumărată de gînganii și jigăanii înspăimîntătoare, care stăteau cu gurile căscate, numai și numai să-i înghiță ; despre a căror lăcomie, viclenie și răutate nu-i cu puțință să povestească limba omenească“.

În chip obișnuit Creangă înlocuiește tabloul printr-o enumerare, uneori foarte extinsă de la lucruri, ca într-o fișă de recensămînt. Iată cum este prezentată odaia hanğiței din Rădășeni :

„Într-un colț al odăii, citeva merțe de fasole ; în altul sămînță de cînepă, în al treilea, o movilă de mere domnești și pere de Rădășeni, care trăiesc pînă pe după Paști ; în al patrulea, mazăre și bob, despărțite prin o scîndură lată, iar alături niște bolstani turcești ; într-o puțină, pere uscate și dulci ca smochinele : mai încolo, un teanc de chite de cînepă și de in ; pe-o grindă, călepe de tort și linuri boite fel de fel pentru scoarțe și lăicere ; apoi cilți, bucci și alte lucruri, zăhăite prin cele poliți și colțare ca la casa unui gospodar fruntaș, de pe vremea aceea“.

Iată de asemeni catagrafia casei lui Pavăl Ciubotarul : „Pavăl era holtei și casa lui destul de încăpătoare : lăiți și paturi de jur împrejur ; lingă sobă, altul ; și toate erau prinse. Iară gazda, robotînd zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șar-

nuri, calupuri, astrăgaciu, bedreag, dichiciu și alte cüsturi tăioase, mușchea, piedică, hască, și clin, ace, sule, clește, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hirbul cu călacan, clei și tot ce trebuie unui ciubotar“.

Aici absența viziunii plastice, picturale, e salvată de erudiția autorului în materie de bunuri economice și meșteșugărești nu mai puțin savuroasă și pitorească.

Este Ion Creangă un bun portretist? Unii au admirat acest portret al colegului lui Creangă de la Fălticeni, Davidică :

„De-a mai mare dragul să fi privit pe Davidică, flăcău de munte ; cu barba în furculiță și favorite frumoase ; cu pletele crețe și negre ca pana corbului ; cu fruntea lată și senină ; cu sprincenele tufoase ; cu ochii mari, negri ca murele și scintetatori ca fulgerul, cu obrajii rumeni ca doi bujori ; nalt la stat, lat în spete, subțire la mijloc, mlădios ca un mesteacăn, ușor ca o căprioară și rușinos ca o fată mare“.

Nimic mai banal. Plete negre, „ca pana corbului“, ochi „negri ca murele“, obraji „ca doi bujori“, ușor „ca o căprioară“ acestea sînt comparații tocite din recuzita poeziei populare. Și apoi gustul lui Davidică de a purta „barba în furculiță“ și „favorite frumoase“, de care pare a fi entuziasmat autorul, nouă ni se pare îndoielnic. Cu comparația „rușinos ca o fată mare“, Creangă cam face abuz. Despre el însuși spune acest lucru.

Neputința lui de a portretiza e declarată franc în încercarea de a zugrăvi pe fata împăratului Roș. După câteva imagini hazardate, autorul își dă seama de posibilitățile sale și preferă a recurge la expresia consacrată în popor :

„Căci era boboc de trandafir din luna mai, scaldat în roua dimineții ; desmierdat de cele întii raze ale soarelui, legănat de adierea vîntului și neatins de ochii fluturilor. Sau cum s-ar mai zice la noi în țărănește, era frumoasă de mama focului ; la soare te puteai uita, iar la dînsa ba.“

S-a zis că Gerilă și Păsări-Lăți-Lungilă amintesc prin dimensiunile lor caricaturale de Gargantua și Pantagruel. Adevărul este că din punct de vedere portretistic nici acești monștri nu sînt înfățișați cu risipă de culoare, autorul scuzîndu-se mereu de a nu

zugrăvi mai bine. Iată cum apare Gerilă lui Harap Alb :

„...cînd la poalele unui codru, numai iaca ce vede o dihanie de om, care se părăpălea pe lingă un foc de douăzeci și patru de stînjeni de lemne (obsesia cantității !) și tot atunci striga cît îl lua gura, că moare de frig. Și-apoi afară de aceasta omul acela era ceva de spăriet : avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate. Și cînd sufla cu dinsele, cea de deasupra se răsfîrîngea în sus peste scăfirliia capului, iar cea de dedesupt atîrna în jos, de-i acoperea pîntecole. Și ori pe ce se oprea suflarea lui, se punea promoroaca mai groasă de-o palmă. Nu era chip să te apropii de dînsul, că așa tremura de tare de parcă-l zghihuia dracul. Și dac-ar fi tremurat numai el, ce fi-ar fi fost ? Dar toată suflarea și făptura de prin prejur se vîicărea, pietrele țîpau, vreascurile țîuiau — și chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară veverițele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii și plîngeau în pumni blăstămîndu-și ceasul în care s-au născut. Mă rog, foc de ger era ; ce să vă spun mai mult“.

Harap Alb întîmpină mari dificultăți în definirea lui Păsări-Lăți-Lungilă înfățișat ca o „bîzdîganie“ sau „pocitanie de om“ ce avea puterea de a se lăți cît să cuprindă tot pămîntul, și a se deșira pînă la soare și mînea păsări crude cu pene cu tot.

„— Dar te mai duce capul, ca să-l botezi ? Să-i zici Păsărilor... nu greșești ; să-i zici Lățiță —... nici atîta ; să-i zici Lungilă... asemenea ; să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare că e mai potrivit cu nărațul și apucăturile lui... Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului și nepotul arcașului, briul pămîntului și scara ceriului, ciurma zburătoarelor și spaima oamenilor, că altfel nu te pricepi cum să-i mai zici“.

Intrucît prin gura lui Harap Alb vorbește chiar autorul, incapacitatea portretistică a lui Creangă se poate sublinia încă odată. Cu toate acestea Creangă este un creator indiscutabil și eroi ca Oșlobanu, Trăsnea, Mogorogea, Dănilă Prepeleac, Stan Pățitul, Harap Alb, Moș Ion Roată, trăiesc, au o individualitate incontestabilă. Atunci de unde vine valabilitatea lor în ficțiune ?

Am mai spus că arta lui Ion Creangă este prin excelență orală, artă de povestire, nu de compoziție. Povestitorul care se adresează totdeauna unui auditor, nu se oprește la descrieri, nu taie firul epic pentru a zugrăvi eroul, care, dacă are trăsături puternice de caracter, le va demonstra în acțiune. Toată opera lui Creangă se bazează pe această oralitate, pe darul de a expune ca într-o întocmire dramatică eroi ce joacă rolurile sub ochii noștri în regia autorului. Când eroii dispar, rămâne să monologheze autorul, nepierzînd nici o clipă legătura cu publicul. Acum întrucît privește monologul, e de observat că oricîcîte ori vrea să exprime emoții lirice, subiective, Creangă cade în naivități greu de priceput la un scriitor de inteligența sa. Astfel în legătură cu mama sa, el exclamă în Amintiri :

„Așa era mama în vremea copilăriei mele, plină de minunății, pe cît mi-aduc aminte, și-mi aduc bine aminte, căci brațele ei m-au legănat, cînd îi sugeam fița cea dulce și mă alintam la sînu-i gîngurînd și uifîndu-mă în ochii ei cu drag !“

E un sentimentalism exagerat și edulcorat. Ori cîtă memorie și-ar atribui cineva, este în afară de orice discuție că amintirea vîrstei sugaciului nu poate s-o aibă. Nimeni nu poate ști cum a fost laptele cu care s-a alăptat și ce făcea pe cînd era legănat. Amintirile sînt posterioare fazei gîngurîtu-lui.

De asemeni cînd Creangă se dedublează, discutînd cu spiritul său, efectul nu-i din cele mai strălucite. Spiritul său zice :

„— Nu mi-ar fi ciudă încaltea, cînd ai fi și tu ceva și de te miri unde ; ... dar așa, un boț cu ochi ce te găsești, o bucată de humă însuflețită din sat de la noi și nu te lasă inima să taci, asurzești lumea cu țărăniile tale !“

La care celălalt Creangă răspunde :

— Nu mă lasă, vezi bine, cugete, căci și eu sînt om din doi oameni ; și satul Humulești în care m-am trezit, nu-i un sat ălăturălnic, mocnit și lipsit de privescerea lumii ca alte sate (urmează înșirarea satelor vecine „vrednice de amintit“).

Curînd însă autorul bagă de seamă că divaghează despre lucruri fără legătură și face chiar el amenda cuvenită :

„Dar ce-mi bat eu capul cu craii și cu

împărații, și nu-mi caut de copilăria petrecută în Humulești și de nevoile mele ? Așa era cu cale să fac de la început ; dar am ținut să arăt că Humuleștii nu-s trăiți ca în birlogul ursului, ci au fericirea de a vedea lume de toată mina“.

Din punct de vedere documentar nu strică, artisticește nu era necesar.

Hotărît, Creangă nu este poet. Cînd însă începe să nareze întîmplările copilăriei sale sau faptele eroilor din basme lucrurile se schimbă. Fie că vorbește el însuși, fie că reproduce vorbele eroilor, exprimarea este atît de autentică, atît de vie, încît nu ai impresia că citești, ci că asști la un spectacol și că auzi actorii pe scenă. Cum în fiecare actor se află de fapt Creangă, nu-i de mirare că toți împrumută stilul său, acea simulare a ingenuității sau chiar neroziei care se dovedește repede a fi o păcăleală. Nici un erou al lui Creangă nu e realmente prost, toți sînt mucaliți și ironici, toți vorbesc în tîlcuri și fac uz de proverbe. Erudiția autorului în materie de zicale, pilde, cuvinte potrivite pentru orice ocazie este extraordinară și provoacă pur și simplu uimirea. Căci aici nu e nici culegere de proverbe ca în Anton Pann nici ticluire rațională ca în „Păcală și Tîndală“ de C. Negruzzi. Eroii lui Creangă nu vorbesc în maxime fiindcă autorul vrea să-și etaleze erudiția, ci fiindcă acesta este stilul lor. Sînt unele personaje care dacă rostesc două propozițiuni, una este proverb. Așa Împăratul cu trei fii din „Povestea lui Harap Alb“ :

„— Despre aceasta, bine ai ghicit-o dragul fatei. Se vede lucru că nici tu nu ești de împărat, nici împărăția pentru tine ; și decît să încurci numai așa lumea, mai bine să zezi de-oparte cum zici, căci mila Domnului : lac de-ar fi, broaște sînt destule..

Limbajul în zicători al bătrînului crai, slujește totodată și la caracterizarea lui și la individualizarea celor trei feciori ai săi, în plus simțim și ironia subtilă a autorului care-și prezintă eroii celor care-l ascultă, travestit într-un moșneag sfătos, înțelept și plin de humor.

Cele mai multe zicale le rostesc eroii mai în vîrstă, care au mai multă cunoaștere de oameni și de întîmplări. Ghijoaca lui Ha-

rap Alb (un fel de Rosinanta pentru un Don Quijote mai uman și „boboc”) glu-mește și spune maxime de îmbărbătare :

„— Ia așa am amețit și eu, stăpîne, cînd mi-ai dat cu friul în cap să mă prăpădești, și cu asta am avut să-mi răstorc cele trei lovituri. Vorba ceea : una pentru alta.

— Nu-i nimica stăpîne, zice calul. Capul de-ar fi sănătos, că bebele curg gîrlă. Poate ai primit poroncă să jupești piatra morii și să aduci pielea la împărăție ?

— Vorbă să fie, stăpîne, că toc-mala-i gata. Nu te teme ! știu eu, năzdrăvănii de-ale spinului ; și să fi vrut, de mult i-aș fi făcut pe obraz, dar lasă-l să-și mai joace calul. Ce gîndești ? Și unii ca aceștia sînt trebuitori pe lume cîteodată, pentru că fac pe oameni să prindă la minte... Zi și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba ceea : Părinții mănîncă aguridă și fiilor li se strepezesc dinții“.

Cînd nu vorbesc personajele în pilde, vorbește povestitorul. Plăcerea de a spune parimii este vizibilă la Creangă și se explică prin cultura sa teologică și folklorică. Căci Creangă este, contrar celor ce s-ar putea crede din biografia sa, un scriitor cult, de formație pe de o parte cărtură-rească, pe de alta populară. Dacă nu învățase de la dascăli, catiheți și profesori mare lucru (cu toate că la seminar se făcea puțină greacă și latinească), în schimb citise cărțile religioase și ascultase din copilărie producțiunile folklorice acasă, din gura mamei sale, și la șezătorii. Există un humanism folkloric și monahal, de speța celui cultivat de vestitul dascăl Cucuzel, pomenit și de Anton Pann, către care era orientat de mic Creangă și pe care-l va realiza el în opera sa literară.

„Mama însă era în stare să toarcă-n furcă și să învăț mai departe“ — mărturisește el în „Amintiri“. „Și tot cihăia mama pe tata să mă mai deie undeva la școală : căci auzise ea spuind la biserică în Primei că omul învățat înțelept va fi și pe cel neînvățat, slugă-l va avea.“

„Și afară de aceasta, babele care trag pe fundul sitei în 44 de bobii, toți zoderii și cărturăresele pe la care căutase pentru mine, și femeile bisericose din sat îi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate, ba că am să petrec

între oameni mari ; ba că-s plin de noroc ca broasca de pâr ; ba că am glas de înger și multe alte minunății, încît mama, în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede că am să ies un al doilea Cucuzel, podoaba creștinătății, care scotea lacrimi din orice inimă împietrită, aduna lumea de pe lume în pustiu codrilor și veselea întreaga făptură în viersul său“.

Creangă nu a ajuns poet, nici rapsod și cu viața bisericească s-a certat repede, umanismul său nu e de natură mistică, ci realistă, iar calitatea dominantă a prozei sale este jovialitatea paremiologică. Foarte adesea nu atît scopul didactic în sine e urmărit, cît hazul propriu zis, inculcat pe cale de citate dintr-un sac folkloric fără fund, producător de maximă ilaritate :

Vorba ceea : lucrul rău nu piere cu una cu două.

*

„Vorba ceea : Țiganul, cînd i-e foame, cîntă : boierul se primblă cu mîinile dina-poi, iar țăranul nostru își arde luleaua și mocnește într-însul.

Vorba ceea : Lasă-l măi ! L-aș lăsa eu, dar vezi că nu mă lasă el acum.

Vorba ceea : Golătatea încunjură, iară foamea dă de-a dreptul.

Vorba ceea :

Nici toate-ale doftorului
Nici toate-a duhovnicului.
De ce petreci,
De ce-ai mai petrece !

Este o vorbă : tot paiul are umbra lui și tot sacul își găsește petecul.

Vorba ceea : La unul fără suflet, trebuie unul fără de lege.

Vorba ceea : În care cămeșă s-a miniet, într-aceea s-a desmînet.

Vorba ceea : Paza bună trece primejdia rea.

Vorba ceea : Dacă s-a da baba jos din căruță, de-abia i-a fi mai ușor iepei.

Vorba veche : tot un bou ș-o belea.

Frate, frate, dar pita-i cu bani.

Vorba ceea : Dă-ți popă pintenii și bate iapa cu călcieele.

Este-o vorbă : Tot bogatul minteos și tinărul frumos.

Vorba ceea : nevoia învață pe cărauș.

Vorba ceea : dee-mi-o Dumnezeu, dar nu-mi trebuiește.

Vorba ceea : Și piatra prinde mușchii, dacă șade mult într-un loc.

Vorba ceea : Cînd se-nsoară, nu-i de moară.

Vorba ceea : Arde focu-n paie ude.

Știi că este o vorbă : Cînd nici nu te gindești, atunci te trîntește.

Vorba ceea : Rău-i cu rău, dar e mai rău făr-de rău.

Vorba ceea : găsisse un sat fără cîni și se primbla fără băț.

Vorba ceea : Cine poate oase roade, cine nu, nici carne moale.

Vorba ceea : Să nu dea Dumnezeu omului, cît poate el suferi.

Vorba ceea : A ajuns oul mai cumînte decît găina.

Vorba ceea : Șede hîrbu-n cale și ride de oale.

Bine-a mai zis cine-a zis că : Boii ară și caii mînincă.

Lenea-i împărăteasă mare.

Vorba cîntecului :

Fugi de-acolo, vină-ncoace
Șezi binișor, nu-mi da pace.

Vorba cîntecului :

De-ar ști omul ce-ar păși
Dinainte s-ar păzi.

*

Nici nu-i pasă
De Nastasă,
De Nichita
Nici atîta.

*

Cînd e minte,
Nu-i ce vinde,
Cînd e brînză
Nu-i bărbînță.

*

Vița de vie, tot învie,
Iară vița de boz, tot răgoz."

Mai toate aceste maxime au și un sens caracterologic cînd se referă la un personaj definind de sigur tipul. Altele, Creangă folosește în sens tipologic sau pentru rațiuni umoristice anumite formule consacrate de uz în popor, de aceeași valoare cu proverbele și care sînt niște tropi generalizați, ca : a plînge, ca o mireasă ; plîngea de sărea cămeșa de pe dînsa (hiperbolă) ; înaintat la învățătură pînă la genunchiul broaștei (litotă) ; is mai aproape dinții decît părinții ; balciză și lălie de-ți era frică să înnoptezi cu dînsa în casă ; a ședeă uitată cu fata vătămănușului ; a o lua de-a chioara ; a pune de mămăligă fără apă ; obraz de scoarță și las-o moartă-n păpușoi ; a se pune soarele drept inimă ; nu ești nici de zama ouălor, decît așa mai bine te făcea mă-ta un minz și te mînceau lupii ; prieten unghie și carne ; nu era a învăța cum nu îi e cînelui a linge sare ; a da prin sperlă (cu sensul de a ponegri, a trăda) ; umbrași cu șurubele de ne trageți butucul ; milă mi-e de tine, dar de mine mi se rupe inima ; a da cînstea pe rușine și pacea pe gîlceavă ; ne ducem dracului pomană ; a prins pe Dumnezeu de-un picior ; lucrul ieșea gîrlă din mîinile lor ; a purta căciula de-a căteaua.

Aceste expresii nu sînt niciodată întrebuițate la voia întîmplării, ci pentru a potența anumite trăsături de caracter, situații sau stări sufletești, pentru a da mai multă culoare și contur. Nici aici nu avem a face cu folklor propriu zis, ci cu conștiință artistică rațională, natural, fără a împieta asupra spontaneității. Foarte rar Creangă abuzează de formulele sale parodiind zicerile populare și atunci efectul este grotesc. Harap Alb, ironic și el ca toți eroii lui Creangă, definește pe Ochilă în acest fel :
„— Poate că acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbiă, văr primar cu Chiorilă, nepot de sora lui Pîndilă, din sat de la Chitilă, peste drum de Nimerilă, ori din tîrg de la Să-l-cați, megieș cu Căutași și pe urmă nu-i mai dați. Mă rog, unu-i Ochilă pe fața pămîntului, care vede toate și pe toți, altfel de cum vede lumea cealaltă, nu mai pe sine nu se vede cît e de frumușel.

Parcă-i un boț chilimboț boțit, în frunte cu un ochi, numai să nu fie de deochi!

Un ciclop de la Chitila este o enormitate care nu are ce căuta într-un basm. Încădată Creangă nu e poet, nu știe să facă rime. De altfel chiar poeziile populare culese de el (Lina Cătălina Mielușeaua) sînt fără valoare literară. Una singură interesantă în „Inul și Cămeșa“ poate fi citată încă.

„Femeile leneșe de la țară au cîntecul acesta :

Puseiu pinza
Cînd dă frunza,
Ș-o gătiu
La Sin-Vasiu
Și-mi păru că mă grăbiu...
Țesuiu un cot
Și-l zvirliu în pod,
Țesuiu o natră,
Ș-o zvirliu în vatră,
Și de lungă-i ca o pungă
Și de lată.. toată-i spartă !
Pe sulul de dinapoi,
O sută de lătunoi,
Pe sulul de dinainte,
Cioprea le mai ține mînte.
Printre ițe și-nțre spată,
Paște-o iapă deșălată ;
Printre ițe și fuscei
Paște-o scroafă cu purcei...“

*

Arta lui Creangă constă în a aduce în scenă oameni vii, care vorbesc cu repezi-ciune și gesticulează exprimîndu-se în tilcuri, zicători, formule, idiomatice, glume, aluzii, maxime, ca într-o epopee comică dramatizată, sau ca într-un Fastnachtspiel. Replicele alternate în chipul cel mai firesc stîrnesc o mare jovialitate stenică proprietate esențială a stilului lui Ion Creangă, ce se bizuie pe formula oralității specific populare, minuite cu geniu personal. Scena în care Harap Alb și oastea sa se înfățișează împăratului Roș dă o idee completă despre puterea de creație și tehnica lui Creangă comparabile în literatura noastră numai cu acelea ale lui Budai Deleanu :

„— Prea înălțate împărate ! Lumînarea

Sa, nepotul prea puternicului Verde-Împărat m-a fi așteptînd cu nerăbdare... De acum înainte cred că mi-ați da fata, ca să vă lăsăm în pace și să ne ducem în treaba noastră.

— Bine, voinice, zice împăratul, uitîndu-se la dinșii, cam acru, oarecum ; a veni ea și vremea aceea.. Dar acum deodată ! ia să ospățați ceva, ca să nu ziceți că ați ieșit din casa mea ca de la o casă pustie.

— Parcă v-a ieșit un sfînt din gură, Lumînate Împărate, zise atunci Flămînzilă, că ne ghlorăesc mațele de foame.

— Poate ni-ți da și ceva udeală, Măria Ta, zise Setilă, că ne sfîrșie gitlejul de sete.

— Ia lăsați, măi, zise Ochilă, clipocînd mereu din gene, că Lumînarea Sa știe ce ne trebuie.

— Așa cred și eu, zise Păsărilă, doar de-a putere-a-hi am căzut la casă împăratească, și nu vă temeți,“ etc.

Personajele se caracterizează vorbind. Împăratul perfid promite un ospăț ca și cînd ar fi darnic și bun la suflet, în realitate căutînd mereu prilejul de a pierde pe musafirii incozozi. Flămînzilă, lihnit de foame, se ostenește a capta bunăvoința împăratului prin cuvînte de recunoștință anticipată, umilîntă și adulație („parcă v-a ieșit un sfînt din gură“, „destul o măciucă la un car de oale“, „nu tot celărați pe Măria Sa, că om e dumnealui“, „pentru niște sărăcuți ca noi“, „un praznic la o împărăție, nu se bagă în seamă“, e, „ca și cum te-ar pișca un purice“, „de n-ar da dumnezeu tot atîta supărare“). Setilă, ars în gitlej de sete, citează din antifoanele bețivilor, fără nici o timiditate („Poate ni-ți da și ceva udeală“, „mîncarea-i numai o zăbavă, băutura mai este ce este“, „în udeală) stă toată puterea și îndrăzneala“ — in vino veritas, „dă-i cu cîntea să piară rușinea“, „mi se pare că ne-am prea întins cu vorba și Lumînarea Sa nu știe cum să ne mai intre în voie“, „din mîncare și băutura las dacă ne-a întrece cineva ; numai la treabă nu ne prea punem cu toți nebunii“). Ochilă e rezonabil și răbdător („Lumînarea Sa știe ce ne trebuie“, „ia mai îngăduiți oleacă.. că doar nu v-au

mas soarecii în pintece"); Păsărilă crede în protocol („doar de-a putere-a hi am căzut la masă împărătească"); Gerilă concepe o monarhie democratică în care împăratul e „tata flăminzilor și al însetaților" și se îngrijește ca supușii săi să nu sufere nici de frig. Fiecare spune ce-l doare, toți rostesc pilde în sensul pornirilor lor, nelăsînd să le scape prilejul de a vorbi. Pro-

verbele și zicătorile le stau tuturor pe limbă. Rostirea dialogului e ritmică și plină de firesc, efectul final de mare haz. Jovialitatea lui Creangă se realizează caracterologic și paremiologic într-un scenariu inimitabil de atmosferă rustică tratată realist cu eroi guralivi și coțcari ca și genialul țăran de la munte care le-a dat viață.

MEMENTO „CONTEMPORANUL“

APARIȚIA

Ideea apariției unei publicații periodice socialiste era în aer încă mulți ani înainte ca revista „Contemporanul“ să fi văzut lumina tiparului. Nevoile propagandei socialiste — atât cât existau în acea epocă — nu puteau fi totuși satisfăcute de micile broșuri litografiate care apăreau la Iași și la București. Încă în 1878, Gherea, în vîrstă de 23 ani, scria : „**Cît timp nu sîntem organizați noi înșine, cît timp nu avem... forțe de intelectuali și nici revistă, cît timp nu ne-am manifestat societății romine ca partid, propaganda... nu are nici o importanță**“ (pag. 664. Ed. A.R.P.R. Documente privind istoria Romîniei, războiul pentru independență vol. I.) La sfîrșitul anului 1880 apare revista „Romînia viitoare“, prin care — așa cum arată articolul-program al unicului număr, — nu se urmărește „**scopul de a agita poporul romîn, ci numai de a propaga niște idei noi**“. Revista sucombă din lipsă de fonduri, nici formula nu era pe deplin limpezită, predominînd idei anarhiste și socialist-mic-burgheze.

Problema susținerii materiale a unui periodic socialist era departe de a fi o bagatelă. Documentele recent ieșite la iveală dezvăluie aspecte extraordinare ale vieții de mizerie pe care trebuiau s-o ducă socialiștii romîni în deceniul al VIII-lea, mai ales emigranții. Mai tîrziu, istoricii literari burghezi vor ironiza episodul restaurantului de la Ploiești — „adevărata

vocație a lui Gherea“ — cum spune Maiorescu — împărtășind cu o vizibilă satisfacție amănunte anecdotice, firește trunchiate despre diversele înjghebări materiale ale lui Gherea și ale altor fruntași socialiști înainte și după 1880. Acești cavaleri ai „dezinteresării“ atât de refractari profesiunilor „prozaice“, ignorau faptul esențial că înființarea unui atelier de prelucrat arama sau nefericita afacere a „drojului“, fierăria de la Iași n-au reprezentat nici un moment acțiuni destinate să asigure securitatea materială, a emigranților revoluționari, iluzorie de altfel în condițiile exilului. Cea mai mare parte a venitului scontat (și din păcate niciodată realizat) de pe urma acestor întreprinderi efemere, era destinat să devină fondul capital pentru sprijinirea materială a periodicelor socialiste. Nu este lipsit de semnificație faptul că un capital infim de două sute de franci, adunat cu trudă de Gherea și Russel de pe urma prelucrării aramei a servit pentru scoaterea celor cinci sute de exemplare ale „Romîniei viitoare“, precursorul direct al „Contemporanului“. „**N-am în buzunar mai mult decît treizeci de centime, la băcănie sîntem datorți șase franci; mai mult, nu ne mai dau pe datorie. De o săptămînă ne hrănim cu fasole și fiica mea este nemulțumită de cantitatea prea mică de lapte care i se dă... Din fericire a sosit Alexandru și împrumutăm de la el bani pentru hrana pe timp de o**

săptămână, iar după asta nu știu ce va fi, mai bine să nu mă gîndesc... „tot ce am, poate fi numărat pe degete“. În aceste condiții se naște primul copil al lui Gherea, primit cu mare bucurie de refugiați. În timp ce Maiorescu făcea cunoscutele călătorii pe circuite internaționale, marcate de etichete ale unor hoteluri celebre, Gherea nota aceste amănunte cutremurătoare: „Fiica mea are o singură cămășuță, așa că atunci cînd i se spală, rămîne așa cum s-a născut pe lume; dacă Liubov Feodorovna are cu ce confecționa două cămășuțe, acest lucru ar fi tocmai ceea ce trebuie“.

Și totuși în aceste scrisori concepute pe hîrtia poroasă care servea de obicei la învelirea alimentelor se pune la cale apariția acelei reviste care va deschide o pîrtie istorică în cultura romînă. „Va fi mai mult jurnalul de dezvoltare a ideilor teoretice decît jurnalul agitatoriu... Programul va fi desigur socialist. La început s-a hotărît să se întrebuițeze cit mai puțin cuvîntul socialist. Să se dea articole științifice, fără a ironiza, în limita posibilității“... Într-adevăr, experiența cu gazeta „Socialistul“ apărută în 1877 demonstrase faptul că un ziar care și-ar fi propus o propagandă socialistă chiar și numai prin titlu, s-ar fi lovit de împotrivirea înverșunată nu numai a conservatorilor ci și a liberalilor. Deși „Socialistul“ își propunea să devină doar o „...tribună purtătoare a făcliei rașunii“, primul ministru I. C. Brătianu, a cerut imediat schimbarea titlului, iar după aceea, a suprimat complet publicarea acestui ziar. De aceea „Contemporanul“ — după cum se spune în corespondența din epocă — va fi ceva în genul „Sovremenikului“ din Rusia, o asemenea revistă putînd exista chiar „înainte de formarea nucleului partidului“.

TRIBUNĂ A ȘTIINȚEI

Primă manifestare activă pe plan cultural a clasei muncitoare, fidelitate față de tradițiile pașoptiste, expresie a intensificării mișcărilor țărănești, ecou al radicalizării conștiinței intelectualității democratice, oprîmată și deziluzionată în idealu-

rile ei de cinica cîrdășie dintre burghezie și moșierime, iată izvoarele puternice și dătătoare de viață ale „Contemporanului“. Departe de a fi o apariție meteorică pe firmamentul culturii romînești, — așa cum spunea, de pildă, H. Sanielevici, apariția „Contemporanului“ nu este nici întîmplătoare, nici ocazională. Revista a reflectat avîntul științific și ideologic care caracterizează viața intelectuală din Romînia în ultimul pîtrar al secolului trecut. Este epoca înfloririi realismului critic; este perioada în care încep să se constituie școli naționale în diferite ramuri ale medicinei (doctor V. Babeș, Dr. Leon), în științele naturii (Gr. Cobălcescu, Gr. Ștefănescu) în matematici (Bacaloglu), în chimie (Istrate) în fizică, etc. Pînă la apariția revistelor muncitorești, lupta împotriva filozofiei idealiste reacționare va fi dusă la noi în special de oameni de știință, care adevărați pionieri în disciplinele lor reușeau adeseori să depășească punctul de vedere materialist spontan, ridicîndu-se la materialismul filozofic. Redactorii „Contemporanului“ își dau seama că în această epocă principalul teren pe care se dă lupta dintre materialism și idealism, este știința. De aceea, scopurile inițiale ale „Contemporanului“ așa cum sînt fixate în editorialul-program al primului număr — pot fi rezumate astfel: 1) de a face cunoscute publicului romîn marile teorii științifice la ordinea zilei, „cum privește știința contemporană lumea“. 2) critica multilaterală a „producțiilor științifice greșite“ mai ales a manualelor școlare și a cursurilor universitare, „căci dacă acestea vor fi rele, atunci nu putem aștepta nimic nici de la generațiunea nouă“. 3) lupta împotriva superstițiilor, „în contra ignoranței și șarlatanismului“, căci „pînă acum buruienile înăbușă plantele folositoare și e, timp, să le smulgem, căci altfel plantele cele bune vor pieri“. După cum se vede, sarcini culturale de foarte mare însemnătate, cu caracter educativ și nu propagarea principiilor programatice ale mișcării muncitorești, cum s-a afirmat unori în legătură cu „Contemporanul“. „Contemporanul“ reflectă în bună măsură prin

nivelul ideologic al multor materiale, precum și prin slaba exigență artistică față de unele materiale de proză, slăbiciunile obiective ale mișcării muncitorești din această perioadă. De aceea, afirmația care s-a făcut, de pildă, în articolul publicat în „Gazeta literară“ cum că apariția revistei oglindește unirea mișcării muncitorești cu socialismul științific este exagerată. Este adevărat însă că pe măsura afirmării revistei se poate observa o lărgire a sferei de preocupări, încercarea de a lămurii pe o bază științifică unele probleme sociale, precum și tendința perseverentă de a sluji „adevăratului progres“.

Sub masca unei pretense obiectivități științifice, ostilitatea radicală a moșierimii și burgheziei reacționare față de idealurile sociale înaintate, își găsesc în această epocă expresia în ideologia „Junimii“. Desigur, la o analiză mai atentă în mișcarea inspirată de „Junimea“ se pot găsi elemente pozitive, mai ales în domeniul științific, în unele contribuții de istorie (Xenopol), de arheologie în campania susținută și eficientă împotriva deformărilor latinizante ale limbii. Însă ideologia „Junimii“ ca atare își găsește expresia în promovarea teoriei „artă pentru artă“, în anti-darwinismul militant, în idealismul filozofic și istoric. Critica „Junimii“ este o critică de la dreapta, antipașoptistă a revendicărilor general-democratice, chiar și a celor mai modeste măsuri progresiste. Maiorescu este pentru un „statu quo“ în proprietatea țărănească și pentru o guvernare care să fie apanajul celor „chemați“, adică a celor „în stare de a înțelege și a aplica rînduie-lile“ existente. De aici, poziția sa echivocă în privința votului universal. Marele defect al societății capitaliste era de a fi pus premisele unei mișcări muncitorești, ori în concepția lui Maiorescu, socialismul trebuia să rămână în permanență în țara noastră o „plantă exotică“, o „formă fără fond“. După el, progresul trebuia înfăptuit pe cale pur intelectuală „picătură cu picătură“ și „din aproape în aproape“. El adoptă deci, ca mulți alți junimiști, teoriile evoluționiste la modă, interpretate însă riguros subiectivist. Progresul omenesc este asemănat de Maiorescu pe urmele lui Spencer, creș-

terii organice a corpului omenesc care se produce fără salturi și fără revoluții. Un asemenea concept asupra „progresului“ îi era necesar lui Maiorescu și din motive politicianiste. „Junimea“ urmărea să-și creeze o platformă proprie deosebită de a conservatorilor, și în același timp încerca să smulgă liberalilor monopolul diverselor lozinci demagogice despre „progresul industrial“. Așa zisul criticism al „Junimii“ la care cădelnița Lovinescu nu era deci nici el altceva decît o „formă fără fond“.

În paginile „Convorbirilor literare“, propaganda antisocialistă este patronată de Maiorescu însuși care traduce broșura lui Spencer „În contra socialismului“ și publică lucrările anti-muncitorești ale lui Garofalo.

Cum se reflectă pe plan ideologic aceste tendințe social-politice ale „Junimii“? Problemele fundamentale ale activității ideologice ale lui Maiorescu au fost aprofundate în publicistica noastră în mai multe lucrări așa că nu mai insistăm asupra lor. Menționăm totuși câteva aspecte mai puțin cunoscute. În articolul „Crisa actuală a moralei“ publicat în „Convorbiri literare“ Leonardescu, elevul lui Paul Janet afirmă nici mai mult nici mai puțin că „Evanghelia este adevăratul cod al muncitorului și al țaranului“. În articolul „Ateismul“, „Contemporanul“ răspunde unui asemenea argument demonstrînd că ideea unei ordini prestabilite și nemodificabile convine păturilor stăpînitoare. În „Contemporanul“ se dezvoltă cu un anumit patos ideea antagonismului între religie și știință, citindu-se pe larg paragrafe din cărțile sfinte care au fost infirmate de progresele științei. Este semnificativ că propaganda ateistă nu este ostentativă sau senzațională; denunțarea diverselor „minciuni pioase“ din manualele școlare este făcută cu umor și de pe poziția bunului-simț. Convingerile omului simplu sînt respectate și „Contemporanul“ se străduiește să demonstreze că multe din credințele religioase reprezentau în momentul apariției lor o expresie indirectă a năzuinței omului către mai bine, o reflectare fantastică a speranței într-o lume mai bună. De aici provin acele răsunătoare studii

asupra istoricului religiilor datorite în special lui Ion Nădejde cu unele observații valabile încă și astăzi. Astfel, în 1886 găsim seria de articole intitulate „Creștinism și desființarea robiei“, în aparență inspirate de tratatul lui Patrice Laroque, în realitate nu rareori bazate pe concluziile cercetărilor marxiste, avînd ca model pe Engels și pe Lafargue.

Analizînd sclavia la națiunile cu religie dominantă creștină, Ion Nădejde, ajungea la concluzia că robia nu e osîndită de creștinism nici în principiu și nici în practică. Ideea de imperator și noțiunea de castă sînt preluate de la antichitatea păgînă în semnificația lor sclavagistă și consfințită în edictele lui Constantin și Justinian. Este vizibil deci că Nădejde nu se ocupă de creștinismul primitiv, oprimat de statul roman și care avea în mod neîndoios trăsături pozitive reflectînd nemulțumirile crescînde ale maselor ci de creștinismul ajuns religie dominantă în epoca de decădere a imperiului roman. Paralel se peruce de la analiza și descrierea a numeroase mituri și superstiții nu numai în manifestările lor dar și în originea și puterea de circulație. Efectul asupra opiniei publice este colosal. Liceanul H. Sanielevici îi scrie de la Botoșani lui N. Rădulescu, plecat în vacanță: „**Cît despre Dumnezeu, te anunț că nu există!**“ În presă, un părinte indignat semnalează faptul scandalos că în liceul din localitate, elevii citează „Contemporanul“ sub bancă. Sanielevici va face mai tîrziu un tablou amuzant al acestor ani de adevărată răzmeriță în școlile noastre, de discuții aprinse pe tema ateismului. O reformă radicală a învățămîntului găsește la „Contemporanul“ adepți entuziaști: „**după cum e alcătuit astăzi programul celor 4 clase gimnaziale, ar urma ca un elev să iasă cu cunoștințe aproape complete din limba latină, dar cu totul necomplete de matematici, fizică, chimie, etc. Oare acesta trebuie să fie scopul? Pentru cei ce umblă după vînturi, poate să fie și acesta... Dar pentru ca școala să dea oameni în adevăr folositori, nu poate fi tot așa**“ („Asupra învățămîntului la noi“, L.Gîrbea, 1889).

Cu anii, nivelul revistei crește și articolele cu caracter de popularizare lasă din

ce în ce mai mult loc unor contribuții originale în problemele științei. Se critică concepțiile creaționiste în biologie ale lui Quatrefages și E. Caro, ruperea filozofiei de știință și a filozofiei de psihologie în lucrările lui Paul Janet și adepților săi romîni, Erbiceanu și Antimireanu. Mai tîrziu, se atacă incidental și paralelismul psihofizic al lui Du Bois Reymond într-un cuvînt teoria genezei imateriale a fenomenelor psihice. Agnosticismul lui Du Bois Reymond este elogiat într-o ședință publică de Maiorescu: „ignorabimus și nu numai ignoramus, este adevăratul strigăt al științei moderne“. Că atitudinea „Contemporanului“ nu este o poziție de diletantism în problemele științei o dovedește primirea favorabilă și aprecierea înaltă care se dădea în revistă operelor filozofice ale lui Vasile Conta, deși ele fuseseră publicate în întregime în „Convorbiri literare“. În ciuda adîncilor divergențe politice care despărțea cercul „Contemporanului“ de autorul teoriei fatalismului, „Contemporanul“ a sesizat de la început caracterul materialist și ateist al operelor filozofice ale lui Conta și aceasta ar trebui să dea de gîndit acelor care mai ezită încă în valorificarea operei acestui mare filozof romîn.

Anii 1885—1886 constituie fără îndoială un punct de răscruce în activitatea „Contemporanului“, prin cunoscuta publicare a „**Originii familiei, a proprietății private și a statului**“. E vorba atît de efectul de lungă durată, căci nu puține sînt lucrările în care influența operei lui Engels este vizibilă, cît și de ecoul imediat în epocă, care se vede în întreaga publicistică. Este momentul în care apar și alte periodice socialiste cu apariție mai mult sau mai puțin efemeră și care reflectă o oarecare activizare a cercurilor socialiste din capitalele Munteniei și Moldovei. Propriu-zis în revistă ecoul se concretizează în două direcții distincte: în spiritul în care se promovează în continuare lupta pentru emanciparea femeii și în modul în care se discută anumite probleme sociale cum era chestiunea atît de spinoasă în epocă a influenței mediului social asupra mișcării populației. Recentul articol de Violeta Botez și Lucia Pop, este

pe deplin edificator asupra primului din aspectele enumerate mai sus. Intre prima și cea de a doua etapă a activității Sofiei Nădejde la „Contemporanul“, pe tărîmul luptei pentru emanciparea femeii este o deosebire principială. deosebire care desparte socialismul apolitic, mic-burghez, de socialismul proletar. Sofia Nădejde se va menține ferm pe această ultimă poziție pînă în 1889, anul trădării „generoșilor“. Diferența dintre aceste două etape constă în ceea ce am putea numi înlocuirea argumentelor fiziologice în favoarea egalității femeii cu bărbatul cu demonstrația egalității sociale.

În ceea ce privește cel de al doilea aspect, raportul dintre organizarea economică a societății și mișcarea populației, — un ecou remarcabil și care dovedește nu numai cunoașterea lucrărilor marxiste publicate în „Contemporanul“ îl găsim în articolele d-rului Ștefan Stîncă. Discutînd etiologia la Darwin și Malthus, adică procesele profilaxiei și conservării în societate, Ștefan Stîncă ia pentru prima dată în publicistica romînească, o atitudine fermă împotriva „malthusianismului“ și „darwinismului social“. „Acei care nu s-au convins încă de falsitatea teoriei lui Malthus vor sta cel puțin pe gînduri dacă trebuie s-o primească așa fără nici o critică. Noi o credem cu desăvîrșire neîntemeiată. Nu imperfecțiunea mediului natural, nu desăvîrșirea lui este de vină dacă există supranumerari, oameni care alcătuiesc o populație supranumerară în țările industriale sau agricole în care agricultura se face cu ajutorul mașinilor“.

În mod vizibil, argumentația d-rului Stîncă se inspiră din „Capitalul“ și chiar din „Situația clasei muncitoare din Anglia“ de Friederich Engels.

„Nicăieri azi în societatea civilizată, nu există o suprapopulație absolută adică un număr mai mare de oameni decît suma alimentelor. Ceea ce există aproape putîndeni este așa numita suprapopulație relativă, adică un mare număr de muncitori, fie cu capul, fie cu brațele, mai mare decît

are nevoie capitalul pentru a funcționa. Brațele omului sînt înlocuite prin mașini și astfel o sumă de locuitori rămîn fără ocupațiune și sînt supranumerari; capitalele mici sînt înghițite de cele mari și proprietarii celor dintii îngrașă rindurile lor supranumerari și așa se formează supra-populația modernă“.

Este semnificativ că și Gherea încearcă să trateze științific unele probleme ale condiției intelectualului în societatea burgheză pornind de la aceleași teze și folosind aceleași lucrări ale lui Marx și Engels. Gherea a reușit astfel să dezvăluie conținutul social al decepționismului, al celui curent ideologic care reflecta existența nesigură și zbuțuită, felul de a gîndi al păturilor mic-burgheze pe cale de proletarizare. Deși folosește unele expresii improprii („lupta pentru existență“, artist „proletar cult“) el reușește totuși să caracterizeze trăsăturile specifice ale pesimismului din literatură ca oglindire a contradicțiilor specifice ale societății burgheze, arătînd că esența „pesimismului modern“ constă în sentimentul atîrnării (Gherea spune într-un loc chiar înstrăinare), adică în instabilitatea și nesiguranța intelectualului mic-burghez în societatea modernă. Aceasta provine din faptul că în epoca burgheziei „munca intelectuală și munca manuală au devenit o marfă“, supusă oscilațiilor concurenței și a cererii și ofertei. Iată deci un ecou direct al lucrării lui Engels. În conștiința scriitorului, instabilitatea existenței se reflectă ca o condiție tragic universală, ca o dependență față de împrejurări, față de destin. Nu imitarea manierei eminesciene, nu dumpingul de filozofie, schopenhauriană au generat decepționismul, ci de fapt condiția intelectualului cinstit și societatea burgheză în descompunere.

„Contemporanul“ este însă în primul rînd o revistă de literatură. Poziția și însemnătatea „Contemporanului“ în istoria literaturii noastre le vom analiza într-un articol viitor.

LAUDA CRITICII

Cu sute de ani în urmă, sub protecția augustă a unui mare înțelept, nebunia și-a luat nemaiauzita cutezanță de a-și înălța singură un imn. Exemplul niciodată imitabil al lui Erasmus din Rotterdam mă călăuzește astăzi să dau azil criticii în îndrăzneala de a-și face propriul ei elogiu, elogiuul criticii. Dar iată că a și început să vorbească :

„Este o necugetare vinovată ceea ce vreau să întreprind? Este o faptă de neiertat? Nu văd nimic condamtabil în asta, deși nu-i lipsită de temeritate ideea de a examina relațiile subtile și misterioase care există între critică și scriitor. Raporturile sînt și așa destul de încordate și să umbli, pe deplin conștient, cu înălcăra în jurul butoiului cu pulbere, asta nu-i treabă de om sănătos la minte. Dacă există ceva care mă oprește și caută să-mi impună tăcerea, este Buna Creștere, bătrînul dușman, perfidul dușman al sincerității. „Nu-i frumos să te lauzi singură“, îmi șoptește el. Dar nu! Nu vreau să-l iau în seamă. M-am săturat de felul cum îmi ridică osanele unii scriitori. Dacă vreți să știți, ei bine, din mierea onorurilor lor am adunaț eu laolaltă fierea ce-mi face fama neagră. Și am să mai iau o îndrăzneală: aceea de a nu da exemple, căci cum aș putea să merg cu insulta atît de departe încît să cred că aveți nevoie de pilde pentru a înțelege? Ceea ce fac este și o răzbunare — văd de pe acum fețele iritate ale celor pe care cuvintele mele îi apără sau îi feliicită, fețe indignate că nu

sînt numite clar și răspicat cu numele lor. Iar asta mă umple de bucurie fiindcă nu se poate ca în mîhnirea lor să nu priceapă că cine vrea laude nominale trebuie să accepte și critici nominale impunînd tuturor adevărul acesta. Scriitorii care nu greșesc niciodată mă înspăimîntă. Neputînd crede una ca asta, mă tem că ei greșesc adesea ceea ce mă împiedică să le elogiez numele. Nu încep prin a mă descrie. Fragedă și încărcată de frumusețe, cu o față de lumină și pace, nu-și închipuie nimeni că arăt. O babă cicalitoare, care cerne, fără spor, o făină de cuvinte și idei, așa socotesc mulți că-mi este înfățișarea. Dacă ostașul este desemnat cu sabia și coiful său, nobilul cu blazonul și deviza sa, eu nu am nici un însemn distinctiv, ceea ce de altminteri face cu puțință ca uneori să fiu luată drept contrariul meu, drept odă. Asta este cum nu se poate mai primejdios fiindcă sînt anumite spirite ironice, care se folosesc de această împrejurare pentru a-i pierde pe cei încrezători. În asemenea cazuri, sub cloroformul administrat, criticul operează hain și o obiecție se ascunde după alta, fără de răgaz, rapid, pînă cînd bisturiul și-a împlinit chemarea și își serbează rece și însîngerat triumful. Nu apreciez o asemenea critică, care duce la cele mai stranii formulări, la cele mai imposibile echivocuri și favorizează accidentele logice, contradicțiile violente. Și regret pentru scriitorul care așteaptă cu încordare și emoție cuvîntul criticului asupra lucrurilor pe care le-a gîndit și le-a așternut pe hîr-

tie și care se poate lăsa înșelat. Căci în câțiva ani de zile, uneori chiar mult mai curînd, iluziile pe care le hrănește un asemenea articol se destramă, formulele își arată fața adevărată, punctele de reper se pierd iar autorul plătește cu mîhnire și tristețe falsele elogii.

Pus în asemenea situații criticul ar face, poate, mai bine să vorbească astfel: „Prietene, ascultă-mă, încrede-te în cîntecul și judecata mea. Dacă este cineva care susține că îți stimează strădania, să afle că stima mea nu-i mai puțină. Și dacă acesta mă va întreba pentru ce te dojenesc, îi voi răspunde: nu fiindcă iubirea mea pentru tine este mai mică, dar pentru că iubirea mea pentru adevăr este mai mare. Ai fi voit să-ți laud cartea, iar tu să citești pe fețele oamenilor un zîmbet ironic, sau să te mustru pentru ca să poți trăi cu fruntea sus? Ai muncit din greu și mă închin în fața trudei, ai izbutit într-unele pagini și mă bucur, n-ai reușit în altele și mă întristez, dar fiindcă am încredere în tine și în prietenia ta și-o spun limpede și loial. Ești tu atît de orgolios încît să sacrifici o prietenie pentru o minciună? Dacă lucrurile stau astfel, spune-mi-o căci te-am jignit rău“.

Mi se pune pe seamă că locuiesc, undeva, departe, pe înălțimi neguroase, acolo unde se nasc tunetele și fulgerele și un vuiet statornic domnește. Dar asta-i curată minciună și sînt în măsură să povestesc unele legende vrednice de adevăr. Eu m-am născut chiar în mijlocul scriitorilor și în ființa mea s-a mai realizat una din tainicele lor năzuințe.

De mult, pe cînd trăiau în bună pace și ascultau amăgirile dulci ale laudelor aduse de unul celuilalt, moleșiți de farmecul lor, cineva, o ființă adînc năravită, dedată cu toate relele lumii a vrut să sporească bucuria dezmiertărilor și a cerut pentru ca prețul lor să fie și mai mare, ca ele să fie însoțite și de unele scăderi și rezerve. Așa m-am iscat eu și semînția mea și nu din sabie și singe cum cred unii. Abia mai tîrziu am deprins armele și vinătoarea cu șoimi și ciîni.

Iar altă legendă spune: De mult, pe cînd toți scriitorii trăiau în bună pace,

huzurul laudelor era fără de sfîrșit și deopotrivă pentru toți, iar obrazele scriitoricești se împlineau pe zi ce trecea de plăcere, un orgolios peste măsură s-a asprit dintr-odată la chip și a fulgerat mînios: „— Cum, aceleași cuvinte sînt pentru cîntecul meu ca și pentru cîntecul acestui lipsit de duh? Cum, nu-i nici o deosebire între noi și glasul meu e la fel cu al său? O, poezilor, nu îngăduiți una ca asta!“ Așa m-am născut eu, din chiar dorința scriitorilor. Și orice ar spune ei, mă iubesc. Scriitorii aflați în amurgul senin mă cheamă încă și mă doresc. Ei nu uită că eu am fost aceia care am arătat cu cît sînt ei mai presus de confrății lor. Iar cei tineri mă ispitesc în fel și chip, fac totul pentru a mă cuceri. Și apoi nu-i pot uita nici pe acei ce se desfată la gîndul că tovarășul lor este criticat și diminuat în meritele sale, fiindcă în voluptatea asta se întîlnesc destui.

Vreau să vă vorbesc despre vocația mea. Sînt făcută pentru a gîndi și scrie despre cărți și viață, despre ceea ce le unește sau le dezbină, despre acordul sau dezacordul dintre ele. Sînt convinsă că a nu ține seama de viață în ceea ce are ea mai esențial, mai plin de semnificație, este pentru o carte un fapt grav, cu urmări precise, împotriva cărora nu-i nimic de făcut. Nimeni nu a putut să le ocolească. Mă întreb de altminteri: cu ce ar putea răscumpăra o carte păcatul de a nu fi spus adevărul și, din această pricină, de a nu fi slujit interesele contemporanilor, de a nu fi slujit istoria? Nu există compromis. Și nici o carte nu-i liberă de viață, de dreptate sau de nedreptate, de piine sau de foame, de libertate sau de împilare. De aceea cred că datoria mea sfîntă e să slujesc acele cărți care luptă pentru mai bine, pentru dreptatea, pentru libertatea oamenilor. Imi place să laud ceea ce-i ajută pe oameni să trăiască, mă apropui de cărțile în care fericirea lor e invocată, iubesc pe cele în care se aud distincte și întregi ecourile luptei pentru lumea în care toți oamenii sînt liberi, mă ghidez după adevărurile descoperite în această bătălie. Și mă mindresc că nu trec indiferentă, ca piatra, ca fumul sau ca

moartea pe lângă ele. Luminile, umbrele unei cărți, unghiul ei de deschidere spre viață, trapele ei secrete prin care pătrundem adinc în realitate, toate mă pasionează. Nu înțeleg să-mi uit niciodată scopurile supreme, rămânând doar cu mijloacele. Nu pot trăi într-un asemenea vid. Când iubesc, când mă indignez, când atac, când apăr le am mereu în față. Aș dori să reușesc în misiunea mea care e una complicată și zbuciumată. Și pentru asta cred că o să-mi îngăduiți să fiu și de data asta, întocmai firii mele, critică. Am să fac însă, pentru început, unele confidențe, oricât de triste ar fi ele. Mi se pun pe seamă tot felul de lucruri, care de care mai îngrijorătoare. Așa, de pildă, se spune că am întreținut legături tacite, enigmatice cu tragicul. A, nu-i vorba de faptul că teroarea și mila sînt și armele mele, ci de altceva. Se zice: „Corul, elementul definitoriu al tragicului, a făcut parte și din elementele tale“. Asta, trebuie s-o recunosc, este într-o oarecare măsură adevărat, dar nu accept în nici un caz să se generalizeze. N-am să neg că mai de mult a existat obiceiul ca un critic să formuleze o opinie și alții s-o accepte, s-o reia, s-o susțină ca și cum implicit ar fi primit o dispensă de a regîndi cartea sau problema și ar fi fost dezlegați de această obligație. N-am să tăgăduiesc că sorocul mușeniei lua de obicei sfîrșit după ce primul emitea o opinie.

Mi s-a părut însă întotdeauna deprimantă această uniune care se realizează spontan și care are ca principiu comoditatea. E mai simplu să-ți însușești o opinie gata făcută, decît să emiți una personală. Prima critică a spus totul. Ea dă cheia partiturii. Vrei să știi ce o să spună toți ceilalți? Vrei să știi ce probleme îi vor preocupa? Citește primul articol. Cineva a spus că un roman despre ogoarele noi ale patriei este excelent și excelent a fost. Apoi cineva a spus că romanul are lipsuri și plin de lipsuri a fost. Destui critici s-au comportat ascultători într-un caz și în celălalt. Am avut atunci impresia că văd o grupă de oameni care mărșăluiește într-o direcție apoi deodată

face stînga-mprejur într-o ordine deplină, ceea ce am impresia că nu-i chiar flatant.

Autorul însuși are de suferit de pe urma corului critic. O vreme el trăiește din orgoliu, din superficialitate, dintr-o plăcere lesne de înțeles cu aceste false adevăruri, fără să se întrebe prea multe. Într-o zi însă cineva sau ceva vine să răstoarne maldărul lor, să smulgă falsul, să scoată la lumină realitatea, să dea drumul unor îndoieli neexprimate, să pună capăt „prieteniilor“, zorind vehemențele ascunse pînă atunci.

Eu nu pot trăi din nesocotirea părerilor personale. Condiția firească a criticului este aceea de a avea opinii, condiție grea, dramatică uneori, dar obligatorie. E mai ușor să fredonezi melodia altuia, mai puțin responsabil, dar pentru un critic nu este de ales. Să ai păreri personale nu e un ideal de invidiat ci o datorie elementară. Criticul lipsit de personalitate răspunde de obicei furios: n-am să-mi schimb opiniile, numai de dragul originalității! Iată o adevărată invectivă, care este mai ales o voită confuzie. Nu! A te împotrivi opiniilor mai multor critici nu este obligator greșit. Iar a prelua neservil părerile lor e totdeauna salutar. E desigur mai dificil, este mai ales foarte cu puțință să greșești, căci totdeauna adevărul s-a ascuns între oamenii mai mulți dar dacă poți să-ți argumentezi judecata și crezi în justețea ei trebuie s-o faci. Eroarea este de deplins dar în critică ca și în știință ea e din nenorocire de neînlăturat. Și apoi dacă Henning Brand în dorința de a afla procedeul magic prin care se poate fabrica aurul nu ar fi căzut pradă erorii el nu ar fi descoperit acea substanță ciudată cu proprietatea de a lumina noaptea și care s-a numit fosforul. De aici nu trag firește concluzia că trebuie neapărat să greșești pentru a progresa.

Am să mai fac o mărturisire, fiindcă sînt la acest capitol: personal nu sînt de acord cu acei critici care nu greșesc niciodată și se hrănesc din greșelile altora. M-a iritat funcția de procuror din oficiu pe care și-au asumat-o. Nevoia de a nega, de a respinge, de a fi în dezacord cu fenom-

menele pe care le socolește negative este proprie criticului și îmi place când el refuză soluții învechite în favoarea altora mai bune, când scutură amabilitățile în slujba adevărului. Dar nu mi-au plăcut belicoșii care au dus un „război contra tuturor“ cu o constantă ardoare și cu rezultate diverse. I-am văzut îndârjiți, deschizând mereu câte un nou front, neînduplecați, în a pune la punct pe toți, cerînd mereu osînda cea mai mare, împiedicați să scoată ei înșiși lucrări mai ample. Dar decît să pîndească greșelile colegilor lor rîfuindu-se cu ele, mai bine ar fi scris ei înșiși. S-au temut oare că o să greșească? Și mai e ceva. Pe acești critici i-au interesat în primul rînd erorile. Asta mi se pare cu deosebire grav. Dincolo de eroare se află un scriitor, un om care gîndește, un om care se frîmîntă, un om care se luptă pentru a comunica ceva. Pe acest om ei nu l-au văzut.

Răuvoitorii mei clevetesc: „Cum susții că n-ai avut legături cu tragicul, cînd au fost scriitori supuși la lupta implacabilă ca un destin, cu dogmele scornite de unli critici?“ Acestora le răspund: cu dogmatismul am fost și mai sînt uneori sînic împerechiată. Am spus chiar adineauri că opera literară trebuie confruntată cu viața oamenilor, cu necesitățile societății. Așa cum că în nici un caz nu trebuie să fie pusă față în față cu prejudecățile noastre, fiindcă supunem cartea la o luptă inegală și implacabilă ca un destin. Vă întreb: cine are dreptul să invoce simplul său gust ca o supremă și absolută îndreptățire? Și totuși au fost critici care au făcut-o. „Nu te ocupi de ceea ce vreau eu, X sau Y sau Z,“ este strigătul cu care ei au întîmpinat opera literară, devisa sub care inflexibil, ritos și sumar o desființau în numele unor criterii sustrase examenului și a căror valoare nu ne îngăduiau s-o controlăm. O asemenea judecată strîmță sugrumă în îmbrățișarea ei cartea ce cu nădejde și teamă i s-a încredințat. Sub o asemenea judecată ideile cărții se pierd, argumentele ei se șterg, probleme pe care le ridică rămîn fără răspuns. Abstracțiunile și judecățile nu pot ține locul vieții și în critica dogmatică nu răsună parcă o voce omenească, e un pustiu desăvîrșit. În cuș-

ca îngustă a dogmei, acest fiu legitim al mărginirii și al încăpățînării, nu intră nici o carte adevărată, fără a pieri sufocată.

Cîtă vreme criticul nu pleacă de la obiectivele cărții și nu face discriminarea obligatorie între dorințele sale intime și realitățile lucrării, opera nu se poate bucura de o reală înțelegere. Dacă vrei să condamni din capul locului o carte fără să-i probezi inconsistența, procedeul e seducător și probabil acestei ispițe îi și cedează criticii dogmatici.

Cînd ei somează cartea să răspundă unor probleme pe care nu le pune și o cheamă în fața acestei instanțe supreme, înțelegi limpede că scriitorul e condamnat din capul locului fără judecată, și — ca să zicem așa — ilegal. Să apostrofezi un scriitor pentru ceea ce n-a scris și să omiți ceea ce a scris cere și vehemență și „suplețe“. Criticul dogmatic le are întotdeauna pe una ca și pe cealaltă. Vai, vorba criticului nu-i făcută să spună numai adevărul!

Mai zic dușmanii mei: „Și totuși ai întretinut legături cu tragicul. Amintește-ți caracterul imuabil pe care l-au avut uneri cuvintele unor critici, stilul lor de verdict și etichetă blasfematorie.“ Ce să le răspund? Se vede cît de colo că nu sînt făcuți pentru a discuta serios și nu pornesc de la fapte. Altminteri ar constata și ei că ideile scurte și simpliste au uneri succes, etichetele se rețin mai ușor, căci au avantajul de a fi lapidare și de a spune totul. Calitatea lor de seamă este de a exprima în mod vulgar și degradat un gînd profund. Și mai au o însușire: sînt exclusive. Nici una nu acceptă în preajmă o distincție. Cînd pe seama lor se abandonează din lene sau din indiferență, concluzii prețioase, întemeiate și care în nici un caz nu trebuiesc trecute cu vederea e păcat, e mare păcat. Mai ales că unele din aceste etichete se întîmplă să viețuiască mai mult timp și să exte-nueze ideea, care a avut nefericirea să li se predea. Dar meritul lor cel mai de preț, cred eu, este că reduc cîmpul de vedere, micșorează orizontul și nu pun întrebări grele criticului, nu-l obligă la meditație, dimpotrivă îi țin gata pentru orice eventualitate un răspuns definitiv.

Îmi amintesc cu durere că unele voci indignate, chemate să dea o lecție drastică unui scriitor care în adevăr greșise au mers foarte departe în acuzațiile lor. Astfel, după ce s-a arătat că autorul a adoptat concepția naturalistă, un articol spune: „**naturalismul este folosit pe frontul ideologic de către așiftătorii la război ca un mijloc de întunecare a conștiinței, de asupra și de exploatare**”. Orice ași spune, o asemenea formulare părintească nu era de natură să ajute un scriitor.

Intransigența nu mai e intransigentă în cazul unor asemenea articole ca cel numit aici, după cum adevăratele ode care onorează nespuse înclinațiile poetice ale autorilor lor, dar amenință serios pe cele critice. Dacă criticul va face și el versuri poezia va câștiga, poate, un nou slujitor, dar critica, fără îndoială, îl va pierde. Calmul impune, inspirația nu convinge în critică, unde se cere analiză atentă și simțul măsurii. Argumentul e mai valabil în domeniul meu decât catrenul cel mai reușit. Și iar vai, căci am spus din nou un truism. Dealtminteri mă întreb cu ce ochi privește poetul rimele criticului? Nu le consideră el o încercare ascunsă de a-și pune în valoare talentul? Nu le socotește el tot atâtea ocazii în care răzbat ambiții prost camuflate? Eu îmi închipui că-l suspectează chiar de ideea de a-și renega profesia și de a trece, cu arme și bagaje, în tabăra cealaltă.

În fine, s-a mai creat basmul că întrețin relații și cu comicul. Asta e o infamie! E adevărat că unii criticii servesc copios o asemenea legendă, dar legăturile mele cu comicul sînt cel mult în sensul următor: ca și în cazul comicului critica nu se poate face în izolare, întocmai rîsului are nevoie de un ecou. Apoi dacă în tragedie personajul nu se va schimba cu nimic chiar dacă știe cum îl judecăm, în critică ca și în umor caută să se schimbe. Cel puțin la suprafață. Pentru că uneori dacă nu se schimbă el caută să mă schimbe pe mine în altceva decât sînt numărindu-mă de pildă șarpe veninos, ciine turbat, sau aceea ce e adesea tot una, răstălmăcitor. Am observat așa, de pildă, că

în ultima vreme unii din cei criticați au trimis cîte o scrisoare în care arătau că totul era falsificat și neconform adevărului. Celor care mă dușmănesc ar trebui să le spun: de ce vă împotriviți cu atîta furie și atîta nechibzuință? Pe mine, poate, mă veți reduce la tăcere. Dar cu cititorul, cu uriașa masă anonimă de cititori care cer artistului „manualul de viață”, ce veți face? Dar cu timpul, cu el ce veți face? El într-adevăr este de neînvinș și sub sugestia lui s-au plecat mulți scriitori. Dar chiar cei ce mă urăsc tot doresc să-i plac măcar un minut și ca și Faust îmi strigă: „O, rămîi clipă unică!” Să renunț să-i critic? Ar fi o prostie! Mi-aș pierde tocmai ceea ce-mi dă farmec și putere. O, știu că visul scriitorului e să mă încalce, iar eu cu grumazul plecat să-l port în triumf spre porțile posterității; în coșmarurile mele adeseori simt chiar cum pintenii lui mă împung, și-mi cer să nechez de plăcere. Veți spune: critica se înșeală nu odată și asta e o nenorocire! Ar fi una și mai mare dacă din cînd în cînd nu m-ași înșela. Inchipuiți-vă ce legiune de scriitori pe care i-am făcut nemuritori s-ar trezi praf și pulbere. Am să-mi expun acum cîteva din principiile mele rodul unei experiențe îndelungate:

— Cel care critică trebuie să o facă hotărît și dintr-odată pentru a nu fi nevoit să reînceapă în fiecare zi și să fie astfel nevoit să țină mereu cuțitul în mînă.

— Cine vrea să-și exercite drepturile nu trebuie să se teamă că nu va fi milos. Căci va fi mult mai uman dînd un număr de pilde, decât acela care dintr-o prea mare îngăduință nu sancționează pe cei vinovați.

— Voința ta să n-o faci lege altuia.

După cum am spus din capul locului nu am încercat nici o clipă să mă închid într-o definiție. De altminteri în definiția mea intră ca o trăsătură obligatorie aceea că nu accept să fiu prizonierul nimănui altcuiva decât al adevărului. Iar dacă discursul vi s-a părut prea lung, prea certăreț, gîndiți-vă că a fost rostit de o noțiune de gen feminin și nu mă loviți nici cu o floare...”

SHAW, CRITIC DE ARTĂ*)

Reproșându-i lui Fontenelle că nu dorește să împărtășească oamenilor prețioasele și multiplele sale cunoștințe, Voltaire îi scria: „Că nu te mai înșeli tu însuși nu înseamnă prea mare lucru, ba chiar mai nimic, dacă nu poți arăta și celorlalți cum să nu se mai înșele“.

Cuvintele marelui iluminist francez subliniază într-o lapidară formulare prețuirea deosebită pe care o acorda acesta valorii sociale a adevărului. Mai cu seamă în acel veac al XVIII-lea, veac al mării răsturnări revoluționare burgheze. Urmas în secolul XX al criticii voltairiene, Shaw are o acută conștiință „a ceea ce înseamnă a nu se mai înșela pe sine“ și mai ales „a arăta celorlalți cum să nu se mai înșele“. Pornit să descopere adevărata înfățișare a realității, el nu-și păstrează pentru sine rezultatele obținute. Dimpotrivă. Investiției lucide Shaw îi asociază în chip permanent vehemența și pasiunea comunicării unor adevăruri ce trebuie neapărat împărtășite. Și, mergând mai departe decît predecesorii săi din secolul al XVIII-lea, care deși credeau în forța rațiunii o puneau în slujba unui sistem prestabilit, nu izvorit din cunoașterea vieții, Shaw crede în logica existenței, a realității și în numele ei critică sistemul stabilit.

Cu o vehemență plină de vigoare și vervă, foarte apropiată de cea voltaireiană, el caută să ajungă la îndreptarea relelor sistemului social prin exprimarea unor opinii care să releve încălcările acestei lo-

gici, care să restaureze bunul simț în drepturile sale. Adevăratul său scop nefiind însă simpla expunere a unor argumente, ci convingerea, convertirea oamenilor, tonul ca și mijloacele pe care le folosește nu sînt acelea ale unor demonstrații sece, lipsite de căldură sau strălucire. Patosul argumentării — care se regăsește deopotrivă în eseurile ca și în pieșele sale — constă nu atît în forța cu care acționează asupra sentimentelor, cît în vehemența spirituală cu care este dus acest război pentru restabilirea rațiunii, pentru restabilirea unor adevăruri utile oamenilor. Că uneori Shaw a luat șovăielile, obiceiurile, sau înclinațiile sale drept forme ale aceleiași rațiuni — transformată astfel într-o idolatrizare a simțului comun individualist — aceasta nu schimbă natura sau caracterul esențial al poziției sale de revoltat față de nedreptatea socială. Identificînd răul, el îl va critica, va protesta împotriva lui, dar nu va acționa practic în sensul criticii sale. Deși l-a cunoscut pe Marx, deși lectura „Capitalului“ i-a arătat limpede pe ce se bazează jосnicia și falsitatea vieții burgheze, el nu a recunoscut — cum observă în eseuul său despre Shaw criticul marxist englez, Christopher Caudwell — necesitatea răsturnării clasei dominante, în descompunere, de către clasa viitorului, proletariatul. De aci, contrazicerile lui Shaw, contraziceri care alimentează ades șovăielile, rătăcirile sau greșelile sale. Subliniind impasul aproape per-

*) Fragmente din cap. IV al monografiei ce va apare la E.S.P.L.A.

manent al acestei firi pasionate după adevăr și dreptate, Christopher Caudwell scria în studiul amintit: „Cunoașterea marxismului i-a îngăduit lui Shaw să atace în chip nimicitor toate instituțiile burgheze. Dar el n-a fost capabil să dea vreun răspuns întrebării: „Ce trebuie să facem acum sau în acest caz, în afară de a vorbi“.

Trebuie să ținem seama că „a vorbi“ însemna totuși la Shaw dezvăluirea și denunțarea primejdiei acelor prejudecăți sau instituții care falsificau și degradau viața oamenilor și adevăratul ei sens.

Tribuna pe care i-o oferea activitatea politică, nu-i îngăduia lui Shaw să cuprindă în sfera examenului său critic prea multe domenii. Falsitatea sau ipocrizia dăinuiau nesupărate în nenumăratele sectoare, tirania autorităților lipsite de autoritate împiedecau, așa cum spunea el, manifestarea liberă a vieții mai pretutindeni.

Burghezia engleză, stăpînitoare a mărilor și a imenselor teritorii coloniale își apăra în acel sfîrșit al veacului al XIX-lea bogățiile prin violență și minciuni pioase, cu sabia și cu Biblia. Ea terminase de mult lupta cu aristocrația, cu care căzuse la înțelegere încă din perioada ce urmasse revoluției cromwelliene. „Primejdia“ venea acum din partea micii burghezii și a proletariatului, ea determina clasele posedante să ia măsuri de luptă. Nu avea darul această situație să stimuleze dragostea de adevăr la acei care trebuiau să considere propriul lor popor drept dușman, care trebuiau să prefere utilul adevărului, răul dreptății, să-și ascundă intențiile reale sub diferite forme. Iar nedreptatea nu se putea sprijini mai bine pe altceva decît pe neadevăr. Apăsarea înăbușitoare a convenționalismului burghez antiuman, „întunecarea“ intenționată a realității trebuia de aceea risipită pentru a instaura viața în drepturile ei.

Pamfletele și eseurile, broșurile și cuvîntările despre cele mai diferite probleme politice, economice și sociale: despre impozite sau ziua de opt ore, despre treburile municipale sau emanciparea femeii, despre rolul inteligențelor superioare în socialism sau peripețiile căutării lui Dumnezeu nu-i mai apar de aceea lui Shaw suficient de cuprinzătoare.. Și iată-l pe

fostul romancier fără succes de public, devenit un neobosit activist social, care se declara economist, era fabian și profesa oratoria, apucîndu-se să scrie critică de artă și piese de teatru. De fapt, nu e nimic surprinzător în diversitatea, numai aparentă, a acestor preocupări.

Precum avea să facă și în piese, Shaw va milita în critica de artă pentru aceleași idei pe care le difuzează de la tribuna întrunirilor politice sau prin diversele broșuri și pamflete fabiene. Recunoscînd răul generat de capitalism, el mobilizează împotriva-i toate resursele spiritului său multilateral și prodigios, luptînd fără preget, chiar dacă nu și fără confuzii, pentru a-l alunga de ori unde s-ar cuibări. Evitînd, bine înțeles ca un fabian ce era, să sugereze cumva posibilitatea și necesitatea înlăturării lui pe cale revoluționară, prin lupta de clasă a proletariatului.

Timp de zece ani, din 1882, cînd își înterupe ultimul său roman și pînă în 1892, data terminării primei piese: „Casele d-lui Satorius“, Shaw e cu deosebire un om de acțiune, diversă cum am văzut, ca mod de exprimare, dar unitară în ceea ce privește scopul.

Acest scop i-a devenit lîmpede, afirmă scriitorul, printr-o întîmplătoare revelație. Relatarea modului în care s-au petrecut faptele, ne îngăduie să desprindem încă, dincolo de zîmbetul malițios, un sens mai adînc. Povestirea — ce se află în prefața „Pieselor neplăcute“ și e intitulată cu ironică modestie „În special despre mine însumi“ — merită a fi de aceea reprodusă, cu toate că e mai amplă. Shaw începe astfel:

„...Intr-o seară un prieten de-al meu, un doctor specializat în chirurgie oftalmologică, îmi verifică vederea și mă informează că nu prezint nici un interes pentru el de oarece sînt „normal“. Am crezut, evident, că acest lucru înseamnă că vederea mea e asemănătoare cu aceea a oricărui alt om. Doctorul respinse însă această opinie ca fiind paradoxală și se grăbi să-mi explice că din punct de vedere oftalmologic sînt un ins excepțional și neșpus de fericit, **VEDEREA NORMALĂ**

DINDU-MI POSIBILITATEA DE A VEDEA LUCRURILE CU TOTUL CORECT (s.n.) și fiind o facultate de care se bucură doar un procent de zece la sută dintre oameni, ceilalți nouăzeci la sută fiind anormali. Imediat mi-am dat seama care era cauza insuccesului meu ca romancier. Ochii spiritului meu, ca și acei ai trupului, ERAU „NORMALI”, VEDEAU LUCRURILE INTR-ALT CHIP DECIT CEILALȚI OAMENI ȘI LE VEDEAU MAI BINE (s. n.).

Aparent paradoxale, cele de mai sus exprimate în fapt credința cinstită a lui Shaw în forța adevărului, a lucrului „normal” văzut dincolo de vălurile care-l mai ascund, din păcate, celorlalți nouăzeci la sută dintre oameni. Poziția aceasta e întărită și de reflecția care urmează asupra soartei triste a „celor normali” într-o societate cum era aceea în care trăia și unde totul se bazează pe minciună.

„Și atunci mi se puse iar problema: cum aveam să-mi cîștig cele necesare traiului zilnic? Dacă aș fi fost un englez obișnuit, practic și iubitor de bani, lucrul ar fi fost de ajuns de ușor: mi-aș fi pus o pereche de ochelari și mi-aș fi stricat vederea pe placul celor nouăzeci la sută de posibili cumpărători de cărți. Dar eram atât de nespus de satisfăcut de anormala mea stare normală, încît nu m-am mai gîndit deloc să mă refugiez în ipocrizie. *Mai bine să vezi corect și să trăiești cu o liră pe săptămînă, decît să te chiorăști cu un milion de lire pe săptămînă*”... (s.n.)

Acestui scop să poți „vedea corect” și să faci și pe alții să „vadă” la fel, îi închină Shaw toate resursele sale spirituale, pentru îndeplinirea lui e în stare să accepte să trăiască doar cu „o liră pe săptămînă”, cum i se și întîmpla de altfel de atîta vreme!

Dar, asigurarea celor necesare traiului zilnic rămînea și mai departe o problemă nerezolvată, spune scriitorul, trebuia găsit un mijloc care să-i permită să nu se „chiorască” și totuși să nu moară de foame. Acel mijloc se dovedi a fi profesiunea de critic.

„Critica poate spune lucruri pe care mulți ar vrea să le spună dar nu îndrăznesc și într-adevăr din lipsă de pricepere nici n-ar putea chiar dacă ar îndrăzni... Tot ce aveam de făcut, își încheie povestirea Shaw, era să-mi deschid ochii mei normali și cu cea mai mare pricepere literară, să descriu lucrurile exact cum le vedeam, pentru a fi aplaudat ca fiind cel mai umoristic și mai extravagant autor de paradoxuri din Londra. Singurul reproș care-mi devenise familiar era permanenta întrebare: *De ce nu poți fi un om serios?*” (s.n.).

Nu am citat atât de amplu din mărturia scriitorului doar pentru a face mai limpede geneza preocupărilor sale de critic de artă. Am urmărit însă să scoatem în evidență caracterul și conținutul criticii pe care o va practica Shaw. Atitudinea artei față de realitate va fi în general în centrul creației sale, piesele, de pildă, fiind scrise, după mărturisirile autorului, pentru a răspunde uneia sau alteia dintre problemele cele mai arzătoare ale zilei. Prima piesă „Casele d-lui Sartorius” („The Widower's Houses” — 1892) e concepută în scopul de a influența rezultatele alegerilor comunale din Londra, urmărind să-i „convingă pe cetățeni să voteze pe candidații progresiști”. Trebuie să facem aici — deși în cele ce vor urma ne vom ocupa cu deosebire de critica de artă a lui Shaw și într-o măsură mai redusă de modul în care ideile sale estetice se regăsesc în unele din piese — o distincție totuși. Neîndoios că teatrul shawian e un teatru în genere realist, și că scriitorul se caracterizează prin vivacitatea și promptitudinea cu care răspunde la evenimentele epocii. Multe dintre lucrările sale, cum ar fi și cea menționată mai sus, și altele ca: *Profesiunea d-nei Warren* (1897), *„Cealaltă insulă a lui John Bull”* (1904), *„Pygmalion”* (1912), ca să nu cităm decît cîteva din cele mai cunoscute, se caracterizează prin crearea de personaje de o veridicitate umană riguros observată, de situații care vădesc un profund realism. Aceasta nu înseamnă însă că metoda de creație shawiană se deose-

bește prin aceea că se bazează în esență pe descrierea directă a fenomenelor sociale sau individuale. Ea duce la reflectarea lor în special prin mijlocirea exagerării satirice. Urmind tradiția marilor maștri ai satirei realiste: Aristofan sau Rabelais, Voltaire sau Swift, Shaw prezintă de cele mai multe ori aspectele ridicule sau grotești la care poate ajunge falsificarea realității de către societatea interesată să o practice, dar le prezintă în formele lor extreme și deci cu atât mai primejdioase pentru oameni.

Adevărul nu e mereu acel care pare să arate așa — precum în societatea burgheză minciuna e dată de obicei drept adevăr — ci de multe ori acel pe care nu-l crezi astfel de la prima vedere. În piesa „Casa inimilor sfărâmate”, („The Heartbreak House — 1917) de pildă, personajul aparent lipsit de rațiune, Shotover, e în fond cel mai înțelept, iar în „Prea adevărat ca să fie bun” („To True to Be Good — 1932) un simplu soldat comandă tuturor. Alte ori eroul e un laș, iar cel care pare laș, e de fapt un erou („Omul și armele” — Arms and the Man”, 1894). Aceste contradicții au în intenția dramaturgului menirea să-l zgâlție pe spectator, să-l facă să-și dea seama și mai limpede de contradicțiile vieții sociale, să-l facă să și participe la ridiculizarea, la condamnarea lor. Adevărul nu dispare îndărătul acestor exagerări, ci devine dimpotrivă mai pregnant.

Se înțelege că singura posibilitate de neutralizare a „primejdiei” reprezentate de adevărurile spuse de Shaw, era considerarea lor de către burghezie ca fiind amuzante glume. Scriitorul era calificat cu prefăcută îngăduință drept „un om neresios”. El însă era cumplit de serios. Contradicțiile pe care le scoate la iveală ca existând în societatea engleză erau atât de flagrante, încât formularea lor nu putea fi categorisită pînă la urmă de către pruzii și ipocriții burghezi altfel decît ca glumeață, paradoxală, Shaw însă, cînd îi descrie pe nobili cărora ori ce nobleță umană le-a devenit străină, cînd arată decența ca fiind o „indecență tăcută”, proprietatea drept furt, justiția drept protectoarea crimei, e departe de a glumi.

El nu-și îngăduie batjocura veselă a bufonului, iar umorul lui, departe de a fi amuzant sau paradoxal, seamănă mai degrabă cu aparenta divagație a lui Hamlet. E singura cale prin mijlocirea căreia se poate exprima un adevăr foarte grav... „Fiecare din paradoxurile lui Shaw, scrie G. K. Chesterton, reprezintă un adevăr dăltuit cu ciocanul și învîrtoșit cu o violență aproape disprețuitoare pînă ce e comprimat într-un volum redus, pînă devine lapidar și aproape de neînțeles“ *)

În afirmații cum ar fi: „Regula de aur e că nu există regula de aur”; „Nu fă altora ceea ce ai vrea să-ți facă ei fie. Gusturile lor pot să difere”; „Libertatea înseamnă responsabilitate. De aceea mulți oameni se tem de ea”; „Măreția e doar una din senzațiile micimii”; „Un gentleman de astăzi este un ins care are de ajuns de mulți bani ca să facă ceea ce ar face ori ce netrebnic dacă și-ar putea permite: să consume fără să producă”; „Decența este o conspirație a tăcerii organizată de indecență“ **) chiar dacă la prima vedere ceea ce izbește e ciudățenia, o analiză mai atentă relevă odată cu forța neobișnuită de concentrare a trăsăturilor esențiale ale unui fenomen, ascuțimea cu care sînt caracterizate acestea, precum și potențialul exploziv al revoltei pe care o conțin. Să examinăm, de pildă, mai îndeaproape sensul acestui din urmă paradox: „Decența este o conspirație a tăcerii organizată de către indecență“.

Ca întotdeauna cînd cercetează sau apreciază realitatea înconjurătoare, Shaw nu se oprește la înfățișarea exterioară a lucrurilor: valorile, adevărate sau false, sînt cîntărite cu minuțiozitate și prestigiul lor este supus unei atente verificări. Mediocrității spirituale care nu vede mai nimic, el îi opune strălucirea unei inteligențe ascuțite care vede prea multe. Examinînd valorile false, el le arată adevărata lor urîțenie și le răpește frumusețea lor fictivă. De fapt, spune scriitorul, în societatea burgheză pe care o cu-

*) G. K. Chesterton — „George Bernard Shaw”, New York, 1950, pag. 9.

**) G. B. Shaw: „Man and Superman” London, 1903, — Maxims for Revolutionist.

noaştem — paradoxurile sale exprimă de cele mai multe ori părerea dispreţuitoare pe care o avea despre rînduelile sociale ale timpului — ceea ce domneşte pretutindeni este corupţia, indecenţa. Posturile de comandă sînt deţinute de acei, care nu numai că patronează corupţia, ci sînt chiar părtaşi sau autori ai acestei decăderi morale. Prin autoritatea pe care o au, ei pot să o organizeze, să o întreţină. Şi atunci, pentru a-şi apăra acest privilegiu, prin instituţiile ce sînt în mîna lor şi cîrmuiesc întreaga viaţă socială, ei se străduie să ţese un văl al tăcerii, care să acopere desgustătorul spectacol al descompunerii morale. De aici edictarea unor reguli, menite să împiedice posibilitatea dezvăluirii adevărului, orice încercare de a călca regula fiind calificată drept indecentă — şi pe drept cuvînt, ţinînd seama de ceea ce se poate releva astfel — sau şocantă. În aceste condiţii e limpede că ceea ce burghezia numeşte decenţă e cu adevărat „o conspiraţie a tăcerii organizată de indecenţă”. Surprinzătorul a devenit logic, ceea ce era ascuns a devenit vizibil. Shaw a mers la trăsăturile esenţiale ale fenomenului social, relevînd cu o neegalată ascuţime pe cea mai importantă, aceea care este opusă fundamental aparenţei exterioare, dar care e cea reală în fapt.

Fără să fie mizantrop, umorul lui e necruşător, fără să fie facil e optimist. În puţine cuvinte se rosteşte o condamnare a unor năravuri pe care oamenii cinstiţi pot şi trebuie să le înlăture, iar condamnarea însăşi se face în numele acestei cinstite credinţe. Aşa se explică şi preferinţa lui Shaw pentru paradox. Dacă intenţiile lui ar fi fost traduse într-un limbaj prolix şi pedant, vigoarea sentinţei rostite ar fi slăbit, forţa ei de stimulare ar fi scăzut, viciul nu ar fi fost atît de pregnant demascat. Adevărul pare mai sugestiv cînd surprinde. De aici decurg şi trăsăturile caracteristice ale paradoxului shawian: lapidăritate, incisivitate, sentinţă.

Mai mult decît un stil, aceste calităţi definesc o atitudine. Paradoxul, de altfel cum am mai remarcat stă şi la baza unora dintre piese, ca un important factor al criticii lor sociale. Şi dacă am stăruit, în

treacă asupra esenţei paradoxului shawian am făcut-o pentru că astfel putem înţelege mai bine caracterul teatrului cit şi al criticii de artă a lui Shaw, care devin primul nemijlocit, a doua în cele din urmă o formă de critică ascuţită a vieţii. William Archer, cunoscutul critic teatral londonez — contemporan şi prieten al scriitorului — susţinea că Shaw ar fi fost primul critic care a realizat în scrierile sale muzica în raport cu etica, politica şi cu întreaga viaţă socială. Observaţia se poate extinde — fără a fi de acord şi cu clasificarea — şi la critica teatrală sau plastică shawiană. Ca oricare mare critic, Shaw, indiferent de motivele care l-au determinat să scrie, scrie despre tot, despre totalitatea relaţiilor stabilite în cadrul existenţei noastre. Din acest motiv, critica lui este dezbărată de afectarea iniţialului şi de savantlicul specialistului steril, pentru că tînde să ajute la făurirea unui punct de vedere nu numai asupra unei opere de artă, ci şi asupra aşezărilor sociale în cadrul cărora ea a apărut. Critica lui este totodată şi o apreciere a stărilor de lucruri contemporane cu el şi cu cititorii săi. Limbajul ei e de aceea clar, inteligibil şi precis. Shaw vrea să convingă, să convertească oameni chiar fără o pregătire deosebită în domeniul artei.

*

În vremea cînd îşi începe activitatea de critic teatral, pe scenele teatrelor din Londra se prezentau piese mediocre în care conflictul se sprijinea pe un inevitabil adulter sau pe complicarea artificială sau dulceagă a unor banale poveşti de dragoste. Criticul le condamnă în articolele sale cu deosebită severitate. „Cred, spune Shaw, că am fost întotdeauna un puritan în atitudinea mea faţă de artă” *) Puritanismul nu trebuie considerat aici — de altfel ca şi în întreaga operă a dramaturgului — ca o indignată reprobare a unor subiecte mai mult sau mai puţin frivole, sau ca o declaraţie de credinţă cu caracter religios. Shaw se reclamă de la Bunyan, cunoscutul scriitor puritan din Anglia veacului al XVII-lea, dar preia de la

*) B. Shaw, Three Plays for Puritans, Preface, pg. XXX.

el, în special, fervoarea cu care credințioșii caută drumul spre adevăr.

Asemeni lui Bunyan, el e de părere că există o cale spre iad, care pornește chiar de la porțile cerului, dar spre deosebire adaugă că poate exista și un drum spre ceruri care pornește din iad. Puritanismul este de aceea pentru el o permanentă căutare a spiritului uman, nemulțumit cu aparențele, sau așa cum spune atît de plastic G. K. Chesterton în monografia închinată dramaturgului irlandez (interesantă dar plină de interpretări idealiste și contradictorii): „un foc mistuitor, în care ard toate imaginile convenționale pînă devin transparente precum sticla“.

Ținînd seama de această trăsătură a personalității artistice a lui Shaw, putem să ne explicăm mai lesne ce semnificație are și antisentimentalismul său. Transformat de o critică mioapă sau interesată într-unul din factorii esențiali ai pretinsei mizantropii shawiene, antisentimentalismul dovedește în fapt un adînc respect pentru pasiunile reale și profund omenești. Sentimentalul, după cum se știe, nu este omul care încearcă simțăminte puternice și adevărate, ci dimpotrivă acel care se folosește de sentimente contrafăcute pentru a masca lipsa unor pasiuni adevărate.

Această opoziție ne duce și spre înțelegerea patosului umanist al satirei lui Shaw. Rîsul său deși ironic nu este teribil sau distrugător decît într-un sens. El își îndreaptă puterea distructivă împotriva a ceea ce este antiuman. Răul, artificialul, convenționalul, nu sînt doar zeflemisite, ci se încearcă înlăturarea lor. Satira, își are astfel originea în conștiința primejdiei răului, a convenționalului. Patosul etic, iată ce stă la baza satirei shawiene.

Shaw este însuflețit de acest patos etic, care e prezent în cele mai multe din comediiile sale, numite cu ironie cînd „extravagante“, cînd „melodrame“...

Deziluzia omului cinstit în fața adevăratei înățășări a societății capitaliste, a corupției sale, nu ajunge astfel la dramă, ea este îndreptată înspre satiră și dă naștere aceluși rîs amar, dar nu sceptic, acelei satire necruțătoare, dar salutare pentru restabilirea adevăratului caracter u-

man. Acest lucru se remarcă în deosebi în „Piesele neplăcute“, scrise între 1892 și 1894, și mai ales în remarcabila satiră a corupției societății engleze, în „Profesiunea d-nei Warren“.

Pasiunea etică îl va face pe Shaw să întreprindă cu ajutorul satirei acțiunea de reabilitare a celor nedreptățiți de convențiile sociale burgheze, stupide și nedrepte, acțiunea de reabilitare a adevărului istoric contrafăcut, a sentimentelor și pasiunilor reale condamnate de o morală ipocrită. În „Candida“ sau în „Trei piese pentru puritani“ (Three Plays for Puritans“ 1894—1899) talentul satiric al lui Shaw se valorifică mai cu seamă în această direcție, ajungînd la adevărate culmi artistice cum ar fi în „Cezar și Cleopatra“ sau „Discipolul diavolului“.

În întreaga sa activitate scriitorul care este un „puritan în artă“, va condamna de aceea arta convențională, arta sentimentelor contrafăcute, pe artiștii producători de opere erotico-romantioase. Pe scena engleză imitatorii lui Scribe și Sardou sau epigonii unui romantism academic și perimat *) prezentau tot felul de piese care falsificau sau mutilau realitatea, învălînd-o într-o aură de mediocru și călduț sentimentalism.

Shaw ale cărui concepții tindeau spre un teatru care să fie „o fabrică de idei“ și nu „o vitrină de magazin“ nu se putea împăca însă cu capitularea acestei „arte“ în fața realității. Ridicîndu-se împotriva falselor frumuseți ale pseudoromantismului și împotriva dramei decadente erotice, el luptă pentru o dramă care să vorbească și minții și inimii spectatorului. El militează pentru acea artă care exprimă adevărul și logica vieții, care, înfățișează sensul just al faptelor într-o formă corespunzătoare. Și mai întotdeauna aceasta l-a dus spre prețuirea marelui arte. Impresionanta arhitectură a evului mediu, pictura plină de puritate a Renașterii timpurii, muzica

*) Trebuie să avem în vedere nu acea trăsătură a romantismului francez care arată o orientare spre revoltă, ci romantismul tîrziu german cu orientarea sa reacționară, cu patriotismul său de paradă, cu falsificarea și defăimarea adevărului și a sentimentelor.

mărețelor sentimente omenеști compusă de Haendel și Bach, Mozart și Beethoven, au găsit în Shaw un comentator și un popularizator plin de subtilitate și dragoste. În critică el a apărut cauza adevăratei arte împotriva conformismului și platitudinii, fiind prin aceasta unul din marile spirite critice din ultima vreme din Anglia.

Apărarea teatrului ibsenian împotriva filistinilor englezi a însemnat pentru Shaw un prilej din cele mai potrivite pentru a-și expune într-un mod organizat ideile despre artă și despre teatru. Concepută inițial ca o prelegere ce a fost ținută în cadrul unei serii de conferințe despre literatură, inițiate de *Fabian Society* în vara anului 1890, „*Chintesența ibsenismului*” (The Quintessence of Ibsenism“), a fost reluată de autorul ei și publicată în anul 1891. În această vreme, scandalul dezlănțuit de presă și de diferite cercuri ale burgheziei engleze în jurul prezentării pieselor: „Nora“, „Strigoii“ și „Hedda Gabler“ de Ibsen ajunsese la apogeul său.

Se înțelege că în atmosfera de satisfacută mediocritate a teatrului englez, piesele lui Ibsen au provocat o revoluție. În schimb ele au fost primite cu mult interes de un grup de critici dramatici, artiști și oameni de teatru, printre ei fiind William Archer, A. B. Walkley, J. T. Grein, etc., care și-au dat seama de semnificația adinc umană a pieselor, de puternica lor influență în lupta împotriva prejudecăților de tot felul. Shaw devine unul din cei mai fervenți și firește, cei mai elocvenți avocați ai cauzei ibsenismului. (Într-un articol iconoclast, publicat în „*Saturday Review*“, azeziunea sa la noul crez e proclamată printr-o parafrază a cunoscutei invocații religioase mahomedane „Allah e mare și Mahomed e profetul său“, care devine: „*Ibsen e mare și Shaw e profetul său!*“)

Zelul cu care e apărută noua credință e explicabil dacă ținem seama că Shaw vede în pseudo-romantism — el îi spune chiar „romantism“ — sursa esențială a relelor care domnesc în viața socială din Anglia.

Preocupările reformatoare pe plan social sau etic sînt caracteristice pentru li-

teratura engleză și au fost mulți acei autori englezi care au văzut într-un fenomen sau altul pricina suferințelor poporului britanic. Dickens, de pildă, socotește că ipocrizia e cel mai mare rău al vieții sociale englezești. Thackeray susține că snobismul o roade ca un cancer, Meredith, la rîndul său, consideră că sentimentalismul dulceag e cauza cauzelor...

Profetul noii credințe ibsiene denunță „romantismul“ ca fiind marele vinovat. E vorba bineînțeles de pseudoromantismul, de degenerarea romantismului într-o complexă ignorare și falsificare a adevărului vieții. Vorbind despre importanța teatrului ibsenian în raport cu relevarea acestui adevăr al vieții, Shaw spune:

„*Ceea ce am învățat de la Ibsen e că materialul dramatic actual e uzat dacă ne gândim la necesitățile omului modern cult, că ceea ce îi interesează pe acești oameni să vadă pe scenă nu e ceea ce numim noi acțiune — adică doi actori cunoscuți și oarecum miopi care pretind că pot duela pe scenă fără să poarte ochelari, sau un frumos june-prim privind o frumoasă primă-amoreză și amenințînd-o, deși e limpede că asta nu e posibil, cu răpirea imediată — ci povestiri despre viață, discuții asupra comportării oamenilor, dezvăluirea motivelor ei, a conflictului dintre caractere prin discuții, descrierea sufleteilor, descoperirea curselor — pe scurt „iluminarea vieții!“*”

„Iluminarea vieții“ ar însemna zugrăvirea realistă a oamenilor, a convingerilor care-i fac să acționeze într-un fel sau altul, a mediului în care trăiesc. Aceasta ar împiedica în chip necesar dezvăluirea și condamnarea „relelor“ care decurg dintr-o activitate socială ce se desfășoară sub semnul unei viziuni nerealiste, „idealiste“.

Ființă umană, arată Shaw în „*Chintesența ibsenismului*“, neîndrăznind să înfrunte realitatea și pe sine însăși, crează imagini ideale, „mășți“, ale diferitelor fenomene sociale. Ele capătă o putere deosebită asupra omului, deoarece regulile după care se cîrmuiește întreaga lui existență sînt corespunzătoare acestor „mășți“. devenite astfel idealuri de viață. „*În acest fel omul a devenit un idealist și a rămas așa pînă a îndrăznit să înceapă a smulge*

măștile și a privi fantomele în față, pînă a îndrăznit adică să fie din ce în ce mai realist". Instrumentul care-i îngăduie omului să ajungă la adevăr nu ar fi, cum e de presupus rațiunea, ci „voința de a trăi“.

După Shaw „voința de a trăi“ are așadar drept misiune să spulbere reprezentările pe care le au „oamenii buni“ despre realitate. Cine sînt „oamenii buni?“ Ei sînt acei „idealiști“ care consideră realitatea așa cum ar trebui să fie și nu așa cum este. Dar realitatea așa cum e, în opinia lui Shaw nu este realitatea în care acționează legile sociale cunoscute, ci „voința de a trăi“, care nu trebuie să facă altceva decît să înlătore neadevărul. În acest chip se relevă încă odată, și pe plan filozofic impasul în care-l duc pe Shaw convingerile sale fabiene. De natură și inspirație schopenhaueriană, teoria „voinței de a trăi“ constituie o încercare de a găsi o împăcare în termeni filozofici între categoria respingere a rînduie-lilor capitaliste și ideile reformiste fabiene. Pe de o parte ea presupune neacceptarea acelor legi care stîmjenesc sau împiedică libera manifestare a vieții — și în capitalism se întîlnesc doar atîtea, pe de altă parte ea nu presupune totuși răsturnarea organizării sociale care le făurește, preconizînd doar înlăturarea neadevărului. În acest fel manifestările „voinței de a trăi“ sînt de esență pur subiectivistă.

Încă în „Manifestul Comunist“ se arăta-se care este natura adevărată a teoriilor de acest gen. Combătînd tezele reprezentanților „socialismului german sau adevărat“, Marx și Engels arătau că aceștia consideră lupta dintre clase ca o manifestare a „voinței pure, a voinței așa cum ea trebuie să fie, a adevăratei voințe omenești“. Ei ajungeau astfel să apere „în locul unor adevărate trebuințe, trebuința de adevăr, iar în locul intereselor proletariatului, interesele ființei umane, ale omului care nu aparține realității, ci pîclei fanteziei filozofice“*).

Așa cum se va putea observa și în alte lucrări ale lui Shaw, se vedește și aici contradicția de bază a concepției sale

despre lume: critica orînduirii capitaliste nu ia alt aspect decît acel abstract, efectuîndu-se cu deosebire pe planul etic și sfîrșind acolo unde ar trebui să se transforme în concluzii politice practice.

Lipsa oricăror rezerve critice în admirația arătată marelui dramaturg norvegian al cărui „profet“ se declara, subliniază și scoate la iveală încă odată impasul shawian.

Într-un studiu închinat lui Ibsen, Plehanov arată că în artă ideile trebuie să devină „carne și oase“, că artistul pentru a nu încea lucrarea sa „rece, obositoare și plictisitoare“, trebuie să asimileze aceste idei și să le încorporeze operei de artă în chip consecvent din punct de vedere ideologic. Dramele ibseniene însă prezintă scăderi în această privință.

„Predicarea“ revoltei spiritului omenească, spune Plehanov, a dăruit operei lui Ibsen un element de majestate și atracție. Dar cînd „predica“ aceasta revoltă, Ibsen nu știa nici el însuși unde trebuie să ducă ea. Din acest motiv ține alit — cum se întîmplă întotdeauna în asemenea cazuri — la „revolta“ pentru „revoltă“. Dar cînd un om ține la „revoltă“ pentru „revoltă“ și nu știe nici el însuși unde trebuie să ducă această revoltă, predica lui devine cu necesitate nebuloasă.**)

Observația este valabilă în bună măsură și pentru Shaw, care este și el un revoltat împotriva așezărilor societății burgheze. Dîndu-și seama că ele trebuie schimbate, Shaw nu știe cum se poate ajunge la această schimbare. Și Ibsen declara că e gata să participe la o revoluție împotriva statului, dar lăsa să se înțeleagă că pentru el forma relațiilor sociale nu are prea mare importanță, esențială fiind „revoltarea spiritului uman“, neacceptarea. Nici Ibsen nu trage concluziile politice ale luptei sale morale și de aceea ajunge la simboluri sau idei abstracte, cum ajunge și Shaw, iar socialismul lui rămîne vag și nu trece de stadiul unor aspirații generoase. Nemulțumirea și protestul marelui dramaturg norvegian față de societatea înconjurătoare, față de lașitatea meschină a micului burghez nu

*) Marx-Engels — Manifestul Partidului Comunist, Ed. P.C.R., 1947, pg. 56.

**) G. Plékhanov — L'Art et la vie sociale, E.S., pg. 262.

se transformă pînă la urmă în negarea revoluționară a societății. Și la Shaw se întâmplă același fenomen. De aceea negarea orînduieilor societății — ceea ce este neîndoios un important aspect pozitiv — se restrînge numai la planul valorilor morale și are în genere în vedere oamenii ca individualități izolate.

Drama întregii noastre vieți, explică Shaw în „*Chintesența ibsenismului*”, își are originea în faptul că „idealiștii” încearcă să impună celorlalți oameni propriile lor „idealuri”, ceea ce duce la amestecul lor brutal sau nefericit în viața altora. Fie că „idealurile” sînt impuse de societate sau de indivizi, respingerea lor, trecerea la realitate cu alte cuvinte, trebuie cu precădere să fie o eliberare individuală.

Din dramaturgia ibseniană, conchide Shaw se desprinde ideea fundamentală că nu există nici o regulă de aur, comportarea oamenilor trebuind să se justifice prin consecințele ei asupra vieții și fericirii umane și nu prin conformitatea față de vreo regulă sau față de vreun „ideal”. Se înțelege, e vorba în primul rînd de negarea acelor „idealuri” impuse de societatea burgheză, dar e aici și o nuanță de individualism anarhic care se va accentua în „*Perfectul wagnerian*”.

În lumina ideilor arătate mai sus, Shaw analizează rînd pe rînd chiar dacă uneori nu tocmai just, piesele lui Ibsen, stărînd asupra acelor care marchează momente deosebite în evoluția ideilor marului dramaturg.

Ceea ce ni se pare interesant de remarcat e că astfel Shaw supune unei minuțioase analize, de fapt, o seamă de prejudecăți pe care le va denunța ulterior în propriile sale piese. Neîndoios în varianta lor englezească. Profetul lui Ibsen nu pare însă de loc preocupat de poezia dramatică de un adînc patos omenesc a pieselor, de forța cu care se înfruntă în lupta pentru ceea ce cred că e fericirea puternicele și sumbrele caractere ibseniene.

În anul 1913, cu prilejul unei reeditări a cărții, Shaw îi adaugă cîteva capitole noi, deosebit de importante pentru considerațiile făcute asupra nouității școlii norvegiene și a tehnicii ei teatrale. Scrise după

ce el însuși devenise un cunoscut dramaturg, aceste capitole constituie o „apărare și ilustrare” a propriului său teatru, mai de grabă decît o încercare de mai precisă definire a personalității artistice a lui Ibsen.

Căutînd să arate în ce constă elementul nou al dramei ibseniene, după ce îl așează pe dramaturgul norvegian în rîndul marilor creatori ca : Shelley, Tolstoi, Cehov, Wagner, Gorki, Strindberg, Shaw conchide că el rezidă în ridiculitatea moralei imorale a adevărului.

...*Salvarea lumii* — scrie el — *depinde de acei oameni care nu privesc răul cu inimă ușoară, și al căror ris distruge pe netrebnic în loc să-l încurajeze... Indemnul englezesc: „Amuză-ne, ia lucrurile ușor, îmbracă lumea în vestimente care să ne pară atrăgătoare” apare pur și simplu ca o lașitate sufletelor tari care îndrăznesc să privească faștele în față. Și în măsura în care oamenii dau de o parte ușurința și idolatria, ei pot prețui tovărășia lui Bunyan și a lui Shelley, a lui Ibsen și a lui Strindberg, a marilor realiști ruși și nu mai pot tolera acel fel de ris pe care triburile africane nu și-l pot stăpîni cînd văd un om biciuit sau un animal prins în capcană sau rănit”.*

Accentuarea elementului satiric în critica făcută nedreptelor așezări ale societății e definitorie însă mai puțin pentru teatrul ibsenian — dramatic prin excelență — cît pentru cel shawian.

Personajele teatrului shawian caracterizate uneori nu prea exact ca simple întru chipări ale unor principii abstracte, dezbăt de multe ori cu pasiune autentică problema soartei și posibilității fericirii în cadrul societății burgheze. Avînd un ascuțit simț al injustiției, falsității și absurdului rînduieilor capitaliste, Shaw și-a prezentat ades personajele în situații în care descoperirea realei structuri a societății, cînd baza aparent trunică a fericirii lor se spulberă, nu e mai puțin gravă deși are un aspect satiric. Alteori el le prezintă în situații neobișnuite care scot mai bine la iveală acele trăsături care degradează ființa umană într-o așezare socială nedreaptă. Reliefarea acestor trăsături făcută

în chip satiric demască cu vigoare ipocrizia gândirii și a sentimentelor, snobismul ridicol, goliciunea și vidul vieții duse de „lumea bună“, de așa numitul „high-life“. Shaw nu lasă personajelor care aparțin acestui mediu puțința de a se ascunde îndărătul vorbelor mari despre idealuri și virtuți, despre moravuri și drepturi morale. Demascarea aceasta este făcută în teatrui shawian cu o măiestrie satirică neegalată în ceea ce privește puterea ei de generalizare („*Omul destinului*“, „*Major Barbara*“ etc.). Satira lui Shaw evidențiază din plin această contradicție între ceea ce ar dori burghezia să afirme sau să audă afirmându-se despre sine și despre rinduielile sale și ceea ce relevă scriitorul, prin intermediul gândirii personajelor sau situațiilor create, ca fiind esențial și caracteristic pentru ea.

Un alt capitol adăugat cărții și intitulat „Noutatea tehnică a pieselor lui Ibsen“ este și el, mai de grabă o expunere a modului în care Shaw a folosit în teatrul său o seamă de elemente ale dramaturgiei ibseniene. Astfel el apără cu multă elocvență dreptul pieselor de a fi construite pe „discuții“, împotriva criticii care susține că „discuțiile“ nu sînt dramatice și că arta nu trebuie să „învețe“. Argumentul esențial este acela că „o piesă interesantă“ nu poate fi prin natura lucrurilor altceva decît o piesă în care „sînt ridicate și discutate în chip sugestiv probleme de comportare și de caracter importante în chip personal pentru spectatori“. Pledînd deci pentru ilustrarea în teatru a acelor conflicte care au legătură cu viața reală și nu pentru prezentarea unor situații și conflicte „fabricate“, Shaw dovedește o atitudine realistă în ceea ce privește tematica noii dramaturgii. Mai mult încă, el precizează că „*astăzi ceea ce e natural e în chip principal ceea ce se întîmplă în fiecare zi și ceea ce conștituie punctul său culminant trebuie să fie, dacă nu ceea ce se întîmplă în fiecare zi cel puțin ceea ce se întîmplă în viața fiecărui om, dacă aceasta urmează să aibă vreo importanță pentru spectator*“.

Prin ceea ce se întîmplă în viața de fiecare zi a fiecărui om, se înțelege, evident nu banalul, cotidianul, ci realitatea, actualitatea. Prin aproape totalitatea pieselor

sale, Shaw a răspuns, de altfel, problemelor ridicate de actualitate, fără a cădea în cenușul banalității.

Pledoarie pentru tezele predicate de teatrul ibsenian, dar mai mult pledoarie pentru ideile proprii pe care autorul le regăsește sau dorește să le regăsească în lucrările dramaturgului de la Bergen, „*Chintesența ibsenismului*“ e o mărturie limpede a ascuțitului spirit critic, analitic al lui Shaw. Considerațiile lui reușesc să evidențieze pe deplin, chiar dacă nu relevă și deficiențele ideologice ibseniene, forța cu care piesele dramaturgului norvegian exprimă o justificată și adîncă ură împotriva lașității burgheze, demască cu putere, oricît de diversă și înșelătoare ar fi înfățișarea ei. Chiar dacă nu întotdeauna Shaw este sensibil la lumina vie aruncată de Ibsen asupra psihologiei acestei lașități, cercetată fără cruțare în mișcările ei cele mai ascunse, el reușește ades să vadă și să disocieze jocul complex al manifestărilor ei. Și aceasta pentru că pe Shaw îl interesează în primul rînd cercetarea „*caracterului omenesc așa cum există el în lumea normală*“, și așa cum se relevă el în lumea socială. De aici și orientarea sa realistă în problema raportului dintre artă și realitate, orientare care o va proclama — cu unele explicabile rătăcirii — aproape în întreaga sa activitate, deși prin piesele sale nu o va ilustra întotdeauna.

Cu o rară vervă și vehemență polemică a apărut Shaw această orientare împotriva unuia dintre cei mai neînfricați și mai furibunzi purtători de cuvînt ai filistinismului european, Max Nordau.

Acesta după repudierea unor convenții sociale, puține la număr și în importanță, devenise un înverșunat teoretician al conformismului burghez, al pozițiilor celei mai respingătoare falsificări a realității, ale celei mai satisfăcute stagnări spirituale. Cu o insolentă aroganță se apucase el de aceea să taxeze drept degenerescență orice manifestare a realității în artă, orice tîndea să aducă în artă imaginea adevăratei vieți, a adevăratelor pasiuni și gînduri omenești.

Shaw a cărui neîmpăcată dușmănie față de ceea ce împiedica libera manifestare a

vieții în toate domeniile era bine cunoscută, îi răspunde lui Max Nordau printr-un pamflet critic de o rară vigoare și profunzime spirituală „Sănătatea artei” („The Sanity of Art”). Tipărită pentru prima oară în revista americană „Liberty” în anul 1895, pamfletul fu reeditat sub formă de volum abia în 1908.

Argumentarea clară a lui Shaw, însuflețită de o subtilă și ironică inteligență, constituie un zdrobitor rechizitoriu al pseudoromantismului, al îndepărtării de realitate, al convenționalismului burghez predicat de Max Nordau. „Sănătatea artei” subliniază cit de puțin solide, cit de șubrede sînt pozițiile adversarilor realismului în artă.

„Cînd teoria lui (a lui Marx Nordau, n.n.) intră în contradicție evidentă cu faptele, el trage concluzia: cu atît mai rău pentru fapte, trebuie schimbate, în loc să conchidă: cu atît mai rău pentru teoria mea! În numele sănătosului bun simț, ce valoare are oare o teorie care identifică pe Ibsen, Wagner, Tolstoi, Ruskin și Victor Hugo cu drojdia închisorilor și caselor noastre de nebuni?”

Nu trebuie însă să uităm că apărarea pozițiilor realismului în artă se împletește la Shaw cu o considerare idealistă a ceea ce constituie însăși esența realității. Într-unul din capitolele „Sănătății artei”, intitulat „Anarhismul protestant”, el spune că putem „privi viața drept în față și să vedem în ea nu îndeplinirea unei legi morale sau a deducțiilor rațiunii, ci satisfacerea unei pasiuni din noi despre care ne putem da seama într-un fel rațional” (s. n.). Este vorba iarăși de acea „voință de a trăi” devenită mai tirziu „forța vieții”. Societatea, sau realitatea socială, susține Shaw, se poate schimba ea însăși, dacă oamenii o vor lăsa să-și urmeze cursul ei și nu-și vor impune rațiunile lor mărunte, marii ei voințe. Natura idealistă a acestei teze este evidentă. Predicînd o supunere oarbă în fața caracterului obiectiv al procesului de înaintare a societății umane, Shaw ignoră rolul important al participării conștiente a maselor la făurirea istoriei.

Teze idealiste de același gen, alături de considerații care dovedesc o atitudine rea-

listă în artă se găsesc și în cel de al doilea amplu eseu critic al lui Shaw: „Perfectul wagnerian” (The Perfect Wagnerite, 1898) scris pentru a ușura înțelegerea capodoperei wagneriene, tetralogia Nibelungilor. Shaw vede în descrierea sălașului Nibelungilor de sub domnia lui Alberic: „...o viziune poetică a haoticului capitalism industrial așa cum a fost făcut cunoscut în Germania de către lucrarea lui Engels: „Condiția clasei muncitoare în Anglia”.

Tetralogia este considerată drept o alegorie a societății capitaliste și geneza ei este explicată prin faptul că Wagner a luat parte la activitatea revoluționară a cercurilor muncitorești din Dresda, participînd chiar la rebeliunea armată care a izbucnit în acest oraș în anul 1849.

„Dacă Wagner ar fi fost, arată Shaw, doar epicureul muzical sau imbecilul politic pe care termenul „artist” pare să-l sugereze atîtor de mulți critici și amatori de artă — adică o creatură cu o lenevie intelectuală asemănătoare cu a lor — el nu ar fi luat parte la luptele politice din vremea sa... alăturîndu-se, cînd a venit zguduirea, celor drepți și săraci împotriva celor bogați și nedrepti...”

Inspirat de convingerile sale revoluționare, nu străine de anarhismul bakuninist susține Shaw, Wagner crează așa dar tetralogia care ar fi o alegorie a trecerii societății umane de la feudalism la capitalism.

Încercările lui Shaw de a interpreta concepția care stă la baza dramei muzicale wagneriene în lumina împrejurărilor istorice nu sînt lipsite de interes, dar ele dovedesc din nou doar o „primă considerare a adevărului materialismului istoric”. Analiza tetralogiei wagneriene și încercările de explicare a simbolurilor ei mărturisesc însă posibilitatea evidențierii elementelor realiste ale noii drame muzicale făurite de Wagner. Și mai cu seamă în aceasta constă și meritul eseului. Fundamentarea lor estetică îl duce însă pe Shaw la vechile sale teorii idealiste. Neînțelegerea unor teze marxiste, aplicarea lor inconsecventă sau mecanică îl face uneori să susțină opinii cu caracter anarhist sau antimarxist. Sînt prețioase totuși elementele de critică realistă

de la care Shaw pornește adeseori. Se vădește astfel în această lucrare încercarea de a se pleda pentru un teatru de idei, care să nu fie abstract, schematic sau didacticist. Reluând unele idei din „Chintesența ibsenismului“ Shaw spune:

„Dacă sînteți acum satisfăcuți cu ideea că „Aurul Rinului“ este o alegorie, nu uitați că o alegorie nu este niciodată cu totul logică, în afară de cazul în care este scrisă de cineva lipsit de puterea de a dramatiza, ceea ce o va face de necitit. *Există un singur mod de a dramatiza o idee și acesta este a aduce pe scenă o ființă umană stăpînită de această idee, dar nu mai puțin o ființă umană dotată cu toate pornirile omenești care ne-o fac apropiată și deci interesantă nouă*“ (s.n.).

Nu mai puțin interesantă este lămurirea relațiilor dintre conținut și formă în drama muzicală și literară. Shaw arată cu edificatoare exemple din mari creatori ai ambelor arte, că numai caracterul temelor trebuie să influențeze asupra alegerii mijloacelor, versul nefiind obligator în dramă, precum nu sînt obligatorii formele fixe în drama muzicală.

Din cercetarea celor mai importante lucrări de critică ale lui Bernard Shaw reiese limpede dragostea sa pasionată pentru adevărata frumusețe a artei. Articolele, ca și eseurile sale au de aceea un puternic caracter polemic; ele constituie doar momente ale unei neîncetate răfuiri cu filistinii culbăriți în artă, cu lipsa de idei și de adevăr a artei contraiăcute. Dar pasiunea cu care a căutat să identifice în operele de artă, mai presus de orice și mai întii conținutul lor de idei, nu l-a ferit însă și de greșeli. Adversar hotărît al artei pentru artă — în prefața piesei sale „*Om și supraom*“ (Man and Superman) el declară categoric: „...*de dragul artei pentru artă doar nu m-aș strădui să scriu nici o singură propoziție*“ — Shaw nu a reușit întotdeauna să aprecieze specificitatea modului de expresie al artei, să prețuiască la justa ei valoare acea formă care, după cum spunea dramaturgul german Hebbel, este „cel mai înalt conținut“. Numai așa se explică de ce a putut el considera pe mediocrul autor dramatic fran-

cez E. Brieux, propagator în piesele sale al unor generoase idei sociale, drept unul din cei mai mari dramaturgi ai vremii, sau să-l pună alături de Rembrandt pe pictorul englez Madox Brown, autor modest și meritoriu al unor tablouri cu tematică socială!

★

Shaw a desfășurat o largă activitate de critic de artă. Prefetele, renumitele prefețe ale pieselor sale, conțin numeroase aprecieri asupra literaturii, teatrului, muzicii, picturii, uneori atît de amplu dezvoltate și argumentate, încît constituie adevărate eseuri asupra diferitelor probleme ale artelor respective sau ale artei în general. În acest fel el și-a continuat o activitate care profesional vorbind încețase încă din 1898.

Cu toate acestea nu putem vorbi despre existența unui sistem critic unitar, izvorit dintr-o concepție estetică riguros precizată, precum nu se poate vorbi nici de vreun sistem filozofic expus în mod consecvent în creația lui Shaw. Ceea ce rezultă însă din opiniile critice formulate cu privire la raportul dintre artă și realitate („Chintesența ibsenismului“, etc.) dintre artă și moralitate (v. de pildă prefața la piesa „*Overruled*“ și altele); cu privire la modul de exprimare al conținutului de idei al opere de artă (v. „*Perfecțiunea Wagneriană*“); la necesitatea ca în opera de artă să se exprime filozofia timpului în care a fost creată (v. Prefața la „*Three Plays for Puritans*“, etc.) e faptul că Shaw a militat în genere în domeniul criticii pentru o artă inspirată din realitate, pentru o artă tendințoasă, pentru dezbateră cu mijloacele artei a problemelor celor mai importante ale contemporaneității. În repetate rînduri el a declarat că folosește metodele realiștilor ruși: Tolstoi sau Cehov*) și întotdeauna s-a declarat un dușman neîmpăcat al falsificării realității fie de către pseudo romanticii

*) În 1914 în „Literaturnaia Gazeta“ din 15 iulie, Shaw a scris: „În pleiada de mari dramaturgi europeni contemporani cu Ibsen — Cehov strălucește ca o stea de mărimea întii, chiar alături de Tolstoi și Turgheniev. În perioada maturității mele de creație eu am fost chiar fermecat de soluțiile dramatice ale lui Cehov cu

de la sfârșitul veacului al XIX-lea, fie de către filistinii de atunci și de mai târziu. El s-a ridicat împotriva teatrului decadent care proslăvea erotismul și imoralitatea, împotriva procedeelelor naturaliste de înfățișare nesemnificativă a faptelor, cerind un teatru în care să se reflecte viața în ceea ce are ea semnificativ, în care să se exprime ideile epocii.

Piesele lui Shaw au arătat adesea strînsa legătură dintre principiile estetice profesate de dramaturg și arta sa. Ele au reușit uneori, cu mijloacele artei, să exprime cu deajuns de multă limpezime ideile estetice ale autorului. Și în ciuda conuziilor care se puteau întîlni în expunerea acestor idealuri, piesele au pus nu rareori în valoare multe din trăsăturile realiste ale talentului marelui dramaturg.

Cu puțină vreme înaintea morții sale, luînd parte la o discuție care se desfășura în jurul problemelor teatrului englez contemporan, Shaw a scris în revista „*New Statesman and Nation*” din 6 mai 1950, un articol în care a combătut tezele susținute de dramaturgul englez Terence Rattigan, apărător al „artei pentru artă” spunînd:

„In piesele mele sînt cuprinse întotdeauna anumite idei. Lui Rattigan nu-i plac, deoarece ele se aseamănă puțin cu piesele sale și fără îndoială că-i par plicticoase. El se grăbește să declare că toate piesele care conțin idei sînt proaste și că nu sînt piese ci doar manifestări programatice și articole de fond! Toate acestea sînt povești vechi! Adeseori s-au auzit plîngerii împotriva pieselor mele pentru că nu ar fi altceva decît convorbiri, tot așa cum tablourile lui Rafael ar fi doar culori, statuile lui Michelangelo doar marmoră, simfoniile lui Beethoven doar sunete. Rattigan formulează însă o opinie și mai absurdă declarînd că deși orice piesă trebuie să consistă din conversație, în aceste discuții nu trebuie să fie exprimate însă

privire la ilustrarea temei nimicniciei pe plan cultural a acelor care nu se ocupă cu o muncă creatoare. Sub influența lui Cehov am scris o piesă cu aceeași temă și am denumit-o „*Casa inimilor sfărîmate*” — o fantezie de stil rusesc pe teme englezești”. (Citat de P. S. Balașov în prefața la „Bernard Shaw”, Opere alese, Moscova, 1953).

nici un fel de idei. El va înțelege totuși, la fel de bine ca și mine, dacă va reflecta măcar un minut și dacă în genere obișnuiește să gîndească, că fără idei... nu pot exista piese. Calitatea pieselor este calitatea ideilor pe care le conțin!”

Cu cît mai surprinzătoare ne apare atunci atitudinea lui Shaw față de capodoperele teatrului englez și ale teatrului universal, piesele lui Shakespeare, care au exprimat cu o incomparabilă forță artistică ideile de renaștere ale veacului al XVI-lea în Anglia. În fervoarea afirmării crezului său ibsenian, Shaw mergea chiar pînă la a-l considera pe dramaturgul norvegian superior „bătrînului Will”! Deși în genere unii critici au exagerat importanța afirmațiilor de acest gen (în numeroase rînduri Shaw și-a arătat admirația și respectul față de opera shakespeareiană exprimîndu-și totodată indignarea împotriva acelor care reprezentînd-o o falsificau fără rușine) adevărul este că dramaturgul irlandez nu a reușit să înțeleagă pe deplin filozofia adînc optimistă a creației lui Shakespeare.

Credința în destinul omenirii, în posibilitatea oamenilor de a deveni mai buni, mai perfecți străbate în întreaga operă a „bătrînului Will”. Și cine altcineva decît Shakespeare a înălțat acest ardent și fulgurant imn al măreției umane rostit de nefericitul prinț al Danemarcei: „*Ce minunată lucrare este omul! Cît de nobilă în rațiune! Cît de nesfîrșită în putință! În formă și în mișcare, cît de grăitoare și admirabilă! În acțiune cît de asemănătoare unui înger! În înțelegere asemeni unui zeu! Frumusețe a lumii! Cea mai măiastră dintre viețuitoare!*”

Shaw nu reușește însă să-și dea seama de aceasta și afirmă că opera shakespeareiană este pătrunsă de un pesimism căruia el îi preferă „optimismul” lui Ibsen! Și de aci, aprecierea sa pentru dramaturgia lui Ibsen și relativa neînțelegere a celui care a făurit o operă de artă destinată nu unui veac, ci nemuririi!

Profetul lui Ibsen, prin activitatea sa critică s-a dovedit a fi profetul teatrului pe care-l preconiza și pe care s-a străduit să-l creeze. A celui teatru ale cărui principii el însuși le-a formulat în chipul următor: introducerea discuției și dezvoltarea

rea ei pînă la interpenetrarea acțiunii cu care în cele din urmă se contopește și, ca o consecință a introducerii spectatorilor înșiși ca personaje ale dramei și a întîmplărilor din viața lor ca întîmplări ale dramei, înlăturarea acelor vechi trucuri prin care spectatorii trebuiau să fie făcuți să se intereseze de oameni și împrejurări nereale, și folosirea în locul „idealurilor“ a adevărului, cu o liberă utilizare a tuturor artelor retorice și lirice ale oratorului, predicatorului, pledantului și a rapsodului.

Către acest teatru a năzuit Shaw, acest teatru s-a străduit în întreaga sa viață să-l realizeze. Și în mare măsură el și-a atins „scopul“, cu un talent și o vervă satirică prodigioase, rar întîlnite în dramaturgia universală.

★

Vorbind despre nemurirea pe care ți-o dă recunoașterea posterității, Shaw declara cu ironie că e sigur că numele său va fi trecut în enciclopediile viitorului. Dar astfel: „Shaw Bernard: modelul unui bust de Rodin, altminteri necunoscut“.

N-a trecut prea multă vreme de cînd marele dramaturg a părăsit scena pe care debutase acum o sută de ani în rolul unui nou născut. Nici șase stagiuni, dacă ne e îngăduit să spunem așa.

La o asemenea vîrstă de obicei posteritatea abia învață a alege între legendă și realitate. Și ar părea poate prezumțioasă — dacă se poate fi prezumțios la această vîrstă — o judecată definitivă. Ea este însă posibilă. Din mai multe pricini.

Viața lui Shaw, mai lungă decît gloria multor contemporani ai săi, a îngăduit timpului și oamenilor să verifice opera dramaturgului încă pe cînd acesta trăia. Iar prețuirea pe care puțin o arătau pieselor — plăcute sau neplăcute, pentru puritani sau pentru nepuritani — acum aproape o jumătate de veac, este astăzi a celor mulți.

Căci veacul pe care Shaw l-a trăit aproape în întregime a fost veacul celor mulți, al celor care au învățat a judeca fără greș ce le este într-ajutor și ce le stă împotrivă. Chiar dacă Shaw nu a văzut întotdeauna ce poate sta celor mulți într-ajutor, el a fost conștient mai totdeauna de ceea ce le stă împotrivă.

Intr-una din lucrările sale de critică dramatică — în care sub titlul aparent impersonal: „Chintesența ibsenismului“ a dezvăluit în fapt ce este esențial în shawianism — dramaturgul afirma categoric: „*Mai la urma urmii, soarta lumii depinde de acei care nu vor privi răul cu inimă ușoară și al căror rîs va distruge pe ne-bun în loc să-l încurajeze*“. Consecvent acestui principiu, Shaw a satirizat cu o vigoare rareori întîlnită în literatura universală, societatea capitalistă și relele care o însoțesc. Mai puțin consecvent, el nu a dus însă pînă la capăt critica sa vehementă și pasionată, nu a recunoscut necesitatea înlăturării clasei care apune de către acei care reprezintă viitorul — clasa muncitoare. De aici confuziile și jumătățile de măsură, soluțiile greșite sau ineficace pe care le preconiza.

Glasul său batjocoritor a răsunit însă ca o neîndurătoare condamnare a inumanității unei orînduiri nedrepte, glasul său s-a făcut auzit în numele unei adînci simpatii și înțelegeri a oamenilor și a dreptului lor la fericire și adevăr. De aceea încercarea unor critici și comentatori de a prezenta geniala satiră socială a lui Shaw doar un strălucitor joc de paradoxuri și bufonerie care în fapt nu ar urmări sau nu ar dovedi nimic „e condamnată eșecului“.

Nu, Shaw nu a fost bufonul curții, căruia i se îngăduia orice! Shaw a fost așa cum a declarat-o el însuși după lectura „Capitalului“ lui Karl Marx, „un om cu o misiune în lume“. Conștiința acestei misiuni străbate în cele mai bune din piesele sale, ea îi asigură acea posteritate care se numește nemurirea.

Azi cînd lupta pentru viitorul umanității este în plină ofensivă, aniversarea a o sută de ani de la nașterea marelui scriitor irlandez, recomandat de Consiliul Mondial al Păcii, este un prilej foarte potrivit de a ne reaminti că nu trebuie să privim răul cu inima ușoară. Aceasta nu înseamnă că de pe fața noastră trebuie să piară zîmbetul, că trebuie să uităm să rîdem. Să rîdem, dar așa cum ne recomandă Shaw, cu acel rîs care distruge pe ne-bun în loc să-l încurajeze.

ION PAS : „LANȚURI“

In reprezentarea Bucureștilor, din jumătatea a doua a veacului trecut, ce-o aveau pînă mai deunăzi chiar intelectuali din cei mai de suprafață, datele realității se învălmășeau cu elemente de legendă și capitala se desena ca un soi de eden cu circiuri și grădini de vară pitorești, cu mititei și cintece de inimă albastră, petreceri ne mai pomenite pe malul Herăstrăului, bătaii de flori la șosea, o existență degajată, veselă, în care diverși Lache și Mache își puteau permite să stea la taclale zile întregi spre amuzamentul gratuit, cică, al domnului Iancu de la „Moștul Român”. Transfigurarea epocii de la „o mie patru sute” găsită în opera lui Eminescu ajunsese a fi transferată asupra unei perioade istorice de-abia săvîrșite, contemporane aproape, și orașul, „hilar și balcan peninsular” devenise, în viziunea multora, un simbol al statorniciei, păcii sociale, tihnei și libertăților cetățenești nelimitate datorite pasămi-te de domnia primului Hohenzollern. Se făceau auzite, în anume publicații, adevărate jeluiri romantice după „Bucureștii de altă dată” și în genere după modul de existență de pe la sfîrșitul secolului precedent. Cum se explică aceasta? Adevărat e că pe atunci liberalismul burghez ajunsese la unele manifestări ce n-aveau să se mai repete. Adevărat că ursuzul junker prusac în tunică galonată nu-și permitea abuzuri despotice de dimensiunile celor practicate curent de omonimul său cu două verticale în coada semnăturii, iar Vizirul, bătrînul Brătianu, cit o fi fost el de vizir, nu cuteza să încalce sacrele principii fluturate de partidul său la alegeri în modul

sfidător, cinic, în care aveau să o facă, peste o jumătate de veac, faimoșii săi nepoți, colaboratorii cit și adversarii lor politici.

Un simulacru de legalitate a existat, încontestabil, pe vremea cînd Millo era împiedicat să joace chiar și în sala rece, neluminată de care dispunea, Caragiale era fluierat din inspirația oficială, iar Eminescu încheia o scrisoare intimă cu vorbele : „...scrie-mi-ar numele pe mormînt“... Cum arătau libertățile garantate de constituția brătienilor, cum se trăia în pitorescul București de odinioară ne dăm seama astăzi tot mai deplin, pe măsură ce luăm cunoștință de noi fapte învăluite pînă nu de mult în păienjeniișul tuturor mistificărilor. În voluminoasa reconstituire istorică Lanțuri apărută recent într-o ediție revăzută, încununată cu premiul Academiei, Ion Pas recom-pune, pe temeiul unei bogate documentări, edificiul societății de odinioară, păstrînd întregul așisaj, toată splendoarea artificioasă a fațadei, luminînd însă, în același timp, dedesubtul decorurilor, șubrezenia fundamentului pe care se sprijină sinistra mas-caradă.

Impletind relatarea succintă a datelor istorice cu evocări sugestive, Ion Pas fixează aspecte foarte diverse nu numai ale vieții din capitală, dar ale realității caracteristice întregii țări, orașelor și satelor.

Scenele bucureștene din Lanțuri sînt de o remarcabilă expresivitate și cititorul are impresia de a contempla aeeva înșăfișarea metropolei în care orientul medieval și occidentul burghez se amestecă într-un chip inedit. Bucureștiul e un oraș al contraste-

lor. Dintr-o uliță strimță, sucită, cu bălți și noroaie în timp ploios, cu praful când e vreme uscată, cu șanțuri pe margine, răspinditoare de miasme fetide, și cu podiști de lemn, cu copii piperniciți, mucoși și buboși, pătrunzi brusc într-o stradă largă, dreaptă, pietruită, evoluind printre clădiri impozante, cu acoperișuri de tablă, ornamente de ipsos pe dinafară, încadrată de curți și grădini încăpătoare. Contrastul te izbește însă chiar în inima orașului, chiar pe Podul Mogoșoaiei, unde, alături de „căsoaie să te răsucești cu trăsura prin ele“, se văd cocioabele „în care intri aproape în patru labe, ca o jivină“. Pe Podul Mogoșoaiei, pavat cu lemn, gonesc trăsurile și cupele; unele se opresc în fața Săririndarului, unde se află o cofetărie cu mesele pe trotuar, și cocoanele, fără a se ridica de pe pernele moi, sint servite de chelneri politicoși cu șerbet sau dulceață aduse pe tăvi de argint.

Aspectul orașului nu este constant pe tot parcursul cărții, care surprinde tocmai schimbările efectuate accelerat, reflectând desigur mai puțin preocuparea stăpînirii pentru modernizarea capitalei cît prosperitatea „țării“ — expresia se tâlmăcește figurat — căpătuirea peste noapte a diferitelor excelențe și a favorizilor acestora. Podul Mogoșoaiei, bunăoară, devine Calea Victoriei și în prăvăliile cu galantare de cristal găsești tot ce vrei. Efectele prosperității bat la ochi pretutindeni. „Sînt tot mai multe localuri de petrecere. Vara, nu e duminică să nu fie la șosea bătaie de flori. Iarna, balurile se țin lanț. Trăsuri și cupeuri tot mai multe și mai luxoase.“

Statornică rămîne plăcerea bucureștenilor de a petrece. Nu e, pentru Lache, coana Veta, madame Piscupesco, cît și pentru lumea protipendadei, o voluptate mai deplină decît aceea de a pierde timpul cu nimicuri, în distracții ușoare, taifasuri, zăiafeturi, punînd la cale intrigi, cancanuri. Pe anume străzi „se înădăsc una lingă alta, grădinile cu boschete și cu grătare“. Localurile de la Șosea sint înfesate. La Rașca sau la Union nu găsești o masă decît dacă ești abonat cu luna. Pretutindeni se aude, seara, freamătul viorilor, cîntecul din gură al țișanilor, amestecat cu clinchet de pahare ciocnite, rîsete, chiofte. Intr-o grădină,

lumea aplaudă o comedie de Pascaly. Într-un restaurant sint bombardafi cu flori cîntăreții I. D. Ionescu și franțuzoica Fanelly. La Walhala se dau regulat serate muzicale.

La cafeneaua Fialkovski se adună mai cu seamă artiști, scriitori, jurnaliști. Il întîlnim aici (cînd nu se află la gazetă sau la închisoarea Văcărești, devenită al doilea domiciliu) pe N. T. Orășanu, directorul lui „Nikipercea“, el însuși cu înfățișarea și apucăturile unui Mefisto ghiduș, scandalizînd prin felul său deschis, adesea brutal de a spune lucrurilor pe nume, pe domnișorii spilcuși, pe toți ghițuștii; pe Cezar Boliac, încrăunțit dar mereu bătaios, fără astimpăr; pe Matei Millo, figură venerabilă și venerată a scenei romînești, pe tînărul Alexandru Macedonsky, autor de versuri antidinastice, recitator pe dinafară a unor stihuri de Aricescu ce înfierează partidele de guvernămint:

Roșii zic că Albii legea și-au călcat
Albii zic că Roșii ling unde-au scuipat.
Dar poporul zice: toți sînteți ciocoi;
Unii vechi și alții cioclovine noi.

Il găsim, îndeosebi, în prag la Fialkovski — și nu numai aici — pe hitrul, tulburătorul, neasemuitul Moise Ovreiu, supranumitul Cilibi Moise, cu taraba sa de mărunțișuri, atrîrnate de gît, gata în orice moment nu numai să plaseze o „zicere“ potrivită împrejurării, precum următoarea: „Știi cînd am pășit eu o rușine adevărată? Cînd au venit hoții să mă fure acasă și n-au găsit nimic“, — dar și să sară în ajutorul vreunui necăjit de soiul țăranului amenințat să i se ia vaca din pricina neplății impozitului.

Marile petreceri au însă loc în „lumea bună“ a protipendadei și Ion Pas descrie minuțios, interesant, recepțiile din saloanele celor două înalte doamne rivale, Irina Șuțu și Elena Oteteleșeanu, reprezentînd două atitudini diferite în societatea timpului. Irina Șuțu e soția prințului Grigore, unul din latifundiarilor cei mai bogași din țară, a cărui locuință e un somptuos palat seniorial. La intrarea palatului se află așezați, între stilpi albi, doi lei de piatră; cărarea ce duce spre clădirea înălțată superb

în mijlocul imensei curți e pardosită cu lespezi și străjuită de copăcei cultivați în butoaie. Dinafara palatului se întinde o grădină împrejmuită cu mici zăbrele de lemn vopsit, în verde, iar în fundul curții, grajduri, magazii, cotețe, odăi „vărute în alb ca niște chilli de mănăstire”. Într-o altă grădină, avînd în mijloc un bazin cu pești aurii, cresc flori exotice; într-o a treia, păuni falnici își desfășoară în soare cozile învoalte. Poarta palatului e veghiată de un veritabil cerber în haine arnăuțești și cu mustăți răsucite, în mîini cu o spangă pe care o înfige la nevoie între ochii îndezirabililor, strigînd: „Înapoi, mocoșane!” Cînd iese echipajul prințului Șușu în oraș, pe capra cupelei, lîngă vizitiu, se poate vedea un arnăut țeapăn, iar în partea dinapoi, pe un scaun înalt, își rînjeste dinții albi un harap ce nu e, de multe ori decît un biet servitor desfigurat astfel prin ungerea cu funingine înclieată. Se înțelege că saloanele princiare nu vor putea fi frecventate decît de ipochimeni de soi, posesori ai unor hrisoave de demult certificînd vechimea spiței lor boierești. Unor asemenea prea fericiți le sînt trimise prin argați „poștiri” scrise cu slove de tipar pe carton lucios purtînd în colțul de sus blazonul familiei. Pătrunzînd în palat, invitatul se simte încins de un fior rece, avînd sentimentul de a păși ceremonios într-un cavou. În primul salon, oaspeții sînt luați în primire de prinț care, „mic de statură, gheboșat, cu picioarele crăcănate, subțiri ca fusele” îi scrutează într-un fel parcă bănuitor, întinzîndu-le o mînă lipicioasă, iar cînd are în față o femeie frumoasă își răsucesce mustățile lungi, cînite. În al doilea salon, mîria sa Irina, îmbrăcată în-că-tîfea roșie, șade majestuos într-un jîlț, de unde întinde tuturor, bărbați și femei, spre sărutare, o mînă rece, uscată, strîmbîndu-se cînd i se pare că o cucoană prea s-a încrăcat de giuvaericele și sulimanuri și s-a stropit cu „apă franțuzească”.

Dincolo, la Elena-Oteteleșeanu, au acces, alături de „obrazuri respectate” — Ghiculești, Filipești, Văcărești și Crețulești — un Brătianu, Kogălniceanu, înainte vreme Cuza, iar pe lîngă ei, „oameni de a doua și a treia mînă, care nu-și vedeau lungul nasului”, oameni ce „nu aveau trăsura lor”,

ba chiar jurnaliști și actori. În contrast cu sobrietatea de catacombă din încăperile Șușuleștilor, saloanele Oteteleșenilor sînt pline de animație, în ele se înnoadă relații amoroase și intrigi politice, punîndu-se la cale, de pildă, asasinarea lui A. I. Cuza, neexecutată pînă la urmă. Palatul Șușuleștilor evocă un castel al misterelor, populat de bufnițe și strigoi: tot ce e mai înapoiat, mai reacționar, de aici pornește, aici își are suportul. Insuși bătrînul prinț e mai de grabă un duh sinistru decît ființă vie: ipohondru, spălîndu-se pe mîini cu spirt după primirea oaspeților, el se întrefine aproape numai cu bătrîni ce vorbesc grecește, limba franceză fiindu-i pușin familiară iar romîna și mai pușin; în Senat votează anapoda, uifînd care din taberele politice se bucură de protecția consoartei sale, mai scăpînd pe deasupra bile din mînă, spre hazul sălii și stupefacția lui Lascăr Catargiu care exclamă indignat: „Coane Grigore, ne-ai feștelit iacaua!” Șușuleștii se împotrivesc la orice înoini, inclusiv construirea drumului de fier. În schimb Oteteleșeanu se menține „în pas cu vremea”, oblăduind o ușoară aventură erotică a lui Cuza, primind mai apoi cu seninătate ideea asasinării lui sau a răpirii, făcînd în sfîrșit temenele Hohenzollernilor, primind pe inginerii lui Strussberg cărora cată a le fi pe plac, înlocuind curcanii cu cremwurstii, vinul cu berea, și punînd să se cînte „O, du liber Augustin”.

Prețioase ca document de epocă, antrenante la lectură, paginile ce evocă petrecerile de la restaurantul francez Hugues, recepțiile patriarhale din casele boierești, cu sarmale, friptură, murături, cotnar și lăutari, balurile strălucite în care militari răsfățai ai muzelor (dacă nu ai celor din Helikon, în orice caz ai inspiratoarelor, mai palpabile, de pe malul Dimboviței), colonelul Theodor Șerbănescu și căpitanul Carol Scrob, smulg oștaturi emoționante din pieptul grațioaselor adorate prin versuri de soiul acesta:

Luna doarme, luna doarme
grațioasă,
Peste dealuri, peste dealuri
și cîmpii...

realizează o imagine plastică a huzurului în care trăiau odinioară clasele exploata-

toare. De un interes special sînt episoadele înfățișînd premierele de la circul Sidoli, premiere onorate de prezența domnilor și doamnelor din cea mai înaltă societate, a liderilor politici și a membrilor guvernului. În pauzele dintre reprezentații se dezbate cu febrilitate chestiuni politice, se țes și se destramă ministere, se înfăptuiesc legături, alianțe și se produc dezbinări fatale. În liota de cucoane învăluite în văpaia briliantelor, domni grași cu monocluri, gazetari posedăți parcă de ducă-se pe pustii, strălucește un maimufoi împănănat, maestru impecabil al manierelor alese, un anume Mișu Văcărescu-Claymor, cronicarul monden al ziarului L'indépendance roumaine, pecetluit definitiv într-o schiță a lui Caragiale. Numitul se îndeletnicește cu descrierea unor figuri de femei „blonde brune, șatene; maiestuoase, melancolice, pătimășe, purtînd decolteuri, coafuri și pietre scumpe“, chipuri de „bărbați grași sau irezistibili, îmbrăcați în fracuri, redingote sau uniforme fără cusur“, și e de mare efect comic scena în care personajul e surprins notîndu-și prescurtat impresiile menite să formeze cronică proximală număr al ziarului: „d-șoarele B. și C. — 2 zîne; d-na și d. senat. Arț. d-na-demnitate, d. frac impecabil; d-gen. L... brav în unif. sa, distins monoculul său; 3 cucerit doamne V.J. — Zed. blonde, ochi albaștri și vapor foase; d-șoara N. brună pasion (ată); G.D.T., 3 juni irezistibili amici inseparab.“. Femeile îl răsplătesc pentru atenția acordată cu mici cadouri (o cravată de mătasă, o țigaretă de chihlimbar), iar unele din ele se arată dispuse a-i acorda și favoruri de altă natură, fără a-și realiza vreodată intențiile, deoarece filizonul — din motive discrete — preferă raporturi platonice cu sexul opus: „soyons des amis“... Citeodată, puritanul, bine crescutul clapon mai înghite cîte o pâruală de la vreo față simandicoasă, pe motiv că numele unei doamne a fost omis din cronică, fapt consemnat și în schițele lui Caragiale.

O bogată oglindire își găsește în „Lanțuri“ viața politică, titlul însuși semnificînd înlănțuirea țării de către clasele posedante reprezentate de cele două partide de guvernămînt, liberalii și conservatorii și avînd un stilp de nădejde în monarhie. Nume-

roase din faptele evocate în cartea lui Ion Pas ne sînt cunoscute din documente istorice. Ele sînt expuse în presa timpului, iar într-o carte în mai multe volume, „Bucureștii de altădată“, C. Bacalbașa, fratele scriitorului, dă un rezumat al știrilor și reportajelor politice apărute în presă în decursul cîtorva decenii. Noutatea scrierii lui Ion Pas stă, pe de o parte, în perspectiva științifică datorită situării pe poziția clasei muncitoare, pe de alta, în talentul artistic al evocării. Scriitor cu îndelungată experiență, Ion Pas zugrăvește scene expresive, dînd documentului viață și fulminantele discursuri parlamentare ale lui Cezar Boliac, cumpănitele, gravele, temutele interpelări ale lui Kogălniceanu nu ne oferă doar puțința de a distinge atitudinea lor politică, abstractă, ideologia lor, dar ne sugerează dimensiunile omenești ale acestor luptători. Descrierea luptelor parlamentare, cu tot pitorescul lor grotesc, cu vociferări, răcnete, huiduieli, insulte birjărești, oferă, odată cu documentul științific asupra unor evenimente istorice, chipul jalnic al parlamentarismului român, tabloul sensibil al șandramei slăvite pe timpuri ca regim constituțional. Numeroasele scene din parlament, completate cu scenele de culise pun în lumină toată abjecția politicianismului, demascînd balivernele despre libertățile democratice existente, cică, sub Carol I. Regimul instaurat de cele două partide împreună cu diversele lor fracțiuni e denunțat de Ion Pas ca un regim al jafului și dezmățului nelimitat, al ciondănelilor dintre țîlhari care își dau mina numai decît cînd e vorba de a reprima aspirațiile maselor asuprite. O scenă fixînd încheierea unui armistițiu între Brătianu și Lascăr Catargiu este edificatoare. Cei doi șefi de partide își scot unul altuia ochii cu abuzurile săvîrșite în timpul guvernării. Zice Brătianu: „Coane Lascăre, oamenii dumneatale au intrat în aști cinci ani cit ai fost la guvern pînă în coate în avuția statului“. Celălat răspunde: „Parcă ai dumitale sînt ingeri și slinți!“ Din aceasta și, din alte scene și relatări reies fel de fel de matrapaslicuri, furturi, excocherii și fiecare partid dispune de date suficiente spre a înfunda la ocnă pe toți adversarii politici, dar — vorba lui Catargiu — „Unde ajungem dacă unii pe alții ne trimi-

tem la judecată și ne împingem la pușcărie? Cine va mai governa țara?" *Se hărțuiesc, se amenință, ba chiar se sfișie lupii între ei, dar cind se simt pînăși de un pericol comun se unesc în haite adevărate, năpustindu-se cu ferocitate asupra celor ce ar voi schimbarea rînduielilor. Cîrdășia de interese a celor două fracțiuni e relevată cu putere în capitolele referitoare la răscoala țărănească din 1888, cînd întreg parlamentul se arată decis să acționeze unit pentru măturarea guvernului scos de suveran din cutie, un guvern „junimist” în frunte cu Teodor Rosetti, Niculăiță Minciună cum i se spune în deridere; ședința sortită să doboare guvernul de fantoșe se transformă într-o manifestare de încredere și sprijin nelimitat, de îndată ce Petre Carp lansează deviza „Regele și dorobanțul”, iar Marghiloman anunță hotărîrea guvernului de a îneca în sînge revolta milioanelor de flămînzi.*

În reconstituirea imaginii monstroasei coaliții, un scriitor poate fi lesne antrenat pe panta caricaturizării și cărțile mai multor autori sînt lipsite de veracitate datorită înzestrării figurilor repudiate cu toate însușirile unei bestii fără o motivare suficientă a faptului. Ion Pas evită cu perseverență șarjarea grosolană și Carol I, Ion Brătianu, Catargiu, Carp, Marghiloman, Stătescu, ministrul liberal al justiției, toți potențaii timpului sînt înșăfișați ca oameni normali, cu particularități și ciudățenii certificate de documente, nu exagerate însă pînă la transformarea personajelor în clowni.

Imunditatea lor reiese din toate actele săvîrșite și nu este expresia diformării patologice individuale, ci a poziției de clasă. Scriitorul s-a ferit de asemeni să răscolească viața intimă a personajelor, speculînd anumite detalii „de efect”. Îndeobște persoanele istorice sînt văzute numai în activitatea lor politică și individualitatea le este dezvoltată numai în măsura ce se traduce în manifestări de interes public. Atributele lor particulare sînt de natură să lumineze mai deplin funcția lor socială, felul cum diferitele trăsături de caracter servesc țelurilor politice. Caracterul ursuz, închis, zgîrcenia și lăcomia de bani ale primului rege al Romîniei sînt reliefate în situații adecvate, după cum reminiscențele

educației sale cazone sînt sugerate prin amănunte foarte elocvente, arătîndu-se, bunăoară, că monarhul se culcă la oră fixă și poartă în buzunar ață și ac, spre a-și coase singur nasturii. Brătianu e un veritabil vizir ce primește miniștri în halat și papuci, iar aceștia se fisticesc în fața lui, nefiind în stare decît să îngaime frînturi de frază. Salutînd acum vreo cinci ani, apariția primului volum din Lanțuri, un cronicar găsea că figurile istorice din carte sînt tipice prin faptul că li se surprind aproape numai trăsături caracteristice în genere claselor pe care le reprezintă. Reducția notelor individuale ale lui Catargiu și Brătianu era prezentată ca un mijloc de subliniere a tipicității celor doi șefi de partide intrucît — scria M. Gașița — „trăsătura lor fundamentală, pe baza căreia îi judecăm noi azi și pe baza căreia îi condamnăm cu aceeași putere pe amîndoi — este tocmai trăsătura fundamentală a clasei pe care o reprezentau”. („Ce ascundeau decorurile”, în „Viața romînească Nr. 3/951”). Absurditatea tezei apare astăzi cu evidență, deși nu e de mirare că a putut fi emisă într-un timp cînd în critica literară bintuiau multe confuzii ce au fost sau sînt pe cale a se înlătura prin aprofundarea principiilor estetice marxist-leniniste. Autorul eronatei afirmații făcută cu ani în urmă e, desigur, perfect conștient astăzi că tipizarea nu se reduce la abstragerea unor însușiri generale proprii unei clase și fixarea lor într-o figură ilustrativă. Tip literar este tocmai acel erou ce reprezintă un caracter individual fără precedent, trăind într-un chip specific, singular, frămîntările unei categorii mai largi de oameni. Tipicul nu e posibil fără prezența puternică a individualului, nu numai sub forma unor însușiri ca trufia, zgîrcenia, volubilitatea, etc., ușor de găsit și la alți oameni, dacă le luăm pe fiecare în parte, ci a manifestării inedite, organizării specifice a unor trăsături de caracter. Individualitatea nu este ceva static și nu rezultă mecanic din existența cutărui atribut; importanță este funcția atributului respectiv, modul cum se manifestă el în acțiuni concrete, chipul în care complexul de facultăți personale se subordonează unui țel, unei concepții de viață dacă nu declarată, în orice caz implicată în diverse

acte. Spre a face dintr-un personaj istoric real un tip literar nu e suficient în mod obișnuit, a-i „reda” imaginea cu fidelitate, așa cum o prezintă documentele, fiind necesară, în scopul revelării unor semnificații de valabilitate general umană completarea portretului prin ficțiune, reorganizarea, mai logică, mai consecventă, a datelor oferite de realitate. Creîndu-l pe Bălcescu din drama cu același nume și din romanul Un om între oameni, Camil Petrescu a intuit în personajul concret esențialitatea, fondul omenesc specific revoluționarului democrat și astfel eroul literar nu rămîne doar copia reprezentativă a omului ce a purtat în viață numele său, ci devine o nouă realitate, un chip dăltuit în marmora artei incoruptibile, etern prin propria sa forță lăuntrică, adevărat prin veridicitatea autoafirmării iar nu numai prin autenticitatea documentară.

Cartea lui Ion Pas nu vădește intenția de a construi caractere, tipuri, felul ei fiind acela de a întocmi o amplă frescă a societății unei epoci apuse, restituind oameni, tablouri, idei și tendințe din România intrată în orbita capitalului internațional. Interesul scrierii rezidă în înseși faptele narate, în puterea nouă de a reinvia, a reface cît mai complet lumea care a fost de a o reda fidel, documentat și plastic, și capitolele cele mai impresionante ale cărții sînt fără doar și poate acelea în care apar figuri istorice reale, scene reale din viața de odinioară. Inseamnă aceasta că Lanțuri nu este o creație? Cîtuși de puțin! Este creație, întrucît din detalii împrăștiate alcătuiește sinteze elocvente, din documente aride, face să fișnească flacăra trăirii. Dar, încăodată: trăiesc oamenii cunoscuți din istorie și dacă printr-un miracol am uitat că a existat un Carol I, personajul cu acest nume din Lanțuri nu ne-ar mai cuceri în aceeași măsură atenția. Ne pasionează descrierea cercului Sidoli sau a teatrului în care joacă Matei Millo fiindcă știm că acestea au existat cîndva, aparțin istoriei, marcînd o fază în evoluția civilizației noastre. Discursul lui Kogălniceanu ne interesează deoarece este al unui mare om, figură eminentă a trecutului cultural și politic. Gesturile, conduita lui în Camera ne interesează fiindcă sînt ale sale, ale lui

Mihail Kogălniceanu și dacă acesta ar apărea cu nume schimbat, de nerecunoscut, ne-ar lăsa, fără îndoială, reci.

Iată pricina pentru care considerăm de un interes mai redus acea parte a cărții care vorbește despre țărani. S-a mai făcut observația că Lanțuri cuprinde două cărți — una, în care e pictată lumea exploata-torilor, alta, înfățișînd zbaterea în lanțuri, revoltele poporului. Există, evident, multe puncte de legătură între cele două compartimente ale romanului, dar însăși concepția, planul lor diferă. Țărănimea nu este înfățișată doar ca o masă asupra căreia se exercită exploatarea și teroarea și care luptă pentru dreptul de viață, autorul își propune să contureze numeroase chipuri individuale: Gheorghe Breb, Niță Stanciu, Constantin Știulete, Angheluș, Ion Lungu și mulți alții. Scriitorul împletește un subiect, purtîndu-i pe acești eroi în diverse locuri, încercînd să-i înfățișeze în creștere, să fixeze tipuri. Pe de altă parte, Ion Pas se preocupă aproape exclusiv de poziția acestor oameni în societate, de drama comună întregii țărănime exploatare. Țărănii din „Lanțuri” sînt numai țărani oropsiți, nimic altceva, cu alte cuvinte numai reprezentanți ai esenței unui fenomen social-istoric. Absorbiți fenomenului, ei nu se disting unii decît cel mult prin trăsături accidentale, neesențiale: Ion Lungu e morocănos, Niță Stanciu înfirm, un altul poartă fes fiind, de aceea, poreclit Turca-leful. Cîțiva țărani iau drumul orașului, devenind muncitori: Brebu, Angheluș, Știulete și alții, dizolvîndu-se în generalitatea altui fenomen social-istoric: formarea proletarietului ca o clasă în sine și pentru sine. De o valoare remarcabilă în capitolele privitoare la viața satului e forța cu care se face cunoscută exploatarea țărănimii, samavolnicia căreia e supusă, îndrîjirea masei în ansamblul ei în lupta pentru dreptate. Forța demascatoare a cărții e considerabilă și în această privință.

O subliniere deosebită merită paginile consacrate proletarietului, în care, fără a se realiza vreo imagine individuală pregnantă, găsim date prețioase în legătură cu începuturile mișcării muncitorești în țara noastră, cu toate aspectele înălțătoare și cu dibuirile, confuziile din rîndul socialiștilor de atunci. Asistăm la ședințe ale cercului

de studii din piața Amzei, unde se ciocnesc păreri, se profilează tendințe contradictorii, de la anarhism pînă la marxismul consecvent; îi urmăim pe delegații muncitorilor în birouri ministeriale, admirînd demnitatea lor, fermitatea cu care își susțin punctul de vedere; participăm la o grevă a ceferiștilor, rămînînd uimiți de maturitatea simțului organizatoric al lui Costache Olcescu și al altor conducători ai muncitorimii. Cartea se încheie amintind trădarea „generoșilor” și accentuînd hotărîrea clasei muncitoare de a nu conțeni

lupta pentru drepturile și libertățile cetățenești fundamentale. Faptul că proletariatul devine stegarul celor mai înaintate idei și aspirații ale societății reiese convingător din lectura cărții lui Ion Pas.

Valoroasă reconstituire istorică, întreprinsă cu seriozitate, rigoare științifică și talent literar, Lanțuri reprezintă o contribuție mai mult decît utilă la cunoașterea unei însemnate perioade a istoriei noastre.

D. Micu

TRAIAN COȘOVEI: „URIAȘUL PRELUDIU”

Traian Coșovei, s-a impus încă cu ani în urmă, prin scrierile sale în rîndul celor mai harnici și mai talentați reporteri. Activitatea susținută în această direcție este într-o mare măsură capabilă să explice de ce scriitorul a putut da o carte de valoare „Uriașului preludiu”, carte care formează obiectul recenziei de față.

Cuprins de pasiunea de a cuceri cele mai abrupte și mai inaccesibile înălțimi ale munților patriei, scriitorul, cu prețul unor eforturi uriașe, izbuteste să ajungă într-o splendidă zi de primăvară, pe piscul cel mai înalt al Bucegilor acoperit numai de piatră seacă, „Iustruită de vînturi, de grindini”. De aici are puțința de a scruta cu privirile, pînă în cele mai îndepărtate zări, panorama pe care o formează orașele, satele, cîmpiile, pădurile, din minunata și mult cîntata în balada populară, „Țară a Birsei”. Și tot ce se vede, imensa mișcare a lucrurilor și a ființelor în infinite sensuri, cu semnificațiile lor nevăzute, declanșează în ființa scriitorului și a tovarășilor lui de călătorie, revelația sublimului: „Aici, mai mult decît oriunde, ne-am simțit mari, ne-am simțit puternici și buni; cunoscușem sublimul”.

Dar, devorat de dorința de a descifra componentele orchestrei vaste ce întonează „uriazul preludiu” al mișcării din Țara Birsei, scriitorul cu carnetul de reporter în buzunar, cu multă răbdare, coboară de pe înălțimile învăluite de nori, procedînd la înregistrarea exactă a notelor, a măsurilor și a tonurilor respective, pe portati-

vele cărții sale. Reporterii literari ne-au deprins în general, ca în urma citirii scrierilor lor să putem lua atlasul și să stabilim cu multă precizie itinerariul pe care l-au urmat în căutările lor. În „Uriașul preludiu”, lucrurile se complică. Ne dăm seama că reporterul a străbătut în lung și în lat — în toate sensurile — drumurile din Țara Birsei și că în realitate a văzut și a notat în carnetul său mai multe fapte decît cele relatate în carte. În plus pe acelaș drum și în același loc n-a fost doar o singură dată. De aceea conținutul cărții este rezultatul unei selecții atente a materialului bogat de care autorul a dispus. Această selecție are la bază criteriul semnificației, determinat de intenția de a face loc în filele cărții acelor elemente care prin tipicitatea lor, unele lîngă altele, concretizează fidel, cu multă forță, ideea unui „uriaz preludiu” a luptei omului pentru viața cea nouă.

Capitolele care se succed, prin modul în care sînt distribuite, marchează în spațiu momentele compoziției. Noțiunile în jurul cărora gravitează tot conținutul, determinîndu-i limitele sînt omul, obiectul muncii sale și natura care-l înconjoară. În uzinele „Steagul Roșu”, în uzinele „Tractorul”, în „Orașul Nou”, pe ogoarele gospodăriei colective de la Bod, în minele de la Codlea, etc., autorul înfilnește zeci și sute de oameni care prin necontenita lor mișcare dau impresia unei „furtunoase marea umane”. Omul din cartea lui Traian Coșovei este omul obișnuit al zilelor noastre, cu nimic

înfrumusețat. Dar ceea ce-l caracterizează este faptul că el este acela care face saltul „de la spaima de război, care îi împinse veșnic pe oameni să aleagă locuri de apărare, la siguranța muncii pașnice“. Scriitorul, gândindu-se la cele două moduri de existență a oamenilor din epoca noastră, scrie: „**Depărtarea covârșitoare între aceste două viziuni asupra pământului, între aceste două condiții umane — prima, de a-și căuta pe pământ un locușor să se ascundă — a doua — aceea de a se ridica, de a cunoaște și a trăi, eliberată, demnă, toate frumusețile pământului — abisul între aceste două feluri de a trăi pe pământ, îmi dau înălțimea și strălucirea viitorului lumii**“.

Frumusețea oamenilor din Țara Bîrsei rezidă tocmai în acest fapt, în mărețul sentiment că ei trăiesc începutul acestui viitor al lumii. Și pentru ca bucuria acestui sentiment să apară în toată plinătatea ei, lumina prezentului cu perspectiva sa în viitor este pusă alături cu evocarea dramatică a trecutului de obidă și întuneric. Capitolele închinată, de pildă, evocării durerii oamenilor din Brașovul timpurilor ce s-au scurs sînt pagini de usturător și acid pamflet la adresa celor care au stors vîlaga poporului. Iată cum evocă autorul viața oamenilor în anii în care capitalismul se instaurează în țară: „**Mîinile lor care au crescut mici, au tors lîină ori au împletit ceaprazuri, au migălit obiecte casnice, se dedau, se vînd acum unor obiecte mici și fioroase sau unor mașinării mari, monstruoase; un destin cumplit îi paște și-i împinge să fabrice tot mijloace de omor, tot arme. Scheienii, mocanii, mînați de acțiunea capitalismului, adînc distructivă, ca a unui cancer, țărani scormoniți, porniți pe drumuri din așezările lor sînt aduși aici la muncă. Trăiesc păziți de sentinele cu baioneta la armă, trăiesc în cuștile posace ale fabricilor, împrejmuți cu sîrmă ghimpată, prin care în mod secret circulă curent electric — cine se atînge de grad, acolo rămîne**“. Totul amintește de paginile din scrierile lui Geo Bogza despre viața tăbăcarilor, a minerilor, a petroliștilor, etc. În contrast cu aceste imagini de dureroasă amintire se profilează chipurile oamenilor zilelor noastre — cîntăreții „u-

riașului preludiu“. Pentru maeștrii oțelari ca frații Brezeanu, pentru zootehnicianul Vilmoș, pentru topitorul Popovici Gheorghieș, etc., munca înseamnă sensul vieții. Realizările muncii lor, tractoarele, autocamioanele, sculele de mare precizie, sînt monumentele creației lor, prin care se transmite generațiilor viitoare memoria luptei lor.

Din acest punct de vedere meritul lui Traian Coșovei, constă în arta cu care a știut să surprindă poezia muncii omului care nu arare ori este străbătută de dramatismul unei lupte încordate și istovitoare. În cartea lui Traian Coșovei, obiectele capătă viață, sînt continuarea universului sufletesc al omului. Mai întîi de toate, scriitorul vede în om un creator, și de aceea tot ce produce acesta ține de domeniul artei: burghiile minuscule sînt „gingașe ca niște podoabe de prins în părul fetelor“; un muncitor ține să vorbească despre sculele făcute de el „așa cum face un giuvaergiu cu diamantele, cu penlele și toate podoabele lui“; polizoarele „împrăștie ninsoare de scînteii, de stele“, etc. Deși redată cu rigoare științifică, detaliile proceselor tehnice nu obosesc pe cititor. Aceasta pentru că ele nu sînt pentru autor un lucru în sine, ci obiectul în conținutul căruia geniul uman, cu tot ce are mai creator și mai valoros își pune pecetea frumuseții sale. Profilul moral al oamenilor se completează, individualizîndu-se pînă la valoarea de tip uman prin observarea și redarea celor mai intime frămîntări ale sufletului omenesc. Așa se face că putem vorbi de adevărate schițe literare, presărate în multe din capitolele cărții cu eroii, bine conturați — protagoniștii unor autentice conflicte. Este suficient, în această ordine de idei să amintim istoria vieții și a iubirii înșelate a turnătoarei Iuliana, sau creionarea cu multă veracitate a oamenilor și a dramelor lor din colectiva de la Bod. Complexul de sunete muzicale ale vieții și luptei oamenilor, executorii „uriașului preludiu“, se desfășoară în incinta vastului decor natural al Țării Bîrsei, „ale cărui spații, înălțimi, ape, culori, cu tot ce le compun se alătură și întregesc, făcînd corp comun, oamenilor. Și toate acestea pentru că, — notează reporterul — „îți dai seama că, pentru a-ți picura un dram de măreție,

natura trebuie să puie în mișcare elemente, forțe, dezlănțuiri uriașe. Acel dram de măreție este echivalentul tuturor energiilor consumate în spectacolul naturii și el trebuie să se dizolve în caracterul nostru, să trezească energii, forțe și acțiuni în viața noastră de toate zilele.“

Traian Coșovei dovedește un surprinzător și variat bagaj de posibilități în creionarea peisajului.

Impresionează arta cu care scriitorul surprinde în gradația lor cele mai subtile momente ale „sensibilității“ naturii și capacitatea de a le evoca și reda la diapazonul unui vibrant și autentic lirism. Iată un fragment din descrierea unei dimineți de vară pe întinsul câmpiei: „Treptat, se revărsa de ziuă. Uniașa vibrație a greierilor, ca un tremur mecontenit al ierburilor — încetă; orice adiere tăcu. Totul rămase neclintit, încordat, numai lumina izvoara fără șoapte, de peste tot, schimbînd dintr-o clipă în alta fața dealurilor, fața bostănrărilor. Înainte de a se ivi de sub dealuri, primele raze ale răsăritului erau detectate

și strinse din văzduh de broderiile frunzișului de pepeni, ca de un vast și misterios câmp magnetic“. Descrieri cum este cea a Bisericii Negre sau aceea a peșterii de la Rîșnov se impun cu insistență în memoria și în imaginația cititorului.

Dorința scriitorului de a realiza o atmosferă de grandoare, de sublim, duce însă uneori la efecte negative, la un ton grandilocvent, obținîndu-se un rezultat invers celui scontat. Dozarea efuziunilor, pe măsura proporției lucrurilor și a faptelor descrise, în limitele firescului, este un lucru asupra căruia trebuie să fie îndreptată atenția scriitorului.

Cartea lui Traian Coșovei este un imn plin de dragoste închinat către tot ce „se ridică aici, în mijlocul țării, în mijlocul furtunii, cu o uriașă nu orgă! — o gigantică cetate siderurgică a cîntecului, în care se toarnă din fulgere, din uragane, din bronz și din oțel un uriaș preludiu, purtat deasupra patriei întregi — prevestitor al marilor prefaceri“.

N. Ciobanu

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA POEMULUI „CERBUL ROȘU“ DE VLAICU BÎRNA

Evocînd „amarul unor vremi apuse“, „dureri stătute, asupriri de-un veac“, ce-au strîns în chingile nedreptății generații de moși obidiți, dar și neistovita luptă a acestora împotriva împilării sociale și a umilinței naționale, Vlaicu Bîrna a închegat în poemul „Cerbul Roșu“ un fel de monografie lirico-epică a moșilor. Specificul cadrului geografic, realizat prin notații de amănunte semnificative: — clima e mai rece, de pildă și de aceea:

În mai cireșii aci abia-nfloresc
Ovezele-n august își coc pășul

Toponomastica și antroponomastica — locurile și eroii poartă nume specifice după sistemul onomasticii populare care șterge orice baraj oficial dintre eroi și-i unește într-o deosebită intimitate: Moș Pătru Laii, Surata Ana lui Buracu, Salvina lui Rusan; pe dușmani și pe cei viciați îi blamează prin porecle sarcastice: lui Fran-

cisc Iosef, Impăratul Austriei i se spune „Franț-Pițulă-Cataramă“. Limba și gîndurile oamenilor zugrăviți de poet fixează de asemenea realist nota particulară, culoarea locală și specificul popular și național al poemului. Unele note etnografice selecționate cu grijă de poet, sugerează și ele ideea de monografie și dau totodată mai mult relief peisajului social. Oamenii sînt minieri, plugari, păstori, dogari, holoangări cutreierători prin țară cu instrumente de lucru în spate, băietani desculți ce bat drumurile cu piciorul, vînzînd fluiere prin sate; cei legați mai mult de agricultură coboară vara pe valea Mureșului la secerat iar primăvara fetele nălbesc pînză. În serile lungi de iarnă, femeile torc dintr-un caier aspru:

Fuiorul urii și-al nădejzii
Ales de-ale visării canuri,
Fuior de cîneapă ațoasă
Topită în lacrimi și aleanuri.

Viața lor e tristă și amară, apăsătoare și întunecată. Durerea lor sfișietoare a atârnat. Imaginația și-a zămislit enigmatică poveste a Cerbului Roșu și după îndelungate mocniri în spuză și cenușa visurilor de dreptate a dezlănțuit energiile revoluționare ale moșilor împotriva asupritorilor de veacuri. Procesul acesta psihologic poetul l-a intuit, e adevărat, cu o capacitate de pătrundere variată, ceea ce face ca și realizarea artistică să-și schimbe simțitor nivelul între diverse scene și capitole. Cu toate acestea, privit în ansamblu, poemul reprezintă o imagine artistică unitară, valoroasă cu atât mai mult cu cât în abordarea temei revoluției socialiste din Ungaria, în literatura română Vlaicu Birna e un pionier.

De la fixarea generală a cadrului pornind de la mediul fizic, așezările și preocupările oamenilor — de la aspecte exterioare deci — poetul se apropie cu iscusință de sufletul eroilor săi în care se reflectă ca soarele într-un strop de rouă amarul unor vremuri de restriște și asupriți dar și spiritul de revoltă, simbolizat atât de nimerit în figura legendară a Cerbului Roșu. Pe simbolul Cerbului Roșu se țese, de fapt, tot eposul poemului dispus în două părți; prima „Un sat în munți”, în care Cerbul Roșu — duhul răscoalei, prezent în toate poveștile satelor, pune stăpânire pe spiritele oamenilor necăjiți și a doua „Anul optsprezece și mai târziu” oglindind încheierea primului război mondial și izbucnirea revoluției socialiste din Ungaria. Pentru înfățișarea poveștii Cerbului Roșu, poetul realizează o construcție epică ingenioasă, plasându-și povestitorii în cadrul cel mai nimerit pentru atari îndeletniciri și anume la șezătoare, la moară, la cârciumă, locurile de totdeauna ale poveștilor. În astfel de împrejurări, moșii își mărturisesc cu o emoție sfântă crezul lor în izbânda Cerbului Roșu. Domnii și grofii manifestă în schimb o ură neîmpăcată împotriva lui. Bănuind semnificația revoluționară a simbolului, domnii caută să vîneze cerbii pădurilor ca:

**Spurcata lor viață
Să piară din lume.
Uitarea să-ngroape
Al Cerbului nume!**

dar eforturile lor sînt neputincioase și zadarnice.

Prezentînd diverse aspecte semnificative din viața moșilor, poetul ne transmite convingerea că spiritul revoluționar al poporului nu poate fi înfrînt, nici legat în lanțuri:

**Rîde Cerbul de-a zburdare,
Rîde Cerbu-n fală mare.
Că frică de domni nu are!
Șapte duble de-ar muși,
Din culcuș nu l-ar zgoni;
Șapte duble de-ar tot bate,
Nu-i scot urmele din sate.**

Idea aceasta stăruie ca un adevăr inexorabil pe tot parcursul acțiunii.

Pentru moși, Cerbul Roșu e mai mult chiar decît un simbol revoluționar, e însăși viața lor istorică. De aceea, deși în vorba fiecăruia se simte o aluzie la Cerbul Roșu, discuțiile au parca un aer conspirativ. Cînd, la șezătoare, Moș Pătru Laii spune povestea Cerbului Roșu, ascultat de cei din jur, încremeniți de atenție, glasul mamei eroului liric îl întrerupe din umbră cu întrebarea: „Nu-i oare nimeni să v-auză?”

Pe firul unei bogate țesături epice în versuri sprințare, cu scînteieri de cremene sau potolit, în ritmul mărunț al calului moșesc, dar uneori și-n ritm greoi, împiedicat ca o căruță pe povîrniș, poetul ne poartă de-alungul țării moșilor, zugrăvind-ne o amplă și colorată frescă a vieții acestora. Ne apar rînd pe rînd imagini ale raporturilor încrîncenate dintre grofi și moși, vîlguirea oamenilor de exploatare și secetă, pustiirea satelor în vremea primului război mondial, durerea despărțirii de plaiurile natale, zbuciumul moșilor pe front, așteptarea înfrigurată a sfîrșitului calvarului și în sfîrșit ecoul răsunător al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie:

La ruși s-a isprăvit cu grofii!

**Acuși ne-o fi și nouă rîndul
S-alegem boabele din pleavă..**

frăția romîno-maghiară în lupta comună pentru mai bine, statornicirea pentru scurtă vreme a dreptății, libertatea adusă de găr-

zile roșii, înecarea în sânge a revoluției din Ungaria, reacțiunea imperială. Vlaicu Birna izbutește să sugereze uimitoarea forță revoluționară a poporului care, în ciuda înfrîngerii temporare a revoluției, într-o zi va face totuși dreptate. O nădejde de un optimism robust se desprinde din întreg poemul, din toate faptele uneori dureros de dramatice. Nădejdea aceasta îndreptățită a justificat-o istoria și poetul o consemnă în ultimul capitol al poemului intitulat „Drum prin noapte spre luminosul August“, spre acel august care a făcut să pălească :

**...sub lumina vieții
De-o presimțire neagră sfîșiate
Făpturile întunericului muced,
Omida codrilor,
Jăcmani munților de aur.**

Acum cînd coarnea de foc ale Cerbului au împuns negura anilor de asurări, acum :

**...nădejile acelor zile
Nădejile
Infierate în inimi,
Dogorind ca o vatră,
Purtate în taină prin negura anilor !**

se transformă în realități vii și cîntarea lui Vlaicu Birna este ea însăși un crîmpei din împlinirea acestui vis al libertății, a-tîta vreme neîmplinit.

Avem astfel cu poemul lui Vlaicu Birna, pentru prima dată în poezia noastră, un tablou încheșat al luptelor revoluționare ardeleni în zilele revoluției maghiare din 1918.

*

Conciziunea și unitatea operei literare în genere și în special a poeziei au fost socotite de multă vreme și pe bună dreptate condiții esențiale ale frumosului artistic. Vlaicu Birna a știut adesea, mai ales în prima parte a poemului, să concentreze semnificația unui număr considerabil de fapte istorice în cîteva întîmplări caracteristice, cu o bogată forță de sugestie poetică. Așa sînt de pildă fragmentele „Iar porunci de la împăratul“ și „Clopotele“.

Simțindu-și forțele armate slăbite din lipsă de armament împăratul dă ordin ca țărani să predea statului arămuri, fiare, căldări, verigi, oale, fiindcă :

**Altfel tunul văduvește
Puștii glonțul îi lipsește.**

Se pune aci o problemă adîncă, de o excepțională semnificație: e un mijloc de verificare a atitudinii poporului față de războiul imperialist. Cu o remarcabilă plasticitate poetul zugrăvește ura și lupta maselor populare împotriva împăratului și a războiului :

**Un cui n-au dat
Vorbește lumea-n șopote ;
Dar domni n-au uitat
Că satul avea clopote**

Cu forța oamenii stăpînirii iau clopotele, le pun în care și pornesc cu ele. În altă strofă poetul ne sugerează — printr-un ton năiv de falsă necunoaștere a adevărului, — atitudine caracteristică pentru psihologia țaranului, — consecvența luptei poporului pentru sabotarea războiului printr-un fapt mărunț dar semnificativ :

**Ce-a fost apoi, nu știu
Aflarăm către seară
Că-n rîpă, la pîriu,
S-au prăvălit din cară.**

Există însă în poemul lui Vlaicu Birna și multe platitudini, multe lungimi ; ne întîmpină o supărătoare diluare a faptelor, mai ales în partea a doua, unele capitole care denotă o discernere și o prelucrare slabă a datelor, o încorporare a lor în poem în forme brute sau chiar o alipire artificială a unor fapte eterogene imaginii organice a poemului. Diluările acestea sau încărcarea poemului cu fapte noi, dar lipsite de inedit și de capacitatea de a intensifica dinamismul acțiunii, de a aduce o caracterizare în plus a personajelor, sînt plicticoase și dăunează unității și frumuseții imaginii. Un capitol cu totul inutil în construcția poemului, care împieteează asupra dinamicii dramatice a faptelor de viață este, de pildă, „Solgăbirăul“ :

Prezența nepotrivită a capitolului în partea a doua a poemului unde precipitarea faptelor se cade să aibă un ritm vertiginos este evident o slăbiciune. Dar chiar luat aparte capitolul acesta este slab, construit pe locuri comune și notații banale, fără nerv și fără poezie, cu excepția unei replici cu țile și vioaie — de altfel și de proveniență populară — dată grofului de surata Ana :

— „Bună apă ?“

Surata i-a răspuns :

— „Bună da,

Dacă ai după ce-o bea !“

În colo nici o sclipire și îndeajuns prozaism :

În vară,

Trecuse și domnu' solgăbirău

Pe la noi prin sat,

Într-o caleașcă nouă, cu mersul legănat.

Doi jandarmi îl păzeau în față,
Împodobiți cu pene verzi de cocoș
Și de rață.

Domnul solgăbirău

A oprit lângă pirău

Unde caii întind boturile și se adapă.

Caii fornăiau pe nări,

Își scuturau capetele

Nu vroiau să bea.

Vizitiul trăgea de hățuri

Și dufuia :

— „Ioi, Iesus-Maria

Sacrament !“

De asemenea inutilă și greoaie ni se pare preocuparea exagerată a poetului pentru precizia în sens statistic față de diversele întâmplări reale. Se știe că necesitatea tipizării se face simțită într-o operă realistă și când e vorba de literatura cu tematică istorică sau pur și simplu cu o tematică inspirată din trecut. Poetul nu trebuie să fie robul amănuntelor reale ci să extragă semnificația generală a multiplelor amănunte pe care s-o redea într-o individualitate creată de el. Nu sînt necesare amănunte care au nevoie de explicații în subsol cîtă vreme ele pot fi înlocuite cu o creație a poetului, în spiritul realității. De

ce, de pildă, Vlaicu Birna crează astfel de versuri ?

La Brad fură sparte bolțile

cugăleștilor

Magaziile, pivnițele, etc.

ca să fie nevoit să pună asterix și să explice că cugăleștii era „numele unor negustori cunoscuți“, cîtă vreme versul și ideea putea — credem noi — fi realizat mai bine și mai clar în afara acestui amănunt exact. Am dat acest exemplu tocmai pentru că nu este singurul, pentru că Vlaicu Birna abuzează de acest procedeu, care — credem noi că împieteează simțitor asupra realizării poemului.

Tendința aceasta spre copiere exactă și fidelă a realității fără discernămint și intenție de generalizare se resimte și în limbă unde adeseori poetul face abuz de regionalisme sau chiar mai mult de cuvinte cu o arie de circulație foarte restrînsă pe care le-au numit cîndva „sătisme“ și „că-tunisme“.

Față de abundența statistică a formelor dialectale, uneori ai sentimentul că Vlaicu Birna riscă să rămînă în situația unui poet dialectal pentru Țara Moșilor, ca un ViCTOR Vlad Delamarina pentru Banat. Dar faptul acesta nu s-a întîmplat cu Vlaicu Birna, care în ciuda unor abuzuri, se arată în acest poem un meșter priceput în mînuirea limbii. Folosirea cu pricepere a graiului popular moșesc îi oferă poetului prilejul de a ne înfățișa specificul lor, culoarea locală și atmosfera caracteristică în care trăiesc. E firesc ca oamenii trăitori în munți, în comunități mici și izolate, în forme oarecum primitive de viață, să păstreze din punct de vedere lexical, gramatical și fonetic tipuri arhaice de exprimare. Vechi cuvinte slave rămase în toponomastica limbii romine ca : Zapoze, de pildă, în vremurile vechi nume comun însemnînd ascunzătoare, azi vale sau teren între două dealuri, dau colorit și conturează fizionomia lingvistică a moșilor. Cuvinte și forme, dispărute din limba literară, întîlnite în texte din secolul al XVI-lea ca : vipt (hrană) („La moară pînă cade viptu“) sau să nu vă dareți („Nu, răului să nu vă dareți“), la fel specific limbii noastre vechi, recapătă viață și putere de circulație sub

pana lui Vlaicu Birna. Coexistența de veacuri a românilor transilvăneni cu ungurii își găsește și ea expresia în limbă și poetul nostru știe să folosească acest fapt în caracterizarea situațiilor și personajelor. Chiar cuvinte de origine latină sau slavă, poetul le întrebuițează cu sufixa maghiare pentru a respecta specificul graiului eroilor săi. El zice, de pildă: domnișag și băișag, în loc de oameni și mină — fiindcă așa zic moșii, și e firesc ca poetul într-un poem amplu să respecte aceste particularități lingvistice.

Folosind cu pricepere și originalitate modelul poeziei populare — analizarea acestui fapt merită un studiu aparte — Vlaicu Birna nu neglijează nici zăcămintele de frumuseți și posibilitățile multiple de expresie pe care le oferă limba poporului. Concentrarea maximă a expresiei, pînă la proverb aproape:

De-ar umbla cu aripi de fier
Nu ți-o află pînă pier“,

paratixa împinsă pînă la o oralitate maximă plină de sugestie și poezie:

Ferestre — două, palma-i mare,
Furau fărime doar, din soare.

uzitarea unor etimologii populare, pline de naivitate (de la Königrätz se ajunge la Cine-Creț):

Doar am mușcat și eu țărina
Muiată-n sînge, înroșită,
La Cine-Creț cînd ne cărară.

NOUA EDIȚIE A OPEREI LUI CALISTRAT HOGAȘ

Începută în 1952 cu un volum prefațat de Gala Galaction, prețuirea critică a moștenirii lăsate de Hogaș se întregeste acum prin reeditarea completă a operei sale, deschisă de studiul introductiv al lui Const. Ciopraga.

În circulație mai largă, scrisul lui Hogaș a apărut tîrziu. Scriitorul s-a decis cu greu să-și tipărească opera și în această de-

Potentății zilei, „Consiliul dirigenț“, de pildă, vorbesc într-un grai latinizant, enerwant și de aici poetul a știut să scoată efecte apreciabile.

În privința limbii se pare totuși că problema principală de rezolvat în creația lui Vlaicu Birna este înlăturarea arhiabundenței de regionalisme, care îngreuiază serios înțelegerea și mersul normal al acțiunii, împieteză asupra realizării artistice. În genere, trebuie reamintit că în procesul creației unui amplu poem epic e nevoie de o mai atentă discernare a faptelor, de evitarea dezlînărilor, de o redare mai logică a materialului de viață într-o imagine artistică unitară. Socotim că asemenea neajunsuri se fac simțite și acolo unde poetul nu știe păstra simbolul în lumea simbolurilor, confundîndu-l cu obiectul real de la care l-a împrumutat. Simbolul este o convenție și pentru ca el să aibe efect artistic trebuie să fie respectată cu strictețe convenția. Se știe, de pildă, că inelul este simbolul căsniciei, porumbelul simbolul păcii, dar nu putem vorbind despre pace, simbolizată în porumbel, să cădem în descrierea porumbelului ca o anumită specie de păsări. Vlaicu Birna comite uneori o atare greșeală confundînd simbolul artistic cu noțiunea zoologică a cerbului. Cu totul altfel procedează de pildă Mihai Beniuc în „Chivără roșie“, un poem excepțional, pe care se pare că Vlaicu Birna l-a apreciat ca atare dar de la care a învățat insuficient în privința mînuirii simbolului. Cu toate astea poemul „Cerbul Roșu“ marchează un pas înainte în creația poetică a lui Vlaicu Birna.

I. D. Bălan

liberare unii i-au văzut doar complexe de profesor „de parte literară“ și scrupule nejustificate. Cu simțul lui fin, detector de valori, tot G. Ibrăileanu a fost adevăratul stimulator al scriitorului. De la criticul ieșean avem și prima judecată de valoare asupra operei lui Calistrat Hogaș și un portret de neuitat prin vigoarea lui comprehensivă, deosebit de atîtea cromolito-

grafii care-l înfățișează pe „pitorescul“, pe „bizarul“, pe „turistul“: „Era un vestit excursionist, un bărbat de vreo șazeci de ani, dar superb de sănătate și veselie, trăind în proporții ciclopice, cu o față de satir bătrîn încadrată într-o barbă gălbuie, rară și găurită de doi ochi mici, verzi, pătrunzători, care rideau, parcă neconținut singuri, fără participarea feții, cu o pălărie cât o roată de trăsură, cu o manta imensă și cu ciorapii roșii peste pantalonii bogafi în urme de moroi și de uleiul diverselor conserve“. Și în același portret, Ibrăileanu îngroașă trăsăturile: „Satirul era dezghețat, onctuos, curtezan în stil și manieră „48“ plin de humor, și de spirit mai puțin reușit din cauza unor note de pedanterie“.

Critica și istoria literară estetizantă sau universitară a cochetat multă vreme cu proza lui Hogaș. Nici „ditirambul“ lui E. Lovinescu, compus în „stare muzicală“, nici reacția furibundă a lui Iorga, produsă și de opacitate critică, n-au încurajat, într-un fel sau altul, notorietatea clasicului moldovean. În ciuda unei popularizări didactice, superficială, convențională, opera era ca și acoperită de uitare.

Ca să evidențiem meritele actuale ale istoriei și criticii noastre literare — impulsionate de sarcina demnă de a prelua cu discernere moștenirea literară, — nu ni se pare lipsit de interes să reamintim de primul contact pe care l-a avut cultura burgheză cu opera lui Hogaș, acum peste patru decenii. Fără să aibă încredere în aprecierea oficială (cf. o scrisoare către fiica sa, Sidonia Hogaș), prozatorul a supus comisiei de premiere a Academiei Romine volumul său „Pe drumuri de munte“. Drept răspuns a primit concluzia raportorului uzual I. Caragiani care scria negru pe alb: „Aș fi propus să se acorde autorului întreg premiul Adamachi de 5000 lei. Fiind însă că în cartea sa nu se dă descrierea decît numai a o parte din munții Moldovei, propun a i se acorda din premiu numai o parte pe care o veți găsi cu cale“. (An. Ac. Rom. seria II, tom. 37, d. introducerea la vol. I. Hogaș, ed. Fundațiilor, 1944). Dar — după cum se cunoaște — colegii lui Caragiani n-au „găsit cu cale“ să măsoare Carpații răsăriteni și, în consecință, volu-

mul nu s-a încununat cu gloria academică!

Recenta ediție alcătuită de Const. Ciopraga (C. Hogaș, OPERE, ediție cu glosar, bibliografie și studiu introductiv, ESPLA, 1956, colecția „Clasicii romini“) își atinge scopul de a limpezi poziția operei lui Hogaș, în deosebi încălcită de ultimul ei exeget Vladimir Streinu, discipol Iovineștian, subtil și malițios. Deoarece criticul pomenit se gîndise la o ediție pe „credit personal“, în cele din urmă ne-a dat și un comentariu care trebuia să fie resimțit și nu trebuia să ascundă „opera editată în pilitura de texte a notelor și variantelor“.

Ironic și imperturbabil, comentatorul ediției din 1944, osîndește cu surîsul exegeziei estetice meritele reale ale cercetătorilor anteriori și conchide că, „în felul lui“, Hogaș e „un beletrist“ și „un plăcut amator“ pentru că „profesorul“ creează aspectul particular al „scriitorului“. Diminuată și topită în același surîs ar fi și contribuția redacției „Viața romînească“ la formația scriitorului. Aceasta, în cap cu Ibrăileanu, n-a observat complexitatea colaboratorului ei: „Ceea ce însemnează că Hogaș era nu numai cum îl puteau vedea contemporanii sau numai cum îl vedem noi azi (s.n.) ci mai complex, de acea complexitate, care îl obligă să apară ca primitiv între intelectualii-orășeni ai Iașilor și ca orășean-intelectual între primitivii munților Neamțului“.

Importanța de bază a studiului lui Const. Ciopraga constă în încercarea de încadrare organică a contribuției lui Hogaș în istoria literară, în examenul analitic al personalității lui artistice înfăptuit minuțios, în interpretarea critică, sobră și bogată în idei. Fără să pretindem că studiul epuizează problema, el are însă întîietate și în privința unei imagini complete asupra clasicului moldovean, imagine unitară rezultată din consecvența unghiului de cercetare. Dacă studiul n-ar fi polemizat indirect, uneori timid și precaut cu interpretările neștiințifice, el ar fi cîștigat în combativitate și în adîncime.

Ca să ni-l apropie pe Hogaș — contemporan cu Eminescu, Caragiale, și Slavici — autorul studiului ultim preia materialul biografic (în bună parte furnizat de Si-

donia Hogaș), îl scutură de persiflarea comentatorilor și de admirație subiectivă filială și îl orînduiește completîndu-l cu date inedite (mape, scrisori, ș.a.) cercetate în colecții personale și în arhivele de la Iași. Pînă s-ajungă „profesor de partea literară” și „cărturar” — carieră care a stîrnit la cîțiva portrețiști anteriori asociații zise spirituale — cel ce avea să corecteze „mii de teze” și să facă „floricelile stilistice”, este un modest stihuior cu înclinații către humor. Stihuiorul îi citește pe clasici și-i asimilează, participă la discuții despre „nemurirea sufletului” și „existența lui Dumnezeu”, discuții încheiate „mai totdeauna cu pînăla” și se arată potrivnic să îmbrace rasa și să poarte potcapul. Intrarea în viața literară e întîrziată mai mult de ochii sceptici ai profesorului care priveau dezgustați la demagogia liberalo-conservatoare decît de firea boemă, de discontinuitatea și abulia scriitorului. De aceea, biograful ține să contureze configurația socială dinainte și după debutul scriitoricesc al acestui intelectual legat prin origine și educație de țărănimea vlăguită de moșieri. În lupta dintre curentele reacționare și demagogice ale vremii, după cum observa Gala Galaction — feciorul protopopului unionist preferă să observe matur și să „nu se piardă în fața vieții și a frămîntărilor ei”. Reticența lui Hogaș încețază odată cu apariția revistei „Viața romînească” (1906). De atunci, alăturarea lui Hogaș în linia realiștilor-critici, cu toate alunecările lui poporaniste și cu toată îngustimea lui în a vedea progresul social, este sinceră și entuziastă. Delimitînd această atitudine, Const. Ciopraga vine cu o subliniere care distinge „atemporalitatea” lui Hogaș (aer și homerid întîrziat) și își ia ca punct de edificare a studiului său această caracterizare justă: „În spiritul aceleiași simpatii pentru țărănime, Hogaș se manifestă, în problemele culturale, în senzul rezistenței convenente față de poziția reacționară a Junimii, deși Titu Maiorescu, ideologul mișcării, îi fusese profesor la Academia Mihăileană. Această atitudine este înlesnită de elementele pe care fundează gândirea scriitorului: larga simpatie pentru ideile din programul curentului, istoricopoporan” (inițiat de revista DACIA LITE-

RARĂ, apărută la 1840) și anticosmopolitism, în spiritul luptei preconizate de Bogdan Petriceicu Hașdeu — contra Junimii — în Foia Societății „Romînismul” (1870).

Din această caracterizare rezultă că Hogaș era un patriot luminat și nu un supraviețuitor al clasicismului antic, rătăcit anacronic la începutul secolului XX. Mai rezultă apoi, că substanță eficientă a portretului său moral, că patriotismul lui este „riguros și intransigent și la el se manifestă sub forma prețuirii tradițiilor sănătoase ale poporului și a încrederii nestrămutate în vitalitatea acestuia”. (p. 22). Deasemeni, pornind de la același unghi de percepere a omului și a operei, studiul lui Const. Ciopraga izbuteste să spulbere și alte interpretări cazuistice cum ar fi și aceea ce aparține tot lui Eugen Lovinescu („Opera lui Hogaș nu e nici contemporană și nici măcar specific națională, ci plutește peste rasă și timp”) și alta semnată de Vladimir Streinu („Calistrat Hogaș face literatură din contemplația naturii ca un intelectual”).

În analiza operii propriu zise — nedespărțită de viața creatorului — studiul lui Const. Ciopraga dă o susținută atenție măiestriei artistice. În dezvoltarea artei sale, Hogaș este un realist care dispune de mijloace personale de a oglindi viața. Viziunea lui este unitară chiar dacă scriitorul cumulează liricul, epicul și dramaticul. În sprijinul clarificării acestei viziuni, ni se citează pagini dintr-o proiectată prefață a lui Hogaș, apărută postum: „Nu știu dacă d-ta poți mănuși cînd faci literatură; — scrie Hogaș — eu însă, care n-am făcut și nici n-am de gînd să fac vreodată literatură de salon, am dat lucrurile și oamenii cum se găsesc ele în marea lor sălbăticie; și poate prea bine să se strîmbe din nas finul estet X și mult mai sensibilul decadent Y, eu îmi păzesc treaba.” În amintita prefață, mai prouă decît modelul ei (prefața lui Creangă), nu putem vedea totuși cu atîta siguranță că „prozatorul atrage atenția asupra bazelor realiste ale scrisului său — așa cum constată Const. Ciopraga. Mai întîi, Hogaș este „supărat” pe intervenția lui Ibrăileanu „estet de mina întîi” care-i cenzurase scrisul. Prezentarea

realității trebuie făcută — după teoretizarea lui Hogaș — ca o fotografie: „am dat lucrurile și oamenii așa cum se găesc”, iar aceștia se găesc în „măreața lor sălbăticie”. Comentatorul a trecut peste această teză a lui Hogaș care — în nici un caz — „nu pune bazele realiste ale scrișului său”. Reflectarea realistă nu are nimic de-aface cu redarea fidelă și crudă a aspectului fiziologic sau „sălbatic” al înfățișării oamenilor. Dealtfel, Hogaș ca scriitor, cu excepțiile semnalate, nici nu săvârșește ceea ce-și propune în prefață.

În evidențierea mijloacelor artistice ale lui Hogaș, studiul ne aduce o serie de asociații cu plastica, unele dintre ele discutabile, altele într-adevăr caracterizatoare. Mijloacele senzoriale — „mărturie a unei personalități senzitive” — nu sînt proprii numai prozatorului moldovean acceptat cu un clișeu impresionist, ca un „primitiv”, ci oricărui scriitor cu receptivitate de scriitor. Deasemeni, apropierea lui Hogaș de Băncilă, făcută cu rezervă ce-i drept, este formală, factice. Cînd aplicațiile sînt făcute pe texte, judecățile critice conving și paralela dintre arta lui Hogaș și cea sadoveniană este foarte instructivă.

De interes pentru fixarea personalității artistice a lui Hogaș sînt distincțiile pe care Const. Ciopraga le face raportîndu-l la ceilalți autori de călătorii din literatura noastră. Între alții, cu Alecsandri: „Comparat cu alți creatori romîni, de exemplu cu un Alecsandri, scriitorul nemțean nu are echilibrul structural, organic, al unui clasic stăpînit de rațiunea rece: îi lipsește seninătatea calmă în fața vieții, capacitatea de a rămîne lucid, olimpiant. În Hogaș triumfă des exaltarea de factură romantică, elanul liric, abundența și spontaneitatea senzațiilor imediate” (p. 30). Mai profundă și mai argumentată este însă constatarea că Hogaș nu este un clasicizant și nici un „neoclasic apăsător de conștiința clasicității”. Judecata finală în acest sens este acută și deduce analitic adevărul asupra artei lui Hogaș.

Ceea ce aduce adîncit și valorifică studiul lui Const. Ciopraga este analiza caracterului satiric al operei lui Hogaș, ascuns de critica veche și considerat ca in-

signifiant. Autorul prefeței subliniază, pe drept cuvînt, faptul că la Hogaș spectacolul naturii, variat și grandios, cu amprentele lui personale, este și un mijloc de documentare socială. Revelatoare în această privință este portretistica moștenită din narațiunea lui Hogaș. Poetul liric al naturii în plenitudinea ei are și ochi de romancier. Atitudinea lui este realist-critică și în cîteva portrete (al celui închinat domnului Georges, de pildă), el se ridică la stigmatizarea unei întregi categorii sociale. Cunoașterea nemijlocită a vieții monahale scufundată în clericalismul feudal, i-a prilejuit lui Hogaș o galerie de eroi. În aceasta, precursor lui Tudor Arghezi, Hogaș dă la iveală într-o cromatică tare, uneori morbidă și ternă, aspecte veridice de moralitate abolită, de viață rudimentară, condamnată la reducere primitivă.

Situarea lui Hogaș în istoria noastră literară este scopul urmărit de noul studiu și locul lui Hogaș este demonstrat cu referiri critice la Odobescu, Creangă, Sadoveanu și la prozatori moldoveni înaintași ai acestora (Negruzzi, Alecsandri). În aceeași „familie de spirite” este inclus și Geo Bogza, deși acesta se face bombastic cu un foc de artificii, ca un exercițiu de retorică („Extinderea gigantică, expresionistică, la Geo Bogza este însă, ca un procedeu literar, de dată recentă. Mai mult decît Hogaș, Geo Bogza vede natura în mișcare”).

Eliminînd din demonstrație asemenea teribilități ori alte alunecări de patinaj stilistic, studiul lui Const. Ciopraga ni se împune ca o serioasă monografie științifică. În linia consecventă a argumentației, monografia ne reliefează, de cele mai multe ori cu precizie, personalitatea morală și artistică a clasicului moldovean. Devoțiunea cercetătorului se unește în acest studiu cu o afecțiune interpretativă care numai nesupravegheată poate duce la judecăți false și la asociații riscate. Tirajul sărbătorec al ediției (20.000) confirmă încăodată că prestigiul clasicilor are cel mai nobil sprijinitor și că istoricii și criticii literari sînt mereu îndemnați la lucru.

G. Mărgărit

Acad. C. I. GULIAN

UMANISMUL SOCIALIST ȘI PROBLEMA PERSONALITĂȚII

Problema dezvoltării personalității oamenilor muncii ocupă un loc de seamă în cadrul umanismului socialist, al eticii noi, socialiste. Marxism-leninismul consideră chiar că de abia odată cu făurirea societății socialiste, a societății în care dispare exploatarea, asuprirea și întregul cortegiu al relațiilor inumane, este posibilă dezvoltarea multilaterală, fizică și spirituală, a omului. Interesul viu care înconjură problema dezvoltării personalității în socialism este o consecință firească a scopului final al luptei pentru socialism, înțeles ca o cheazășie a cuceririi celui mai înalt nivel de viață materială și spirituală pentru omul muncii. Umanismul — prețuirea omului ca valoare și scop suprem — este implicit socialismului. Ideea aceasta a exprimat-o Marx încă din primele sale scrieri, afirmând că „...omul este cea mai înaltă ființă pentru om...” și că există „...imperativul categoric de a răsturna toate condițiile în care omul este o ființă înjosită, asuprită, părăsită, vrednică de dispreț...”

Desigur că interesul pentru om și promovarea idealului dezvoltării personalității a existat — în anumite forme și cu anumite limite și înainte de apariția marxismului. Încă din antichitate a existat năzuința spre zugerăvirea și împlinirea unui ideal al omului desăvârșit. Ar fi însă greșit să vorbim despre un ideal umanist unic și unitar în antichitate și să perpetuăm concepția falsă despre unitatea culturii elene, căci în cultura greacă antică s-au ciocnit

reprezentanții aristocrației și ai democrației sclavagiste. Istoria literaturii grecești ne arată de pildă că idealul umanist al democrației sclavagiste era opus idealului aristocratic. Poeți ca Theognis din Megara sau Pindar au dat o expresie cit se poate de limpede concepției umaniste de castă. Partea cea mai cunoscută din opera lui Theognis o alcătuiesc *Elegiile către Kyrnos*, elegii adresate unui tânăr nobil și în care poetul exprima crezul etic și pedagogic al aristocrației sclavagiste. „Om” este „cel drept”, dar „cel drept” este „cel ales” din naștere, adică aristocratul. Fără șovăire, Theognis declară ca o lege firească:

„Averea trebuie să fie a celor aleși
Sărăcia cuvine-se celor de jos...”

Theognis îl sfătuia pe emulul său Kyrnos să se ferească de orice contact cu omul de rând; acest contact „strică” virtuților pe care aristocratul le posedă din naștere. Anticii care au fost preocupați de problema formării omului („paideia”) nu numai aristocrați ca Theognis și Pindar, dar chiar gânditori înaintați ca Democrit sau sofisții, — nu puteau depăși limitele înguste ale concepției proprietarilor de robi, pentru care sclavul nu era om, ci unealtă.

În istoria modernă, din epoca Renașterii pînă după revoluția din 1848, ideologii burgheziei în ascensiune au ridicat cu un deosebit patos problema personalității. În bună parte, acest viu interes pentru problema personalității și dezbaterile în jurul

ideii de om erau un firesc protest împotriva înăbușirii liberei dezvoltări spirituale a omului în condițiile absolutismului. Ginditorii înaintați care au reprezentat interesele și aspirațiile burgheziei în ascensiune au schițat un ideal al personalității incontestabil superior celui antic și mai ales celui medieval. De la Leonardo da Vinci pînă la reprezentanții neo-umanismului german — Goethe, Schiller, Herder — idealul personalității are un fond neindoielnic progresist.

Goethe este acel la care preocupările în problema personalității au căpătat un relief maxim în această ultimă perioadă.

Goethe scrie într-o formulare cu caracter de sentință: „Personalitatea este binele suprem“. Dar chipul în care el a precizat — în diferite reflexii cit și prin evoluția spirituală a unor eroi ai săi — cum trebuie înțeleasă personalitatea din punct de vedere etic, îl așează pe o treaptă înaltă în istoria umanismului premarxist. Goethe arată cit de năivă și de primejdioasă totodată este teama tinerilor de a-și „pierde“ originalitatea. Fiecare om are particularitățile lui, uneori curiozitățile, ciudățeniile lui. Dar pentru a deveni o personalitate „trebuie să ne cultivăm calitățile, nu particularitățile“ („Unsere Eigenschaften müssen wir kultivieren, nicht unsere Eigenheiten“).

Goethe însuși făcuse parte în tinerețe din curentul *Sturm und Drang*, care proclamase cu ardoare și patos idealul „geniului“, al liberei dezvoltări individuale, împotriva înăbușirii spirituale în condițiile feudalismului. Dar Goethe și-a dat seama că lozinca aceasta nu cuprinde o soluție de viață, că dezlănțuirea nestăpinită, anarhică, a individualității poate duce chiar la pierderea personalității. În *Poezie și adevăr*, Goethe povestește despre astfel de cazuri, cum a fost *Lenz*, unul din tovarășii săi din *Sturm und Drang*. Sfirșitul tragic al vieții unor romantici, ca de pildă Kleist, i-au întărit desigur lui Goethe ideea că personalitatea este dominarea subiectivității, a lipsei de echilibru, ridicarea cu putere a calităților deasupra particularităților.

Trebuie de asemenea apreciată trăsătura democratică pe care o are concepția goethiană despre personalitate. Ori de cite ori, a avut prilejul, Goethe a arătat că în orice

om există germeii dezvoltării unor calități, că orice om poate ajunge — în limita însușirilor și aptitudinilor sale — la dezvoltarea armonioasă a personalității: „Omul cel mai neînsemnat poate fi complet, cînd se mișcă înăuntrul granițelor capacităților și aptitudinilor sale...“

Idealul personalității nu este deci rezervat unei minorități, unei elite — de rasă sau de genii — ci este un ideal etic accesibil și pe măsura oricărui om care depune efortul de a-și stăpîni și sublima particularitățile și de a-și dezvolta calitățile.

De la poemul *Prometeu* pînă la *Faust* și romanele *Wilhelm Meister* se desfășoară căutarea pasionată a căilor realizării spirituale în condițiile apariției relațiilor burgheze în sinul Germaniei feudale. Goethe și Schiller au considerat noile condiții de viață drept improprii realizării idealului umanist, au arătat cum societatea burgheză îl împiedică pe om să atingă plenitudinea și armonia etică. Singurul drum care mai rămîne — și aici aflăm iarăși una din manifestările resemnării bătrînului Goethe — este idealul personalității ca o autocrație spirituală, a personalității care respectă omul în ceilalți oameni și ar dori pentru ei și libertatea politică, nu numai cea spirituală, dar fără a-și pune problema vreunei acțiuni concrete pentru eliberarea lor, pentru realizarea în practică a visului lui Faust despre „liberul popor“.

Deși însușirile care sînt cerute omului pentru a fi considerate o personalitate sînt precumpănitor cele spirituale, culturale, totuși, la cei mai de seamă dintre neo-umanisti — ca de exemplu la Goethe și Schiller, — străbate ideea că libertatea politică este un bun de seamă a cărei lipsă poate să primejduiască întregul edificiu al valorilor spirituale. Faust își găsește împlinirea vieții în transformarea unui ținut mlăștinos într-un loc de muncă pentru popor, care urmează să trăiască și să muncească în libertate:

Aș vrea să văd asemenea devălmășie
Să locuiesc cu liberul popor pe liberă
cîmpie.

În măsura în care burghezia avea tendințe democratice, în măsura în care ea avea nevoie de sprijinul maselor, ideologi

burghezi s-au preocupat deci și de libertatea politică. Această libertate politică a fost însă pusă ca o condiție vitală a dezvoltării spirituale a omului numai în cadrul marxismului, al umanismului socialist. Marxismul a preluat în chip critic tradițiile pozitive, valoroase, ale umanismului premarxist, dar punându-le pe o nouă bază, pe concepția socialismului științific, a desființării condițiilor inumane, a anulării contradicției dintre idealul umanist și relațiile de aspirare și exploatare. Kant, de pildă, vorbește despre demnitatea umană și afirmase că omul este un scop în sine. Goethe, după cum s-a văzut, și-a exprimat sincer convingerea că în orice om există scinteia personalității. Dar nici Kant, nici Goethe, nici alți reprezentanți ai iluminismului nu și-au pus întrebarea cum poate fi tradusă în realitate această prefacere a omului, cum poate fi apărată în chip real demnitatea omului și cum poate înflori în chip real personalitatea în orice om.

Iluzia iluministă că umanismul ar fi realizabil în condițiile orînduirii burgheze a fost risipită pe măsura dezvoltării capitalismului, pe măsura dezvoltării incompatibilității între relațiile capitaliste și grija pentru om, prețuirea omului. În timp ce proletariatul devenea luptătorul unic și singur justificat pentru cucerirea bazei necesare, reale a realizării umanismului, idealul personalității suferea, în cadrul ideologiei burgheze, deformări din ce în ce mai odioase. De la obsesia originalității în perioada romantismului, ideologia burgheză ajunge la supraomul lui Nietzsche, vestitorul fascismului. În perioada de reacțiune, de descompunere și decadentă a culturii burgheze, personalitatea este opusă maselor. Nietzsche și-a revărsat disprețul și ura împotriva maselor, pe care le-a numit „turmă”, s-a declarat dușman neîmpăcat al socialismului și și-a caracterizat fără șovăire doctrina drept o „Herrenmoral” — morala stăpînitorilor, de fapt a clasei exploataților și asupritorilor. Această ideologie dușmănoasă maselor muncitoare și-a aflat continuatori pînă-n zilele noastre. Ideologia burgheză din veacul XX, plină de ură împotriva maselor muncitoare, rezervă personalitatea unei așa-zise „elite”, refuzînd dreptul maselor la viață spirituală. În timp ce teoriile rasiste,

neomalthusianismul etc. au sarcina de a da bazele pretins științifice ale urii contra maselor, taylorismul și fordismul pun în practică tendința depersonalizării muncitorului, transformarea lui într-un simplu apendice al mașinii. Curentele filozofice reacționare din S.U.A., care după denumirile lor ar părea că se ocupă de problema omului, oferă maselor tot ceea ce poate fi mai dăunător aspirațiilor omului. Așa de pildă filozofia așa-zisă a „personalismului”, reprezentată de Flewelling și Hocking, oferă un amalgam de apologetică religioasă și idealism subiectiv, concentrat în următoarele două teze de bază: „...lumea este însuși subiectul” (Hocking) și „...existența materiei se datorește voinței continue și raționale a unei forțe supreme...” (Flewelling). În locul preocupărilor despre om, personalistii sînt preocupați de personalitatea divină, de aflarea unor noi mijloace pentru prosternarea omului în fața divinității. O soartă și mai penibilă are noțiunea de umanism. Pragmatistul F.S.C. Schiller a înjosit la maximum această noțiune scumpă tuturor gînditorilor înaintați din toate timpurile, identificînd-o cu apologia imperialismului și cu propovăduirea moralei nietzscheene a celor tari și celor slabi, transpusă pe plan mondial în teoria popoarelor tari — adică a cercurilor imperialiste agresive și morala popoarelor slabe, adică a celor ce urmează să se supună celor tari. Desigur că în toate țările capitaliste reprezentanții culturii democrate continuă să aperse crezul umanist pe care îl opun cu tărie teoriilor antiumane ale ideologilor reacționari.

Împotriva tendințelor antiumane, anti-populare, umanismul socialist se ridică cu cea mai mare forță avînd ca axă tocmai lupta pentru eliberarea omului, pentru creșterea și dezvoltarea personalității umane. Însă, firește, nu a unor personalități alese, a unor aleși, sau favoriți, ci a personalității oricărui om simplu, care își merită numele de om, prin munca lui constructivă.

În marxism, ca și în concepțiile progresiste premarxiste, noțiunile „personalitate” și „umanism” sînt solidare și interdependente. Dar aceasta nu-i valabil pentru orice doctrină sau concepție despre personalitate. Ideologia burgheză reacționară, ideologia

dușmănoasă maselor, desface și opune între ele personalitatea și omul. Umanismul însă, de-a lungul istoriei lui, a visat îmbinarea armonioasă între prețuirea de sine a omului și prețuirea omului în ceilalți. Dar pentru realizarea acestui ideal — care nu-i ușor de realizat, — care nu depinde numai de intenția subiectivă — trebuie create condiții obiective, trebuie înlăturate rădăcinile obiective, sociale, ale egoismului și rivalității. Făurirea relațiilor socialiste de producție constituie baza obiectivă a unor noi raporturi de conduită umană, a eticii socialiste, colectiviste — și prin aceasta și baza obiectivă a realizării umanismului, a simultanei prețuiri de sine a omului și a omului în ceilalți.

Pînă la integrarea umanismului în etica socialistă, pînă la etapa socialistă a umanismului, aprecierea personalității și a omului suferă de cea lipsă de precizie în conținut specifică tuturor concepțiilor progresiste premarxiste. Există pe deoparte cea binevenită prețuire a umanității, a omeniilor „în general“, dar care împiedică de multe ori recunoașterea *dușmanilor* umanității ai omului, ai progresului.

Trebuia, cu alte cuvinte, aflat un răspuns limpede la întrebarea plină de consecințe: *cine reprezintă omul?* În istoria concepțiilor sociale și etice, democraților revoluționari — atît ruși cît și reprezentanți ai altor popoare — le revine meritul de seamă de a fi căutat omul în rîndurile maselor și de a fi demascat asupra țaristă ca dușman al omului, al maselor.

Astfel Bielinski și-a exprimat cu o deosebită forță și convingere credința în personalitatea omului simplu: „...S-a dezvoltat în mine un fel de dragoste sălbatică, turbată, fanatică pentru libertatea și independența personalității umane, posibile numai într-o societate bazată pe dreptate și virtute“ (*Opere alese*, ed. Cartea Rusă, p. 72). Iar Herzen, ca de altfel toți marii democrați revoluționari ruși, a vorbit impresionant despre popor ca o *personalitate colectivă*, distinctă prin unitatea forțelor, capacităților și țelurilor ei: „Mi se pare că în viața poporului rus este ceva mult mai sublim decît obștea și mult mai tare decît puterea: acest „ceva“ este foarte greu de exprimat și este și mai greu de arătat

cu degetul. Vorbesc de acea forță lăuntrică ce nu este pe deplin conștientă de ea, dar care a fost un sprijin atît de minunat pentru poporul rus sub jugul hoardelor mongole și a birocratismului german, sub biciul răsăritean al tătarilor și sub bita apuseană a caporalului — vorbesc de acea forță interioară, datorită căreia, în ciuda disciplinei înjositoare a robiei, țăranul rus și-a păstrat fața frumoasă deschisă și mintea ageră și care, un veac după ordinul împărațesc de introducere a civilizației, a răspuns prin apariția măreții a lui Pușkin, vorbesc în sfîrșit despre acea forță și încredere în sine care frămîntă sufletul nostru...“ (A. I. Herzen, *Culegere completă de opere și scrisori*, vol. XX, ed. rusă, p. 100).

Marxismul a demonstrat cu profundă argumentare științifică de ce omul în adevăratul sens al cuvîntului nu poate fi aflat decît în rîndurile celor care crează bunurile materiale și spirituale, care duc lupta pentru salvarea și promovarea scintei de preț din fiecă oare simplă.

Marx și Engels au arătat că proletariatul are menirea istorică a înfăptuirii emancipării omului. Clasa muncitoare este chemată să elibereze, odată cu sine, întreaga societate, totalitatea maselor muncitoare, de orice formă a robiei și exploatării. Eliberarea individului nu-i posibilă fără eliberarea masei.

Una din trăsăturile fundamentale ale marxismului este aceea de a fi indicat pentru prima oară în istorie revendicarea unei etici de masă.

Dacă pentru burghezie și ideologi morala și știința despre morală a devenit inutilă și nu poate fi „utilă“ decît pentru a înșela masele, pentru clasa muncitoare problemele moralei — și printre ele problema personalității — sînt de o importanță vitală. Umanismul socialist implică o adîncă concentrare asupra problemelor trezirii, formării, educării și desăvîrșirii omului. Acestea înțelese nu ca probleme „în sine“, ca o expresie a vreunei sterile „divinizări“ a omului, a individului, ci ca probleme legate de sarcina istorică a lichidării exploatării, construirii socialismului și comunismului.

Dacă exponenții ideologici ai burgheziei în descompunere — filozofi, scriitori, artiști, publiciști etc. își exprimă în diverse chipuri neîncrederea în viață, dezaxarea și sentimentul de panică în fața istoriei, aceasta nu-i decît expresia unei situații obiective a agoniei clasei pe care o reprezintă. Lipsa de credință în sensul vieții, în om și valoarea omului, nu-i decît manifestarea neîncrederii în sine a unei clase care pierе. Intreaga literatură apologetică a forței imperialiștilor, fanfaronada de cuceritori ai lumii, este desmișnită de către literatura și arta pătrunsă de sentimentul dezorientării, dezaxării, neputinței și pesimizmului.

Umanismul — încrederea în om și în valoarea omului, încrederea în viață și în sensul vieții, a avut și are și azi un conținut de clasă. Umanismul antic al democrației adevărate ca și umanismul Renașterii sau neumanismul din perioada „Aufklärung“ în Germania a fost expresia încrederii în viață, în propriile lor forțe, în rostul lor istoric, a unor clase în perioada de ascensiune. Umanismul socialist reprezintă astăzi funcția cea mai înaltă a umanismului. Ideologii burghezi din epoca imperialismului sînt antiumanisti, tocmai pentru că au înțeles că singura clasă care poate încarna de acum înainte umanismul — este proletariatul. Neîncrederea și sila ideologilor burghezi față de om exprimă în fond ura împotriva maselor. La întrebarea: „Ce este omul?“ — filozoful burghez Theodor Lessing răspunde: „Omul este o speță de maimuță prădătoare, devenită bolnavă de mania grandorii, din pricina așa numitului său spirit“. Ideologul hitlerist Oswald Spengler, profetul decăderii culturii burgheze (*Declinul Occidentului*) mărturisea următoarea concepție despre om: „Omul este un animal de pradă... Imprejurarea de a fi un animal de pradă conferă omului un rang înalt“¹⁾. Și în România burghezo-moșierească, ideologi reacționari ca Nae Ionescu, M. Eliade și alții au dezvoltat concepția despre personalitate și elite opuse maselor.

Ideologii imperialiști contemporani au preluat politica și totodată etica hitleris-

mului. Criticul american Adams îi laudă pe acei scriitori din patria sa care cîntă „bucuria de viață“. Dar sub acest termen, Adams înțelege să susțină instinctele „celui mai tare“; chiar dacă-i un ticălos, omul puternic este lăudat din perspectiva nietzscheiană, fascistă, „voinței de viață“, a „voinței de putere“. Scriitorul american Allan Valentin declară: „Și politicienii și psihologii de profesie recunosc că omul este un animal irațional...“

Pentru plămuirea unei astfel de imagini calomnioase și înjositoare despre om lucrează azi ideologii și scriitorii reacționari din lumea întreagă. Calomnierea și înjosirea omului, subminarea încrederii maselor în demnitate și valoare nu-i o acțiune întimplătoare, nu-i un capriciu tematic personal al scriitorilor și ideologilor burghezi. Cercurile imperialiste agresive au nevoie de îndobitocirea oamenilor, de prefacerea lor în acele „animale iraționale“ pe care le postulează psihologia, literatura și etica imperialistă.

Lagărul socialismului are nevoie de o altă etică. Lupta politică și munca pașnică, constructivă a lagărului democratic se desfășoară sub semnul omului nou, care pentru a înfăptui grandioasa lui sarcină în istorie, trebuie să fie înzestrat cu cele mai înalte și bogate calități morale, sprijinite pe cunoașterea științifică a legilor istoriei. Umanismul socialist și necesitatea eticii și în consecință soluția justă a problemei personalității sînt determinate de misiunea istorică a clasei muncitoare.

În ce privește exprimarea umanismului socialist în literatură și artă — se poate spune că aceste două puternice sectoare ale ideologiei au urmat cu fidelitate și pricepere viața. Cu toate lipsurile constatate, literatura și arta nouă, a lagărului socialist, luînd model realizări ale literaturii sovietice de la Gorki pînă în zilele noastre, s-au străduit să redea în situațiile concrete, variante din fiecare țară, chipul omului nou. Chiar din primii ani ai Puterii Sovietice, problema eroului pozitiv — încarnarea omului nou, concretizarea umanismului socialist — a devenit problema centrală a literaturii sovietice. Literatura sovietică a înfățișat pentru prima oară anularea barierei între om și masă, (exemplu tipic — roma-

¹⁾ Oswald Spengler, *Der Mensch und die Technik*, 1931, p. 14.

nul *Torentul* al lui Serafimovici) desmințind pretinsa teorie burgheză care identifica *omul* cu *individul* izolat. Pentru prima oară, alături de creația individuală a fost proslăvită creația istorică a maselor, contopirea creației individuale în creație colectivă și a fost relevat un nou tip de personalitate: personalitatea omului simplu, realizată pe cale **politică, profesională, artistică.**

Umanismul socialist a desființat falsa și dușmănoasă opoziție între „personalități”, „elite” și mase. Nu există personalități înăscute, nu există predispoziții rasial concepute pentru ca unii să devină personalități, iar alții nu. În condițiile socialismului, principal, orice om, înzestrat cu anumite aptitudini și energie își poate dezvolta aptitudinile, talentul, cunoștințele, dacă acestea sînt puse în slujba intereselor și năzuințelor obștești. Concepțiile reacționare asupra personalității opun personalitatea năzuințelor și intereselor colectivității. Individualismul burghez consideră ca un mare merit închiderea individului în sine, izolarea sa de marile sarcini obștești, glorifică concentrarea egoistă a fiecăruia în sine însăși. Individualismul burghez concepe personalitatea ca o hipertrofie a eului, care nu ține seamă de principiul colectivismului, care își face un punct de onoare de a se împotrivi normelor obștești. Astfel idealul reacționar al personalității se vădește a fi o încarnare a egoismului, a subiectivismului anarhic, sfidător.

Etica maselor, etica milioanele de oameni ai muncii nu înseamnă cîtusi de puțin o scădere a exigențelor omului față de sine însuși, ci numai deschiderea celei mai înalte perspective spirituale pentru cît mai mulți oameni, pentru masele care crează bunuri materiale și spirituale, care crează istoria. A crescut cu alte cuvinte nu numai *cantitativ*, posibilitatea întruchipării personalității, dar și *exigențele* pentru ceea ce numim personalitate.

Etica socialistă pornește de la principiul că nu-i posibilă împlinirea personalității decît pe fundalul datoriei sociale al idealurilor colective. Nu poate deveni personalitate oricine desfășură energie sau un anumit talent, ci cel care submite activitatea sau creația sa scopurilor colectivității.

Totodată, în etica socialistă se reia și se precizează, pe fundalul datoriei sociale, justa sesizare a caracterizării personalității, ca o anulare și depășire dialectică a subiectivității.

Acordăm epitetul de personalitate acelor oameni care se disting prin capacitatea lor deosebită de muncă, devotament, energie, talent, cunoștințe și care pun toate aceste calități în slujba realizării necesităților obiective ale construirii socialismului. Personalitatea politică, artistică, științifică, nu este omul care se singularizează, omul care provoacă mirare prin ciudățeni, conduită anarhică, prin sfidare plină de poză a disciplinei, printr-un opoziționism provocător față de normele politice și spirituale ale colectivității, ci omul care înțelegînd necesitatea acestor norme, le dă o maximă aplicare, aduce un aport creator maxim pe baza înțelegerii necesității istorice, a sarcinilor epocii în care trăiește.

Personalitatea autentică nu este un Don Quichotte care se luptă împotriva istoriei, ci omul care pe baza aptitudinilor sale se evidențiază în societate prin *intensitatea*, prin forța cu care capacitățile sale sînt puse în slujba intereselor colective. Marxism-leninismul a respins de mult egalitarismul mic burghez. În societate există oameni mai capabili și mai puțin capabili, mai energici și mai puțin energici, mai disciplinați, mai puțin disciplinați și chiar indisciplinați. Umanismul socialist este departe de a nega necesitatea selectării oamenilor, recunoașterea și aprecierea personalității, după cum respinge ideea uniformității gusturilor și părerilor personale. Societatea socialistă nu are nevoie să fie un conglomerat de oameni de duzină, de oameni șterși, cenușii, ci un colectiv de oameni întregi, capabili și energici, care construiesc conștient socialismul. Makarenko scrie: „Trebuie să vorbim nu numai de pregătirea profesională a tinerei generații, ci de educarea unui tip de conduită, a unor caractere, a unui complex de însușiri individuale... Scopurile activității educative nu pot fi deduse decît din cerințele societății, din nevoile ei”.

Socialismul n-are nevoie de roboți, de ceea ce respinge ideea automatizării și depersonalizării omului. În socialism personalita-

tea este opusă individualismului mic-burghez, etica socialistă proclamă supremația idealurilor colective, dar aceasta nu înseamnă desconsiderarea intereselor și năzuințelor individuale, ci efortul de a le armoniza cu interesele colective.

Statul socialist își pune sarcina formării unor oameni cât mai complex înzestrați și ridică cerințe mari față de cetățenii săi pentru că are nevoie de astfel de oameni, are nevoie de personalități. Orice om al muncii poate și trebuie, în principiu, să devină fruntaș sau conducător în sfera sa de activitate. În socialism nu numai că nu există strivirea talentelor și capacităților din țările capitaliste, dar statul socialist se străduiește să ia toate măsurile pentru ca talentele în masă să se poată afirma pe plan profesional, organizatoric, politic, artistic etc.

Și în țara noastră în condițiile regimului democrat-popular, au fost sfărimate lanțurile care încătușau energia și inițiativa creatoare a maselor. Lupta maselor, sub conducerea partidului n-a dus numai la o strălucită victorie politică, ci totodată și la o eră nouă în viața spirituală a poporului nostru, care se manifestă prin fenomene ample de masă: largă mișcare a fruntașilor și inovatorilor, ridicarea a mii de cadre de partid și de stat, creșterea nivelului tehnic-științific a mii și mii de muncitori, înflorirea folclorului nou, a cîntecului și dansului — într-un cuvînt a artei populare cu conținut socialist.

În condițiile capitalismului, personalitatea muncitorului se formează în focul luptei dirze pentru cucerirea unei vieți omenești. În socialism, relațiile noi de producție constituie baza pe care crește și se dezvoltă personalitatea a mii și mii de oameni noi. Producția devine acum cea mai importantă și mai largă sferă de activitate a omului, alături de care — la fel de importantă se înfățișează sfera activității politice, a participării a zeci de mii de oameni ai muncii la conducerea statului lor. Socialismul — arăta Lenin — crează pentru prima oară în istorie „posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor muncii în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare apti-

tudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor, izvor neatins și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înăbușea cu miile și cu milioanele“.

Dacă teoria trebuie să reflecte viața este limpede că concepția despre personalitate trebuie să corespundă noilor fenomene, de mare amploare, pe care ni le înfățișează etica maselor, procesul formării omului nou. Noțiunea de personalitate trebuie astfel lărgită și regîndită încît să exprime noile fenomene. Dacă confruntăm vechea noțiune de personalitate cu noile fenomene ale eticii socialiste, ne izbește îngustimea noțiunii vechi de personalitate, care se referea în mod aproape exclusiv la creația intelectuală, artistică sau științifică. Este demn de remarcat că unii gânditori înaintați au relevat această îngustime. Goethe, care n-a fost nici măcar socialist utopic, dar care a știut să prețuiască munca și energia în orice manifestare, spunea că activitatea, productivitatea — care era după el trăsătura de bază a personalității — nu trebuie mărginită numai la creația artistică sau științifică.

Din punct de vedere al eticii noi, personalitatea nu este identificată cu originalitatea așa cum este cazul în creația artistică. În etica socialistă, după cum se știe, noua atitudine față de muncă este o trăsătură fundamentală. Printre oamenii noi, printre personalitățile care se dezvoltă azi și în țara noastră, figura fruntașului în muncă este o figură tipică, reprezentativă. Fruntașul care depășește normele pînă la a lucra în contul anului 1960 este o personalitate incontestabilă, bucurîndu-se de un prestigiu indiscutabil în rîndurile maselor muncitoare. Există inovatori la care producția implică noutate, descoperire, invenție — există însă fruntași care numai prin depășirea remarcabilă a normelor mărturisesc o energie, o inițiativă și o măiestrie care ies din comun, calități care disting o personalitate. Depășirea normelor este o ilustrare evidentă a legii dialectice a transformării cantității în calitate. Căutarea metodelor noi de muncă de către fruntași, denotă o preocupare, o stăruință și o concentrare extremă spre un obiect precis, calități care, din punct de vedere etic, nu se deosebesc de starea de creație artistică sau științifică.

În alte fenomene etice prin care se manifestă personalitatea morală, noutatea sau originalitatea trec și mai sensibil pe al doilea plan. Să ne gândim la atîția eroi anonimi ai luptelor revoluționare ale unui popor sau ai luptelor pentru apărarea libertății și independenței naționale. Din punct de vedere al noutății, originalității, al o mielea erou nu face decît să repete a mia oară actul de devotament, de abnegație și de curaj, al celor care l-au precedat. Dar strălucirea actelor morale este atît de impunătoare, încît eroismul, chiar repetat la infinit, ne apare mereu viu și inalterabil, ca și soarele, pentru că valoarea actelor morale izvorăște din obiectivitatea morală, din depășirea dialectică a subiectivității. De aceea din punct de vedere etic, noțiunea de personalitate este mai largă decît în estetică și ea reflectă modalitățile mai variate, mai complexe, decît cele ale creației artistice. Personalitate etică are atît omul care slujește în mod remarcabil colectivitatea prin aportul lui creator în artă sau știință, cît și cel care o slujește printr-un deosebit talent organizatoric sau cel care săvîrșește acte excepționale de devotament. Desigur că din punct de vedere psihologic oameni din care se recrutează organizatorii neobosiți, cu voință de fier, inovatorii care n-au liniște pînă cînd nu rezolvă o problemă tehnică, eroii care salvează bunul obștesc cu primejdia vieții — toți acești oameni au originalitate psihică, sînt individualități bine conturate, reliefate față de ceilalți. Dar din punct de vedere etic, acțiunile lor, care îi ridică la treapta de personalitate nu sînt valoroase pentru că ar fi unice, nerepetabile, ci pentru că denotă o mare capacitate de obiectivare, de submitere a întregii lor ființe scopurilor colectivității.

Obiectivarea există indiscutabil și în creația artistică sau științifică. Dar în timp ce al cincizecelea dramaturg care ar repeta, cu prea mici schimbări, teme, situații, împrejurări etc., folosite de alți 49 scriitori înaintea lui, n-ar mai putea pretinde să fie considerat drept un scriitor fruntaș, în cîmpul muncii productive sau organizatorice, repetarea infinită a calităților unui fruntaș sau ale unui conducător de întreprindere se bucură de aceeași aprobare.

Indiferent de chipul în care în tipurile de personalitate accentul cade mai mult sau mai puțin pe originalitate, esențialul în personalitate din punct de vedere social și etic este capacitatea, gradul în care creatorul de bunuri materiale sau spirituale servește scopurilor colectivității.

Personalitatea se definește atît prin activitate cît și prin realizări, prin creație, iar scopul activității și creației individuale nu poate fi decît colectivitatea. Realizarea din punct de vedere etic, spiritual a idealului personalității este un fenomen dialectic, este negarea dialectică a subiectivității, a individualului, este depășirea individualului într-un scop obiectiv, colectiv, dar fără anihilarea, ci prin păstrarea personalității. Concepția subiectivistă, individualistă asupra personalității îl opune pe om colectivității, — sensul ei este omul „pentru sine”. Concepția marxistă asupra personalității propune raportul dialectic între individ și colectivitate; — omul este simultan „pentru sine” și „pentru ceilalți”. Măsura valorii personalității, o dă gradul în care personalitatea se contopește cu colectivitatea. La rîndul ei, colectivitatea răspunde printr-o prețuire a personalității care se concretizează în *respect*. Marxismul respinge cultul personalității, dar promovează *respectul* personalității.

Firește, acest respect n-are nimic cu adorația oarbă. Este respectul specific societății socialiste, în care admirația nu exclude spiritul critic, în care se dezvoltă una din trăsăturile cu totul noi în istoria morală a omenirii: împletirea dintre *respect* și *exigență* față de om. „Dacă m-ar fi întrebât cineva — spunea Makarenko — cum aș putea să formulez pe scurt esențialul din experiența mea pedagogică, eu aș fi răspuns că ea se rezumă la cît mai multe cerințe și în același timp la cît mai mult respect față de om” (*Opere pedagogice alese*, I, p. 82).

Exigențele eticii socialiste sînt într-adevăr mari. Umanismul socialist nu se mulțumește cu personalități dezvoltate într-o singură direcție — politică sau artistică sau științifică. Etica socialistă cere caractere, cere personalități armonioase, în care capacitățile și aptitudinile deosebite se întregesc cu latura personalității morale. Aces-

ta-i desigur un ideal etic maxim care nu-i ușor de atins și care presupune o serioasă luptă împotriva concepției vechi despre personalitate, concepție tolerantă față de abateri și excentricități, față de manifestări individualiste și anarhice. În condițiile formării eticii socialiste, noua înțelegere umanist-socialistă a personalității constituie o probă de verificare morală destul de serioasă. Această înțelegere nu se petrece fără greutate. Sînt destui oameni — mai ales intelectuali — care ajung să vadă o opoziție între personalitate și disciplină socială și care cred că „trebuie ales“ între una sau alta. Etica marxistă dezvăluie caracterul steril, metafizic, al unei astfel de poziții. Înțelegerea și acceptarea liber consimțită a disciplinei accentuează și nu micșorează valoarea personalității. Putem înțelege faptul că noua concepție despre personalitate trebuie să fie un proces delicat și de aceea considerăm necesară dezbateră ideologică a problemei personalității — și ar fi interesant ca ea să-și afle și o tratare artistică, — dar trebuie să condamnăm toate acele manifestări individualiste care dăunează disciplinei sociale, dăunează spiritului colectivist. După cum creația bunurilor materiale sau spirituale are ca esență cunoașterea și folosirea (tehnică, artistică, științifică), a legilor naturii și ale societă-

ții, tot astfel personalitatea morală are la bază cunoașterea și înțelegerea necesității istorice, a normelor politice și etice ale colectivității. Disciplina conștientă este submiterea față de aceste norme și totodată înălțarea etică a omului prin faptul depășirii orgoliului, amorului propriu și altor manifestări ale individualismului.

Lenin a evidențiat deosebită importanță politică, pîrghia necesară pe care o reprezintă pentru construirea statului socialist, disciplina socialistă a muncii prin care „...trebuie înfrîntă puterea uriașă a obișnuinței și a rutinei obtuze...“ (*Opere alese*, II, partea 2-a, Ed. P.M.R., p. 201). Lenin a scos în evidență nu numai importanța politică dar și frumusețea morală a disciplinei — „...disciplina muncitorilor conștienți și uniți care nu cunosc nici un jug și nici o activitate în afară de autoritatea propriei lor unități, a propriei lor avangărzi, mai conștiente, îndrăznețe, închegate, revoluționare și disciplinate“. Cu cît individul uită mai mult de sine, cu atît el crește în ochii colectivității. Societatea socialistă condamnă tot ce îi dăunează, prețuiește și respectă tot ceea ce contribuie la dezvoltarea și întărirea ei, prețuiește deci și respectă și personalitatea ca formă de manifestare a celor mai de seamă membri ai colectivului socialist.

CRONICA LIMBII LITERARE

Înainte de a intra în cuprinsul cronicii propriu-zise țin să înlătur un punct de vedere care a fost și altă dată și este — ca un vestigiu al trecutului — și astăzi invocat, nu numai cu privire la preciziunea stilului, la arta scrisului, dar chiar cu privire la respectarea regulilor gramaticale a căror aplicare garantează măcar corectitudinea limbii.

Cum s-ar putea exprima limpede acest punct de vedere îmi vine greu să spun, pentru că neînsușindu-mi-l niciodată, nu am izbutit să-l enunț decît în chip aproximativ.

Am auzit spunîndu-se, cu două-trei decenii în urmă și mai aud afirmîndu-se și astăzi că a te preocupa de exactitatea scrisului constituie o migală vană, o zădarnică îrosire de forțe, o treabă de tipicar, care pentru că nu reușește să iște fulgerul străbătător al unei grandioase plămui se aplică îndărătnic să șlefuiască inutil doar vorbe sortite nimicniciei. Uneori, însă, acest punct de vedere se insinuează mai viclean și mai ademenitor în mintea acelor ce țin destul de șovăielnic condeiul în mînă și izbutește, prin argumente cel puțin ciudate, să absolve de orice vină pe cei ce au comis erori de limbă.

Să vă înfățișez unul dintre argumentele — în aparență, cel mai peremptoriu — pe care se întemeiază acest punct de vedere, într-adevăr regretabil.

Se spune adeseori așa: cutare formă, cutare expresie, cutare împerechere de vorbe, pe care dumneata, incorigibil gră-

mătic, o osîndești, cutare construcție de frază, construcție căreia dumneata, — ca un prea mărunț vameș ce se înverșunează să vegheze meleagurile visului imponderabil — îi dai în vileag călcarea legii, se regăsesc cu toate în cine știe ce filă uitată a unui mare înaintaș, în cine știe ce carte pe care uriașul tăvăluc al vremii, de mult asfințită, nu a putut-o preface în pulbere: în Eminescu, în Creangă, în Matei Caragiale.

Uneori acești apărători, ași spune din oficiu, ai erorilor scrisului își complică argumentele în felul în care sepija varsă cerneală, numai pentru a-și depista următorul. Și atunci Balzac, Shakespeare, Goethe, sînt luați drept gigantici piloni pe cari acești apărători își sprijină rechizitoriul împotriva acelor cari militează pentru aplicarea legilor ce ar trebui să domine scrisul literar. Astfel o scăpare din vedere, o inadvertență, o greșeală strecurate întîmplător în vreo capodoperă dobîndesc un fel de autoritate de lucru judecat, pe care se întemeiază apoi neștiutorii de cîte ori sînt surprinși în flagrant delict de ignorantă. Așa dar, în ceea ce este doar o excepție care nu arată decît că inteligența, talentul sau geniul omenesc nu reprezintă ultimul cuvînt al perfecțiunii ci o necurmată năzuință spre culme, apărătorii scrisului pe pereți se străduiesc să descopere un soi de jurisprudență menită să absolve delictele comise de falsii artiști.

Acest fel de a argumenta conține un îndoit sofism: întîi imperfecțiunea — excepțională, tocmai prin raritate — nu poate fi

investită cu prerogativele modelului și apoi nimănui nu-i este îngăduit să se sprijine pe greșelile oamenilor mari fără să aibe și virtuțile lor.

Analizînd problema limbii literare am considerat necesară înlăturarea acestui punct de vedere care este pe atît de primedios pe cît este de fals.

NUFAR ALB SCALDAT IN SINGE de Șt. Gheorghiu.

Am deschis cartea la întîmplare și privirea mi-a căzut asupra următoarelor propozițiuni : (pag. 51) „Prin cite bătălii am trecut. Da. da. Lîngă Arad era să mor a treia oară (sublinierea îmi aparține).

Grozav om eroul cu pricina, dacă poate să moară a treia oară... Cu un oarecare exercițiu ar fi putut muri a șaptea oară, a mia oară, și cum aceasta implică să și fi putut învia de tot atîtea ori, ar fi izbutit într-un fel să devină nemuritor... Numai zile să fi avut!...

Autorul voia desigur să spună cam așa : „de trei ori am fost la un pas de moarte“, sau „de trei ori era cît p-acî să mor“. Dar autorul continuă : „Știi cum? Nu știi, desigur. Am scăpat doar fără o ureche. Uite, urechea asta pe front am lăsat-o“. (subl. îmi aparține).

E dificil să-i arăți cuiva urechea pe care ai lăsat-o pe front. Cum însă eroul a rămas într-o ureche, totul devine explicabil... La pag. 59 : „...Dar ce tot ți-am trîncănit eu la ureche“... (Autorul are o predilecție pentru urechi...)

Nu se spune : „ce tot ți-am trîncănit“, ci „ce ți-am tot trîncănit“.

La pagina 82 : „Se luă curioasă în urma lor să vadă încotro se duc“. Se spune : „a te lua după cineva“, și nu „a te lua în urma cuiva“.

STRAIN IN CASA LUI de V. Tendriakov traducere de Gh. Vlad și V. Petri.

La pagina 79 traducătorii se exprimă astfel : „În suflet i se lăsa o greutate nelămurită. O greutate pe care n-o încercase niciodată pînă atunci“. Se spune : „O greutate îi apăsa sufletul“, și nu „i se lăsa pe suflet.“ Apoi se încearcă o amărăciune, o

supărare, o durere. Nu se poate spune că sufletul încearcă o greutate.

Tot la pagina 9, câteva rînduri mai jos, talmăcirea sună așa : „din nou să se întoarcă să asculte bombăneala soacrei, care străbate prin perete, să mănince ciorbă de varză, fiartă pe plita lor, să-și întoarcă privirile cînd îl va întîlni pe socru, să se culce într-un așternut cu nevasta“. (sublinierea îmi aparține). Acest „care“ face tot boclucul, căci în loc să se refere — așa cum au vrut autorii — la „bombăneală“, se referă la „soacrei“. Astfel : „să asculte bombăneala soacrei care străbate prin perete“, însemnează pur și simplu „s-o asculte pe soacră care bombănește în timp ce străbate peretele“. Cu sau fără bombăneală, o soacră care străbate pereții realizează în orice caz o adevărată performanță. Dacă autorii traducerii ne-ar destăinui „modul de întrebuintare“, multe soacre ar putea fi folosite în exploatarea minere, pe șantiere etc. Ce nu s-ar putea face, doamne, pe lume, dacă traducătorii ne-ar revela secretul folosirii acestor incalculabile energii?...

OCHELARII de Ana Maria Ortese, traducere de Antoneta Ralian.

La pagina 41 citim următoarea frază : „Mergînd fără grabă, Eugenia prinse să desfacă hîrtia unei caramelle și fără să-și dea seama, o băgă în gură“.

Doar așa, pentru că dacă și-ar fi dat seama, n-ar fi băgat în gură hîrtia caramellei, după cum rezultă din modul în care este alcătuită fraza...

La pagina 42 traducătoarea se exprimă astfel : „Eugenia, ținîndu-și ochelarii cu mîinile, de parcă s-ar fi temut să nu i-i smulgă cineva, cu ochii pe jumătate închiși și buzele întredeschise, într-un surîs de încîntare, făcu doi pași înapoi dînd peste un scaun“.

Întîi este, firește, cu neputință să îi ochelarii altfel decît cu mîinile, dacă nu cumva îi ai pe nas. Traducătoarea voia poate să spună că Eugenia ținea strîns ochelarii, „de parcă s-ar fi temut să nu i-i smulgă cineva“. Apoi trebuia să scrie „cu ochii pe jumătate închiși, cu (sau „și cu“) buzele întredeschise. În sfîrșit „făcu doi

pași înapoi, dînd peste un scaun“ nu e bine, pentru că nu se înțelege dacă a făcut doi pași înapoi pentru că a dat peste un scaun sau dacă a dat peste un scaun pentru că a făcut doi pași înapoi. Fraza trebuia construită așa: Eugenia își ținu strîns ochelarii(aici intervine propoziția incidentă) și făcînd doi pași înapoi, dădu peste un scaun“.

Trebuie să menționez totuși că această carte este bine tradusă. Cu un neînsemnat efort în plus aceste greșeli, ca și celelalte citeva pe cari nu le-am pomenit, ar fi fost evitate.

STRADA PRIMAVERII de Dumitru Ignea.

Am deschis și această carte tot la înfîmptare (la pagina 75) și iată ce am găsit:

„Mătușa lui îi recomandase în nenumărate rînduri fete cu care, dacă s-ar fi căsătorit, ar fi intrat de-a dreptul într-o viață comodă și fără griji“.

Cum așa? Îi îndemnase mătușa-sa la bigamie?..

Pagina 116: „Bătu în prima poartă ce i-a ieșit în cale. I-a deschis o femeie tînără și el i-a cerut adăpost pentru noapte“.

Firește poarta nu i-a putut ieși în cale, pentru că după cum se știe porțile nu sînt, de obicei... mișcătoare. Și apoi cum „i-a cerut adăpost pentru noapte?“

Autorul trebuia să scrie: „Bătu la cea dintîi poartă pe care o găsi. I-a deschis o femeie tînără a căreia i-a cerut să-l lase să înnopteze în casa ei“.

La pagina 189: „Dar să știi că va mai fi de furcă“. Expresia este: „a avea de furcă“, și nu „a fi de furcă“.

Dr. C. LIMARU

TENDINȚE ÎN ȘTIINȚELE MEDICALE

De la ignoranții pedanți pe care Mo- lière i-a ridiculizat în comediile sale în- dreptate împotriva medicilor, pînă la figura impresionantă, profund umană, a docto- rului Dîmov din „Zvăpăiata“ lui Cehov și apoi pînă la chipurile de medici care, în operele lui Veresaev, Jules Verne, Rogov, apar ca luptători ce își împletesc munca, străduințele și soarta cu cele ale forțelor progresului, s-au scurs două veacuri și ju- mătate. Este răstimpul de care a avut ne- voie medicina pentru a se smulge din că- tușele scolasticii medievale, realizînd o analiză stăruitoare a fenomenelor miste- rioase ale vieții, și îndreptîndu-se, în cele din urmă, spre o concepție sintetică, larg- cuprinzătoare, privitoare la complicatele procese care se desfășoară în intimitatea țesuturilor și organelor ce alcătuiesc ființa omenească.

Este demn de interes faptul că sinteza pe care medicina contemporană o reali- zează treptat, biruind punctul de vedere analitic, puternic înrădăcinat în gîndirea medicală, este în același timp un urcuș spre viitor și, într-un fel, o reîntoarcere în trec- ut. Pas cu pas se micșorează spațiul de manevră al celor care și-au înscris pe stin- dard pesimistul „Ignorabimus“, ca expresie a negării posibilității de a integra într-un sistem de ansamblu fenomenele ce se pe- trec în organismul uman; această integra- re a și fost realizată în linii mari, amănun- tele urmînd a fi tot mai mult precizate și aprofundate de cuceririle viitorului apropiat și îndepărtat. Dar, pe măsură ce acea- stă sinteză se conturează, ea își află o ciu-

dată — dar de loc întîmplătoare — asemă- nare cu felul în care erau privite fenome- nele vieții de antichitatea medicală a unor foarte diverse civilizații. Nu este vorba, fi- rește, de reeditarea aidoama a învățaturii medicale a Indiei vedice care, sub influ- ența teoriei filozofice a elementelor, consi- dera viața organică drept mănunchiul cu cinci săgeți (panșa bana), alcătuit din coexistența armonică a cinci vieți parti- culare: viața inferioară, apana, specializată în excreție; viața superioară, prîna, spe- cializată în respirație; viața egalizantă, amana, realizînd nutriția; viața peneîran- tă, vyana, răspunzînd de conservarea for- mei și de rezistența împotriva forțelor de dezagregare; în sfîrșit, viața ascendentă, ũrdîna, specializată în conducerea generală a fenomenelor vitale. Nu sînt resuscitate nici concepțiile similare, proprii medicinei vechiului Egipt, adoratorilor lui Zoroastru, credincioșilor lui Iehova sau adepților lui Confucius, care, într-un fel sau altul, consi- derau cu toții viața drept împletirea ar- monioasă a elementelor naturii, cărora li se adaugă suflul de esență divină. Medi- cina contemporană nu reînvie nici doctrina humorală hippocratică, — cea mai complec- tă interpretare a fenomenelor vieții prin prisma filozofiei naturii, a materialismu- lui naiv, — doctrina după care Enomonul — fluidul vital — prezidează jocul acți- unilor combinate ale celor patru humori, corespunzătoare elementelor naturii: apa, aerul, focul și pămîntul.

Imbogățită cu uriașul material de fapte, acumulat de-a lungul secolelor, sinteza me-

dicală modernă își găsește corespondentul nu în învelișul exterior al concepțiilor medicale care au circulat în evul antic, ci în ceea ce constituie prețiosul fond comun al tuturor acestor doctrine, apărute după ce omenirea a depășit etapa primitivă a animismului și demonismului. Este vorba de înțelegerea organismului uman ca parte componentă, indisolubilă a naturii și totodată ca o unitate ale cărei elemente alcătuitoare, cu toată individualitatea lor, se află în strinsă inter-relație și influență reciprocă.

Lume închisă, izolată aparent de mediul cosmic, biologic și social prin învelișurile sale, corpul omului este de fapt în permanență comunicare cu acest mediu. Un torent de materie și energie, care vine din lumea exterioară și se întoarce acolo, străbate fără încetare corpul omului, cedându-i energia de care are nevoie și elementele chimice din care se formează edificiile fragile ale țesuturilor și organelor sale. Prin structura sa, organismul uman este identic cu universul căruia îi aparține, el este cu adevărat „alcătuit din mîlul pămîntului“; față de acest univers, prin excelență schimbător, organismul se află într-un neîncercat proces de adaptare. Astfel, omul și natura ne apar ca o unitate dinamică, un complex în interiorul căruia au loc necontenite prefaceri, „complexul organism-mediul“, după expresia folosită acum cîteva decenii de biologul Le Dantec.

Reacționînd neîncetat la îndemnulurile venite din mediul exterior și acționînd asupra acestui mediu în cursul unui proces de echilibru variabil, organismul reprezintă, la rîndul său, unitatea dialectică a unor structuri și funcții heterogene. Organele și țesuturile corpului nostru, atît de diverse ca înfățișare și activitate, sînt numai aparent independente. Lumea vastă care este organismul omului cuprinde zone foarte diferite, dar toate sînt irigate de ramurile aceluiasi fluviu. Prin jocul multiplelor interacțiuni și corelații, ale căror influențe se resimt la mari distanțe, fiecare organ — s-ar putea spune fiecare celulă, — participă la aproape toate evenimentele ce au loc în organism. Dinamicii omului în raport cu mediul, procesului de echilibrare și adap-

tare, i se alătură dinamica interioară a elementelor constitutive ale organismului, procesul interacțiunilor multiple dintre aceste diverse elemente.

Este meritul școlii nerviste a lui Pavlov de a fi dovedit că rolul hotărîtor în asigurarea unității funcționale extrem de complexe a organismului îl are sistemul nervos central și îndeosebi scoarța emisferelor cerebrale, prin activitatea cărora se realizează unificarea, coordonarea, reglarea variatelor acțiuni și reacțiuni ce se desfășoară în corpul omului. Ogîndind dinamic impulsurile venite din afară (impulsuri de ordin fizic, chimic, biologic, social) și impulsurile ce-și au origina în organele și țesuturile în perpetuă activitate, scoarța cerebrală este sediul unor neîntreprupte mișcări nervoase, grație cărora se realizează stimularea sau înfrînarea, coordonarea continuu variabilă a diverselor activități ce se desfășoară în întîmitatea organismului.

Fiziologia sintetică are drept corolar o patologie sintetică, înțelegerea nu numai a proceselor fiziologice, ci și a celor patologice, morbide, ca fenomene complexe, exprimarea cărora organismul participă în totalitatea sa, în cadrul ansamblului condițiilor mediului său. Chiar dacă se manifestă prin tulburări locale, maladia este o atingere a organismului întreg. Corpul bolnav păstrează aceeași unitate ca și organismul normal; este bolnav în întregime. În același timp, maladia, departe de a fi un fenomen pur biologic, ne apare ca rezultatul unor multiple interacțiuni (fizico-chimice, biologice, psihice, sociale), care se săvîrșesc prin intermediul sistemului nervos central și al căror rezultat este dezorganizarea, dezechilibrul structurilor și funcțiilor organismului.

Concepția sintetică, ale cărei poziții se întăresc pe zi ce trece în fiziologie și patologie, nu exclude studiul amănunțit al proceselor ce-și au sediul în diferitele porțiuni, la diversele niveluri de organizare din corpul omenesc. Dimpotrivă, fiziopatologia sintetică nu poate cuceri poziția dominantă în gîndirea medicală, decît fundată pe analiza amănunțită a tuturor fenomenelor din celule și țesuturi, analiză cu

ajutorul căreia va putea lămuri o serie de probleme esențiale. Care sînt mecanismele intime prin care se înfăptuiește reglarea activității organice în dependență de condițiile mediului extern? Unde trebuie să căutăm căile și mijloacele prin care se realizează influența sistemului nervos asupra proceselor fiziologice și patologice din țesuturi? Care sînt factorii concreți prin care se asigură inter-relația dinamică a elementelor constitutive ale organismului? Medicina contemporană știe unde să caute răspunsurile la aceste întrebări. Ea știe că trebuie să se adreseze studiului schimbului continuu de substanțe dintre organism și mediu, studiului modificărilor pe care le suferă aceste substanțe în cursul trecerii lor prin organism, într-un cuvînt studiului a ceea ce biologia denumeste „metabolism”. Nu întîmplător Pavlov a formulat drept ideal al cunoașterii complete „urmărirea fără nici o omisiune a soartei tuturor substanțelor care pătrund în corp”; în aceasta vedea el „obiectul fiziologiei ideale, a fiziologiei viitorului”.

Iată de ce medicina contemporană este puternic preocupată de precizarea bazelor chimice ale fenomenelor vitale. Dezvoltarea biochimiei — și anume a biochimiei orientate spre descifrarea tuturor verigilor ce alcătuiesc lanțul unic chimism-structură-funcție — este considerată astăzi drept o sarcină de seamă a științelor medicale, care se îndreaptă cu pași repezi spre clarificarea corespondenței dintre chimism și nervism, cei doi piloni care stau la temelia întregii existențe a organismului.

Progresele științei au demonstrat deja că forma de mișcare a materiei, specifică vieții, nivelul biologic de dezvoltare a materiei, exprimat o unitate superioară, de ne separat, a mișcării mecanice, fizice și chimice, caracterizată printr-o concordanță, o anumită ordine a nenumăratelor reacții metabolice, care decurg simultan sau succesiv, asigurînd autoreînnoirea și autoconservarea sistemului viu. Unitatea formelor de mișcare ce se desfășoară în materia vie rezultă din combinația unor calități speciale, proprii compușilor chimici de natură proteică, în care Engels a văzut, acum mai bine de jumătate de veac, baza naturii organice. Caracterizați printr-o varietate in-

puizabilă și prin specificitatea structurii lor chimice, compușii proteici prezintă capacitatea celor mai variate interacțiuni fizice și chimice cu alte proteine sau cu compuși aparținînd altor clase de substanțe. În măsură mult mai mare decît orice alți corpi chimici, compușii proteici se caracterizează prin tendința de a se asocia cu alte substanțe, tendință de complicare cantitativă și calitativă, de formare a unor noi sisteme și structuri chimice, care ne dă explicația diferențierii morfologice tot mai accentuate pe care o întîlnim pe măsură ce urcăm treptele evoluției organismelor vii. De o excepțională plasticitate și varietate în ce privește forma și arhitectura lor, compușii proteici își modifică configurația sub înfrîurarea agenților celor mai diverși; corespunzător cu aceasta se modifică profund proprietățile lor mecanice, comportarea fizică, reactivitatea chimică, proprietățile biologice. Cercetările biochimice din ultimii ani, îndeosebi cu ajutorul izotopilor radioactivi, au pus în evidență o uimitoare dinamică a compoziției proteinelor corpului. În organismul viu, elementele structurale ale proteinelor sînt supuse neîntrerupt și cu mare viteză unor scindări, transformări reciproce și înlocuiri cu elemente structurale noi. Țesuturi care la prima vedere apar stabile, capabile să-și păstreze forma inițială zeci de ani, cum este țesutul osos, trăiesc și se modifică în decursul existenței, ca urmare a unor subtile transformări, biochimice, la care participă activ componenta lor proteică. Astfel proteina osoasă pierde capacitatea de fixare a elementelor minerale atunci cînd organismul se află în carență de vitamină C, de asemenea, oasele se demineralizează cînd încheietura pe care o alcătuiesc este imobilizată; dimpotrivă, intoxicația cronică cu fluor determină condensări osoase. Asemenea țesutului osos și celelalte elemente constitutive ale organismului se supun legii reinovirii neîncetate. Confirmînd prin mereu mai numeroase date științifice, acțiunea reglatoare a sistemului nervos central asupra proceselor chimice din intimitatea țesuturilor — asupra „troficului țesuturilor” — biochimia se străduiește în prezent să descifreze prin metode fine de analiză, particularitățile biochimice ale proceselor care-și

au sediul în însuși sistemul nervos central, să elucideze reacțiile chimice care stau la baza fenomenelor pe care nervismul pavlovist le desenează prin termenii „excitație“, „inhibiție“, „iradiație“, „concentrație“ etc., și să găsească mijloacele de influențare și dominare a acestor reacții chimice.

Dintre toate proprietățile compușilor proteici, o atenție deosebită se acordă în prezent activității lor catalitice, fermentative, considerată de biochimisti ca fundamentală în desfășurarea proceselor vitale.

Astăzi se știe că transformările metabolice din organismele vii nu se pot desfășura decât în prezența unor substanțe, denumite catalizatori biologici, care asemenea catalizatorilor definiți de Berzelius în 1935 în domeniul chimiei minerale, acționând în cantități infime, modifică viteza reacțiilor chimice. Potrivit teoriilor actuale asupra reacțiilor chimice, moleculele intră în reacție numai dacă sînt puse în mișcare — dacă sînt „activate“ — de o cantitate corespunzătoare de energie (energia de activare). Catalizatorii au proprietatea de a micșora nivelul energiei de activare necesar pornirii reacțiilor chimice; odată cu aceasta ei măresc considerabil viteza reacțiilor. Un exemplu: descompunereaazeinei de către acidul clorhidric, în prezența catalizatorului corespunzător (tripsina), necesită o energie de activare mai mică decât jumătate din energia necesară în lipsa catalizatorului. Cît despre accelerarea vitezei reacțiilor chimice de către catalizatori, se citează exemple de reacții care nu se termină nici după 17 ani, dar care, în prezența catalizatorului corespunzător, se desfășoară în câteva ore.

Catalizatorii biologici se caracterizează printr-o mare specificitate: ei intervin numai în anumite reacții chimice, acționînd numai asupra unui singur substrat chimic sau cel mult asupra unui grup de substanțe cu caractere comune. Deși, în aparență, catalizatorii biologici acționează numai prin simpla lor prezență, fără a participa direct la reacțiile chimice, regăsindu-se intacti la sfîrșitul acestor reacții, astăzi cîștigă teren ipoteza că biocatalizatorii iau parte la procesele chimice, realizînd combinații cu substratul asupra căruia lucrează și eli-

berîndu-se din aceste combinații la sfîrșitul reacției.

Multă vreme natura chimică a biocatalizatorilor a rămas necunoscută, decelarea lor fiind posibilă numai prin rezultatele activității lor catalitice. Era cunoscut, de pildă, faptul că saliva grăbește descompunerea în substanțe mai simple a amidonului, fără să se știe care este esența chimică a factorului răspunzător pentru accelerarea acestei reacții; se cunoștea de asemenea activitatea catalitică a sucului gastric și a celui intestinal, nu era elucidată însă natura catalizatorilor existenți în aceste lichide biologice. Această stare de lucruri a conferit biocatalizatorilor un caracter misterios și a creat terenul pentru speculații despre imaterialitatea lor sau despre inaccesibilitatea studiului lor chimic.

Astăzi natura chimică a biocatalizatorilor nu mai e o taină. Se știe că ei sînt reprezentați prin trei mari grupe de substanțe, cu o compoziție chimică în mare măsură cunoscută: fermenții (enzimele), vitaminele și hormonii, dintre care ultimele acționează adesea prin intermediul enzimelor sau constituie faze premengătoare ale acestora.

Studiul enzimelor, început curînd după cunoașterea fenomenelor de cataliză din chimia minerală și dezvoltat de personalități științifice ca Kirchoff, Pasteur și Büchner, a devenit în prezent problema centrală a biochimiei. Teoria fermenților constituie una din verigile cele mai însemnate în cunoașterea transformărilor complicate ale substanțelor în interiorul țesuturilor vii, unde se îmbină un număr imens de reacții chimice. Biochimia consideră rolul enzimelor atît de fundamental în procesele vieții, încît asistăm în momentul de față la dezvoltarea unei adevărate specialități în chimia biologică — enzimologia. Această ramură a biochimiei este, în fond, un capitol de o excepțională însemnătate, din chimia proteinelor. Într-adevăr, toți fermenții izolați în stare pură pînă în prezent, — din 1926, cînd Sumner a obținut în stare cristalizată fermentul ureaza, — s-au dovedit a avea un substrat proteic. Este adevărat că acest substrat proteic (apoenzima) se află asociat cu o grupare neproteică (coenzima, gruparea prostetică), reprezentată de un metal sau o vitamină.

Este adevărat de asemenea că tipurile de transformări realizate de fermenți sînt determinate într-o anumită măsură de natura și reactivitatea chimică a grupării proteice. Dar importanța hotărîtoare pentru afinitatea selectivă față de un substrat, pentru specificitatea enzimei în raport cu acest substrat, cît și pentru intensitatea și direcția acțiunii catalitice a fermentului, o are structura componenței sale proteice.

După datele științei contemporane, proteinele care posedă o activitate enzimatică reprezintă o fracțiune destul de importantă din proteinele constitutive ale protoplasmei vii, dacă nu chiar masa principală a acestor proteine. Stabilirea naturii proteice a fermenților este unul din cele mai importante evenimente din istoria biochimiei și a avut o influență profundă asupra dezvoltării ulterioare a biologiei. Cele mai complexe procese ale metabolismului celular (respirația, sinteza și dezintegrarea componentelor chimice principale ale organismului), precum și funcțiile de bază ale celulelor și țesuturilor (procesele de excitare, de mișcare mecanică, de secreție, etc.) își găsesc treptat explicația într-un număr impresionant de reacții primare, bine caracterizate din punct de vedere chimic și catalizate de fermenți.

Legătura reciprocă între acțiunea sistemelor fermentative și funcțiile de bază ale țesuturilor apare în chip concludent în așa-numita „mecano-chimie a contracției musculare“, descoperită de Engelhardt și Liubimova, în care se manifestă acțiunea unei enzime proteice transformatoare de energie. Fibrele musculare au drept component principal un complex proteic, actomiozina, care posedă capacitatea de a-și schimba în mod pronunțat proprietățile fizice și mecanice, producînd prin aceasta contracția miofibrilelor. Energia necesară executării acestui act biologic se obține din descompunerea unei substanțe chimice, acidul adenez trifosforic, în prezența unor electroliți (potasiu, calciu, magneziu). Scindarea acidului adenez trifosforic — reacție extrem de rapidă și puternic energetică — are un caracter enzimatic, iar enzima răspunzătoare de această reacție chimică este însăși actomiozina, compo-

nentul esențial al fibrilelor musculare. Exemple de proteine — transformatoare de energie sînt și următoarele: pigmentul retinian, care transformă energia luminoasă în energie specifică de excitație a elementelor vizuale; factorul trombocitar (plasmochinoza), care intervine în coagularea singelui. Alte enzime proteice intervin în fenomenele de secreție, de fecundație, etc.

Desfășurarea metabolismului și capacitatea sa de adaptare își găsesc explicația în existența unei armonii în viteza, succesiunea și orientarea acțiunii fermenților, reușiți în protoplasma vie în sisteme și structuri proteice complexe, care se caracterizează printr-o mare sensibilitate față de factorii fizici și chimici. Asemenea structuri complexe sînt, de pildă, mitocondriile, organite intra-celulare, care conțin o serie de fermenți cu funcții importante în procesele de metabolism energetic și de biosinteză. Pe aceste structuri proteice enzimele au o dispoziție spațială care asigură desfășurarea ordonată a metabolismului total, succesiunea regulată a reacțiilor chimice care se înlanțuie, ceea ce evită tulburările care ar putea apare, într-un sistem necoordonat.

Activitatea enzimelor este puternic influențată de diverși factori aparținînd mediului extern sau însăși organismului. Astfel, modul de alimentație este cel mai important factor extern care influențează conținutul enzimatic celular, fapt explicabil prin aceea că enzimele, ca toți compușii proteici, sînt supuse metabolismului celular, se dezagregă și trebuie resintetizate cu ajutorul materialelor chimice provenite din mediul înconjurător. Printre factorii interni, trebuie menționată înainte de toate înrîurirea activității nervoase superioare; este suficient să amintim de experiențele clasice ale lui Pavlov, care au dovedit dependența strictă a conținutului enzimatic al sucurilor digestive de influențele pornite din scoarța emisferelor cerebrale. Acțiunea reglatoare pe care sistemul nervos central o exercită asupra activității enzimatice se realizează de multe ori pe cale indirectă, prin intermediul unui mare număr de alți agenți: variațiile în aciditatea țesuturilor,

schimbările în compoziția lor electrolică, secreții ale glandelor endocrine, etc. Foarte sensibile la acțiunile fizice și chimice, enzimele au de multe ori nevoie de activatori; majoritatea enzimelor sînt, de altfel, elaborate de organism sub forma inactivă de zimogeni, care se transformă apoi, sub influența activatorilor chimici, în fermenți activi propriu-ziși. Uneori activatorii nu fac altceva decît să înlăture acțiunea unor factori inhibitori ai enzimelor, fie că este vorba de ioni metalici, de alte enzime sau de anti-enzime.

Am supune cititorii la un efort prea obositor dacă am înșirui marele număr de enzime și nenumăratele reacții chimice pe care ele le catalizează. Ne mărginim să arătăm că, în linii mari, enzimele pot fi reunite în două mari grupe: un prim grup catalizează reacțiile de degradare a moleculelor mari care intră în compoziția alimentelor, intervenind deci în metabolismul substanțelor nutritive; al doilea grup de enzime catalizează reacțiile prin care se eliberează mari cantități de energie, necesare organismului pentru acoperirea nevoilor sale fiziologice. Trebuie adăugat, de altfel, că biochimia enzimelor mai prezintă încă numeroase aspecte neelucidate. Este necesar încă studiul amănunțit și multilateral al structurii fermenților, al dezvoltării lor în decursul evoluției onto și filogenetice, al mecanismului de formare, al condițiilor de acțiune, precum și al importanței fiziologice a reacțiilor pe care le determină. Totuși, din ceea ce se știe pînă în prezent, este cert că activitatea enzimatică are un rol hotărîtor în desfășurarea proceselor metabolice și că modificarea activității enzimelor poate avea drept rezultat modificarea întregului metabolism al țesuturilor și organelor.

În lumina aportului pe care cercetările biochimice le-au adus fiziologiei, tot mai meroase sînt capitolele de patologie care au început a fi reconsiderate, în vederea precizării substratului biochimic, îndeosebi în vederea evidențierii tulburărilor enzimatice care intervin în apariția proceselor morbide. Aspecte ale acestui nou mod de înțelegere a fenomenelor patologice, care ar putea căpăta denumirea de „enzimo-patologie“, sînt destul de numeroase în prezent.

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, Descartes, făcea o descriere în întregime mecanică a corpului uman, anticipînd cu 100 de ani pe la Mettrie, care a înfățișat omul ca o mașină. Astăzi, organismul omului ne apare ca un imens și complicat laborator în care se desfășoară nenumărate și complicate procese de ordin fizic, chimic și biologic, ale căror amănunte nu ne sînt încă întru totul deslușite, dar în care descifrăm un ritm, o ordine, o succesiune, o interdependență. Cunoaștem mai mult, vedem mai adînc. În locul angrenajului supus legilor mecanicii, noi vedem în organism unitatea superioară, care întrunește într-un singur tot inseparabil, mecanica, fizica și chimia, unitate aflată într-o permanentă interacțiune cu mediul exterior — unitate de o infinită complexitate, fie că este vorba de organismul sănătos sau de omul bolnav. La această complexitate se referea acum cîteva decenii vestitul chimist francez Chauffard, cînd spunea: „Boala a fost adeseori asemănată cu o dramă al cărui teatru este organismul, dramă care are actori și peripețiile sale, desnodămîntul său. Dar, alături de ceea ce vedem ca pe scenă, există o altă piesă, mai secretă, mai intensă, care corespunde nu semnelor exteriorizate ale bolii, ci activității profunde și complexe pe care boala o provoacă în corpul omenesc, activitate constituită de ansamblul proceselor provocate de actele fiziologiei patologice“. Este concluzia firească a progreselor realizate de științele naturii în general și în special de biochimie, care a scos la lumină dinamica nîntreruptă a proceselor care au loc în organism și între organism și mediul său.

Cu toate acestea, însași biochimia ni se înfățișează astăzi ca o arenă de luptă între partizanii concepției analitice, localiste, care nu vede în organism decît **partea** și susținătorii noii concepții sintetice, care integrează într-un tot elementele constitutive ale organismului, iar organismul însuși îl integrează în mediul său.

Prin cîteva exemple vom încerca să schițăm unele aspecte ale disputei dintre aceste două tendințe în domeniul enzimologiei, precum și concluziile către care aceste curente conduc gîndirea medicală.

În ultimii ani a fost reunit, sub denumirea de „colagenoză“ un șir întreg de boli care au ca trăsătură comună tendința exagerată spre inflamație a țesutului mezenhimal. În acest grup intră: poliartrita reumatică, periartrita nodoasă, sclerodermia, dermatomiozita, lupusul eritematos diseminat, etc. Este vorba de maladii care nu se limitează la un organ, ci sînt extinse la țesutul mezenhimal din întreg organismul — boli de sistem — și în care un factor esențial îl reprezintă un ansamblu de modificări metabolice tisulare de ordin enzimatic, care au drept rezultat tendința exagerată la inflamație a mezenhimului. Tulburarea sistemelor enzimatice este atât de importantă încît un cercetător, Vannotti, a propus pentru acest grup de maladii denumirea de „sindrom de insuficiență enzimatico-celulară“. De unde provine această perturbare a activității enzimatice? În răspunsul la această întrebare se vădese deosebirile între concepții. Un șir întreg de cercetători, de altfel, cu merite deosebit de mari în studierea modificărilor care au loc în țesutul mezenhimal în cursul colagenozelor — văd în aceste modificări procesul primar al bolii sau le consideră efectul unor tulburări cu caracter endocrin. Potrivit acestei concepții, modificările biochimice și morfologice ale țesutului mezenhimal stau pe primul plan, iar influențarea lor poate avea loc numai prin intermediul mecanismelor care intervin direct în producerea acestor modificări, cu alte cuvinte prin administrarea unor produse ale glandelor endocrine. Succesele obținute prin utilizarea în tratamentul bolnavilor a acestor produse sînt invocate ca un puternic argument pentru susținerea concepției acestor autori, concepție în fond localistă, care nu ia în considerație decît un sector din organism. Împotriva acestei priviri parțiale se ridică interpretarea sintetică a unui alt grup de cercetări, în fruntea cărora stă A. I. Nesterov, care văd în colagenoze rezultatul unei perburbări în activitatea centrilor nervoși superiori de reglare. Această perturbare este urmată de modificări funcționale și morfologice secundare într-o serie de organe și țesuturi, printre care și glandele endocrine, care au drept consecință ultimă tulburarea sistemului fermentativ din țe-

sutul mezenhimal. Potrivit acestei concepții, succesele obținute prin administrarea produselor endocrine se explică prin aceea că ele acționează asupra unei verigi din lanțul proceselor morbide; dar tocmai pentru că ele nu acționează asupra verigii principale, inițiale, efectul lor este adeseori trecător, iar uneori lipsește cu totul. Iată de ce terapeuica colagenozelor trebuie să se adreseze unui complex de factori, în care, alături de produsele hormonale, trebuie să intervină măsurile pentru combaterea dereglării activității nervoase (de pildă, asanarea focarelor de infecție, care se pare că au un rol important în producerea acestei dereglări). În felul acesta, concepției organo-patologice i se opune concepția sintetică, nervistă, iar terapeuica localistă este înlocuită printr-o terapeuică menită să modifice ansamblul proceselor reactive din organism.

Medicina a izolat de multă vreme ca o entitate morbidă așa-numita „maladie a lui Basedow“; cauza imediată a acestei boli a fost găsită în hiperfuncția unei glande cu secreție internă, tiroida. Hipertiroidismul, producerea exagerată de hormoni, are drept consecință în ultimă instanță grave tulburări ale metabolismului tisular, în producerea cărora intervin în cea mai mare măsură modificările în activitatea sistemelor fermentative din celule și țesuturi. Este însă maladia lui Basedow o afecțiune strict localizată a glandei tiroide? Concepția îngustă, analitică, răspundea afirmativ la această întrebare; cel mult, ea întredvedea oarecare legături între glanda tiroidă și alte glande cu secreție internă, dar era departe de o reprezentare a procesului morbid care să cuprindă ansamblul organismului, în corelația sa reciprocă cu mediul înconjurător. Gîndirea localistă s-a manifestat și în terapeuica bolii: străduințe importante — și nu lipsite de rezultat — au fost depuse pentru a obține o medicație anti-tiroidiană. Faptele au arătat că manifestările maladii lui Basedow nu pot fi reduse la fenomenele de răspuns ale organelor și țesuturilor, la excesul de hormoni tiroidieni. Este meritul școlii românești de endocrinologie de a fi arătat că în această boală procesul morbid este mult mai complex și că veriga inițială este constituită de

perturbarea mecanismelor reglatorii nervoase. Această perturbare, care se dezvoltă sub acțiunea factorilor de mediu (traume psihice, agenți toxici, infecțioși, etc.) are drept rezultat modificarea funcțională și structurală a tiroidei și instalarea unui proces patologic care cuprinde întreg organismul, inclusiv activitatea sistemelor enzimice tisulare. În consecință, tratamentul nu se poate mărgini la medicația exclusiv tiroidiană (care nici nu dă totdeauna rezultatele așteptate), ci trebuie să recurgă și la alte măsuri terapeutice care acționează asupra celorlalte verigi ale procesului morbid, în primul rând, asupra dereglării activității nervoase superioare; astfel se și explică rezultatele bune obținute într-o serie de cazuri prin asocierea medicației antitiroidiene cu somnoterapia.

Într-un mod asemănător, gândirea medicală contemporană depășește concepția care privea pelagra drept rezultatul tulburărilor metabolice tisulare provocate în mod direct de lipsa unei vitamine din alimentație. Astăzi se știe că tulburările metabolice sînt extrem de complexe, de ordin vitaminic, hormonal, enzimatic. Se știe în același timp că în producerea acestor tulburări un rol deosebit de important îl au dereglările mecanismelor funcționale de la nivelul scoarței cerebrale. Datorită acestor dereglări, nu mai este posibilă coordonarea funcțiilor de apărare ale corpului și ia naștere o perturbare generală, manifestată în întreg organismul. Complexitatea proceselor patologice impune o terapie complexă, în cadrul căreia trebuie, bine înțeles, să fie cuprinse măsurile care pot avea influență asupra sistemului nervos cît și asupra activității sistemelor enzimice.

În cursul ultimilor decenii, atenția medicilor a fost atrasă de un grup aparte de insuficiențe cardiace („miocardia“ lui Laubry, „miocardozele“ lui Wuhrmann, „distrofia miocardică“ a lui Lang), în care tabloul patologic apare ca o consecință a slăbirii procesului nutritiv al mușchiului inimii. Știm acum că la baza acestor forme de insuficiență cardiacă stau factori de ordin biochimic, metabolic, și anume tulburări ale reacțiilor cu caracter enzimatic, descrise de Engelhardt sub denumirea de mecano-chimia contractiei musculare“. Este vorba fie

de o modificare în activitatea enzimei actomiozina (cum se întîmplă într-o serie de intoxicații), fie de modificarea substratului chimic asupra căreia această enzimă acționează (acidul adenozin trifosforic), fie de perturbări în aportul electroliților necesari reacției enzimatice (îndeosebi potasiul). Descoperirea proceselor intime care se desfășoară în aceste forme de insuficiență cardiacă a dus, bine înțeles, la concluzii terapeutice corespunzătoare. Trebuie subliniat însă că procesul patologic din mușchiul inimii nu este un proces local, ci o consecință a tulburării influențelor trofice și de adaptare alt sistemului nervos asupra mușchiului inimii. Cunoașterea acestui fapt deschide perspective nu numai pentru tratarea acestor forme de insuficiență cardiacă, dar și pentru prevenirea lor.

În lupta de idei ce se desfășoară în domeniul biochimiei și enzimologiei, concepția sintetică își vedește tot mai puternic superioritatea. Va mai trebui să treacă timp, va fi necesar să se mai acumuleze încă multe fapte, pînă cînd vor fi înlăturate cu desăvîrșire teoriile care nu văd decît modificările izolate ale țesuturilor, fără nici o legătură cu totalitatea organismului. Cunoașterea devierilor patologice pe care le suferă reacțiile fermentative tisulare în diferite boli permite însă de pe acum să se utilizeze în practica terapeutică mijloace menite să înlătore sau să micșoreze intensitatea acestor devieri. Am amintit mai înainte despre utilizarea în cologenoze a unor substanțe de natură hormonală, care, prin inhibarea activității unor complexe enzimice tisulare, micșorează tendința la inflamație a țesutului mezenhimal. În anumite forme de demineralizare osoasă se folosesc o serie de stimulenți mecanici, fizici și biochimici care, între altele, acționează prin mobilizarea unui șir de complexe enzimice, cu rol important în procesul de osificare.

Încercări de a influența activitatea enzimatică se fac și în multe alte afecțiuni. Cine n-a auzit de diabetul zaharat? Este cunoscut că această boală se datorește unui hormon secretat de glanda pancreatică, — insulina — care dă posibilitatea organismului să utilizeze substanțele zaharoase din alimentație. Progresele științei au dovedit

că insulina este necesară pentru ca o anumită enzimă, hexochinaza, să poată porni un lanț de reacții chimice, care duc în cele din urmă la utilizarea de către organism a zaharurilor, iar în combaterea afecțiunii se caută mijloace pentru înlăturarea acestor perturbări (unele au și fost găsite: se administrează, de pildă, bolnavilor de diabet, zaharuri al căror metabolism se dispensează de acțiunea hexochinazei).

Dar enzimologia nu lărgeste numai orizontul terapeutice. Se poate afirma, fără teama de a greși, că, pe măsură ce va fi mai bine cunoscută importanța fiziologică a fermenților — „acești vrăjitori ai vieții“ cum au mai fost denumiți, — se vor deschide căi noi și pentru preîntâmpinarea îmbolnăvirilor, pentru profilaxie, latură de însemnătate excepțională în activitatea medicală. În această privință, perspective deosebite se conturează în special în domeniul nutriției. Nu în sensul în care-și imagina aceste perspective ciudatul domn d'Astarac, pe care Anatole France ni l-a înfățișat în „Birtul la Regina Pédaurue“ visînd la vremurile cînd omenirea se va hrăni cu extracte de metale și minerale; ci în sensul că știința nutriției ne va îndruma spre o alimentație în așa fel echilibrată încît să determine o activitate enzimatică pe cît posibil mai corespunzătoare în organism.

În 1708 au apărut la Frankfurt operele medicale ale lui Michel Etmüller, discipol al vestitului Paracelsus. Pe frontispiciul acestor opere se află o gravură, care face aluzie la cele două tendințe principale din medicină, orientarea curativistă și cea profilactică. Vedem Sănătatea tronînd într-un templu, ale cărui două coloane sînt Profi-

laxia care evită bolile și Terapeutică, a cărei preocupare este vindecarea bolnavilor. În fața fiecărei coloane se află cîte un medic, care ține legată Boala, pe care o vedem tîrîndu-se pe primul plan al gravurii. Medicul din fața coloanei terapeutice, înarmat cu un vas enorm cu leacuri, încearcă să oprească Boala, pe care o ține legată de picior cu o funie, el o împiedică mai mult sau mai puțin, dar nu reușește s-o oprească și este obligat s-o urmeze; pe manta sa citim o inscripție care ne arată că „el trebuie să micșoreze răul pe care n-a știut să-l domine“. Medicul din fața coloanei profilactice nu are drept uncaaltă decît un flacon picurător, pe eticheta căruia scrie: „Chiar și o picătură este suficientă“. El este însă stăpînul maladiei, pe care o dirijează cu ajutorul unui lanț puternic, prins de gîtul bolii.

Va fi oare enzimologia sursa unei înfloriri și mai puternice a profilaxiei, care cunoaște o dezvoltare impresionantă în zilele noastre? Viitorul nu prea îndepărtat ne va da răspunsul la această întrebare și se poate bănuși că răspunsul va fi afirmativ. Aceasta va fi încă o lovitură dată scepticismului, care și-a însușit sentința pe care Pascal a emis-o asupra medicinei, atunci cînd ea se mai zbătea în strînsura scolasticii evului de mijloc: „Medicii nu te vor vindeca, deoarece în cele din urmă vei muri“. Pascal nu poate fi contrazis în ce privește ultima jumătate a afirmației sale, dar izbînzile științei asupra morții nu mai pot fi trecute cu vederea, căci vindecările se pot înlătui de-a lungul unei vieți întregi, iar preîntâmpinarea bolilor va duce neîndoiește la o evidentă prelungire a duratei vieții omenești.

O GAFĂ DE ISTORIE LITERARĂ

Ritmul viu în care vitrinele și standurile librăriilor se îmbogățesc zilnic, în ultima vreme, cu cărți noi, și epuizarea acestor cărți într-un timp record sînt o dovadă a preocupării culturale a maselor din țara noastră.

Mărturisim că apariția broșurii lui Emil Manu: „Traian Demetrescu: Contribuția la cunoașterea vieții și operei“, o așteptam cu interes, ca unul din aceia care, de ani de zile, trăind în mediul unde s-a născut și a scris Traian Demetrescu, am cercetat tot ceea ce ne-a stat la îndemînă pentru cunoașterea poetului craiovean, fie în manuscrisele aflate la rude sau prieteni, fie în arhivele instituțiilor din Craiova sau în presa locală.

Din păcate însă lectura broșurii amintite, nu numai că nu ne-a satisfăcut, dar mai mult chiar, ne-a contrariat în mare măsură. Așa zisa „contribuție la cunoașterea vieții și operei“ poetului nu este în realitate, în mare parte, decît reproducerea unor articole deja cunoscute, parafrazate, reeditînd date eronate pe care, reproducîndu-le întocmai, înseamnă că și le-a însușit și autorul broșurii iar ceea ce este și mai grav, în publicarea așa ziselor „postume“ sînt menționate ca poezii originale ale poetului, unele traduceri din autori care nu aduc o contribuție pozitivă la valorificarea moștenirii literare a scriitorului craiovean: ba, îl pun chiar într-o lumină nefavorabilă.

Emil Manu, într-o notiță prizărită în subsolul de la pagina 7 a broșurii spune: „o parte din materialul inedit ce ar putea

forma obiectul unor cercetări viitoare se găsește în sertarele cîtorva profesori craioveni“. Vom încerca, în cele ce urmează, să ne spunem și noi cuvîntul în problema „contribuției“ la cunoașterea vieții și operei lui Traian Demetrescu.

În capitolul „Începuturile literare și legătura cu scriitorii din capitală“ (1866—1888), Emil Manu se servește de articolul lui Traian Demetrescu — „O foaie de-a trecutului“ publicat în *Cîntarul* din 13 iulie 1885 și mai ales de articolul lui Panache Niculescu, publicat în *Voința Poporului* din 20 aprilie 1896.

Ce aduce nou Emil Manu față de articolele sus menționate? Nimic, sau aproape nimic, căci ceea ce apare ca o „contribuție“ la cunoașterea vieții și operei scriitorului craiovean, sînt lucruri deja spuse; ba mai mult chiar și unele date pe care și le însușește și autorul broșurii sînt eronate. Astfel, la pagina 8 a broșurii, Emil Manu spune „Se numea Demetrescu Traian, Rafael, Radu, născut în 1866“, iar la pagina 9 în subsol, într-o notă extrasă din foaia matricolă a liceului unde era înscris poetul, foaie care se găsește la Muzeul din Craiova, se spune: „Demetrescu Rafail, născut 1866, luna decembrie 5“. Or, lucrurile nu stau astfel. În primul rînd nu se numea „Demetrescu Traian, Rafail, Radu“, ci „Dumitriu Radu, Rafail, Traian“ așa cum menționează certificatul de naștere nr. 1213 din 3 noiembrie 1866, lucru de care autorul broșurii nu a ținut seama, necunoscînd actul de naștere oficial al poetului și deci necercetîndu-l.

În al doilea rând, viitorul poet nu se naște la 5 decembrie, așa cum eronat s-a spus pînă acum și Emil Manu repeta și el același lucru, ci la 3 noiembrie 1866, așa cum menționează tot certificatul de naștere mai sus amintit, pe dosul căruia găsim scris: „Astăzi, la patru ale lunii decembrie anul 1866 s-a botezat Rafailu, fiul d-lui Radu Dumitriu, de profesiune pelicariu subțire în religiunea Bisericii Răsăritului...”

Deci data de 5 decembrie 1866 extrasă din copia matricolă aflată în Muzeul poetului din Craiova se referă aproximativ la data botezului, iar nu a nașterii care o arăta precis numai certificatul respectiv descoperit de noi, după cercetări prin arhivele instituțiilor craiovene.

Deci adevărul în ceea ce privește cunoașterea vieții și operei poetului este următorul: „Se numea **Dumitriu Radu Rafail Traian**; născut în 1866, noiembrie 3”.

Tot în același capitol, Emil Manu scrie la pag. 9: „Copilul începe liceul la Craiova; întrerupe însă școala pe la 1883. În liceu învață bine, lucru atestat într-un extras din catalogul clasei pe anul școlar 1881—1882”. (și dă în subsol extrasul).

Nici această afirmație nu constituie un element nou care ar putea contribui la cunoașterea vieții poetului.

Intr-adevăr, viitorul poet începe liceul în Craiova, dar cînd și în ce împrejurări, autorul broșurii nu menționează. Dacă ar fi cercetat însă mai atent, matricolele școlare așa cum de altfel trebuie să facă oricine vrea să aducă într-adevăr un ajutor istoriei literare, și nu s-ar fi mulțumit numai să reproducă o notiță găsită la Muzeu, fără confruntarea ei cu originalul, Emil Manu ar fi găsit desigur că, începînd cu anul școlar 1879/80, viitorul poet al cărui tată între timp își schimbase numele de Dumitriu în Demetrescu, se află înscris în controalele liceului din Craiova în clasa I, înscriere care se găsește în registrul matricol nr. 727 din acel an, pagina 3, sub numele de Demetrescu Rafail.

Nu este locul aici să menționăm în amănunte școlaritatea elevului (lucru pe care îl vom face de altfel în monografia consacrată poetului), dar o punere la punct pentru adevărul științific este necesară. În anul școlar 1879/80 elevul urmează clasa I

pe care nu o absolvă însă. În 1880/81 apare reînscris în aceeași matricolă, la pag. 4, dar nu urmează decît luna septembrie, avînd menționat la observații, „a încetat de a urma”. În anul școlar 1881/82, după ce repetă de două ori clasa I, promovează clasa cu notele pe care le găsim în copia matricolă menționată în subsolul broșurii de la pag. 9, dar și aceste note în broșură apar eronate, iar media generală este 8,2 iar nu așa cum ni se arată „media generală 8,48”. În anul școlar 1882/83 elevul Demetrescu Rafail urmează clasa II și o absolvă cu media 6 1/8, pentru ca în anul 1883/84 să îl găsim înscris în controalele școlii ca frecventînd regulat clasa III pînă la sfîrșitul anului fără a o absolvi. La observații găsim „are 1 notă de rezultat insuficient, la un examen nu s-a prezentat”.

Iată de ce nu sîntem de acord cu „contribuția” lui Emil Manu în această problemă. Nu este adevărat că Traian Demetrescu întrerupe studiile în 1883, așa cum menționează autorul broșurii la pag. 9: „Cert este că în 1883, întrerupsese studiile”, ci, așa cum am văzut, abia în 1884 se împlinse acest lucru.

De asemenea afirmația de la pag. 14 că „Traian Demetrescu era în ultima clasă a liceului prin 1886”, este cu totul nefundată. Nu e suficient ca cineva să-i facă istoricului literar o mărturisire și acesta să o ia de bună, fără o verificare prealabilă a ei. Dacă Emil Manu ar fi cercetat registrele școlii, unde a învățat Traian Demetrescu, desigur s-ar fi convîns ca și noi că, începînd cu anul 1884, numele poetului nu mai figurează în controalele școlii.

Tot atît de neserios apare și citatul din articolul lui Panache Niculescu, de la pag. 14: „Pe la 15 oct. 1884, scrie Panache Niculescu, văd că-mi iese înainte un tînăr drăgălaș, care-mi sare de gît și începe a mă săruta, plin de bucurie că m-a văzut”, completat cu comentariul autorului broșurii: „Era Traian Demetrescu care-i povestește pe unde umblase. Alex. Macedonschi îi publicase volumul cu o prefață elogioasă”.

Cum putea să-i povestească Traian Demetrescu lui Panache Niculescu la 15 octombrie 1884 că Alex. Macedonschi îi publicase volumul de poezii cu o prefață elo-

gioasă, când volumul de „Poezii“ al lui Traian Demetrescu apare în 1885?

Vorbind despre activitatea beletristică a lui Traian Demetrescu, autorul broșurii scrie: „Între 1884—1888 colaborează la **Cîntaru** (Craiova), **Revista literară**, **Analele literare**, (București), **Gutenberg** (Buc. 1888), **Romînia literară** (Buc. 1887), **Peleșul** (Buc.), **Amicul libertății** (Craiova) și publică la 1887 volumul de versuri „**Freamăt** (Craiova) (pag. 16).

Dacă putem trece cu vederea unele originale figuri de stil ale autorului broșurii ca: „scrisul lor (al socialiștilor) **schifează net** (sublinierea e a noastră) o atitudine progresistă“ (pg. 28 cap. „Traian Demetrescu și Eminescu“), nu sîntem de acord cu afirmări gratuite ca: „I. C. Popescu Polyclet, care l-a cunoscut îndeaproape (pe poet) va nota în „Alarma“ (1905 — 10 iulie nr. 157) după moartea sa“ (pg. 31). Oricît iz de autenticitate ar voi Emil Manu să dea rîndurilor broșurii sale, nu ne putem închipui cum I. C. Popescu Polyclet, „a cunoscut îndeaproape“ pe Traian Demetrescu, fapt care presupune o frecventă prietenie între el și Traian, cînd acesta din urmă moare în 1884, moment în care I. C. Popescu Polyclet n-avea decît 13 ani? Ce raporturi amicale ar fi putut exista între poetul „Sensitivelor“, și copilul care în epoca aceea nici nu debutase în literatură? Și aceasta nu s-ar putea considera o scăpare, deoarece autorul broșurii nu menționează acest lucru numai la capitolul „Traian Demetrescu alături de muncitori“ (1890—1896), ci revine asupra lui și în capitolul „Poezii craioveni și Traian Demetrescu“ (p. 38).

Intr-adevăr, I. C. Popescu Polyclet a scris pagini evocatoare despre poetul Traian Demetrescu, dar acesta este cu totul altceva.

Dacă asemenea lipsuri ar putea fi scuizabile, faptul că Emil Manu lansează printre poeziile originale ale poetului craiovean, în capitolul „Postume“ o poezie ca „Revoluția“, tradusă din „Revolution“ de Carmen Sylva, este mai mult decît o eroare, e o adevărată gafă de istorie literară.

Poezia scrisă de Carmen Sylva se găsește în volumul: „Carmen Sylva: Oeuvres choisies (Vers et prose) publiés par G.

Bengesco, avec une introduction de Ed. Haraucourt“, (Paris Soc. d'édition et de publication Libraire Felix Juven p. 11.) Emil Manu o menționează ca originală la pagina 49, a broșurii sale, în cap. „Postume“.

Iată textul francez, după care Tradem a făcut traducerea sa:

„**La nature elle aussi fait de la politique** :
Que de convulsions et de gémissements !
Que de bruits déchainés ! Quel amas

fantastique

De querelles sans fin et de sourds

froissements !

Dans la confusion de la grande tourmente

Le vent commande en maître : il est le

dictateur ;

Il marche, entraînant tout dans les plis de

sa mante :

Qui donc arrêtera ce fol agitateur ?

Il fait tourbillonner l'ouragan et la

trombe ;

Il reverse soudain ce qui se tient debout :

Que le fleuve déborde ou que la cité

tombe,

Qu'importe à ce tribun s'il bouleverse

tout !

Pourtant l'on voit toujours, haut de cent

coudées,

La superstition se dresser, roc géant,

Et les vieux préjugés et les vieilles idées

Enfoncent leur racine au fond du sol

béant ! *)

Iată și textul presupusei poezii originale a poetului, menționată de Emil Manu în capitolul „Postume“ din broșura sa la p. 49: **Politica fiind la modă / Chiar și**

*) Și natura face politică : / Cîte convulsii, cîte gemete : / Cîte sgomote dezlănțuite ! Ce grămadă fantastică / De certuri fără de sfîrșit și ce foșnete surde ! / În zarva mării frămîntări / Vîntul poruncește atotstăpînitor ; el este dictatorul ; / Înaintează, luînd cu sine totul în faldurile mantiei sale ; / Cine-l va opri oare, pe acest agitator zănatec ? / Învolburează uraganul și tromba ; / Răstoarnă deodată tot ce se ține în picioare ; / De se revarsă fluviul sau se prăbușește cetatea /, ce-i pasă acestui tribun, dacă răscolește totul ! / Totuși, se mai vede mereu, înaltă de sute de metri / înălțîndu-se stîncă uriașă, **superstiția** / Și vechile prejudecăți, și vechile idei / Învingîndu-și rădăcinile în străfundul pămîntului căscat !“

natura vrea / Să facă, ca și toată lumea"
Politică și ea./

Și în răscoala ei ariase, / e vîntul dic-
tator; / O! cine poate să-mblnzească /
Pe acest agitator! ? /

Iar ploaia rece curge-ntruna / Nu-i pasă
nici de cum, / Că riuri cresc și-neacă sate /
Și-orașele în drum./

Natura tare și nu scapă / Nimic din

furia ei, / Decît bătrîna Superstiție / Și
vechile idei./

Orice comentariu este credem, de prisos.
Ușurința cu care „istoricul literar“ s-a
grăbit să dea publicității date și opere
fără un serios control al lor este condam-
nabilă.

Iată de ce credem că se impune mai
multă seriozitate în valorificarea moșteni-
rii literare a scriitorilor noștri.

Mihnea Radovan

AL. SAHIA ȘI SCRITORII VREMII SALE

Printre scriitorii din vremea sa, pen-
tru care Alexandru Sahia a avut o deo-
sebită stimă, urmărindu-le cu dragoste o-
pera și activitatea, se numără în primul
rînd Liviu Rebreanu. Doveditoare în acest
sens sînt cuvintele lui Sahia din interviul
„De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu“, publi-
cat în revista „Vremea“, la 8 noiembrie
1931. „În literatura noastră romînească“ —
seria Sahia — personalitatea scriitoricească
a d-lui Liviu Rebreanu s-a impus masivă
și definitivă. Este întiul dintre cei puțină
asupra valorii căruia nu se mai poate dis-
cuta. El a rămas înrădăcinat în specificul
acestui popor, a înfățișat tragedia și lu-
mina care se frămîntă în inima muncito-
rului de pămînt. Scriitorul Rebreanu, de-
parte de școala tendențioasă a semănăto-
rismului, este singurul care a putut să înfă-
țișeze viabil pătura țărănimii, această pă-
tură în adîncul căreia ilustrează mizeria“.

Sahia îi pune în față marelui scriitor
probleme însemnate, de largi semnificații,
cu intenția de a-l face să mediteze asu-
pra lor, să tragă concluzii pentru atitudinea
și scrisul său. Iată, de pildă, a doua între-
bare a lui Sahia: „Credeți într-un falim-
ent al capitalismului?“, la care Rebreanu
răspunde: „Nú sînt un economist. Totuși
evenimentele înconjurătoare mă ajută su-
ficient să am o părere. Prăbușirea bănci-
lor care se face în toată lumea, mă încre-
dîncează de lucrul acesta. Capitalismul pî-
rii dîr toate încheieturile lui. Rețetele ma-
rilor economiști vād că nu servesc la nimic.
Lucrul acesta mă îndreptățește să cred în-

tr-o transformare socială profundă“.

În interviul său, Sahia aduce în discuție
și problema condițiilor materiale ale scrii-
torilor: „În ceea ce privește bransa scrii-
toricească, d-le Rebreanu, nu sînteți de pă-
rere că ei sînt extrem de mult izbiți de
criză?, că pentru ei, care sînt reprezen-
tanții culturii unui stat, nu se face nimic?“
— primind din partea lui Liviu Rebreanu
următorul răspuns: „Sînt atîtea de spus
în această privință. Primul adevăr este a-
cesta: scriitorul român suferă mizeria la
culme, și s-a ajuns pînă acolo că noțiunea
de scriitor se confundă cu lipsa materială“.

Cît de mult l-a prețuit pe Rebreanu, ne-o
dovedesc rîndurile pe care le-a scris Sahia
la apariția romanului „Răscoala“. Aceste
rînduri arată nu numai dragostea și admi-
rația sa pentru autorul romanului, ci și în-
demnul fierbinte pe care i-l adresează sprc
a continua pe acest drum, drumul artei
realiste. Într-un articol publicat în „Vre-
mea“, la 25 septembrie 1932, Sahia scria:
„În sfîrșit, după muncă de ani de zile,
(Rebreanu, n.n.) a încheiat în pagini de-
finitive o mare epopee: revoluția țără-
nească. Încercările minore ale cîtorva, cari
s-au străduit să prindă răzmerița de la
1907 — nu înseamnă nimic în raport cu
noua operă a scriitorului Rebreanu“. Sa-
hia sublinia totodată și viziunea deosebită
a scriitorului din „Răscoala“ față de cea
din „Ion“. „Dacă însă acolo (în „Ion“ —
n.n.) — scria Sahia — d-l Rebreanu înfă-
țișează țăranelul privit din punct de vedere
individual, îndrăgostit de pămînt, de data

aceasta se ocupă de conștiința colectivă a țărănimii, trezită și capabilă de reacțiune demnă”.

Alexandru Sahia a demonstrat convingător, în repetate rânduri că numai scriitorul legat prin fire trainice, multiple, de viața și sufletul poporului, va putea crea opere de valoare, pline de adevăr și forță emoțională, va putea deveni un artist iubit de mase. În cazul lui Liviu Rebreanu, el a arătat acest lucru în mod concreț. În articolul său „1907”, publicat în „Cuvîntul liber” la 30 noiembrie 1935, cînd Liviu Rebreanu împlinea 50 de ani, Sahia scria: „Acest scriitor masiv a putut să înțeleagă drama anului 1907, cînd o țărănime plesnită în inimă și peste ochi, a încercat să smulgă din mîinile unor exploatare, dreptul la viață. În romanul său „Răscoala”, Liviu Rebreanu se dovedește un adevărat cunoscător al acestei lumi de trudiitori, cu viața mereu aspră și redusă la pămînt. Este una din cauzele de prim ordin, care a făcut să-l împună pe Liviu Rebreanu ca pe un creator de înaltă valoare.”

În alte articole închinare scriitorilor din vremea sa, Al. Sahia dovedește aceeași grijă deosebită pentru orientarea creatorului către o artă realistă, către o atitudine de fermitate și combativitate față de realitățile întunecate ale trecutei orînduirii. Într-un medalion despre G. Bacovia, publicat în „Vremea” la 21 martie 1929, Sahia analiza cu multă pătrundere poezia bacoviană, demonstrînd că poetul este un nemulțumit și un revoltat de realitățile contemporane lui, dar că nu are puterea să-și biruie durerea și atunci se lasă doborît de adversități, devine un înfrînt, „Bacovia se agață năvalnic de viață — se urcă și cade, se scoală și cade”, scria Sahia. El știa că autorul „Serenadei muncitorului” nu are capacitatea să-și transforme durerea și nemulțumirea într-o atitudine energetică, combativă și de aceea se lăsa copleșit de durere. Reproșîndu-i acest lucru îi spunea în finalul articolului, cu regretul unui frate de idei și simțire: „...Dar sărmane Bacovia, nu înțelegi că peste focul tău s-a așternut un strat gros de Pb.O2. Mă înțelegi?... Iartă-mă...”

Gesturile protestatare ale unora din scrii-

torii noștri față de oficialitatea culturală a burgheziei și moșierimii, erau aplaudate entuziast de Sahia, văzînd în ele izvorul unei noi atitudini artistice. În 1931, cînd Victor Eftimiu refuză decorația „Meritul cultural” oferită de primul ministru, Sahia comentează acest gest, relevînd semnificația lui. În articolul „Despre merit”, publicat în „Vremea” la 11 octombrie 1931, nota la început ce tristă ironie este ca în „tîmpurile acestea de dureroasă foamete” să i se acorde unui scriitor „o porție de aramă”, încheind: „Gestul lui Victor Eftimiu de a refuza primului ministru porția de aramă — în epoca noastră de umilință josită — se punctează ca o faptă rară”.

Cuvinte de dragoste și admirație are și pentru alți scriitori ca Perpessicius, George Mihail-Zamfirescu, Cezar Petrescu și alții. În medalionul „Perpessicius”, publicat în „Vremea” la 16 mai 1929, Sahia discută volumul acestuia de poezii „Scut și targă”, scris în anii primului război mondial, notînd că poetul nu a cîntat războiul „în note dure” și „aceasta din iubire pentru om în devenirea căruia nădăjduiește, din respect pentru artă”. Despre critic spunea că „luminează cărările, desvăluie adevărul cu mișcări prevăzătoare”, pe omul Perpessicius caracterizîndu-i independența, „nobleța în atitudine”.

Insuflețit de înalte idealuri, călăuzit de ideile luminoase ale partidului, Al. Sahia arăta tuturor, atît prin propria sa activitate, cît și în mod teoretic, că rolul unui scriitor este acela de a sluji lupta pentru dreptatea, libertatea și luminarea poporului. În răspunsul său la ancheta „De ce scrieți?”, publicat în „Facla” la 17 octombrie 1935, Sahia spunea: „Un scriitor trebuie să fie un luptător social. El trebuie să fie continuu legat, în mod strîns, de complexul social în care trăiește... Scriitorii generației mele trebuie să se convingă, în momentele de față, că nu pot face decît artă cu tendință și că o altă artă nu poate să existe. În această tendință însă să introducem maximum de artă pentru că numai astfel operele noastre vor căpăta viabilitate”.

Teodor Virgolici

VICTOR EFTIMIU: TEATRU

Editura de Stat pentru Literatură și Artă

Volumul cuprinde piesele: „Inșir-te mărgărite“ (1911), „Ringala“ (1915), „Prometeu“ (1919), „Inspectorul broaștelor“ (1922), „Dansul milioaneilor“ (1922), „Omul care a văzut moartea“ (1928), „Marele duhovnic“ (1930) și „Haiducii“ (1947).

Alese din bogata operă dramatică a lui Victor Eftimiu, cele opt piese de teatru cuprinse în acest volum sînt deopotrivă reprezentative atît pentru personalitatea artistică a autorului, pe care o reflectă sub

multiplele ei aspecte, cît și pentru dezvoltarea dramaturgiei în țara noastră.

Dacă „Inșir-te mărgărite“, „Ringala“ sau „Prometeu“ îl poartă pe cititor în veacuri trecute, în schimb „Dansul milioaneilor“, „Omul care a văzut moartea“ sau „Marele duhovnic“ îi amintesc de vremuri nu prea îndepărtate și într-un chip care nu lasă nici o îndoială asupra poziției protestatate a artistului în societatea pe care a zugrăvit-o în operele sale.

EUGEN JEBELEANU: DIN VEACUL XX

Editura de Stat pentru Literatură și Artă

Volumul intitulat „Din veacul XX“ reunește o bună parte din articolele, reportajele și cronicile publicate de Eugen Jebeleanu atît înainte cît și după război. Ele prezintă unul din aspectele cele mai interesante ale personalității artistice a scriitorului și anume publicistica. „...*Atcătuit sub gîștitul flămînd al rotativelor, adeseori pe un colț de masă, alteori în tipografie și, uneori, în picioare, lîngă mașina linotipistului*“ cum spune Jebeleanu, articolul de ziar a însemnat pentru poet mai mult decît o simplă prezență în actualitatea pe care zugrăvind-o, o condamna. Trăsătura care străbate ca un fir roșu articolele lui Jebeleanu scrise înainte de eli-

berare, este revolta cea mai sinceră, ura cea mai fățișă față de regimul de exploatare și față de cei care-l susțineau. Sarcasmul lui Jebeleanu țintește cu aceeași forță corupția și jaful organizat de conducătorii statului, clasele avute care huzureau în vreme ce poporul trudea din greu, lipsa de cultură a celor chemați să răspîndească cultura.

Se simte în creația poetică actuală a lui Jebeleanu o notă profundă și gravă a cărei origină trebuie căutată în prețioasa experiență de viață pe care a dobîndit-o în „anii împotrivirii“, experiență pe care astăzi o comunică cititorului.

I. VASILENKO: POVESTIRI

Editura Tineretului

Ivan Dimitrievici Vasilenko, autorul volumului de povestiri publicat de Editura Tineretului, s-a născut în anul 1895, într-un sat situat în apropierea orașului Tagnog unde scriitorul trăiește și astăzi.

Pe calea scrisului Vasilenko a pornit tîrziu, în anul 1934 și a făcut-o pentru că simțea nevoia să comunice semenilor săi

o bogată experiență de viață, să sintetizeze amintiri și impresii culese în anii furtunoși dinaintea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în vremea desfășurării ei și, mai tîrziu, în epoca construcției socialiste.

Eroul principal al povestirilor lui Vasilenko este tineretul sovietic. Tînarul care

în anii grei ai asupririi țariste tindea „după căldură, ca floarea-soarelui după lumină” („Caseta miraculoasă”), se schimbă treptat (trilogia despre Artiomka) și ajunge un luptător conștient. Emoționante sînt și povestirile care înfățișează cumplitele încercări la care au fost supuși copiii sovietici în anii grei ai invaziei naziste („Lă-

dița verde”, „Noroc de-așa protector”).

Poem închinat prieteniei, dragostei de viață, luptei pentru fericirea omului, cartea lui Vasilenko este o lectură deosebit de plăcută. Traducerea românească a povestirilor este semnată de Ana Boldur și Igor Blok.

LIUBEN KARAVELOV : POVESTIRI

Editura de Stat pentru Literatură și Artă

Volumul de „povestiri” publicat în colecția „Clasiicii literaturii universale” înmănunchează șapte din cele mai reprezentative lucrări alese din opera de acest gen a scriitorului clasic și a militantului revoluționar bulgar Liuben Karavelov.

Bogata activitate revoluționară a lui Karavelov, care l-a situat — alături de Rakovski, Levski și Botev — în rîndul conducătorilor mișcării de eliberare a poporului bulgar, s-a reflectat din plin în nu mai puțin bogata sa activitate literară. În istoria literaturii bulgare, Karavelov este considerat ca întemeietor al realismului.

Lupta împotriva feudalismului turcesc, împotriva iobăgiei, a jefuirii și asupririi poporului muncitor este nota dominantă a majorității scrierilor sale.

Apariția în limba română a povestirilor lui Karavelov (traducere de C. Velichi; traducerea versurilor de Vlaicu Birna) care, ca și tovarășul său de luptă Hristo Botev, a trăit un timp și pe pămîntul țării noastre, va contribui la întărirea legăturilor de prietenie dintre cele două popoare, la întregirea imaginii pe care oamenii muncii din patria noastră o au despre literatura poporului bulgar.

BHABANI BHATTACHARYA : FOAMETE ÎN BENGAL (roman)

Editura de Stat pentru Literatură și Artă

Eliberată de numai cîțiva ani din ghiara colonialismului britanic, India mai poartă și astăzi urma rănilor adînci ce i-a fost pricinuită de monstrul care s-a hrănit veacuri la rînd din carnea și sîngele său. În ultima vreme sînt tot mai numeroase mărturiile (filme, cărți etc.) pe baza cărora adevărata descoperire a Indiei se înfăptuiește abia în zilele noastre.

Una din aceste mărturii este fără îndoială și romanul tînarului scriitor indian Bhabani Bhattacharya, carte care evocă în paginile sale una din cele mai tragice perioade din istoria recentă a patriei sale; anii 1942—1943. Rezultat direct al exploatării cumplite a imperialismului englez, foametea care a bîntuit India în acești ani a secerat — numai în Bengal — mai mult de trei milioane de oameni.

Avînd ca subiect tocmai această foamete cu urmări atît de cumplite, romanul își desfășoară acțiunea pe două planuri diferite: pe de o parte familia burgheză a avocatului Samarendra Basu, care se îmbogățește pe măsura înfometării poporului iar pe de altă parte lumea statului indian Barum, unde oamenii luptă din răsuferință cu foametea, cu jandarmii, cu receptorul și cu chiaburul.

Document de o mare forță demascatoare, cartea lui Bhabani Bhattacharya va ajuta cititorului din țara noastră să descopere India oamenilor din popor, a oamenilor care luptă astăzi pentru o viață mai bună, pentru pace.

Traducerea românească a romanului este semnată de Petre Solomon.

C.L. 78